

**T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSMAİL ÇETİN'İN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFİ
GÖRÜŞLERİ**

**AYŞENUR UYSAL
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ**

KIRIKKALE-2024

T.C.

**KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**İSMAİL ÇETİN'İN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFİ
GÖRÜŞLERİ**

**AYŞENUR UYSAL
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

KIRIKKALE-2024

Ayşenur UYSAL tarafından hazırlanan “İSMAİL ÇETİN’İN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ” adlı tez çalışması, aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

İmza.....

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kırıkkale Üniversitesi Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.

Başkan : Unvanı Adı SOYADI

İmza.....

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

İmza.....

Üye : Unvanı Adı SOYADI

Anabilim Dalı, Üniversite Adı

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: ...../...../.....

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada,

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

Bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim

Ayşenur UYSAL

04/01/2024

ÖZET

İSMAİL ÇETİN'İN HAYATI, ESERLERİ, TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Uysal, Ayşenur

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

Ocak 2024, 176 sayfa

İsmail Çetin Efendi (1942-2011), Diyarbakır iline bağlı Hazro ilçesinde dünyaya gelmiştir. Doğduğu bölgede ilim ehli olarak tanınan bir ailede büyüyen İsmail Çetin Efendi, yaşamı boyunca Nakşibendiyye, Kadiriyye, Kübreviyye, Sühreverdiyye ve Çiştîyye tarikatlarından hilafet alarak dini ilimlerde derinleşmiş bir gönül insanıdır. İslam dünyasının önemli kıraat ustalarından olan İsmail Çetin Efendi, Âsım, Nâfi, Şam, İbn Kesîr ve rivâyet şâz kırâati olmak üzere beş farklı kıraatten icâzet almıştır. Bu icâzetler, onun ilmi birikiminin ve yetkinliğinin bir yansıması olarak öne çıkmaktadır. İsmail Çetin Efendi, âlimlerin yegâne mirasları olan ilimleri, eserleri ve yaşantısıyla bizlere rehberlik etmeyi amaçlamış bir şahsiyettir. Onun temel hedefi, “Ehl-i sünnet ve'l-cemâat” itikadını doğru bir şekilde insanlara ulaştırmak ve anlatmaktır. Bu amaç doğrultusunda, İsmail Çetin Efendi'nin, Arapça ve Türkçe olmak üzere yayımlanan elli bir eseri vardır. Ayrıca henüz basımı yapılmamış eserleri de mevcuttur. Eserleri, sadece tasavvuf alanında değil, aynı zamanda İslam dininin geniş bir yelpazesine ışık tutacak nitelikte yazılmıştır. İslam dünyasında önemli bir etki bırakan İsmail Çetin Efendi, 1983 yılında Isparta'da kurduğu “Dilara Kırtasiye” isimli kitap ve kırtasiye mağazasında eserlerini yayımlayarak, ilmi mirasını geniş kitlelere ulaştırmıştır. Bu çalışma, İsmail Çetin Efendi'nin hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri üzerine kapsamlı bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, İsmail Çetin, Tarikat, Sûfî, Nefs.

ABSTRACT

ISMAIL CETİN'S LIFE, WORKS AND SUFİ VIEWS

Uysal, Ayşenur

Department of Basic Islamic Sciences, Master's Thesis

Supervisor: Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ

January 2024, 176 pages

Ismail Cetin Efendi (1942-2011) was born in Hazro district of Diyarbakır Province. Ismail Çetin Efendi, who grew up in a family recognized as a scholar in the region where he was born, is a person of heart who has deepened in religious sciences by taking the caliphate from the Naqshbandiyya, Qadiriyya, Kubrāwiyya, Suhrawardiyya and Cishtiyya sects throughout his life. Ismail Cetin Efendi, one of the important qira'at masters of the Islamic world, received permission from five different qira'ats: Asim, Nafi, Sham, Ibn Kathir and narrated shaz qira'at. These inventions stand out as a reflection of his scientific accumulation and competence. Ismail Cetin Efendi is a person who has aimed to guide us with his knowledge, works and life, which are the sole legacies of scholars. His main goal is to accurately convey and explain the creed of “Ahl as-sunnah and al-jamaat” to people. Turkish Arab and Turkish publications In line with this purpose, Ismail Çetin Efendi has fifty-one works published in Arabic and Turkish. There are also works that have not yet been published. His works are written not only in the field of Sufism, but also in such a way that they shed light on a wide range of the Islamic religion. Ismail Cetin Efendi, who left a significant impact on the Islamic world, published his works in the book and stationery shop named “Dilara Stationery”, which he founded in Isparta in 1983, and brought his scientific heritage to a wide audience. This study aims to provide a comprehensive perspective on the life, works and sufi thought of Ismail Cetin Efendi.

Key Words: Sufism, Ismail Cetin, Nafs, Cult, Sufis.

TEŞEKKÜR

Hayatımın her anında sevgi dolu destekleriyle yanımda olan, bu tezi yazma sürecimde bana kılavuzluk ederek gösterdikleri fedakârlık, anlayış ve sürekli motivasyonları için sevgili anne, babama ve kardeşlerime içten teşekkür ederim. Tez çalışmamın başarılı bir şekilde tamamlanmasında, sağladığı zengin bilgi birikimi, özverili rehberliği ve sınırsız sabrı için değerli danışmanım Doç. Dr. Güldane GÜNDÜZÖZ'e teşekkürü borç bilirim. Sevgili Batuhan İLHAN'a ve değerli arkadaşım Özlem YARAR AYDIN'a bu yoğun süreçte sağladıkları destekleri, motive edici sözleri ve katkıları için teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER DİZİNİ

Sayfa

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER DİZİNİ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Amacı ve Konusu	2
1.2. Çalışmanın Önemi	3
1.3. Çalışma Metodu	3
2. İSMAİL ÇETİN'İN HAYATI	5
2.1. Nesebi	5
2.2. Doğumu, Çocukluğu, Eğitimi	6
2.3. Evliliği, Çocukları, Isparta'ya Yolculuğu	9
2.4. İsmail Çetin'in Şeyh Abdulhakk'a İntisabı, İlk Eserleri	10
2.5. Hak Aşkının Hapishane Süreci (Medrese-i Yusufiye)	12
2.6. İsmail Efendi'nin Hastalık Dönemi	13
2.7. Ömrünün Son Yılları	13
3. İSMAİL ÇETİN'İN ESERLERİ	15
3.1. Âmentü	18
3.2. Müslümanım	19
3.3. Nasıl Olmalıyım?	19
3.4. Kalbin Diriltilişi	20
3.5. Tevessül	21
3.6. Sohbet ve Tesettürde Âdâb	23
3.7. Sevgi Bağı	23

3.8. Bed'ü'l-Emâlî Şerhi	24
3.9. Milliyetçilik Şuurumuz	24
3.10. Keler	24
3.11. Yuvanın Yapılışı.....	25
3.12. Azizlerle	25
3.13. Müslüman Ailelere Erbain Hadisler	25
3.14. Bilgi Üzere İman	25
3.15. İnançlı Gençlik Şuuru.....	26
3.16. Bilir Misin?	26
3.17. Şuur	26
3.18. Cana Can	27
3.19. Gencim Nereye?	27
3.20. Âyet ve Hadislerle Kudsi Dualar	28
3.21. Edellü'l-Hayrât fi't-Tahmîdât ve's-Senâ Hamd, Senâ, Dua, Salavât.....	28
3.22. Müslime Genç Şuuru.....	29
3.23. İkinci Hutbenin Sonunda Okunan Ayetin Esrarı	29
3.24. Tasavvuf	30
3.25. Özleşme Yolu	31
3.26. Olgunluk Günahtan Sakınmaktır.....	31
3.27. Cemaat.....	32
3.28. Aşk.....	33
3.29. Gönlümde Hikmet Pınarının Arısı.....	34
3.30. Evrâd-ı Bahâiyye'nin Tercüme ve Şerhi	35
3.31. Tebliğ.....	35
3.32. Mü'minim.....	36
3.33. Ehl-i Sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür.....	36
3.34. Tek Çare	37

3.35. Ölçüler.....	39
3.36. Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir.....	40
3.37. Edeble Varış Lütüfla Dönüş	41
3.38. Mufassal Medeni Ahlâk	41
3.39. Ta'lîm-i Asfiya'	43
3.40. Tasavvuf ve Tevhîd'de Parlak İnciler.....	43
3.41. Şübheden Hakîkate.....	44
3.42. Terbiye-i Nefs.....	44
3.43. İnsan ve Vazifesi.....	45
3.44. Ahlâkî Reçeteler	45
3.45. İttibâ' Ehl-i Sünnete'dir.....	46
3.46. Size Sözüm Öz İnci Armağan	47
3.47. Kısa Sureler ve Faziletleri	47
3.48. Tahkim-i Sâdât Şerh-i Mişkât.....	47
3.49. Enâmi'l-u Mesâi'l-it-Tevhîd.....	48
3.50. Mesâfü'l-Ulemâ'i'l-Etkiyâ'	48
3.51. Şimdi: Hayatım, Hicretim	49
4. İSMAİL ÇETİN'İN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ.....	51
4.1. İsmail Çetin'in Tasavvuf Anlayışı.....	51
4.1.1. Tasavvufun Tanımı (Mahiyeti)	51
4.1.2. Tasavvufun Kaynağı.....	59
4.1.3. Tasavvufun Konusu.....	60
4.1.4. Tasavvufun İlkeleri.....	61
4.1.5. Tasavvufun Hükmü	65
4.1.6. Tasavvufun Fazileti	66
4.1.7. Tasavvufu İnkâr Eden Kimseler	67
4.1.8. Tasavvufta Hırka Giydirilmesi	69

4.1.9.Tasavvuf-Fıkıh İlişkisi.....	70
4.2. İsmail Çetin’e Göre Nazarî Tasavvuf.....	77
4.2.1.Vahdet-i Mutlaka	77
4.2.2.Vahdet-i Vücûd.....	79
4.2.3.Vahdet-i Şühûd	84
4.2.4.Tevhid.....	85
4.2.5.İnsan Anlayışı	87
4.2.5.1.Nefsin Mahiyeti ve Ruh.....	87
4.2.5.2.Nefsin Mertebeleri	106
4.2.5.3.Ruhlarla Antlaşma	112
4.2.5.4.Hevâ	114
4.2.6.Hikmet.....	114
4.2.7.Gayb	116
4.3.İsmail Çetin’e Göre Amelî Tasavvuf.....	117
4.3.1.Tasavvufî Eğitim	118
4.3.1.1.Tarikat.....	118
4.3.1.2.Mürîd	123
4.3.1.3.Mürîd- Mürşid İlişkisi.....	124
4.3.1.4.Rabîta.....	125
4.3.1.5.Teveşşül	127
4.3.1.6.Evliya	129
4.3.1.7.Evliyanın Vasıfları.....	130
4.3.2.Tasavvufî Eğitim Yöntemlerinden Bazıları.....	131
4.3.2.1.Zikir	131
4.3.2.2.Zikrin Çeşitleri.....	134
4.3.2.3.Zikir Halkasında Oturmanın Adabı	137
4.3.2.4.Keramet.....	137

4.3.2.5.Keramet ile İstidrac Arasındaki Fark.....	140
4.3.3.Tasavvufi Makamlar.....	141
4.3.3.1.Tövbe	142
4.3.3.2.İlahi Aşk.....	143
4.3.3.3.Fenâ ve Bekâ.....	148
4.3.3.4.Cezbe	152
4.3.3.5.Vecd	153
4.3.4.Murakabe.....	156
4.3.5.Riya	157
4.3.6.Semâ	158
5. SONUÇ.....	161
KAYNAKÇA.....	165
EKLER.....	171
Ek. 1. İsmail Çetin’in Vasiyeti	172
ÖZGEÇMİŞ.....	176

KISALTMALAR DİZİNİ

akt.	Aktaran
bk.	Bakınız
b.y.	Basım yılı belli değil
çev.	Çeviren
ed.	Editör
Dr.	Doktor
drl.	Derleyen
Doç.	Doçent
haz.	Hazırlayan
nşr.	Neşreden
ö.	Ölüm
MEB.	Milli Eğitim Bakanlığı
TDV.	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden Kişi
trc.	Tercüme
t.s.	Tarihsiz
v.d.	Ve Diğerleri
y.y.	Yayıncı yok

1. GİRİŞ

Tasavvuf hakikatleri keşfetmeye yönelik tecrübenin verilerinden bir yükselmeyi ifade eder ve “safâ” kelimesinden türemiştir. Sûfî kalbi, nefsin hevâdan vazgeçmesi; nefsin kederden, bulanıklıktan sıyrılması; aklının fikir ile dolmasıyla Allah Teâlâ’ya doğru beşerden inkıta edilmesi suretiyle safâ bulmuş, berrak ve arınmış olan kalp demektir. Böylelikle sûfî kimseye göre mücevherler, binalar, ipekler, çadırlar ve bunun gibi her şey eşit sayılmıştır. Başka görüşe göre tasavvuf kelimesi “sûf”tan türemiştir. Sûf, sûfinin libasıdır. Bunun için Ebû Alî er-Ruzbârî (ö. 322/934) sûfiyi şöyle tanımlamıştır: “Sûfî safâ üzerine sûf giyendir ve o, nefsin cefânın yiyeceği ile besleyendir ve dünyayı terk edip başının arkasına atan ve Hz. Peygamber’in yoluna girendir.”¹

Tasavvuf kelimesi Ashâb-ı Suffe, safâ, sufâne, saff-ı evvel, sûf, sûfetu’l-kafâ şeklinde Arapça sözcüklerle de ifade edilmiştir.² Tasavvufun “sûf”, “yün” kelimesinden türetilmesi sûfîlerin dünyevi mülkleri reddetmeleri, Allah Teâlâ’ya sadelikle ve bağlılıkla yönelmenin sembolü olarak basit yünlü giysileri tercih etmeleridir. Tasavvuf üç tabiat üzerine inşa edilmiştir. Bunlar fakr sahibi ve alçak gönüllü olabilmek, bezl ve îsâr sahibi olabilmek, taarruz ve ihtiyarı terk etmektir. Allah Teâlâ’yı zikredip, vecd ile işitmek, tebaiyyet ile amel etmektir. Tasavvuf aynı zamanda bir kudret olmaksızın Allah Teâlâ ile beraber olmaktır.³

Bu bağlamda tasavvuf öğretisinde, insanın Allah Teâlâ’ya ulaşabilmesi için iç dünyasındaki arınma süreci son derece önemlidir. Bu süreçte insan; nefsinin kontrolünü ele almalı, kötü arzularından kurtulmalı ve Allah Teâlâ’nın rızasına uygun bir yaşam sürdürmelidir. Bu arınma süreci; Allah Teâlâ’yı anma, Allah Teâlâ’nın varlığını düşünme, kendini gözlemleme, nefis terbiyesi ve rehberlik gibi yöntemlerle

---

¹ İbrâhim Surûr, *el-Mu‘cemü’ş-Şâmil li’l-Mustalahât il-ilmîyye ve’l-dîniyye* (Beyrut: Darü’l-Kitâbi’l-Arabî, 2013), 2/587.

² Ebu Bekir Muhammed b. İshak Kelebâzî, *et-Ta‘arruf li mezheb-i ehl-i tasavvuf* (Beyrut: Dâru’l-kitâbi’l-ilmîyye, 1993), 9-22; Ahmet Cahid Haksever, “Tasavvufun Tanımları”, *Tasavvuf*, ed. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 13.

³ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ* (Kahire: Darü’l Hadis, 2009), 1/22; Ebü’l-Kâsım el-Kuşeyrî, *er-Risâle*, 139; akt. Muzaffer Ozak, *Ziynet-ül-Kulûb* (İstanbul: Salâh Bilici Yayınları, 1973), 46.

gerçekleştirilmiştir. Tasavvuf öğretisi, iç dünyasındaki arınma süreciyle birlikte insanın Allah Teâlâ'ya yakınlaşmasını sağlamıştır. Bu süreçte insan, nefsinin kontrolünü ele alıp kötü arzularından kurtulmuş ve Allah Teâlâ'nın rızasına uygun bir yaşam sürdürmüştür. İnsan, tasavvuf yolunda ruhanî yolculuğunda ilerlerken Allah Teâlâ'ya olan bağlılığını arttırarak manevi güç kazanmıştır.

Tasavvuf yolunda ilerleyen insana manevi yolculuğunda rehberlik etmek, ona yol gösterici olan kimseler ise “şeyh” kavramıyla ifade edilmiştir. Tasavvufta şeyh kavramı müşid ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Müşid, tasavvuf yolculuğunda ilerleyen bir kimsenin rehberidir. Fenâ makamına ulaşmış olan müşid nefsi arzularından arınmış olarak müridlerine bu mertebeye ulaşması için rehberlik eder ve yetiştirir.⁴ Tasavvufta müşid, hekime benzetilmiştir. Zira hekim de kendisine gelen kimsenin önce hastalığını tespit eder sonrasında hastalığına ve vücudunun direncine uygun olan tedavi yöntemini bulur. Müşid de kendisine başvuran kişileri manevi durumlarına göre teşhis ederek ona uygun tedavi etmiştir.⁵ Müşidler kendilerine yönelen müridlerini çeşitli yollarla irşad etmişlerdir. Meşreplerine göre “seyahat, sohbet, halvet” bunlardan bazılarıdır. Her müşid aynı zamanda bir şeyhtir. Allah Teala'nın rızasına ermek, vuslata ulaşmak ilim ve kitap mütalaasıyla değil, bir müşid-i kâmile el ve gönül vermekle olur.⁶ Hayatını, eserlerini ve tasavvufi düşüncesini ele aldığımız İsmail Çetin Efendi, müridlerine yol gösteren, onların manevi yoldan gelişmesine katkı sunan isimlerden birisidir. Sadece müşid kimliği ile değil aynı zamanda hayatının her alanını örnek kişiliği ile temsil etmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı ve Konusu

“İsmail Çetin'in Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri” konulu bu çalışmada üstat, gönül insanı, velûd bir yazar olan İsmail Efendi'nin gelecek nesillere ışık tutacak şekilde incelenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada İsmail Çetin Efendi'nin eserlerinden örnekler vererek, tasavvufi mirasını vurgulayarak düşünce dünyasını ve öğretilerini okuyuculara daha yakından tanıtmayı hedeflemektedir.

---

⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 322.

⁵ Ramazan Muslu, *Tasavvuf*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 330-331.

⁶ Prof. Dr. H. Kâmil Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Târikatlar*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 185.

1.2. Çalışmanın Önemi

İsmail Çetin Efendi, gönül insanı olarak ömrünü tamamen tasavvufa adanmış, derin dini bilgi ve manevi zenginlikleriyle bilinen bir âlimdir. Hayatı, eserleri ve tasavvufi düşünceleri, onun sadece bireysel bir yaşamı değil, aynı zamanda geniş bir topluluğa örnek teşkil edecek şekilde öne çıkarmaktadır. Onun eserleri, klasik İslam düşüncesini modern zamanlara taşıırken, tasavvufi öğretileriyle birleştirerek insanlara anlam arayışlarında rehberlik eder.

İsmail Çetin Efendi'nin hayatını ve eserlerini anlamak, sadece dini bir âlim olarak değil, aynı zamanda bir gönül insanının izinden giderek kendi içsel yolculuğumuza ışık tutma fırsatı sunar. Tasavvufi düşünceleri, hayatın anlamını arama, iç huzuru yakalama ve insanlık için hizmet etme konularında bize ilham vermektedir. Bu düşünceler, modern dünyanın karmaşıklığı içinde derin bir anlam ve denge bulma çabamızda bize rehberlik etmektedir. Bu nedenle, İsmail Çetin Efendi'nin hayatına dair anlayışımız, kendi içsel yolculuğumuza anlam katmak için bize önemli bir kılavuzluk sağlar.

1.3. Çalışma Metodu

Metot olarak bu çalışma; kaynak taraması, İsmail Çetin Efendi'nin eserlerinden, İslam dünyasındaki diğer âlimlerin ve yazarların eserlerine de başvurulmuştur. Bu bağlamda İsmail Çetin Efendi'nin tasavvufi görüşleri geniş bir perspektiften değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Konuyla ilgili akademik makaleler de incelenerek çalışmanın temel verileri oluşturulmuştur.

2. İSMAİL ÇETİN'İN HAYATI

İsmail Çetin Efendi'nin hayatına dair bilgi edinmek, sadece bireysel bir biyografiyi anlamak demek değildir. Düşünsel zenginliği ve yaşam biçimi, yalnızca manevi bir rehberlik değil, aynı zamanda etik ve insani değerlerle donanmış bir hayat sürme konusunda ilham verir. Bu bölümde İsmail Efendi'nin nesebi, doğumu, çocukluğu ve eğitimi, gerçekleştirdiği ilim yolculukları, şeyhine intisabı, ilk eserleri, hapishane süreci, hastalık dönemi ve ömrünün son senelerinden bahsedilmiştir.

2.1. Nesebi

İsmail Çetin Efendi'nin dedesi Molla Süleyman Sirrî, Bitlis'e bağlı Nurşin ilçesinin şeyhi Muhammed Diyâuddin Efendi'nin halifesi Şeyh Muhammed Selim Hezânî'ye intisaplıdır. Süleyman Sirrî, Nâsırüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286) tefsirine şerh yazmış önemli bir âlimdir. Ayrıca Arapça ve Farsça dillerine hâkim olup edebi metinler kaleme almıştır. Çok sayıda şiiri bulunmaktadır. Eşi şeyh Hasan ez- Zerraki (ö. 552/1134) soyundan Diyarbakır kadısı Şefik Efendi'nin torunudur. Mahfuz, Sabri, Abdulhâlık isimli üç çocuğu bulunan bu aileden Mahfuz, İsmail Efendi'nin babasıdır. Babasının mücbir nedenlerden dolayı ilmini tamamlayamadığı “*Molla Camî*”ye kadar okuduğu belirtilmiştir.⁷ Mahfuz Efendi 1969 yılında vefat etmiştir.⁸ İsmail Efendi'nin annesi Rabia Hanım'dır. Rabia Hanım'ın babası, Molla Reşîd Rüşdî Efendi'nin edebiyatta ün bulmuş Şerif İmam'ın torunudur. Rüşdî Efendi, şeyh İbrahim-i Bahçe'nin halifelerinden Molla Yahya Ferhandî'den (ö. 1951) icâzet almıştır. Edebi eserleri bulunan Rüşdî Efendi “*Zi-l Mahşer*” isimli eserin müellifidir. Aynı Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî'nin (ö. 516/1122) *Mesâbîhu's Sünne*'sinin üzerine *Hâşiyetü'r Reşidi ale'l Mesabih* isimli iki

⁷ Muhammed Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu* (Isparta: Dilara Yayınları, 2020), 19-20.

⁸ Ahmed Mücteba Çetin, Şimdi: *Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri* (Isparta: Dilara Yayınları, 2020), 77.

ciltlik eser yazmıştır.⁹ İsmail Efendi'nin annesi Rabia Hanım 1947 yılında vefat etmiştir.¹⁰ Rabia Hanım'ın annesi “Şeyh Hatice” lakabıyla tanınan *Sahih-i Buhârî* ve *Sahih-i Müslim*'i ezbere bilen, icâzetini Şeyh İbrahim Alipari'den (ö. 1371/1952) ve Silvanlı büyük müftü üstat Molla Abdulhâdi'den (ö. 1421/2000) alan bilhassa Şafii fikhındaki meseleler de fikir danışılan salih bir kadındır.¹¹ Mahfuz ve Rabia Hanım'ın evliliklerinden dünyada kalan çocukları Hanım ve İsmail Efendi'dir. Nesilleri 700 sene İslam'a hizmet etmiştir. Bu nesle “İmamzâdeler” manasında “İmâmâ” ismi verilmiştir.¹²

2.2. Doğumu, Çocukluğu, Eğitimi

İsmail Çetin Efendi Diyarbakır'ın Hazro ilçesinde 27 Şubat 1942'de doğmuştur. İsmail Efendi'nin babası Molla Mahfuz, İsmail Efendi doğduğunda ailenin büyük âlimlerinin isimlerini yazıp kura çekmesi neticesinde beşinci göbekten dedesi Hacı İsmail Hakkı Zûri'nin ismini oğlu İsmail Efendi'ye vermiştir.¹³

Babası Mahfuz Efendi, İsmail Efendi'yi Molla Zahid'in oğlu, Hacı Fettah Efendi'nin talebesi Molla Derviş'e emanet etmiştir. İsmail Efendi hocasından “*binâ, maksûd, avâmil, izzî ve curcânî*”yi ezberlemiştir. İlk müşidi Şeyh Mâşuk Efendi'dir (ö. 1975). İsmail Efendi hocası Mâşuk Efendi'den 15 yaşına gelene kadar ders almaya devam etmiştir. İsmail Efendi'nin ilk hocası Seyda Hacı Fettah'dır (ö. 1395/1975). Seyda Hacı Fettah birçok ilim adamı yetiştiren büyük bir âlimdir. Fettah Efendi vesilesiyle İsmail Efendi, “*Hâl ve Kur'ân-ı Kerîm, Nüvbahar ve Gayetü'l-İhtisâr*”ı okumuştur.¹⁴ Fettah Efendi daha sonrasında İsmail Efendi'yi ilk başta öğrencisi Molla Derviş'e ardından Liceli Molla Hâlid'e (ö. 2011) teslim etmiştir. Kendisi de İsmail Efendi'ye verdiği ilim derslerinden sonra ona tavsiyelerde bulunarak Hazro'dan çıkıp dedesi Molla Süleyman'ın yetiştirdiği âlimlerden ilim öğrenmesini istemiştir. Bunun üzerine İsmail Efendi henüz 7-8 yaşlarındayken Hazro'dan ilim öğrenmek gayesiyle yola çıkmıştır.¹⁵ İlk yolculuğu Hazro'dan Diyarbakır Lice'ye bağlı Ayntak köyüne olmuştur. İsmail Efendi bir şiirinde “...oradan gittim Ayntak köyüne, başladım

⁹ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 19-21.

¹⁰ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 92.

¹¹ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 19-21.

¹² Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 77-78.

¹³ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 33.

¹⁴ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 79, 90, 98.

¹⁵ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 33.

Gayetü'l-İhtisâr kitabına” diye bahsetmiştir.¹⁶ Ayntak köyünde Molla Süleyman’ın talebesi Molla Ahmed’den yaklaşık 2 ay kadar eğitim almıştır. 9 yaşında Diyarbakır Tiralı köyünde Molla Sıddık’tan *Şerhü'l-Muğnî*’yi bitirmiştir. İsmail Efendi ikinci ilim yolculuğunu henüz 12 yaşlarındayken gerçekleştirmiştir.¹⁷ Sırasıyla Tiralı, Kâbi, Hüdur köyü ve ardından Halep’e gitmiştir. Şeyh Zekerîya el-Kürdî’nin medresesinde tecvid, tâlim, kıraat ilimlerini okumuştur. Dört sene içerisinde Âsım, Nâfi, Şam, İbni Kesîr ve Şâz kıraatlerini okumuştur. Yaklaşık olarak 10.000 kadar hadis ezberlemiştir. Halep’ten sonra Şam’a geçmiştir. Burada çeşitli âlimlerden ilim öğrenmiştir. Hazro ziyaretinin ardından da *Suyûtî*’yi okumak üzere kitap temini için İran’a gitmiştir.¹⁸

İsmail Efendi, istediği eseri temin ettikten sonra Hazro’ya tekrar dönmüştür. Hazro’da Şeyh Şükrü ile tanışmıştır. İsmail Efendi 14-15 yaşlarındayken Şeyh Şükrü ilerde yaşayacağı şehre gidelim, demiştir ve Isparta’ya gitmişlerdir. Orada onları Şeyh Şükrü’nün arkadaşı olan Said Nursi (ö. 1379/1960) karşılamıştır. İsmail Efendi ve Şeyh Şükrü’yü gördüğünde Said Nursi ayağa kalkmıştır. Şeyh Şükrü bu duruma şaşırıp niçin ayağa kalktığını sorduğunda İsmail Efendi’yi işaret ederek, yanındaki “Ehl-i Beyt” genç için kalktım, demiştir. İsmail Efendi gençlik yıllarında yaptığı ilim yolculuklarına devam etmiştir. Siirt’e gelerek Molla Tayyib’den *Kavl-i Ahmed*’e kadar dersini yükseltmiştir. Şeyh Mustafa Efendi’nin yanında da *Molla Cami*’yi okumuştur. Şeyh Şerafeddin’in yanında *Hikem*’i okumuştur. Böylelikle Siirt’te 3 ayrı âlimden ders almıştır. Siirt’ten Muş’a giderek Molla Cafer’in yanında mantık ilmine dair *Semkati* okumuştur. *Hazin Tefsiri* ve *İhyâü Ulûmi’d-Dîn*’den de okumalar yapmıştır. Muş’tan Erzurum’a geçen İsmail Efendi, Erzurum müftüsü Sadık Efendi’den *Kadı Beydâvi* ve *Molla Cami*’ haşiyelerinden 6 ay süre ile ders almıştır. Ziving’de Cumhuriyet Döneminde Siirt’in önde gelen âlimlerinden Seyda Muhammed Zivingi’nin (ö. 1971) müridi olmuştur. Zivingi’nin yanında yeniden *Suyûtî*’ye başlamıştır. *Ebu Talib* kitabını haşiyesi ile beraber okumuştur. *Mesûdî*, *Metâlib Mezâhib*; mantık ilminde *Şerh-u Şemsiyye* (Ali b. Ömer el-Kâtibî el-Kazvînî’nin (ö. 675/1277) mantığa dair risâlesi.)’den okumuştur. İsmail Efendi Muhammed Zivingi’nin icâzet vermesi ile şerefelenmiştir. Muhammed Zivingi Efendi’nin tavsiyesi üzerine ile Molla Abdülhakim’den *Muhtasarü'l-Meânî* (Ebû Ya’kûb es-Sekkâkî’nin Miftâhu’l-‘ulûm’unun üçüncü bölümüne Hatîb el-Kazvînî’nin yazdığı Telhîşü’l-Miftâh’ın

¹⁶ Ahmed Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 21.

¹⁷ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 58-64.

¹⁸ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 104-106.

Sa‘deddin et-Teftâzânî (ö. 792/1390) tarafından yapılan muhtasar şerhi.) ve *Cem‘u’l Cevâmi‘* (Tâceddin es-Sübki’nin (ö. 771/1370) fıkıh usulüne dair eseri) kitaplarını okumuştur. Şeyh Mustafa Efendi’nin yanında derslerini tekrar etmiştir. Daha sonra İsmail Efendi Van Erciş’e geçmiştir. Van’ın Hasandolu köyünde Molla Yasin’dan *‘Akā’idü’n-Nesefî* (Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed en-Nesefî’nin (ö. 537/1142) akaide dair risâlesi.), fıkıhta *el-Minhâc’ı* (Nevevî (ö. 676/1277) tarafından yazılan Şahîh-i Müslim şerhi.) ve *Fethu’l-Muîn* (Hicri onuncu asır fakihlerinden Zeynüddîn b. Abdilazîz b. Zeyniddîn b. Alî el-Ma‘berî el-Melîbârî (ö. 991/1583) tarafından yazılan Şafii fıkına dair eser.)’i okumuştur. Molla Yasin tasavvufi kişiliği ile de ön plana çıkmıştır. Şeyh Nesim Küfrevî’nin halifesidir. Hocası Necmeddin Ercişî’dir. İsmail Çetin oradaki talebelerden de ders almaya başlamıştır. Bir buçuk sene boyunca Molla Yasin’in yanında kalmıştır. Ağrı’ya geçen İsmail Efendi Balıvar köyünden Molla Hasan ile tanışmıştır. Tâlim ve tecvid derslerinde Molla Hasan’a hocalık yapmıştır.¹⁹

Çetin, henüz 18 yaşındayken Erzurum’a Sakıp Efendi’nin yanına tekrar dönmüştür. Sakıp Efendi dönemin İstanbul müftüsü Ömer Nasuhi Bilmen’e (ö. 1971) mektup yazarak İsmail Efendi’yi İstanbul’a göndermiştir. Birtakım kelâm ile ilgili meseleler ve Bilmen’in o dönemde yazmış olduğu *Muvazzah İlmi Kelam’ı* onun yanında okumuştur.²⁰ Katolik bir papazın yanında ise aylık 30 lira ücret vererek *Kitab-ı Mukaddes*’i okumuştur.²¹ 1950’li yılların sonlarında İsmail Çetin’in de aralarında bulunduğu beş kişi Necip Fazıl Kısakürek’i (ö. 1983) ziyaret etmek için yola çıkmışlardır. İsmail Efendi daha sonraki zamanlarda Kısakürek ile hasbihallerde bulunduğunu ve ona yeri geldiğinde Arapça ibareleri tercüme ettiğini söylemiştir. “...ben ondan, o benden istifade etti. Bu herkese nasip olmaz” şeklinde bunu dile getirmiştir. İlmi yolculuklarına devam eden İsmail Efendi Diyarbakır’da “Azo” diye tanınan Ortodoks bir papazdan felsefe dersleri almıştır. Çetin, ayrıca bu zamanlara tekabül eden 1963-1964 senelerinde Muzaffer Ozak (ö. 1985) ile tanışmıştır. Felsefe derslerini alırken, bir çay bahçesinde Ozak ve arkadaşlarının ilmi sohbetlerine katılma fırsatı bulmuştur.²²

¹⁹ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 82-105.

²⁰ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 43.

²¹ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 105.

²² Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 150, 153.

Suriye Hazne'ye giderek Şeyh Alaeddin isimli hocası ile *Felsefe-i Ülä, Şerhu'l-Makāsıd ve Sahîh-i Buhârî*'yi tekrar etmiştir. Irak Zaho'da Muhammed Kasım'ın medresesinde Ebü'l-Mevâhib (Ebû Abdîrrahmân) Abdülvehhâb b. Ahmed b. Alî eş-Şa'rânî el-Mısırî'nin (ö. 973/1565) dört mezhep üzerine yazdığı *Mizân'ül Kübrâ, Kâdi, Sahîh-i Buhârî, Medârikü't-tenzîl* tefsirleri okumuştur. Siirt Şirvan'a tekrar döndükten sonra Şeyh Muhammed Kasım'ın (ö. 1977) talebesi olmuştur. İsmail Efendi yaklaşık altı ay orada kalmıştır. Şeyh Muhammed Kasım'dan icâzet almaya nail olmuştur. İcâzetini aldıktan sonra Hazro'ya dönen İsmail Efendi Diyarbakır'ın meşhur âlimlerinden Seyyid Ahmed'e *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim* derslerini vererek kavli icâzet almıştır. Urfa'da bulunan devrin büyük din âlimlerinden Abdurrahman Buluntu Efendi'nin (ö. 1967) yanında da altı ay kalarak icâzeti ile şereflenmiştir.²³ Şırnak Kasrik'de Seyyid Abdulhakim el-Hüseyn'e (ö. 1972) intisap etmiştir.²⁴

İsmail Efendi, Seyyid Abdulhakim Efendi'nin baş müderrisi olmadığı zamanlarda onun sohbetini yapan diğer kişi olmuştur. Şeyh Abdülhakim'in köyü Siirt Bilvanis'te hocalık yapıp ders vermiştir. Hocasının emri ile İsmail Efendi Kelhuk köyüne oradan da Van'ın Özalp kazasına bağlı Gürcek köyüne gitmiştir. Bir müddet sonra Şeyh Abdulhakim ile beraber Adıyaman Kahta'da bulunmuşlardır. Menzil adını verdikleri medresede hocası Abdulhakim Türkçe bilmediği için oraya gelen Türkler ile şeyhi arasında tercümanlık yapmıştır.²⁵ Bir seneye yakın Van-Özalp'a bağlı Gürcef'de bulunmuştur. Talebe bulamayınca ayrılmak durumunda kalarak Hazro'ya tekrar dönmüştür.²⁶

2.3. Evliliği, Çocukları, Isparta'ya Yolculuğu

İsmail Efendi'nin dayısının kızlarından Şeyh Muhammed Kasım'ın kızı Hatice Hanım ile evlenmiştir. İlk evleri Diyarbakır'da olmuştur. Burada kısa bir süre ikamet etmişlerdir. İsmail Efendi bir pasajda kitapçı dükkânı açarak geçimini sağlamaya çalışmıştır. Daha sonraları akrabaları Hacı Abdullah'ın Kâbi (Bağıvar) köyündeki arsasını satın alarak orada ev yaptırmışlardır. İsmail Efendi, Hacı Abdullah Efendi'nin kurduğu medresede sohbet vermeye başlamıştır. İsmail Efendi ve Hatice Hanım'ın evliliklerinden iki yıl sonra kızları Rabia Hanım dünyaya gelmiştir. İkinci çocuklarına

²³ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 107, 112, 117, 121

²⁴ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 45.

²⁵ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 123, 129, 136.

²⁶ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 52.

ise Muhammed Said ismini vermişlerdir. Üçüncü çocuklarının ismi Hasan Mesud olmuştur. Hasan Mesud bebekken vefat etmiştir. Kâbi köyünde yaşadıkları bazı sıkıntılar sebebiyle hocası Şeyh Abdulhakim'in "en güzeli hicrettir" tavsiyesi ile oradan ayrılarak 1972 yılında Isparta Gündürle (Harmanören) köyüne gelmişlerdir. İsmail Efendi burada cami imamı olarak göreve başlamıştır. Bu yıllarda İsmail Efendi'nin şeyhi Abdulhakim Efendi vefat etmiştir. İsmail Efendi ise vefatından üç gün sonra taziye gidebilmiştir. Bu nedenle şeyhinin bırakmış olduğu icâzetnameyi sonradan almıştır. Abdülhakim Efendi vefatından dolayı bunu ilan edemediğinden İsmail Efendi'de ömrü boyunca icâzet aldığını gizlemiştir.²⁷

İsmail Efendi'nin hac dönüşü sonrasında kızları Nesime Semra, Isparta'ya geldikten birkaç ay sonra ise Mesude ismini verdikleri bir çocukları daha dünyaya gelmiştir. 1979 senesinde dünyaya gelen çocuklarına ise Fatıma Büşra adını vermişlerdir. Yaklaşık altı yıl sonra ise Raşide Kübra ismini verdikleri kız çocukları dünyaya gelmiştir. İsmail Efendi 1985 senesinde dünyaya gelen erkek çocuğuna ise kayınbabasının isteği üzerine Ahmed Mücteba ismini koymuştur.²⁸

İsmail Efendi'nin ilk müridi komşularından İbrahim Efendi; talebesi olarak ilk kabul ettiği kimseyse Kılıçlı Hasan Efendi olmuştur. Bu sırada İsmail Efendi mürşidi şeyh Abdulhakim Arvasi hazretleri vefat ettikten sonra halifelerinden kime intisap edeceğine karar verememiştir.²⁹

2.4. İsmail Çetin'in Şeyh Abdulhakk'a İntisabı, İlk Eserleri

İsmail Efendi mürşidi şeyh Abdulhakim Arvasi hazretleri vefat ettikten sonra halifelerinden kime intisap edeceğine karar verememiştir. Daha sonra İsmail Efendi, Isparta'da şeyh Abdulhakk Efendi ile karşılaşmıştır. Aslen Medine'de ikamet eden şeyh Abdulhakk Efendi, İsmail Efendi'ye babası Şeyh Abdulğafur Abbâsî'nin onu vazifelendirilmesi için gönderdiğini söylemiştir. Isparta'da verilen bir davette İsmail Efendi'ye bu sene hacca geleceğini söylemiş ve orada ona ulaşması için kartını vermiştir. Nitekim İsmail Efendi de 1974 senesinde hacca gittiğinde dönüş yolunda Medine'ye uğrayarak şeyh Abdulhakk Efendi'yi ziyaret etmiştir.³⁰ 1976 senesinde

²⁷ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 148-163, 170.

²⁸ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 245, 307, 333, 355.

²⁹ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 221, 226.

³⁰ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 226, 236.

Abdülhakk Efendi, babasının halifelerinden allâme şeyh Abdurrahîm Pakistânî ve oğlu şeyh Abdurrahman, Sıtkı Büyükaşıcı, Kemal Gençtürk, Isparta'dan bazı kimseler ve Medine şehrinden bazı müridlerin şahitliği ile “Tarikat-ı Aliyye'nin” neşrini emretmiştir. 1989 senesinde ise İsmail Efendi'ye Nakşibendi ve Kadiri tarikatından halifelik emrini vermiştir.³¹ Şeyhi tarafından vazife aldığı haberi duyulduktan sonra İsmail Efendi “ben şeyh değilim, aldığım vazifeyi iade edeceğim, büyüklerim varken nasıl şeyhlik yaparım?” diyerek mürşit arayan insanları başkalarına yönlendirmiştir. Bütün bunlara rağmen müridi olmak için ısrar edenleri belirli bir süre bekletmiştir. Bu kimseler yanında sebat etmişlerse tarikat vermiştir. Zira vazife aldıktan on sene sonra İsmail Efendi'den tarikat alanların sayısı yalnızca 18 kişi olmuştur. Ona intisap edenlere söylediği ilk cümleyse, “Meşrebini gizle...sır sakla, sırdaş olursun. Şeyhlerin hepsini sev birine tabi ol...” olmuştur. İsmail Efendi 1986 yılında tekrar hacca gitmiştir. Şeyhi Abdülhakk Efendi, İsmail Efendi'ye “senden tarikat isteyenleri artık reddetme” diyerek kendini gizlemeyip ondan tarikat isteyenleri reddetmemesi gerektiğini belirtmiştir.³²

Hac dönüşü sonrası İsmail Efendi *Ehl-i sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür* eserini kaleme almıştır. Eserini yazarken en az beş ya da altı eseri önüne alarak konuları irdelediğini, Osmanlıca olarak notlarını kaydettiğini, öğrencilerine ise Latince harflerle tekrar yazdırdığını belirtmiştir. İsmail Efendi ilk eserlerinden sonra Şeyh Abdulğafur Abbasi'nin risalesi *Muhtasarun fî Ezkari't Tarikati'n-Nakşibendiyyeti'l Müceddiye*'nin tercüme ve şerhinden oluşan *Mü'minin İstikameti Velinin Kerameti* isimli kitabını tamamlamıştır. İsmail Efendi ikinci kez hac ziyareti yaptığı zaman şeyhi Abdülhakk Efendi'ye yazmış olduğu eserleri takdim etmiştir. Abdülhakk Efendi ile uzun sohbetler yapmıştır. Hocası, İsmail Efendi'ye eser yazmaya devam etmesini söylemiştir. İsmail Efendi'nin bundan sonra eserlerindeki imzası “*el-Fakir'u illallah*” olmuştur. Talebeleri ile yapmış olduğu doğu yolculuğu sonrası *Sohbet ve Tesettürde Adab* isimli eserini yazdırmıştır. Bu eseri en fazla baskı yapan eserlerinden birisi olmuştur. İsmail Efendi'nin üçüncü eseri olan *Sohbet ve Tesettürde Adap*'tan sonra diğer eseri 1981 yılında yayımlanan *İnsan ve Vazifesi* olmuştur. Diğer tamamlanan eser şeyhi Abdülhakk Efendi'nin sohbetlerinden oluşan eseri olmuştur. O kitabını şeyhinin talebelerine teslim etmiştir. Sonraki eseri Nakşibendi Hâlidîye tarikatına ait

³¹ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim Şeyh İsmail Çetin Hazretleri*, 139.

³² Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 246, 362.

nükte ve sülûk edebini anlattığı *Edeple Varış Lütufla Dönüş* isimli eseridir. Bu eser İstanbul’da teslim ettiği matbaada başka bir yazarın ismi verilerek ve kitabın ismi de değiştirilerek basılmıştır. Buna rağmen İsmail Efendi hak talep etmemiştir. *Cihadı Ekber Gençlere Rehber (İnançlı Gençlik Şuuru)* isimli eserini 2 cilt olarak bastırmayı düşünürken maddi imkanların kısıtlı olmasından ötürü bunu gerçekleştirememiştir. Daha sonrasında *Son Hutbede Okunan Ayetin Esrarı, Mufasssal Medeni Ahlâk, Tek Çare* isimli eserlerini yayımlanmıştır. İsmail Efendi’nin kitaplarını yayımladığı “Dilârâm” yayınevinin ismi “Dilârâ” olarak değiştirilmiştir. Dilârâ, gönül kapan, gönül fatihi, gönül süsleyen manasında kullanılır. Ayrıca Osmanlı şairleri şiirlerinde Peygamber Efendimizin mahlası olarak kullandığı Farsî kökenli bir tamlamadır.³³ Dil gönül; ârâ benzetmek, süslemek manasında kullanılmıştır.³⁴

İsmail Efendi’nin eserleri yaklaşık bir sene risaleler şeklinde basılmıştır. *Sevgi Bağı* isimli eserini vakfederek okuyucuları ile ücretsiz buluşturmuştur. Orta boy eserleri de sırasıyla *Cihadı Ekber Gençlere Rehber, Şüheden Hakikate, Tebliğ, Şuur, Olgunluk Günahtan Sakınmaktır, Cemaat, İttiba ve Özleşme Yolu*’dur. Bundan sonra ise büyük boy eserler ve tashihi yapılmış olan ilk eserlerin ikinci baskıları yapılmıştır.³⁵

2.5. Hak Aşkın Hapishane Süreci (Medrese-i Yusufiye)

İsmail Efendi 1982 senesi mart ayında gözaltına alınmıştır. Gözaltına alınma nedenini ise anayasanın 163. Maddesi “Lâikliğe aykırı olarak, Devletin içtimaî veya iktisadî veya siyasî veya hukukî temel nizamlarını, kısmen de olsa dinî esas ve inançlara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse iki yıldan yedi yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.” Gereğince olduğu ifade edilmiştir. Çetin, tutukluluk sürecinde öldürülmeye çalışıldığını fakat bunu yapacak kişinin itiraf etmesiyle gerçekleşmediğini belirtmiştir. Mahkemede suçlu sayılması için delil bulunamayınca serbest bırakılmıştır.³⁶

³³ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 245, 259, 265, 302, 346.

³⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın Kitabevi, 1962), 219.

³⁵ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 368.

³⁶ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 323-324, 328.

2.6. İsmail Efendi'nin Hastalık Dönemi

İsmail Efendi 1987 senesinde şeyhi Abdulhakk Efendi'nin çağırması üzerine tekrar hacca gittiğinde orada rahatsızlanmıştır. İsmail Efendi'nin gençlik yıllarında çığ altında kalması, Isparta'da kış günlerinde oluşan kömür kokusu, hapishanede geçirmiş olduğu süreç hastalığının tetiklenmesinin nedenleri arasında sayılabilir. Bunun neticesinde şiddetli öksürük krizleri ile hastalığına ilk teşhis bronşit konulmuştur. Bu sebeplerden dolayı İsmail Efendi kış aylarını Antalya'da geçirmeye başlamıştır.³⁷

2.7. Ömrünün Son Yılları

İsmail Efendi Antalya'da bulunan tanıdık bir arkadaşı vesilesi ile talebelerinden bazıları ile doğu illerini gezmek için yolculuğa çıkmıştır. Mersin, Urfa, Diyarbakır-Silvan, Siirt-Tillo, Elâzığ, Malatya gibi yerlere gidilerek oradaki şeyhleri ziyaret edip dualarını almıştır. Bu yolculuğundan yaklaşık 4-5 yıl sonra ise yapacakları cami-külliyenin temellerini atmıştır. İsmail Efendi 1992 yılında açmış olduğu kitapevinin idaresini oğluna devretmiştir. Isparta'da 1994 yılında cami derneği ve vakıf kurulmuştur. Çetin, vakfa "Hak Dilara" adını vermiştir. İsmail Efendi'nin talebeleri ve sevenleri camii ve külliye inşaatına başlamışlardır. Yine aynı yılda hastalığının şiddetlenmesi ile havası daha temiz olduğundan Antalya-Aksu'ya taşınan İsmail Efendi için altı mescid, üstü ise medrese olan dört katlı bir ev inşa edilmiştir. Rahatsızlığına rağmen 1995 senesinde İsmail Efendi Hollanda'ya giderek bir televizyon kanalında tasavvuf ile ilgili konuşma yapmıştır. 2000'li yılların başında hastalığı iyice şiddetlenmiştir. İsmail Efendi kayınbabası şeyh Masum Efendi'ye biat ettiğini söyleyerek aniden vefat ederse müridlerini ona tayin ettiğini açıklamıştır. İsmail Efendi'nin kullanmış olduğu ilacın yan etkisi sebebiyle bronşit hastalığı koaha dönüşmüştür. Şeyh Masum Efendi, İsmail Efendi'yi ziyaret ettiğinde ona: "Gavs'ı Geylâni'ye müracaat ettim, seni ve bütün aileni, müridlerini evladı kabul etti, Rabbime yalvardım, iltica ettim...Bazen pak bazen yatakta dokuz sene daha ömrün var..." demiştir ve dediği gibi de olmuştur. Ömrünün son senelerinde dahi gecesini gündüzüne katarak çalışmış, talebelerine icâzet vermeye devam etmiştir. 2010 yılında son icâzet merasimi gerçekleşmiştir. Kavli icâzetler ile beraber Isparta'ya geldiğinden bu yana icâzeti ile şereflenenlerin sayısı otuz üç kişiye ulaşmıştır. İsmail Efendi, bu

³⁷ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 364, 369.

yıllarda Konya’da ikamet eden Molla Abdullah Efendi’yi ziyaret etmiştir. Ona ilk derslerini Seyda Hacı Fettah Efendi’den aldığını fakat icâzeti ile şereflenmenin nasip olmadığı söylemiştir. Molla Abdullah Efendi’ye Fettah Efendi’den hilafeti olduğu için kendisine teberrük vermesini istemiştir. Molla Abdullah Efendi, İsmail Efendi’ye bazı sualler sorup cevaplarını aldıktan sonra irşatta mahir olduğunu müşahede ettiğini söylemiştir. Bunun üzerine hamd ve salavattan sonra ilim ve Nakşibendi tarikatında icâzet verdiğini beyan etmiştir. İsmail Efendi vefat etmesine üç ay kala Antalya’dan Isparta’ya tekrar dönmüştür. 2011 yılının mayıs ayında son eseri şiir ve hikmetli sözleri topladığı kitabı *Gönlümde Hikmet Pınarının Arısı*’nı tamamlamıştır. 16 Haziran Cuma günü imsak vakti İsmail Çetin Efendi rahmeti rahmana kavuşmuştur. Bundan dört yıl önce kendi belirlediği yere Isparta’ya defnedilmiştir.³⁸

---

³⁸ Said Çetin, *Velinimetim Üstad İsmail Çetin Kuddise Sirruhu*, 386, 398-403, 413, 417-421, 431-433.

3. İSMAİL ÇETİN'İN ESERLERİ

Bu bölümde İsmail Çetin Efendi'nin eserleri ve eserlerinin muhtevası hakkında bilgiler verilmiştir. İsmail Çetin Efendi'nin Türkçe ve Arapça olmak üzere yayımlanmış elli bir eseri bulunmaktadır. Ayrıca henüz basımı yapılmamış eserleri de mevcuttur. *Evkâf'ı İslamiyye ve Teâvun'î Mâliye* bunlardan bir tanesidir. Bu eser, İslam'da vakıflardan, yardımlaşma ve sosyal hayattan bahsetmektedir. Dört bölümden oluşan *Zamanın Nadiresi Makale-i Gavs-ı Bilvânisi*'de yayımlanmayan eserleri arasında yer almaktadır. Nefs ve düşüncenin terbiyesi, *Mesnevî* eserindeki anlaşılmayan hususlarda Abdulhakim Bilvani'sin vermiş olduğu cevaplar ve mektup, makalelerinden oluşmaktadır.³⁹ İsmail Efendi'nin oğlu Ahmed Mücteba Çetin, babasının eserleri ile ilgili bir şiir kaleme almıştır. Şiirde, İsmail Çetin Efendi'nin eserlerinin isimleri de yer almaktadır:

*Sevgi bağı duadır, dua ücretle gelmez,
Amentü Müslümanım, ücret talep edilmez.*

*Ehl-i sünnet nazarı, itikadın ölçüsü,
Okuyan ayırd eder, hak ve batıl ölçüsü.*

*Ölçüler mizan verir, fikhî tatbik eseri,
Fakih ve âbid idi, Şeyh İsmail vallahi.*

*Mü'mine istikamet, velinin kerameti,
Harfiyen peygambere uyulması özeti.*

*Sohbet ve tesettürde, adabı beyan eder,
İnsan ve vazîfesi, insanı insan eder.*

*Edeble varış lütufla dönüş dilşâd eder,
Mürşide ve müride gerekli vazifeler.*

Mufasssal medeni ahlâk, tılsımdır iyi bak,

---

³⁹ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim*, 236, 240

İnkâr çirasın söndür, ihlas lambasını yak.

Şüpheden hakikate, yoldur bize tek çare,
Tebliğ eder *şuurla* ve der *gencim nereye?*

Yetmiş fırka bil, *ittiba Ehl-i Sünnetedir*,
Cemâatle tanınan, fırka-i naciye'dir.

Bil ki *olgunluk*, *günahlardan sakınmaktır*,
Son hutbe ardındaki, âyetin esrarıdır.

Müslime genç şuuru, hanımlara özeldir,
Hanım olan dininde, şefkatli edibedir.

Terbiye-i nefis eder, *kalbin diriltişi*,
Ebedî saadete *yuvanın yapılışı*.

Tasavvuf ve tevhidde parlak inciler verir,
Tâlim-i Asfiya ile güzel yolu bildirir.

Size sözüm öz inci ücretsiz armağandır,
İhlasını gösterir, nurlarla parlayandır.

Cana can katan nedir *aşk* ile bilir misin?
Bilgi üzere imandır, sözünü dinler misin?

Ah şu *edellu'l-hayrat*, *hamd-u sena salavat*
Yücelerin virdidir; *zikir, dua, salavat*

Müminim demek ile yetinmek olur mu hiç?
Hizmetten kaçmak ile oturmak olur mu hiç?

Gönlümdeki şu hikmet pınarının arısı,
Hepsi onun eseri, gönlümdeki hikmeti.

Hanım, erkek ve gence, çocuklara nasihat,
Nasıl olmalıyım ve *erbain hadislerle*.

Güzellik namına ne var ise kul Ahmed'den,
Hepsi ondan gelendir, serkeşlikse nefsimden.

Kitaplara yüz sürmek, senin elin değdiği,
Seccadene yüz sürmek, gözün yaşın indiği.

En sevdiğim mirasın, kulak dışa kapandı,
İçten gelen dinlerim, bize düşen bu oldu.⁴⁰

İslam'ın temel itikadi prensiplerine ve Müslümanların uyması gereken doğru yola kuvvetli atıflar yapan Ahmed Mücteba Çetin, babasını Ehl-i sünnet ve'l-cemâat

---

⁴⁰ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim*, 7-8.

itikadına bağlı ve Hz. Peygamber’e harfîyen tabi olan bir mümin olarak tanımlamaktadır. Babasının bir fakih ve âbid olduğunu ve onun yolundan gittiğini belirten Ahmed Mücteba Efendi, şiirinde mürşid ve mürid arasındaki ilişkiyi, terbiye-i nefis ve kalbin diriltilişini, ebedi saadetin tevhidle gerçekleşebileceğini belirtmektedir. Aşk ile cana can katan şeyin bilgi üzere iman olduğunu söyleyen Ahmed Mücteba Efendi, edellu’l-hayrat’ın yücelerin virdi olduğunu ve zikir, dua ve salavatın önemini vurgulamaktadır. Ahmed Mücteba Efendi, Müslüman olduğunu söylemenin yetmeyeceğini, hizmetten kaçmamanın gerektiğini belirtmektedir. Ahmed Mücteba Efendi, hanım, erkek ve gence nasihat verirken “ben nasıl olmalıyım” sorusuna cevap aramaktadır.

İsmail Efendi eserlerinde kapsamlı bilgiler sunan geniş bir perspektife sahiptir. Eserlerinde dini-itikadî birçok sorunun cevabına ulaşılabilir. Bazı kimselerin kitaplarının anlaşılmadığına yönelik söylemleri olduğunu belirtmiştir. Bu konuda ise: “Senin kitapların anlaşılmıyor, diyorlar. Şu anda burada not tutanlar var, icâzet alanlar var, anlamayanlar da var. Herkes anlayabildiğini alsın, her şeyi anlamaya kalkmasın. Eser yazan; halkın ihtiyaçlarını bilir, tespit eder, ona göre eser yazar. Roman değil ki herkes anlasın.”⁴¹ ifadeleriyle cevap vermiştir. Bu bağlamda, eserlerinin anlaşılabilirliğinin herkes için aynı olmadığını belirten İsmail Efendi, kitapları ile ilgilenenler arasında farklı düzeyde, farklı anlayışa sahip insanların olduğundan da bahsetmiştir.

İsmail Efendi’nin eserlerindeki evrensel değerler ve mesajlar uzun yıllar boyunca geçerliliğini korumaya devam edecektir. Bu bağlamda mârifet ehli olarak nitelendirilen kimselerin bâtını ve zâhiri davranışları ele alınarak Allah Teâlâ’ya vuslat yolunda kapsamlı bir yaklaşım benimsemeleri vurgulanmaktadır. Eserlerde bu iki boyut birleştirilerek kişinin iç ve dış dünyası arasındaki dengeyi sağlamayı teşvik etmektedir. İslam’ın bütünlüğünü tamamlaması, manevi yolculuğun nihayete ermesi açısından önem teşkil etmektedir. Bakıldığı zaman bâtın ameller en önemli amellerdendir. Bu yorum, fiilî olarak sünnet-i me’sure denilen Hz. Peygamber’in sünnetinden beslenir. Hadislerde niyet, aşk, kin, hüsnüzan ve suizan gibi amellerin kalbî ve nefsî ameller olduğunu ifade edebiliriz. Hatta insanın zahirî amelleri ameli irfanda tesir noktasında insanın kalbine ve bâtınına etki ettiği düşünülür. Kalbin insan

---

⁴¹ Mücteba Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim*, 144.

varlığının en önemli unsuru olması sebebiyle bazı durumları insanın varlık âlemi ile ilgili olarak tesir ve teessür melekeleri, fiil ve infial alanları bulunmaktadır. Bundan dolayı ameli irfanın temel hedefi, bu fiil ve infialin yani etki ve etkilenmenin hidayeti ve yönlendirilmesi kalbin helak edici birtakım unsurlardan temizlenmesi ve onun münciyât/kurtarıcı olarak isimlendirilen bazı melekelerle süslenmesidir. Bütün bunlardan gaye insanı nihai kemâl noktasına ulaştırmaktır. Bu itibarla ameli irfanın üzerinde temellendiği esas, mühlikattan uzaklaşmak ve münciyât ile süslenmek için kalbin nasıl kontrol ve murakabe edileceğidir ve bütün bunlardan nihai amaç ise insanın hakka ulaşmasıdır.⁴²

İsmail Çetin Efendi'nin eserleri, Anadolu tasavvuf geleneğinin önemli bir parçasıdır ve bu geleneğin zengin dokusuna önemli katkılar sağlamıştır. Bu eserler, sadece yaşadığı döneme değil, gelecek nesillere de hitap edecek şekilde kaleme alınmıştır. İsmail Efendi eserleri

3.1. Âmentü

“Âmentü” İslam dininde, iman esaslarının belirtilmesi gayesi ile kullanılan bir kavramdır. “İnandım” anlamına gelmektedir. Bu kavram Müslüman kimselerin inandığı şeyleri ifade etmektedir. İslamiyet'in altı iman esası olan Allah Teâlâ'ya, melekeler, kitaplara, peygamberlere, ahiret gününe ve kaza-kader inancını içermektedir. İsmail Çetin Efendi'nin 1985 yılında kaleme almış olduğu bu eser 45 sayfadan oluşmaktadır. Müslüman bir ailenin çocuklarına 7 yaşından itibaren “Âmentü Şerhini” ezberletmesi gerektiğini belirtmiştir. Eserin içerisinde Âmentü şerhi, imanın şartları ve rükunları, Peygamber Efendimizin kısaca hayatı, 33 farz ve edep, ahlâk ile ilgili hadisler yer almaktadır. İsmail Efendi'nin bu eseri günümüzde okuyucuları ile ücretsiz olarak buluşmaktadır.⁴³

---

⁴² Şeriatta şirk-i hafi olarak adlandırılan şey, fiili olarak insanın batını ve kalbi ile ilişkili olan şeydir. Bundan dolayı kalbi ifade etmek ve kalp gibi şeyleri ifade için fuad, sadr gibi kitapta ve sünnette önemli temel teşkil eden bazı kelimeler kullanılmıştır. Yine iman, takva, huşu ve itminan gibi bazı kavramlar bu alana dâhil edilmiştir. Kalbi amellerle ilgili bazı durumlar ve melekeler konu edilmiş, bütün bunlar bazısının imanın sadece mârifet ve bilgiyi ifade etmediği, onun kalbi tasdiki de içermek üzere bir mârifeti ifade ettiğidir. Yedullah Yezdan Penâh, *el-İrfânü'n-Nazarî Mebâdiuhû ve Usûluhû*, trc. Ali Abbâs el-Müsevî (Beyrut: Merkezü'l-Hadâre li't-Tenmiyyeti'l-Fikri'l-İslamî, 2016), 61.

⁴³ İsmail Çetin, *Âmentü* (Isparta: Dilara Yayınları, 2019).

3.2. Müslümanım

İslam dinini kabul ederek dinin inanç esaslarına, ahlâk ilkelerine, ibadetlerine ve diğer öğretilerine uyan kimselere “Müslüman” denir. İslam, Arapça bir kelime olup “teslim olmak, boyun eğmek” anlamına gelir. Müslümanlar, Allah’ın birliğine ve peygamberlerine inanır, namaz kılar, oruç tutar, zekât verir ve hacca giderler. İslam’ın inanç esasları altı tanedir: Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahirete ve kadere inanmaktır. İslam’ın ahlâk ilkeleri ise Kur’an ve sünnete dayanır. Müslümanlar, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, adaletli olmak, merhametli olmak, komşularına iyi davranmak, yalan söylememek, haram yememek gibi ahlâki değerlere sahip olmaya çalışırlar.

İsmail Çetin Efendi’nin eserine ismini veren bu kelime “teslim olan” anlamına gelen İslam kelimesinden türetilmiştir. Eser 138 sayfadan oluşmaktadır. Ücretsiz olarak okuyucuların istifadesine sunulmuştur. İsmail Efendi eserinde soru-cevap tekniğini kullanarak Müslümanlığı anlatmıştır. Eserde ayrıca günlük hayatta yapılacak bazı dualara yer verilmiştir.⁴⁴

3.3. Nasıl Olmalıyım?

İsmail Çetin Efendi 56 sayfadan oluşan bu eserde bir Müslüman nasıl olmalı cevabına yanıt aramıştır. Çetin, eserinde İslam’ın insanlara hem inanç hem de ahlâk konusunda rehberlik eden bir din olduğunu vurguladıktan sonra iyi bir Müslümanın şu özelliklere sahip olması gerektiğini anlatmaktadır: İyi bir Müslüman, Allah’a ve ahiret gününe iman eder. Dünyanın fitnelerine ve şeytanın hilelerine karşı dikkatlidir. Allah Teâlâ’ya ibadet eder, emirlerini yerine getirir, yasaklarından kaçınır. Allah’a tam bir teslimiyet içindedir. Peygamber Efendimizin örnek hayatını takip eder. Sünnete bağlılık gösterir, İslam’ı ciddiye alır, İslam’ı güzel yaşar. Peygamberimizin tarifıyla hayırlı Müslüman olmaya çalışır. Dürüstlük, güzel ahlâk, merhamet, şefkat, kardeşlik gibi değerleri hayatına yansıtır. İnsanları karalamaz, lanet etmez, kaba ve kötü söz söylemez, hayâsızlık yapmaz. Kötülüklerin anası olan içkiden, ömrünü zayi eden kumardan, Allah’ın gazabını gerektiren zinadan uzak durur, Kuran’ı hayatının rehberi yapar, Kur’ân-ı Kerîm’in doğruya ulaştırıcı, bereketli, aydınlatıcı, canlandırıcı, ayırıcı ve

---

⁴⁴ İsmail Çetin, *Müslümanım* (Isparta: Dilara Yayınları, 2019).

gerçek olan kaynağı olduğunu bilir. Kur’ân-ı Kerîm’i okur, anlar ve uygular, onun son arzusu Müslüman olarak ölmektir, ölümü her an gelebilecek bir gerçek olarak kabul eder, ölmeden önce yapılması gerekenleri yapar, tövbe eder, helalleşir. Allah’tan rahmet ve mağfiret diler.

Bu eserde en çok üzerinde durulan konular, ibadetlerine dikkat etmek, namazlarını cemaatle kılmak, orucunu şevkle tutmak, zekatını ve haccını büyük bir hissiyatla yerine getirmektir. İsmail Çetin Efendi söz konusu eserinde, inanç esaslarına bağlılığın, Allah’a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, ahirete ve kadere imanının önemine kuvvetli atıflarla yer vermektedir. Ayrıca eserde, ahlâki ilkelere uymanın, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın, adaletli ve merhametli olmanın öneminden de bahsedilmektedir. İyi bir Müslüman, komşularına iyi davranır, yalan söylemez, haram yemez, insanlara saygılı ve sevgili davranır, kardeşlik hukukunu korur, barış ve hoşgörüyü yaymaya çalışır, hak ve hukuka riayet eder. İyi bir Müslüman, kendini geliştirir ve faydalı olur, ilim ve irfan sahibi olur, hayat boyu öğrenmeye devam eder ve böylece topluma katkıda bulunur.

İslamiyet’in öğretilerine uygun yaşayarak insanlarla iyi ilişkiler gerçekleştiren, yaşadığı topluma katkıda bulunan İslami değerleri hayatının her alanına yansıtan kişi örnek bir Müslümandır. Örnek bir Müslüman kendisinin Hz. Peygamber’in bir temsilcisi olduğunu unutmamalıdır.⁴⁵

3.4. Kalbin Diriltilişi

Tasavvuf ilmi kalbin olgunlaşması ve arınması ile ilgili bir süreçtir. Çünkü kalp insanın manevi yolculuğundaki anahtar noktadır. Kalp kişinin his, düşünce ve davranışlarının temel kaynağıdır. İnsan kalbi Allah Teâlâ’ya bağlılığı nispetinde manevi olarak yükselebilir. Bu eserde “diritilmiş kalp” konusuna değinen İsmail Efendi, “diri kalbin” yalnız Allah Teâlâ’ya bağlı, iç dünyasındaki hevâ ve hevesinden kurtulmuş ve kalbinin her an zikirle meşgul olduğunu belirtmiştir. Kulun hedefi kalbinin her zaman diri ve canlı olmasını sağlamaktır. Bunun neticesinde Allah Teâlâ’nın rızası kazanılmaktadır. Bu ise çaba gerektirmekte ve yaşam boyu süren bir yolculuktur.

---

⁴⁵ İsmail Çetin, *Nasıl Olmalıyım?* (Isparta: Dilara Yayınları, 2015).

Ayrıca eserde tarikatın yedi şartından ve tarikatın adaplarından da bahsedilmiştir. Eser, 181 sayfadan oluşmaktadır.⁴⁶

3.5. Tevessül

Kişinin Allah Teâlâ ile bağ kurup manevi yükseliş yaşamak istediğinde tevessül kavramı karşımıza çıkmaktadır. İsmail Efendi tevessülü bir kimsenin bu gayesine ulaşmak için vesile olacağına inandığı peygamberler, veli kulları ya da salih kimselerin aracılık etmesi olarak tanımlamıştır. Çetin, eserinde tevessülün sadece Allah Teâlâ'nın izniyle gerçekleşebileceği ve tevhid prensibinin hiçbir zaman unutulmaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu düşünce ile eserinde doğru tevessül anlayışına değinmiştir. Eser 92 sayfadan oluşmaktadır.⁴⁷

İsmail Efendi tevessülü iki kısımda incelemiştir. Birinci kısımda zâtlarla tevessül, ikinci kısımda ise amelle tevessül vardır. Zâtlarla tevessülü ise dört kısımda ele almıştır. Peygamberin zâtını vesile edinmek, peygamberin sohbetiyle tevessülü edinmek, peygamberin bedeninden bir cüzle tevessül etmek ve peygamberin bedeni ona değmiş olan bir şeyle tevessül etmektir. Amelle tevessüle ise şu hadisin örnek olarak gösterildiğini ifade etmiştir: *“Sizden önce yaşayanlardan üç kişi bir yolculuğa çıktılar. Akşam olunca, yatıp uyumak üzere bir mağaraya girdiler. Fakat dağdan kopan bir kaya, mağaranın ağzını kapattı. Bunun üzerine birbirlerine: Sizi bu kayadan, yaptığınız iyilikleri vesile edinerek Allah’a dua etmekten başka hiçbir şey kurtaramaz.” dediler. İçlerinden biri söze başlayarak: Allah’ım! Benim annemle babam çok yaşlı idiler. Onlar yemeklerini yemeden çoluk çocuğuma ve hizmetçilerime bir şey yedirip içirmezdim. Bir gün hayvanlara yem bulmak üzere evden ayrıldım; onlar uyumadan önce de dönemedim. Eve gelir gelmez hayvanları sağıp sütlerini annemle babama götürdüğümde, baktım ki ikisi de uyumuş. Onları uyandırmak istemediğim gibi, onlardan önce ev halkının ve hizmetkârların bir şey yiyip içmesini de uygun görmedim. Süt kabı elimde şafak vaktine kadar uyanmalarını bekledim. Çocuklar etrafımda açlıktan sızlanıp duruyorlardı. Nihayet uyanıp sütlerini içtiler. Rabbim! Şayet ben bunu senin rızânı kazanmak için yapmışsam, şu kaya sıkıntısını başımızdan al!” diye yalvardı. Kaya biraz aralandı; fakat çıkılacak gibi değildi. Bir diğeri söze başladı: Allah’ım! Amcamın bir kızı vardı. Onu herkesten çok seviyordum.*

⁴⁶ İsmail Çetin, *Kalbin Diriltişi* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

⁴⁷ İsmail Çetin, *Tevessül* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

Ona sahip olmak istedim. Fakat o reddetti. Bir sene kütük olmuştu. Amcamın kızı çıkıp geldi. Kendisini bana teslim etmek şartıyla ona 120 altın verdim. Kabul etmek durumunda kaldı. Ona sahip olacağım zaman dedi ki: Allah'tan kork! Dinin uygun görmediği bir yolla beni elde etme! En çok sevip arzu ettiğim o olduğu halde kendisinden uzaklaştım, verdiğim altınları da geri almadım. Allah'im! Eğer ben bu işi senin rızânı kazanmak için yapmışsam, başımızdaki sıkıntıyı uzaklaştır. ” diye yalvardı. Kaya biraz daha açıldı; fakat yine çıkılacak gibi değildi. Üçüncü adam da: Allah'im! Vaktiyle ben birçok işçi tuttum. Parasını almadan giden biri dışında hepsinin ücretini verdim. Ücretini almadan giden adamın parasını çalıştırdım. Bu paradan büyük bir servet oluştu. Bir gün bu adam çıkageldi. Bana: Ey Allah kulu! Ücretimi ver.” dedi. Ben de ona: Şu gördüğün develer, sığırlar, koyunlar ve köleler senin ücretinden türedi.” dedim. Adamcağız: Ey Allah kulu! Benimle alay etme.” dedi. Seninle alay etmiyorum.” diye cevap verdim. Bunun üzerine o, hiçbir şey bırakmadan hepsini önüne katıp götürdü. Ey Rabbim! Eğer bu işi sırf senin rızânı kazanmak için yapmışsam, içinde bulunduğumuz sıkıntıdan bizi kurtar.” diye yalvardı. Mağaranın ağzını tıkayan kaya iyice açıldı; onlar da çıkıp gittiler.”⁴⁸ Allah Teâlâ'ya yakınlaşma gayesiyle yapılan bu ameller kişinin isteklerinin kabul edilip sıkıntılardan kurtulmaya vesile sayılmıştır.⁴⁹ Tevessül, bir kimsenin bu gayesine ulaşmak için vesile olacağına inandığı peygamberler, veli kullar ya da salih kimselerin aracılık etmesi olarak tanımlanmıştır. Tevessül, Allah'ın rızasını kazanmak ve O'nun lütfuna nail olmak için yapılan bir ibadettir. Tevessül eden kimse, Allah'ın izni olmadan hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceğini ve aracı olan kimsenin de kendisine bir fayda veya zarar veremeyeceğini bilir. Bu nedenle tevessül, tevhid prensibine aykırı değildir. Aksine tevessül, tevhidin gereği olan Allah'a güvenmek, O'na yaklaşmak ve O'ndan istemektir. Tevessül ederken tevhid prensibini hiçbir zaman unutmamak gerekir. Çünkü Allah, kendisinden başka ilah olmadığını ve yalnızca O'na ibadet edilmesini emretmiştir. Allah'tan başkasına ibadet etmek veya O'ndan başkasından yardım beklemek şirk koşturur. Bu da en büyük günahlardan biridir. Dolayısıyla tevessül, Allah'ın izniyle gerçekleşebileceği ve aracı olan kimsenin de sadece Allah'ın sevgili kulu olduğu bilinciyle yapılmalıdır.⁵⁰

⁴⁸ Buhârî, *Büyû*, 98; Müslim, *Zikir*, 100.

⁴⁹ İsmail Çetin, *Tevessül* (İsparta: Dilara Yayınları, 2013), 44-55.

⁵⁰ Bakara Suresi, 2/163, Nisa Suresi, 4/48: Hadis-i Şerif, Buhari, İman 17.

3.6. Sohbet ve Tesettürde Âdâb

İlim meclislerinde, dini meselelerde bilgi edinmek ve etik olarak doğru bir şekilde davranmak için uyulması gereken âdâb kuralları vardır. Aynı şekilde tesettür kavramı İslam dininde önemli bir yer edinmektedir. Tesettürün âdâbı İslami kurallara uygun şekilde davranışlarda bulunup Allah Teâlâ'nın emrettiği şekilde örtünmeyi gerektirir. İsmail Çetin Efendi'de bu eserinde dini sohbetlere, selamlaşma ve oturup kalkma adabına, tesettürün nasıl olması gerektiğine değinmiştir.

Eserde tesettür, sadece bedeni değil, aynı zamanda kalbi ve ruhu da örten önemli bir unsur olarak tarif edilmektedir. Bu nedenle, tesettürlü bir kadın veya erkek, dini sohbetlerde, selamlaşma ve oturup kalkma adabında da İslami kurallara riayet etmelidir. Dini sohbetlerde, tesettürlü bir kadın veya erkek, konuşurken saygılı, alçakgönüllü ve edepli olmalı, dinleyenlere hikmetli ve faydalı bilgiler aktarmalı, yalan ve gıybetten uzak durmalıdır. Selamlaşma adabında, tesettürlü bir kadın veya erkek, karşı cinsle göz temasından kaçınmalı, selam verirken yüzünü eğmeli ve sesini kısmalıdır. Oturup kalkma adabında, tesettürlü bir kadın veya erkek, oturduğu yerde karşı cinsle arasında mesafe koymalı ve gereksiz konuşmalardan sakınmalıdır. Tesettürün âdâbı, Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmak ve insanlara güzel örnek olmak için uygulanmalıdır.

Eserde ayrıca Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767) oğlu Hammâd'a olan tavsiyelerine de yer verilmiştir. İsmail Çetin Efendi' bu eseri 140 sayfadan oluşmaktadır.⁵¹

3.7. Sevgi Bağı

İsmail Çetin Efendi'nin bu eserinde Müslüman bir kimsenin günlük yaşamında sabah uyandıktan gece yatana kadar ihtiyaç duyduğu dualara yer verilmiştir. Örneğin, uyanırken okunacak dua, elbise giyerken okunacak dua, yemekten sonra okunacak dua, iş yerinde okunacak dua, uyurken okunacak dualar şeklinde birçok duaya yer verilmiştir. Eserde ayrıca “Hizb-i Âzam” duası da yer almaktadır. Çetin, bu duanın faziletlerinden bahsederek sabah, akşam okunmasını tavsiye etmiştir. İsmail Efendi eserde önceden yer alan *Bed'ü'l-Emâlî* risalesini çıkararak *Bed'ü'l-Emâlî-Şerhi*'ni ayrı

---

⁵¹ İsmail Çetin, *Sohbet ve Tesettürde Âdâb* (Isparta: Dilara Yayınları, 2015).

bir eserinde yayımlamıştır. Sevgi Bağı isimli eser ücretsiz olarak okuyucularla buluşmaktadır. Bu eser 229 sayfadan oluşmaktadır.⁵²

3.8. Bed'ü'l-Emâlî Şerhi

İsmail Efendi'nin bu eseri, Ebû Muhammed (Ebü'l-Hasen) Sirâcüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed b. Süleymân et-Teymî eş-Şehîdî el-Fergânî el-Üşî'ye (ö. 575/1179) ait *el-Emâlî* isimli akait kitabının şerhidir. İsmail Çetin, eseri ayrıca *ed-Durerü'll-Avâlî fi Şerh-i Bed'i'l-Emâlî* ismiyle Arapça olarak da şerh etmiştir. Çetin bu eserini *Tek Çare*, *Şübheden Hakikate* ve *Şuur* ismiyle yazmış olduğu eserlerinin özeti mahiyetinde olduğunu ifade etmiştir. Eser 164 sayfadan oluşmaktadır.⁵³

3.9. Milliyetçilik Şuurumuz

İsmail Çetin bu eserinde günümüz insanların Osmanlıca ve Arapça eserleri okumadıkları için yanlış kaynaklardan istifade ederek “milliyetçilik” kavramını tam olarak anlayamadıklarından bahsetmiştir. Bunun önüne geçebilmek ve insanları bilinçlendirmek gayesiyle bu eseri kaleme almıştır. Çetin eserinde “millet”, “ümme” ve “milliyetçilik” kelimelerinin ıstılah ve şer'i manalarına yer vermiştir. Eser 165 sayfadan oluşmaktadır.⁵⁴

3.10. Keler

İsmail Çetin Efendi'nin bu eser oğlu tarafından yayımlanmıştır. İsmail Efendi eserin isminin “Yerbu” ya da “Keler” olmasını istemiş buna ithafen “Keler” ismi uygun görülmüştür. Eserde insanları “ahir zaman” fitnelerinden korumak, “Ehl-i sünnet ve'l-cemâat” itikadına bağlı kalarak “sırat-ı müstakime ulaşmak” gibi hususlardan bahsedilmiştir.⁵⁵

---

⁵² İsmail Çetin, *Sevgi Bağı* (Isparta: Dilara Yayınları, 2019).

⁵³ İsmail Çetin, *Bed'ü'l-Emâlî Şerhi* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

⁵⁴ İsmail Çetin, *Milliyetçilik Şuurumuz* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

⁵⁵ İsmail Çetin, *Keler* (Isparta: Dilara Yayınları, 2012).

3.11. Yuvanın Yapılışı

Eserde eşlerin birbiri üzerindeki hak ve sorumluluklarından bahsedilmiştir. İslam’da tavsiye edilen huzurlu yuvanın nasıl oluştuğu ayet ve hadislerden örnekler vererek desteklenmiştir. Eser 241 sayfadan oluşmaktadır.⁵⁶

3.12. Azizlerle

İyi niyet ve tahkiki iman, iman sınıfları, ihvana yönelik tavsiyeler olmak üzere eser üç bölümden oluşmaktadır. 142 sayfadan meydana gelen eser içerisinde 80’e yakın hadis bulunmaktadır. İsmail Efendi seçmiş olduğu hadislerin ezberlenmesi için kolay hadislerden seçtiğini belirtmiştir. Bunun nedenini ise Peygamber Efendimizin hadisleri Arapça olarak ezberlemeyi tavsiye ettiğinden hadislerin telaffuzunun kolay olmasına dikkat etmiştir. İsmail Efendi eserde okuyucularına “Azizler” şeklinde hitapta bulunarak ilmi tavsiyeler ve bilgilendirmelerde bulunmuştur.⁵⁷

3.13. Müslüman Ailelere Erbain Hadisler

İsmail Çetin Efendi’nin tâlimatıyla eserlerinden alınan hadisler oğlu Ahmed Müctebâ Çetin tarafından kitaplaştırılmıştır. Eserlerinde bulunmayan hadislerin tercümesinde ise Abdusselam Abdullah Büşrâ ve Âdil Ahmed el-Merzûkî’nin *es-Silsiletü’l-Erbainiyye li’l-Üsreti’l-Müslime* isimli eserinden faydalanılmıştır. “Müslüman Erkeğin Yaşantısı İçin Önemli Kırk Hadis”, “Müslüman Kadının Yaşantısı İçin Önemli Kırk Hadis”, “Müslüman Gencin Yaşantısı İçin Önemli Kırk Hadis” ve “Müslüman Çocuğun Yaşantısı İçin Önemli Kırk Hadis” olmak üzere dört bölümden oluşmuştur. 133 sayfadan oluşmaktadır.⁵⁸

3.14. Bilgi Üzere İman

İslamiyet’in temel öğretileri ve değerleri ile uyum içinde yaşayabilmek için ilim sahibi olmak gereklidir. İlim öğrenmek Allah Teâlâ’nın emridir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “...De ki: “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu!” Doğrusu ancak akıl iz’an sahipleri

⁵⁶ İsmail Çetin, *Yuvanın Yapılışı* (Isparta: Dilara Yayınları, 2017).

⁵⁷ İsmail Çetin, *Azizlerle* (Isparta: Dilara Yayınları, 2012).

⁵⁸ İsmail Çetin, *Müslüman Ailelere Erbain Hadisler* (Isparta: Dilara Yayınları, 2016).

bunu anlar.”⁵⁹ buyurularak ilim öğrenmenin önemine işaret edilmiştir. İsmail Çetin Efendi bu eserinde bilgisiz amel edilmemesi için bir kimsenin öğrenmesi gereken temel dini bilgilerden bahsetmiştir. Müslüman kimselerin ilim, bilgi sahibi olması İslamiyet’i doğru bir şekilde anlamak, yaşamak ve başkalarına aktarmak için Çetin’in bu eseri önemli bir yere sahiptir. Eser 167 sayfadan oluşmaktadır.⁶⁰

3.15. İnançlı Gençlik Şuuru

Müslüman bir gencin bilinç kazanması inancını araştırmaya ve geliştirmeye teşvik eder. İnancına daha sağlam bir temel oluşturmalarını sağlar. Bu düsturdan hareketle İsmail Çetin Efendi bu eseri kaleme almıştır. Gençliğin insana verilmiş bir nimet olduğunu ve nasıl değerlendirilmesi gerektiği, gençlerin yaşamış oldukları bunalımlardan kurtuluş yolları, fitnelerden korunmanın çareleri gibi konulara değinilmiştir. Eser 123 sayfadan oluşmaktadır.⁶¹

3.16. Bilir Misin?

İsmail Çetin Efendi bu eserinde soru-cevap şeklinde ilerleyerek İslam’a yönelik çeşitli konuları ele almıştır. İlk başta Allah Teâlâ’nın neyi yarattığını sorarak başlayan eserde, imanın ve İslam’ın şartları, ibadetler, güzel ahlâk, arkadaş seçiminde dikkat edilmesi gerekenler gibi konulara değinilmiştir. Peygamber Efendimizin hayatı, abdest, gusül, namaz, oruç, zekât ve hac gibi konular da soru-cevap şeklinde açıklanmıştır. Eser şiirlerle zenginleştirilerek bilgilerin yanında öğüt de vermeyi amaçlamıştır. Kitabın küçük yaştaki çocuklar için hazırlanılmış olduğu izleniminin yanı sıra aile büyüklerinin bilgilerini hatırlaması, pekiştirmesi ya da yeni bilgiler edinmesi için kullanabilecekleri bir kaynak olduğunu da söyleyebiliriz. Eser 225 sayfadan oluşmaktadır.⁶²

3.17. Şuur

İsmail Efendi şuurun, manevi ibadet, dualardan kaynaklanan his ve duygularla bağlantılı olduğunu ifade etmiştir. Hak ilhamın kalbe gelmesiyle ortaya çıkan zevki,

---

⁵⁹ Zümer, 39/9.

⁶⁰ İsmail Çetin, *Bilgi Üzere İman* (Isparta: Dilara Yayınları, 2012).

⁶¹ İsmail Çetin, *İnançlı Gençlik Şuuru* (Isparta: Dilara Yayınları, 2016).

⁶² İsmail Çetin, *Bilir Misin?* (Isparta: Dilara Yayınları, 2016).

şühûdî ve vicdani bir his olarak tanımlamıştır. Mümin kulun şuur sahibi olabilmesi için Allah Teâlâ'ya yalvarması gerektiğini ifade eden Çetin, buna kişinin hayatını programlayarak ulaşacağını ifade etmiştir. Bu programa ise “Tatbiki İslam” ismini vermiştir. Eser, Müslümanın günlük hayatında uygulayacağı programı açıklamaktadır. Programda kulun, gününün her anında görev ve sorumluluklarını hatırlatarak düzenli bir yaşam sürmesi için iç aleminin huzuruna önem verilmiştir. Eserde daha sonra birçok meşâyihiin günlük virtlerinde yer verdiği *Hizb-i A'zam* duasına yer verilmiştir. Günlük yapılması gereken dualar, namazlardan sonra okunan tesbihatların keyfiyetine değinilmiştir. Çetin, daha sonra bahsedilen ayet ve tesbihlerin meâl ve açıklamalarına yer vermiştir. Eser 234 sayfadan oluşmaktadır.⁶³

3.18. Cana Can

İsmail Efendi eserinde ulûhiyyet ve rubûbiyyet konularına değindikten sonra Peygamber Efendimizin risâletine itaat etmenin dinin ikinci unsuru olduğundan bahsetmiştir. Eserde daha sonra Abdülkâdir Geylânî'ye (ö. 561/1166) ait *el-Kelimâtü'l-Kudsiyye* risalesi *el-Kenzü'l-Â'zam* ile birlikte haftalık virtlere bölünmüş olarak yer almaktadır. Çetin, kitabında Yûsuf b. İsmâil'e (1849-1932) ait *el-Müzdevice* isimli Esmâ-i Hüsnâ'ya da yer vermiştir. İsmail Efendi, tarikatlarda okunması tavsiye edildiği için eserinde Ebû Medyen'e (ö. 594/1198) ait *Manzum İstiğfar Kasidesine* de yer vermiştir. Çetin, ulemâ tarafından belirlenen salavatların da eser içerisinde bulunduğunu bildirmiştir. Kitap 277 sayfadan oluşmaktadır.⁶⁴

3.19. Gencim Nereye?

İsmail Efendi gençlerin modern dünyada karşılaştıkları zorluklar ve dini değerlere bağlı kalmanın önemi konusunda bilinç oluşturmak için bu eseri kaleme almıştır. Günümüzdeki teknolojik ilerlemelerin, dünya lezzetlerinin etkisine kapılan gençlerde gayri müslim kimselerin değerlerine uyma eğilimlerinin arttığını belirtmiştir. Bunun neticesinde dini değerlerden uzaklaşma yaşandığını ifade etmiştir. Kitap, soru-cevap tekniğiyle kaleme alınmıştır. Bu doğrultuda gençlere yönelik rehber kitap özelliği

⁶³ İsmail Çetin, *Şuur* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

⁶⁴ İsmail Çetin, *Cana Can* (Isparta: Dilara Yayınları, 2012).

taşımaktadır. 443 sayfadan oluşan eserde temel inanç konuları, namaz, oruç, zekât, hac ve birçok dini kavram hakkında bilgiler bulunmaktadır.⁶⁵

3.20. Âyet ve Hadislerle Kudsi Dualar

1993 yılına ait basımı da bulunan bu eser müellif tarafından 2008 yılında yeniden düzenlenerek yayımlanmıştır. Düzenlenen baskıda içerisinde bulunan duaların Latince yazımı bulunmamaktadır. Müellif bunun gerekçesi olarak Türkçede “غَيْن”, “غَيْن”, “ذَال”, “سِين”, “خَاء”, “خَاء” gibi harflerin karşılığının olmadığından dolayı duaların doğru telaffuzlarının yapılamadığını söylemiştir. Ayrıca kendisi hakkında Kur’ân-ı Kerîm’i Latin harfleri ile okunmasına cevaz verdi diyenlerin ve buna haram diyen kimselerinde kitabını yakmalarından haberdar olduğu için kitabı düzenleme ihtiyacı hissetmiştir. Eserde hadis kitaplarından derlenen dualar ahlâki düsturlara dikkat çekmektedir. Kulun dualarla Allah Teâlâ’dan neler isteyeceği, aynı zamanda ihtiyaçlarını ifade ederken yüceliği karşısındaki aczini nasıl ifade edeceğine yer verilmiştir. Çetin, *Amelü’l-Yevm ve’l-Leyle, el-Hisnü’l-Haşîn, el-Ezkâr* gibi eserlerden istifade ederek sahih ya da hasen senedlerle tespit edilmiş dualara yer vermiştir. Peygamber Efendimiz, sahabe ve tabiinden sahih, hasen hadislerle tespit edilmeyen dua ve hadisler yer almamaktadır. Bahsi geçen duaların hangi amaçlarla okunacağını ise *İhyâü Ulûmî’d-Dîn, Mecmû’atü’l-Ahzâb, Hazînetü’l-Esrâr* gibi eserlerden istifade edilerek yazılmıştır. İsmail Efendi, Müslümanları kaynağı belli olmayan bid’at sun’i dualarla boşa vakit harcamamaları için bu eserin ehemmiyetine vurgu yapmıştır. Besmele, hamd ve salat ile başlayan eserde duanın kabulünün şartları, namazın içerisinde okunacak dualar, vakit ve bazı olayların tezahürü (örneğin, sabah uyandığımızda, iftar açılırken, ilim meclislerine girerken vs.) sırasında okunacak dualar bulunmaktadır. Eser 497 sayfadan oluşmaktadır.⁶⁶

3.21. Edellü’l-Hayrât fi’t-Tahmîdât ve’s-Senâ Hamd, Senâ, Dua, Salavât

İsmail Efendi tarikat mensubu olsun ya da olmasın Müslüman bir kimsenin uyanıp tekrar uyuyacağı vakte kadar hangi anlarda hangi duaları yapacağını bilmesi

⁶⁵ İsmail Çetin, *Gencim Nereye?* (Isparta: Dilara Yayınları, 2014).

⁶⁶ İsmail Çetin, *Âyet ve Hadislerle Kudsi Dualar* (Isparta: Dilara Yayınları, 2016).

gerektiğini ifade ederek eserinde buna yönelik dualara yer vermiştir. Arapça olarak basılan bu eserin daha sonra tercümesini yayımlamıştır. Eserdeki salavatların herhangi bir tarikata mahsus olmadığını meşâyih tarafından genel itibarıyla telif edildiğini ifade etmiştir. *Edellü'l-Hayrât*, Abdülkâdir Geylânî'nin farz namazlarından sonra yapmış olduğu virdidir. İsmail Efendi bu virdleri başına hamd ve şükür ekleyerek bir araya getirmiştir. Bu virdten sonra eserde *Evrâd-ı Bahaiyye*, salavatlar, istiâze, dualar yer almıştır. Ayrıca bu geniş kapsamlı eserde *Kasîdetü'l-Bürde* de bulunmaktadır. Eser 375 sayfadan oluşmaktadır.⁶⁷

3.22. Müslime Genç Şuuru

İsmail Efendi'nin bu eseri yazma nedenini genç bir kızın ona göndermiş olduğu mektup olduğunu belirtmiştir. Bu mektupta genç kız İslam'da kadının yeri ve önemine dair bazı sorular sorarak İsmail Efendi'den yardım istemiştir. Eser içerisinde ayet ve hadisler ışığında İslam'da kadının yeri ve önemine değinilerek kız çocuklarının nasıl yetiştirilmesi gerektiği, cenneti hak eden mutlu kadının kim olduğu ve Müslüman ailelere yönelik tavsiyelerde bulunulmuştur. Müellif, genç kızların dini olarak vazifelerinin neler olduğunu ve karşılaştığı zorluklarda çözüm noktalarının neler olduğuna değinmiştir. Eser 166 sayfadan oluşmaktadır.⁶⁸

3.23. İkinci Hutbenin Sonunda Okunan Ayetin Esrarı

İsmail Efendi bu eserinde Cuma namazlarında ikinci hutbenin sonunda okunan, “Muhakkak ki Allah adaleti, ihsanı, akrabaya karşı cömert olmayı emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor.”⁶⁹ ayetinin izahını yapmıştır. Ayette bahsedilen değerler insanların manevi hayatlarında önemli bir yere sahiptir. Nahl suresinin 90. ayeti, İslam'ın temel ahlâkî değerlerine vurgu yaparak insanların manevi hayatlarına yönelik önemli bir mesaj içermektedir. Ayette; adalet, iyilik yapma ve akrabalara yardım etme gibi değerlerin, insanların manevi gelişimlerinde önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bu nedenle, ayet İslam toplumunda ahlâkî değerlerin önemini

⁶⁷ İsmail Çetin, *Edellü'l-Hayrât fi't-Tahmîdât ve's-Senâ Hamd, Senâ, Dua, Salavât* (Isparta: Dilara Yayınları, 2014).

⁶⁸ İsmail Çetin, *Müslime Genç Şuuru* (Isparta: Dilara Yayınları, 2016).

⁶⁹ el-Nahl, 16/90.

hatırlatmak ve insanları bu değerleri uygulamaya teşvik etmek için sık sık hatırlatılmıştır. Ayrıca tasavvuf ilmi de insanların Allah Teâlâ'ya daha yakın olmalarını sağlayan ve manevi gelişimlerine yardımcı olan bir ilimdir. Nahl suresi 90. ayeti de tasavvufun gayesine uygun olarak insanların hayatlarında uygulaması gereken manevi değerlere vurgu yapmıştır. Adalet, iyilik yapma, akrabalara yardım etme gibi değerler insanların manevi gelişimine katkı sağlamış, Allah Teâlâ ile daha yakın olmalarına yardımcı olmuştur. Ayette belirtilen bu değerler, insanların hem manevi hem de sosyal hayatlarında uygulaması gereken ahlâkî değerlerdir. Allah Teâlâ'nın bu değerleri emretmesi, insanların daha iyi bir hayat sürdürmelerine ve toplumsal barışın korunmasına yardımcı olmuştur. Çetin'e göre Allah Teâlâ'nın hiçbir vahyi olmasa dahi Nahl suresinin 90. ayetinin güzel ahlâk ilmine yeterli olacağını belirtmiştir. Eser içerisinde ayetten yola çıkılarak nefsin istek ve arzularından ve akla neler emredildiğinden bahsedilmiştir. Ayrıca eserde toplumsal ahlâk kurallarında neler olduğuna yer verilmiştir.⁷⁰

3.24. Tasavvuf

Eserde tasavvufun tanımı yapılarak esaslarına değinilmiştir. Tasavvufun tevhid, tevbe, teslim, takva, tevekkül, sohbet, sıdk, sabır, safa, vüdd, vird, vefa ve fütüvvet-fakr olmak üzere on üç esastan bahsederek tanımlamaları yapılmıştır. Ayetlerle ve hadislerle bu esasları ilişkilendirmiştir. Çetin, eserde tasavvufta mürid-mürşit ilişkisine karşı çıkmak için “Kul ile Allah Teâlâ arasına kimse girmez.” cümlesinin peygamberleri inkâr etmek maksadıyla Brahmanizm (Berâhime) dini yapısının ortaya çıkardığını söylemiştir. Berâhime, bir yaratıcı olduğunu kabul ederken peygamberin varlığını kabul etmemiştir. Berâhimeye göre Allah Teâlâ yarattıkları tarafından bilinmeyi istemiş bunun neticesinde akıl yürüterek nimetlerine şükretmeyi zorunlu hale getirmiştir.⁷¹ Buradan yola çıkarak tasavvuf ilminin reddedilemeyeceğini söylemiştir. Eser 207 sayfadan oluşmaktadır.⁷²

⁷⁰ İsmail Çetin, *İkinci Hutbenin Sonunda Okunan Âyet'in Esrarı* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

⁷¹ Abdülkâhir Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn* (Beyrut: Dârül-Afâki Cedîde, 1981), 26, 154, 155.

⁷² İsmail Çetin, *Tasavvuf* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

3.25. Özleşme Yolu

Eser Şeyh Fethullah Verkanisî'nin (ö. 1317/1899) *Şeyh Fethullah'ın Risalesi* olarak adlandırılan eserin tercümesidir. İsmail Efendi bu tercümesine *Nurlarla Özleşme Yolu* ismini vermiştir. Risaleye aynı zamanda başlıklar ve dipnotlar da eklemiştir. Gerekli gördüğü yerlerde haşiyeler yazmıştır. Bu kısım üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde risalenin tercümesi; ikinci bölümde tasavvuf, tasavvufun kaynağı ve hakikatinden bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde ise Nakşibendiyye tarikatındaki seyyidlerin menkıbelerine yer verilmiştir. Çetin, eserde ilk üç bölümden sonra *Zeyl* diye isimlendirdiği bir kısım daha eklemiştir. Burada tasavvuf hakkında bilgiler verdikten sonra ulemânın, enbiyanın mirasçıları olduğunu belirtmiştir. Hz. Ebû Bekir'den başlayarak bazı ulemâların hayatlarından bahsederek hikmetlerine değinmiştir. Eser toplam 201 sayfadan oluşmaktadır.⁷³

3.26. Olgunluk Günahtan Sakınmaktır

Eserde genel olarak olgunluk ve Allah Teâlâ'ya itaat konularına değinilmiştir. Olgunluğun Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına bağlı kalarak ondan başka hiç kimseye boyun eğmemek olduğu ifade edilmiştir. Bir kimsenin bu olgunluğa erişebilmesi için neler yapması gerektiği eser içerisinde yer almaktadır. Aynı zamanda genç kimselerin gençliklerinin değerini bilmeleri açısından eser önem arz etmektedir. Eserde genel itibariyle 225 büyük günah detaylı olarak açıklanıp, tövbe etmenin yolları ve zikir yöntemleri ifade edilmiştir. Çetin, kitabını oluştururken Kütüb-i Sitte, hadis, tefsir ve fıkıh kitaplarından faydalandığını belirtmiştir. İsmail Efendi kâinatın Allah Teâlâ'nın sıfat ve kudretinin ortaya çıkması için bir vesile olduğunu söylemiştir. Kâinat belli bir düzende tek bir kanuna tabiidir. Fakat insanlar ve cinler için ikinci bir kanun olduğunu söylemiştir. İki kanuna genel itibariyle şariat-sünnetullah denilmiştir. Sünnetullah, Allah Teâlâ'nın tüm yarattıklarını içine alan bir kanundur. Bu kanuna zorunlu olarak herkes boyun eğmek zorundadır. İlmi noksan olan kişiler evrenin mükemmelliğini görseler dahi yaratıcının varlığını görmemezlikten gelirler. Çetin, işte bu kimselere “kafir” denildiğini ifade eder. Diğer kanun ise “iradi şeriattır.” Bu kanun insanları ve cinleri kapsamaktadır. Çetin, insanların ve cinlerin rızık sahibi olabilmek için bu kanuna göre yaşamlarını şekillendirdiğini ifade etmiştir. Örneğin akciğer, kalp

⁷³ İsmail Çetin, *Özleşme Yolu* (Isparta: Dilara Yayınları, 2015).

gibi iç organlarımız zorunlu kanuna tabiidir. Nefes alıp vererek de insan rızkını elde etmektedir. İnsan ve bitkiler iradi olsun ya da olmasın etkileşim içerisinde dirler. Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu rızık maddi ya da manevi olabilir, çünkü insanda yaratılışı itibarıyla iki yönlü bir varlıktır. İnsanlar ve cinler rızıkları elde edebilmek için kendi istek iradeleriyle bu kanunu uygularlar. İki kanunun da Allah Teâlâ'dan olduğunu bilen kimselere ise “mümin” denilmiştir. Çetin bu noktadan hareketle eserin ismine *Olgunluk Günahtan Sakınmaktır* isminin verildiğini ifade etmiştir. Kısaca “olgunluk” iki kanunun da Allah Teâlâ'dan olduğuna inanarak ikincisini tatbik etmektir. Eser 290 sayfadan oluşmaktadır.⁷⁴

3.27. Cemaat

Müellif, İslamiyet gelmeden önce cahiliye döneminde Müslümanların ırkçılık, hırs gibi nedenlerden tefrikaya düştüklerini Allah Teâlâ'nın insanların doğru yolu bulmaları için son peygamber Hz. Muhammed'i gönderdiğini ifade etmiştir. Böylece cahiliye dönemindeki yanlış uygulamalar kaldırılmıştır. Bu toplumun ihya ettiği ibadetlerin yerine “cemaatle namaz kılma” ibadeti getirilmiştir. Çetin, bu sayede insanların birlik ve beraberliklerinin arttığını ifade etmiştir. İsmail Efendi zamanla toplumun değişmesi insanların beşerî gayelere yönelmesinden dolayı tefrika düşüncesinin güçlenerek, cemaatle namaz ibadetinin amacının unutulduğunu belirtmiştir. Çetin, cemaatin birliktelik ve samimiyyetin ifadesi olduğunu söylemiştir. Günümüzde ise camilerde cemaatin bu bilinçte olmadığını gözlemleyerek insanları cemaatin bilincine ulaşmaya teşvik etmek için bu eseri kaleme aldığını söylemiştir. Cemaatin camide yalnızca beş vakit namaz kılmak olmadığını belirten müellif ibadetlerin yanında itikadi konularda da önem arz ettiğini ifade etmiştir. Bu doğrultuda *Tek Çare* isimli eserini yazdığını “tevhit”, “vahdet” ve “iman kardeşliği” gibi konulardan bahsettiğini belirtmiştir. Ayrıca *İttiba Ehl-i sünnetedir* adlı eserinde hak ve batıl yolların neler olduğunu, itikatların muhasebe ve muvazenesine dikkat çektiğini ifade etmiştir. *Cemaat* isimli eserini ise bütün bunlara ek olarak kaleme aldığını ifade etmiştir. Çetin, gayesinin itikadın güvenilir ve sağlam temellere dayanması, cemaatlerinde bu temel üzerine bir araya gelmesi olduğunu belirtmiştir. Eserinde yer alan ifadelerin hadis ve hadislerin şârihlerinin şerhlerinden aldığını belirtmiştir. Dört

---

⁷⁴ İsmail Çetin, *Olgunluk Günahtan Sakınmaktır* (Isparta: Dilara Yayınları, 2017).

mezhebin yollarında uzlaşarak da bilgileri aktarmıştır. Müellif eserini kaleme alırken hiçbir grup ya da mezhebin aleyhinde veya lehinde ifadelerin yer almadığını belirtmiştir. Gayesinin Ehl-i Sünnet ve'l-Cemâate hizmet etmek olduğunu söylemiştir. Cemaat kavramını her yönüyle inceledikten sonra Cuma namazı ile ilgili olarak da ayrıntılı şekilde bilgiler vermektedir. Eser 349 sayfadan oluşmaktadır.⁷⁵

3.28. Aşk

“Girdim kafese, esir oldum, Nefis idim, ben ğarîb oldum, Heder oldu aşkım, keder buldum, Şu diyâr-ı ğurbete düşe geldim... Aşkın ateşi yeşertir insanı, Ruhü besler verir iz'anı, Takvayla parlar çoğaltır imanı, Âşığa gelen melek, kovar şeytanı.”

Eser bizleri kapak sayfasında böyle şiirle karşılamaktadır. İsmail Efendi aşkın insanlar üzerindeki tesirinden ruhu ve nefsindeki değiştirici etkisinden bahsetmiştir. Aşk ile dolu olan bir kalpte kötü düşünce ve davranışlar yok olmuştur. Bu şiir, derin bir aşk ve tasavvufî deneyimi üzerine odaklanan lirik bir ifade sunmaktadır. İsmail Efendi, kendini bir kafeste esir gibi hissettiğini ifade ederek, nefsinin bu kafeste esaret altına alındığını ve âşık olduğu aşkın onu garip bir duruma düşürdüğünü belirtmektedir. Aşk teması, İsmail Efendi'nin ifadesiyle içsel bir dönüşüm geçirmiştir ve bu dönüşümünü aşkın bir ateşle ilişkilendirdiği bir konsept olarak ön plana çıkarmaktadır. Çetin, aşkın ateşinin insanı yeşerttiğini ve ruhu besleyerek iz'anı (bilinci) artırdığını dile getirir. Bu, tasavvufî gelenekte sıkça karşılaşılan bir metaforik dil kullanımıdır; aşk, insanın manevi olarak yeşermesini ve bilincini artırmasını simgelemiştir. Ayrıca, aşkın hüsranla sonuçlandığını, bu hüsrânın kendisine keder getirdiğini ifade etmesi, aşkın içsel bir yolculuk olduğunu ve bu yolculuğun zorluklar içerdiğini vurgular. “Şu diyâr-ı ğurbete düşe geldim” ifadesi, aşkın kişiyi yabancı bir diyara düşmüş gibi hissettirdiğini ve bu durumunun bir tür manevi sürgünü temsil ettiğini belirtir. Şiirde geçen “Âşığa gelen melek, kovar şeytanı” ifadesi, aşkın insanı iyilik ve güzellik yönüne çeken bir güç olduğunu, bu süreçte kötülükleri ve şeytanı uzaklaştırdığını belirtmiştir. Tasavvuf literatüründe, aşkın insanı Allah'a yaklaştıran bir güç olarak kabul edilmesi ve aşkın manevi temizlik getirdiği düşüncesi sıkça rastlanan bir temadır. Çetin, iki ciltten oluşan eserinin birinci cildinde aşk kavramının tanımını yapmıştır. Aynı zamanda tasavvuf ile ilgili birçok kavram hakkında bilgiler vermiştir.

⁷⁵ İsmail Çetin, *Cemaat* (Isparta: Dilara Yayınları, 2015).

Bu kavramları ilahi sevginin alametleri, fenâ fi's-şeyh, fenâ fi'l-ihvan, fenâ fi'r-resûl, vahdet-i mutlaka, vahdet-i vücûd, vahdet-i şühûd, fenâfillâh, bekâbillâh, cem'i, fark ve ilahi vâridât olarak sıralayabiliriz. Eserin ikinci cildinde ise mürid, müridde aranan özellikler, vecd, cezbe, semâ ve şartları, zikir, zikir halkasında oturmanın adapları gibi konulardan bahsetmiştir. Eser toplam 696 sayfadan oluşmaktadır.

İsmail Efendi tasavvufun derinliklerine inerek aşk yolunda olanları aydınlatıp Allah Teâlâ'ya ulaştırmayı amaçlar. Mârifete ermek isteyene kemâl ve ruhi vusul derecesinin üzerinde olması ve bu mefhumların anlamlarını idrak etmesi şartı koşulmaktadır. Aksi takdirde onun idraki zor ve son derece karmakarışık olacaktır. Ulaşılan son nokta ise, hakikatleri idrak etmeksizin sadece terimleri bilmek olacaktır ve bu şühûdî anlamları açıklamak konusunda akli burhana değil, tasvire itimat etmesi öngörülebilir.⁷⁶

Bu bağlamda bir kişiye yemeğin lezzetinin nasıl olduğunu anlatmak istendiğinde veya bir kişiye çok güzel kokan bir gülün kokusu anlatılmak istendiğindeki durum burada da geçerli olacaktır. Kişinin önünde iki yol vardır; o ya yemeği tadacak veya gülü koklayacaktır ki böylece yemeğin tadını ve gülün kokusunu tasvir edebilsin, karşısındaki de bu tasviri anlayabilsin, kalbî müşahedeleri açıklama noktasında arifin yaptığı işte böyle bir tasvirdir. Leziz bir yemeği tatmayan kişi, ya da güzel kokan bir gülü koklamayan kişi, yemeğin lezzetini de o gülün kokusunu da tam olarak idrak edemez. Bu sebeple, Çetin'in eserlerinde bir takım ruhi yönü bulunan bazı hissi hususlarla teşbihe yöneldiği görülmektedir. İsmail Efendi özellikle aşk metaforunu şühûddan anlamlara meseleyi yaklaştırmak için müracaat ettiği bir figürdür.⁷⁷

3.29. Gönlümde Hikmet Pınarının Arısı

Eserin büyük bir kısmında İsmail Efendi'nin şiirleri yer almaktadır. Bunun yanı sıra sohbetlerinden kesitlere de yer verilmiştir. Eserin içerisinde Çetin'in farklı dillerde kaleme aldığı Osmanlıca, Arapça ve Kürtçe şiirleri de bulunmaktadır. Aynı zamanda İbrâhim Hakkı Erzurûmî (ö. 1194/1780) ve İsmâil Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) şiirlerinden de beyitler aktarmıştır. Şiirlerinde genel olarak İslamiyet'e uygun bir hayat

⁷⁶ Abbâs el-Ka'bî, *Nazarât 'ü fi's-sekâfeti'l-'irfâniyye*, thk. Hüseyin el-Ekref (Beyrut: Dârü'l-Meârif el-Hikemiyye, 2017), 34.

⁷⁷ İsmail Çetin, *Aşk I-II* (Isparta: Dilara Yayınları, 2017).

yaşamaktan ve manevi yolda ilerlerken yapılması gerekenlerden bahsetmiştir. Eser 299 sayfadan oluşmaktadır.⁷⁸

3.30. Evrâd-ı Bahâiyye'nin Tercüme ve Şerhi

Eser hem Türkçe hem de Arapça olarak neşredilmiştir. Eserin Arapça ismi *el-Envârü 'l-Kudsîyye li Şerhi 'l-Evrâdi 'l-Bahâiyye*'dir. Eserde ilk başta *Evrâd-ı Bahâiyye*'nin Arapça ve Türkçesine yer verilmiştir. Daha sonra Hâce Muhammed b. Muhammed el-Buhârî'nin (ö. 791/1389) hayatına değinilmiştir. Nakşibendiyye tarikatının rükunları, zikirle ve murakabeyle tekarrubun usulleri, Nakşibendiyye tarikatının hatmesi, Evrâd-ı Bahâiyye okumanın faziletleri ve okunmasının şartlarına değinilmiştir. Eserde daha sonra İsmail Efendi Evrâd-ı Bahâiyye'nin şerhini yapmıştır. Eserin son kısımlarında Nakşibendiyye tarikatında ve bütün tarikatlarda beş vakit namazdan sonra okunan salavat, *Kasîdetü 'l-Bürde* ve her günün ayrı virdi Arapça olarak verilmiştir. Kitap 452 sayfadan oluşmaktadır.⁷⁹

3.31. Tebliğ

Çetin, âlim kimselerin sözlerini Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin güneşinden kopan nur kıvılcımlarına benzetmiştir. Bu kıymetli sözlerin insanları esfeli sâfilinden, alâ-i illiyyîne yükselteceğini ifade ederek manevi yükselmelerini destekleyeceğini söylemiştir. Müellif, tebliğ yapacak kimsenin öncelikli olarak bilgi ve amel yoluyla manevi gelişimini tamamlaması gerektiğini belirtmiştir. Böylece iç alemi Allah Teâlâ'nın tecellisinin yağmur gibi yağdığı bir bahçeye dönüşecektir. وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنْذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ İnkârcılar, “Ona rabbinden bir mûcize indirilse ya! Diyorlar. Sen ancak bir uyarıcısın; her topluluğun da bir kılavuzu vardır.”⁸⁰ Çetin, ayette geçen “هَادٍ” ifadesinin bu kimselerden bahsettiğini ifade etmiştir. Eserde tebliğ yapacak kimsenin ülkemizde yaşayan insanların büyük çoğunluğunun Ehl-i sünnet ve'l-cemâat akidesinden olup Hanefî ya da Şafî mezhebine mensup olduklarından dolayı buna uygun hareket etmesi gerektiğini bildirmiştir. Bu kişi tasavvuf ehli bir kimseyse mensubu olduğu tarikatın usul ve adabına göre tebliğ görevini ifa etmelidir. İsmail Efendi eserinde günümüzde en uygun

⁷⁸ İsmail Çetin, *Gönlümde Hikmet Pınarının Arısı* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

⁷⁹ İsmail Çetin, *Evrâd-ı Bahâiyye'nin Tercüme ve Şerhi* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

⁸⁰ Ra'd, 13/7.

olan cihadında İslam'ın temel esaslarını öğrenerek tatbik edip başkalarına öğretmek olduğunu belirtmiştir. Müellif 1980'li yıllarda tebliğ konusunu ele alarak bu eseri yazmıştır. Günümüzdeki yaşam tarzına da dikkat ederek tebliğ yapacak kimselere gerekli olan günlük zikir ve dualara da yer verilmiştir. Çetin, eserini 2008 yılında yeniden gözden geçirerek bazı ekleme ve çıkarmalar yapmıştır. 327 sayfadan meydana gelmiştir.⁸¹

3.32. Mü'minim

Müellif eserinde “bilgisayar çağında” yaşayan Müslümanların büyük bir bölümünün ilim yerine cehalet ile yetindiğini ifade etmiştir. Genç kimselerin ebeveyn olduklarında çocuklarına dini eğitim vermede yetersiz kaldığından bahsetmiştir. Tövbe edip dine tekrar yöneldiklerinde ise öğrenmekten çekindiklerini ve eskiden olduğu gibi dini değerlere de değer verilmediğine değinmiştir. Bütün bu sorunların önüne geçebilmek adına bu eseri kaleme aldığını ifade etmiştir. Daha önce yazmış olduğu bu sorunlara çözüm yollarını gösteren *Gencim Nereye?* isimli eserine ilaveten bu kitabını da okuyucuların istifadesine sunduğunu belirtmiştir. Eser 293 sayfadan oluşmaktadır. Soru-cevap metodu kullanılarak yazılmıştır. İman, İslam, din, şariat vb. dini kavramların tanımları yapılmasının yanı sıra dinler arası diyalog gibi farklı konular üzerinde de ayet ve hadisler çerçevesinde cevaplar vermiştir.⁸²

3.33. Ehl-i Sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür

İsmail Efendi Ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikadının genç kesim içerisinde azaldığını ifade etmiştir. Bunun önüne geçebilmek amacıyla eseri kaleme aldığını belirtmiştir. Eserde hadis, kelam, tasavvuf âlimlerinin sözlerinden istifade ederek eseri oluşturduğunu söylemiştir. Aynı zamanda İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin (ö. 1194/1780) *Mârifetnâme* isimli eserinde yer alan itikadın düzelmesi ile ilgili yazılan 110 beyte kitabında yer vermiştir. Bu beyti ezberlemenin de her gencin bir vazifesi olduğunu ifade etmiştir. Bu beyitler vesilesi ile sapkın düşüncelerden kurtulacaklarını beyan etmiştir. Müellif gençlerin dini konularda muhalefet ettikleri ya da akıllarına yatmayan meseleleri hemen inkâr ve tenkit yoluna gitmemeleri gerektiğini belirterek o

---

⁸¹ İsmail Çetin, *Tebliğ* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

⁸² İsmail Çetin, *Mü'minim* (Isparta: Dilara Yayınları, 2013).

meselerin çözümüne ışık tutacak nitelikte cevapların eserde yer aldığını söylemiştir. Eserinde bulunan yazıların okuyan kimselere tılsım gibi etki edeceğini belirtmiş itikatlarını sağlamlaştırma noktasında uygun bir kaynak olduğunu ifade etmiştir. İmanın “taklidi, istidlali, yakîn ve şühûdî” derecelerinden bahsederek her birisi için eserin yol gösterici olduğunu belirtmiştir. Eser ilk olarak 1974 yılında kaleme alınmıştır. İsmail Efendi, 1991 yılında eseri revize etmiştir. 906 sayfadan oluşan bu hacimli kitap “İlâhiyat”, “Melek ve Melekûta Aid Meseleler”, “Kitaplara İman Meseleleri”, “Nübüvvete Aid Meseleler”, “Kaderle İlgili Mevzû’lar”, “Ahiret Gününe İman”, “İ’tikâdî Ek Meseleler ve Teklîfî Hükümlerde İ’tikâdî Meseleler” olmak üzere sekiz bölümden oluşmuştur. Her bölümde ayet ve hadislerle anlatılanlar desteklenmiştir.⁸³

3.34. Tek Çare

Eser mukaddemesinde bir şiirle okuyucularını karşılamıştır.

*Tabib teşhisini koyar verir ilacı.
Asrın insani hastadır; nedir ilacı?
Devâsini göster der; insanlık davacı;
Reçeteyi tatbik etmemek daha acı.
İmanla Tevhid, kardeşlikte vahdet olur.
Din, imanla; toplum, kardeşlikle kurulur.
Bu eserde, insana mesajlar verilir.
Umulur ki, gerçeği görenler bulunur.
Mevla'nın yardımıyla erdi nihayete,
Vesile olursa ne mutlu, hidayete.
“Tek Çare” adıyla sundum memlekete,
Kurtuluş ve huzur; imanla kardeşlikte.⁸⁴*

Bu şiir, bir tabibin hastalığı teşhis etmesi ve ilaç vermesi metaforunu kullanarak, çağın insanının temel sorunlarını ifade etmektedir. İsmail Efendi, “Asrın insani hastadır, nedir ilacı?” ifadesiyle çağın insanının karşılaştığı manevi ve toplumsal sorunlara vurgu yapmaktadır. Bu sorunlara karşı çözüm olarak öne sürülen “İmanla Tevhid, kardeşlikte vahdet” vurgusu, Çetin’in çözüm önerisi olarak dini ve ahlaki değerlere vurgu yapmasını içermektedir. Eserinde bu temel mesajları vererek, insanları gerçeği görmeye ve bu değerlere yönelmeye davet etmektedir. “Tek Çare” adlı eseriyle, insanların manevi bir kurtuluşa ve huzura ulaşmalarının, imanla kardeşlikte birleşmelerine bağlı olduğu düşüncesini okuyucularına iletmektedir.

⁸³ İsmail Çetin, *Ehl-i sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür* (Isparta: Dilara Yayınları, 2018).

⁸⁴ İsmail Çetin, *Tek Çare* (Isparta: Dilara Yayınları, 2020), 10.

İsmail Efendi Allah Teâlâ'nın emri olan İslam kardeşliğinin beşinci asırdan bu yana İslam düşmanları tarafından bozulmaya çalışıldığını ifade etmiştir. Fitne çıkarmak isteyenler İslam kardeşliğini unutturarak toplumun birlik beraberliğini zedelemek istemişlerdir. İslam âlimlerinin ise bu tarz zorluklarla mücadele ederek kardeşliği tekrardan hatırlatarak dini korumaya çalışmışlardır. Çetin, İslam dininde kardeşliğin önemini anlatan eserlerin ihmal edilip unutulduğundan gençlerin din, iman ve İslam kardeşliğinin manasından uzaklaştıklarını ifade etmiştir. Örneğin Abdülvehhâb eş-Şa'rânî'nin (ö. 973/1565) *Hukûk-u uhuvveti'l-İslâm* isimli eserinin günümüzde gereken değeri görmediğini söylemiştir. Bu tarz İslami eserlerin mahzenlerde çürüdüğünden bahsederek yeni nesillerin bunlardan mahrum kaldığını belirtmiştir. Çetin, dilini, kültürünü, dinini bilmeyen bir toplumun kimliğini koruyamayacağını söylemiştir. İslam kardeşliğini bir örnekle açıklayan İsmail Efendi bir binanın meydana gelebilmesi için en az iki yüz altmış meslek dalının bir araya gelmesini, birbirlerinin fikirlerini alarak çalışmaları gerektiğini söylemiştir. Farklı mesleklerin samimiyet ve teslimiyet ile bir araya gelmesi iman kardeşliğini oluşturmaktadır. Bina dini temsil ederken, çalışanlar ise insanların temsilidir ve beraber çalışma kardeşlik anlamına gelmiştir. İsmail Çetin Efendi, Asr-ı saâdetten günümüze uzanan bir zaman dilimini uzun bir salon gibi düşünmemizi ve de içerisinde yüz binlerce floresan olduğunu farz etmemizi istemiştir. Burada bulunan floresanların renkleri, biçimleri, boyutları birbirinden farklıdır. Salon dini temsil ederken floresanlar ise dinin içerisinde yer alan imam, müctehid, tarikat erbabları tasavvuf âlimleri ve hocaları temsil etmiştir. Her birisinin kendisine ait güzellik ve öğretileri ile diğerlerinin eserlerini unutturabileceğini fakat öğretilerini önceki âlimlerden aldığı ilhamla yansıttığını ifade etmiştir. Bütün floresanlar kendisine has ışıkla parlarken hepsi aynı kaynaktan yani vahiyden beslenmektedirler. Kaynak ayet ve hadislerden oluşan vahiydir. Floresanın ışıklarını ise ilim ve amel istikametinde gösterilen çabalardır. İsmail Efendi buradan mezhep ve meşreplerin ayet ve hadislere dayandığını ifade etmiştir. Çetin, burada her âlimin kendine özgü perspektifi bulunsa da hepsinin aynı kaynaktan beslendiğini söylemiştir. Böylece İslam dininin bütünlüğü sağlanmıştır. Din içerisindeki farklılıklar birbirini tamamlayan ve birleştirici unsurlardır. Bu bağlamda eserde “Lâ ilâhe illallah Muhammedün resûlullah” yani “Tevhid” birinci bölümü; Mü'minler ancak

kardeşirler ilkesiyle “Vahdet ve Kardeşlik” ikinci bölümü oluşturmaktadır. Bu kapsamlı eser 704 sayfadan oluşmaktadır.⁸⁵

3.35. Ölçüler

İsmail Efendi eserini İslam hukukunun hükümlerini ve keyfiyetini anlatmak gayesiyle kaleme almıştır. Anlatılanlar İslam hukukunun usullerine uygun şekilde inşa edilmiştir. Birinci bölüm “Teklîfi Hükümlerde Ölçüler”, ikinci bölüm ise “Helal Haram ve Mekruhlarda Ölçüler”dir. Bu bölümlerde ma’rûf ve münker kavramlarının altında yer alan kaideler özetlenmiştir. Üçüncü bölüm “İlmî ve Kalbî Helal Haram ve Mekruhlarda Ölçüler”dir. Burada insanın iç aleminde bulunan duygularla alakalı haram, mekruh fiiller açıklanmıştır. Dördüncü bölüm “Ferde Nazaran Haram ve Mekruhlarda Ölçüler” zâhirî beş duygu ve vücûdumuzun tamamına hatta bir uzvuna nispet edilerek haram ve mekruh fiiller anlatılmıştır. Ayrıca bu fiillerin erkek ve kadına göre durumu, aralarındaki meşru ve gayri meşrû ilişkilerin de hükümleri açıklanmıştır. Evlilik, nikah gibi meseleler iki bölümde incelenmiştir. Az bilinen mühim konular açığa çıkarma yöntemi ile ifade edilmiştir. Konular alt başlıklarda bulunsa dahi teferruatlarıyla izah edilmiştir. Beşinci bölüm “Topluma Nazaran Haram ve Mekruhlarda Ölçüler” de günlük yaşantımızda karşılaşılabileceğimiz alım-satım meseleleri açıklanmıştır. Altıncı bölüm “İbadette Haram ve Mekruhlarda Ölçüler”dir. Bu bölümde müellif, namaz, oruç, zekât ve hikmetleri açıklanmaktadır. Eserde kelime-i şehâdet konusuna yer verilmemiştir. Çetin, bunun nedenini *Ehl-i sünnet Nazar İtikâdın Ölçüsüdür, Tek Çare, Şüpheden Hakikate* isimli eserlerinde ayrıntılı olarak beyan ettiği için tekrar ele almamıştır. Yedinci bölüm “Siyasi İşlerde Dini Ölçüler”dir. Cihad kavramı bu bölümde ele alınmıştır. Cihadın kısımları burada yer almaktadır. Cihadın yalnızca ibadetin değil siyasetinde bir parçası olduğundan dolayı bu bölümde yer aldığını ifade etmiştir. Ayrıca İslam dinine inanmayan kimseleri tekrar İslam’a davet etmek için de ölçüler yer almaktadır. Allah Teâlâ’nın emirlerini ihlal edenlere İslami cezaların gayesi ve hedefi de bu bölümde belirtilmiştir. Sekizinci bölüm “Hukuk ve İktisadda Ölçüler”dir. Burada dünya yaşantısının faniliğinden dolayı kaçırılan fırsatların nasıl değerlendirilip güzel işler yapmanın önemi üstünde durulmuştur. Dünya yaşantısında da huzuru yakalayabilmek için uyulması gereken

---

⁸⁵ İsmail Çetin, *Tek Çare* (Isparta: Dilara Yayınları, 2020).

hukuki, siyasi, mülki, iktisadi ve iktisabi ölçüler açıklanmıştır. İsmail Efendi eserinde dört bin küsur şer’ hükümlerin yer aldığını ifade etmiştir. Eserde detaylandırılmış alfabetik fihristte bulunmaktadır. Bu hacimli yapıt 853 sayfadan oluşmaktadır.⁸⁶

3.36. Mü’minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir

İsmail Efendi toplumda “itikad-ı fâside” (yanlış inançlara sahip olup doğru yoldan sapmak), “amel- kâside” (kötü işler ve fiiller yaparak doğru davranışlardan uzaklaşmak) ve “eminsizlik” (güvensizlik ve belirsizlik duygusu) olmak üzere üç hastalık olduğundan bahsetmiştir. Bu hastalıklardan kurtulmanın anahtarını ise “istikamet” kavramı olduğunu söylemiştir. İstikamet ise dürüst ve doğru hareket etmek doğru yoldan gitmek gibi anlamlara gelmektedir. Eserinde istikamet kavramını derinliğinden dolayı tam anlamıyla izah edemediğini ifade etse de istikamet ağacına bir tohum olduğunu ifade etmiştir. İstikamet, “tashih-i itikad” (inançların düzeltilmesi), tasfiye-i fikir (fikirlerin temizlenmesi), tevhîd-i hakîkin (birlik, beraberlik) özü olduğundan gençleri doğru yola iletebileceğinden bahsetmiştir. Çetin, eseri yazmasındaki temel gayesinin ilim olmadan amel ve amel olmadan ilimde yetkinliği bulunmayan mutasavvıfların aldatmalarından insanları korumak olduğunu ifade etmiştir. Gençlere dini görevlerini öğretip göstermeden kişisel çıkarları için kullanan kişilerin tuzakları, tarikatlarda yetkinliği bulunmayan kimselerin şeyhlik iddiasında bulunarak farz, vacip, sünnet gibi görevlerini terk etmeleri ve tasavvuf hakikatini kabul etmeyerek ibadet etmekten gafil, nefsin, hevâ ve isteklerine uyan kimselere tutsak olmaktan korumak için kaleme almıştır. İsmail Efendi kişinin istikamet yolunda olması için sağında Ehl-i sünnet ve’l-cemâat itikadı solunda ise dört mezhep imamının içtihadını kendisine kanat ederek hareket etmesi gerektiğini söylemiştir. Sağlam inançla istikamet yoluna yönelmenin önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca eser Osmanlı âlimi Hızır Bey’in (ö. 863/1459) II. Mehmed (ö. 886/1481) ve o devirde yaşamış olan kimseler için kaleme aldığı *el-Kasîdetü’n-Nûniyye* adlı eserdeki itikadi mevzuları kapsayan geniş kapsamlı bir yapıttır. Çetin, kasidede yer alan öğretilerin kişiyi doğru istikamete yönlendirmede yardımcı olacak bir eser olduğunu ifade etmiştir. *Şüpheden Hakikate* isimli eserinde *el-Kasîdetü’n-Nûniyye’nin* iki farklı üslûpla ele alındığını ifade eden Çetin, bu eserde inançların itikadın düzeltilmesi

⁸⁶ İsmail Çetin, *Ölçüler* (Isparta: Dilara Yayınları, 2021).

maksadıyla kaleme almıştır. 347 sayfadan oluşan eserde *Kasîdetü'n-Nûniyye'nin* tercümesinden sonra ihlas ve istikamet, evliya kimselerin özellikleri, tevhid, Şeyh Abdulğafur el-Abbasi'nin risalesinin tercüme ve şerhi, murakabe, tevessül, kabir azabı gibi mühim konular hakkında cevaplar yer almaktadır.⁸⁷

3.37. Edeble Varış Lütufla Dönüş

İsmail Efendi vuslata ulaşmanın istek ile gerçekleşebileceği gibi Allah Teâlâ'nın inayetiyle de olabileceğini ifade etmiştir. Eserin ismindeki “Edeple Varış” kulun edebe uygun olarak Allah Teâlâ'ya ulaşmasını tanımlarken “Lütufla Dönüş” kulun gayret sarfetmeden Allah Teâlâ'nın lütfu ile vuslata erişmesini ifade etmektedir. Vuslatın bir hedefe varmak değil kemâliyet durumu olduğunu ve son nokta olmadığını belirtmiştir. Kişi vuslata erdikten sonrasında ise Allah Teâlâ'nın emri ile irşad etmeli insanları doğru yola ulaştırmaya gayret etmelidir. Eserin başlangıcında Bilvanis Seyyid Abdülhakîm el-Hüseynî'ye (ö. 1392/1972) çeşitli sorular yöneltmiş aklın, kalbin ve ruhun tedavisinde ilaç olacak reçeteler olduğunu ifade etmiştir. Kitap, 1980 yılında tamamlanmış olup, 1982 senesinde önceden hazırlamış olduğu mukaddime eklenmiştir. 362 sayfadan oluşmaktadır.⁸⁸

3.38. Mufasssal Medeni Ahlâk

Eser on bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Ene”dir. Bu bölümde ben kavramı açıklanıp insanın benlik arayışına değinilmiştir. Benliğini aşarak gerçek hakikate ulaşma sürecinden bahsetmiştir. Ayrıca kişinin toplumsal bir varlık olduğuna değinilerek sorumluluklarını, toplumla ilişkisini ele almıştır. İkinci bölüm “İlm-i Ahlâk”dır. İsmail Efendi ahlâk ilminin açıklamasını ve önemini ifade etmiştir. Ahlâkı nazarı ve ameli olarak iki kısımda incelemiştir. Peygamberlerin güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiklerine, güzel ahlâka sahip olmak isteyen bir kimsenin iradesini doğru yönlendirilmesi gerektiğine değinilmiştir. Üçüncü bölüm “Din Felsefe Değildir” bölümüdür. Bu bölümde ahlâkın temel esasını dine temellendirmeyen kimselerin tespiti ve tenkidi yapılmıştır. Tekâmüliyye, Nef'iyye mezhebi gibi yaklaşımların dinin ahlâki menşeyini belirlemekte yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Din

⁸⁷ İsmail Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir* (Isparta: Dilara Yayınları, 2015).

⁸⁸ İsmail Çetin, *Edeble Varış Lütufla Dönüş* (Isparta: Dilara Yayınları, 2014).

ve felsefede ahlâk ilişkisi incelendiğinden ahlâkın temelini anlık lezzetler olmadığına değinilmiştir. Müellif ahlâkın temelini akıl ve vicdan olduğunu belirtenlere karşı reddiyesi de yer almaktadır. Dördüncü bölüm “Nefsin Sorumluluğu”dur. Kişinin nefsi ile olan ilişkisini, nefis içindeki kuvvetlerin etkisini ele almıştır. İnsan nefsindeki hevâ ve istekleriyle başa çıkarak sorumluluk sahibi olması gerektiğinden bahsetmiştir. Nefsin üç farklı kuvveti bünyesinde bulundurmasından ve buna karşılık olarak da üç faziletin mevcut olduğunu ifade etmiştir. Nefs-i nâtıkanın his, irade ve akılla olan etkileşiminden o doğrultuda şekillenmesinden bahsetmiştir. Beşinci bölüm “İrade ve Akıl”dır. Kişinin akıl ve irade yetisiyle birlikte ruhunun sorumluluğunu taşıdığına odaklanılmıştır. Ayrıca nefs-i nâtıkanın kuvveti ile akıl-vicdan ilişkisi üzerinde durulmuştur. Altıncı bölüm “İnsanın Şekillenmesi”dir. İnsanın kişiliğinin nefs, akıl ve beden arasındaki etkileşim ile nasıl şekillenip oluştuğundan bahsedilmektedir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin (ö. 672/1273) tasavvurunda ruh, nefs, akıl, dünya hayatına değinilerek insanın yaratılış amacı nedenine dikkat çekilmiştir. Ayrıca bu bölümde İsmail Efendi, insanın iç aleminde aklını ve iradesini kullanarak bedeni üzerinde hükümlanlık sağlaması için on dokuz temel ilkedен de bahsetmiştir. Yedinci bölüm “Bedenin Faziletleri”dir. Kişinin bedenini koruması, temizliğine dikkat etmesi ahlâki ilkelere uygun yaşaması hakkında bilgiler içermektedir. Ayet ve hadislerle desteklenerek insan bedenini ahlâki olarak nasıl yönetmesi gerektiği anlatılır. Sekizinci bölüm “Ruh ve Nefs”dir. Bu bölümde ruh ve nefs kavramlarının izahı yapılmıştır. Ruhun ebedi oluşu, vazifeleri hakkında bilgiler yer almaktadır. Ruhun varlığına dair akli ve nakli deliller yer almaktadır. Maddecilerin ruh hakkındaki görüşlerine reddiye yapılmıştır. Ruhun nefsi ve şeytani isteklere karşı korunması gerektiği ifade edilmiştir. Sabretmenin ve tahammülün yedi kısım olduğundan bahsedilerek bu faziletlerin ruhun tedavisinde uygulanması tavsiye edilmektedir. Dokuzuncu bölüm “İçtimaî Hayat”dır. Toplumsal yaşamın düzenlenmesi ve aile yaşamına dair konular ele alınmıştır. İslamiyet’e göre her insanın fıtratında amel etme yetisi olduğundan, erkek ve kadının görev, sorumlulukları ifade edilmiştir. Aynı zamanda ebeveynlerin çocuklarına öncelikli olarak din ve ahlâkı anlatması gerektiğinden, Müslümanlar arasında sevgi, saygı gibi erdemlerin toplumsal temeli oluşturduğundan bahsedilmiştir. Onuncu bölüm “Kardeşlik, Dostluk” bölümüdür. Bu son bölümde ise İsmail Efendi İslam’da dostluk ve kardeşliğin öneminden bahsetmiştir. Kişinin mülkiyetinin öneminden, alışverişte kardeşliğin esas olduğu ifade edilmiştir. İşveren ve işçinin birbirlerine karşı sorumluluklarına değinilmiştir.

Genel olarak toplumsal uyumun önemine değinilmiştir bu da İslam’da kardeşliğin önemine vurgu yapılarak kaleme alınmıştır. Bu kapsamlı eser 895 sayfadan oluşmaktadır.⁸⁹

3.39. Ta’lîm-i Asfiya’

İsmail Efendi eseri yazma gayesinin “Asfiyâ” sûfilerin ve ashabın yolunun hikmetini açıklamak olduğunu söylemiştir. Bu yola ulaşmanın da ihlaslı bir şekilde amel etmekle olacağını vurgulamıştır. Eser ilk olarak *Hikmet’ül-Enbiyâ’bi Ta’lîm’il-Asfiyâ* ismiyle Arapça olarak yazılmış ardından *Ta’lîm-i Asfiyâ* adıyla Türkçeye çevrilmiştir. 341 sayfadan oluşan bu eserde sûfilerin tâlim ve ibadetleri sırasında önem verdiği konular bir araya getirilmiştir. Bu öğretiler kişinin doğru yolda sebat etmesi, Allah Teâlâ’ya yönelmesi açısından önem arz etmektedir.⁹⁰

3.40. Tasavvuf ve Tevhîd’de Parlak İnciler

İsmail Efendi günümüzde Peygamberimize itaatten uzaklaşıldığını ve onun zamanında yaşandığı gibi İslamiyet’in yaşanmamasından yakınmaktadır. Yapılan ibadetlerin ise sahih yoldan sapmış olduğunu, uydurulduğunu ve de tasavvuf ilminin birçok âlim tarafından inkâr edilmesinden bahsetmiştir. İsmail Efendi bu durumu eleştirerek dini doğru bir şekilde yaşamanın önemine dikkat çekmek istemiştir. Bu bağlamda tasavvuf ve tevhid ilmi hakkında eser yazma kararı almıştır. Kitapta tasavvuf ilminden bahsederek bilhassa Allah Teâlâ’nın mârifet ve tevhidi, ilim ve ameli bir araya getiren tevhid-i Ulûhiyet yönünü ele almıştır. Büyük bir azim ve kararlılıkla eseri kaleme aldığını ifade eden müellif esere *Tasavvuf ve Tevhîd’de Parlak İnciler* ismini vermiştir. *ed-Dürr’ün-Nadîd fit’Tasavvufi vet’Tevhîd* adıyla Arapça yazıldıktan sonra Türkçeye çevrilmiştir. Eserde tasavvuf ilmi ve konularından, tasavvuf-sûfî kavramlarının açıklamasından, sünnetin tasavvuf ve fıkıh ilminin anlamlarını kapsamasından bahsedilmiştir. Ayrıca teslimiyet, tövbe, takva, tevekkül gibi temel tasavvuf kavramları üzerinde durulmuştur.⁹¹

⁸⁹ İsmail Çetin, *Mufasssal Medeni Ahlâk* (Isparta: Dilara Yayınları, 2018).

⁹⁰ İsmail Çetin, *Ta’lîm-i Asfiyâ’* (Isparta: Dilara Yayınları, 2014).

⁹¹ İsmail Çetin, *Tasavvuf ve Tevhîd’de Parlak İnciler* (Isparta: Dilara Yayınları, 2014).

3.41. Şübheden Hakîkate

İsmail Efendi günümüzde yanlış öğretiler ve telkinlerin gençlerin kalplerinde Ehl-i sünnet ve'l-cemâatitîkadının yerleşmemesine sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Bunun sonucunda ise insanların cahil sûfî, münkir, farklı mezhep ve inançlara yöneldiklerini belirtmiştir. Buna karşın hala gayretli ve basiretli âlimlerin Ehl-i sünnet ve'l-cemâat öğretilerine bağlı kalarak itikâdi, ameli, ilmi eserleri kaleme aldıklarını belirtmiştir. Dil farklılığı ve terimlerin anlamlarının kaybolması gibi sebeplerle eserlerin manalarının kaybolduğu ve günümüzdeki genç nesil tarafından anlaşılmamasına değinmiştir. Gençlerin iman ve takva sahibi ecdadın eserlerinin kıymetini bilmek, okumak aynı zamanda yaşatmakla mükellef olduklarını ifade etmiştir. Bu bağlamda Eserinde Hızır Bey'in (ö. 863/1459) *el-Kasîdetü'n-Nûniyye* isimli eserini tekrardan tercüme ve şerh ettiğini beyan etmiştir. Bu kasidenin birçok Türkçe tercümesi ve şerhi yapıldığını ifade etmiştir. Kasidenin Ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikadına uygun olduğunu belirtmiştir. İsmail Efendi bu kasideyi şerh etmesindeki gayeyi dini bir vecibe, gençlerin sorunlarına çözüm üretebilmek olduğunu beyan etmiştir. Eserin Mâtürîdî mezhebine göre yazılmış olmasına rağmen Eş'arî mezhebini de ihmal etmediğini belirtmiştir. Çetin, ilk olarak kasideyi kendi anladığı şekliyle şerh etmiştir. Daha sonrasında Dâvud-i Karsî'nin (ö. 1169/1756), Hızır Bey'in talebesi Ahmed bin Mûsâ er-Rûmî'nin (Hâyâlî) (ö. 875/1470-1471), Uryânî Osman Efendi'nin (ö. 1168/1755) *Hayrî'l-kalâ'id fî şerhi Cevâhiri'l-aka'id*'i, Es-Seyyid el-Hac Muhammed Şükri İbn Ahmed'Ata'nın (ö. XIX. yüzyıl) *Tuhfet-ul-Fevâid alâ Cevâhir-il-Akâid*'inden şerhlerinden istifade ederek kasideyi yeniden şerh etmiştir. Eser 326 sayfadan oluşmaktadır.⁹²

3.42. Terbiye-i Nefs

İsmail Efendi insanın madde aleminde yaşarken tasavvuf ilmine yönelerek şeyhinin öğretilerini hayatına naksettiğinde manevi olarak yükselişe geçeceğini belirtmiştir. Mardiyne nefsin dünyanın değersizliğini bilerek manevi kazanımların önemini fark ettiğini ifade etmiştir. Madde aleminin sınırlılığını fark edip manevi alemin yüceliğine değinen İsmail Efendi bu süreçte radiyye nefsin mardiyne nefse dönüştüğünü belirtmiştir. Eserde nefsin mertebelerindeki temsillerinden, insanın gerçek hakikati,

⁹² İsmail Çetin, *Şübheden Hakîkate* (Isparta: Dilara Yayınları, 2016).

nefs kavramı ve onun nasıl anlaşılması gerektiğinden, nefs-i emmâre ve tabiatından bahsedilmiştir. Ayrıca nefs ve kalbin birbiri ile ilişkisi üzerinde durulup örnekler üzerinden açıklanmıştır. Kişinin nefsinin hevâ ve isteklerinden kurtulup yalnızca Allah Teâlâ'ya yönelmesinin önemine değinilmiştir. Nefs kontrolünde akıl ve iradenin önemi üzerinde durulup, takva ile nefsin dizginlenebileceğinden bahsedilmiştir. Çetin eseri 18.07.1995 tarihinde kaleme aldığını ifade etmiştir. Eser 273 sayfadan oluşmaktadır.⁹³

3.43. İnsan ve Vazifesi

İsmail Efendi insanın dünyaya gelmiş olduğu andan itibaren şeytan ve nefs olmak üzere iki düşmanla sürekli olarak mücadele halinde olduğunu ifade etmiştir. Bunlardan kurtuluşun ise sağlam bir iman ve Allah Teâlâ'yı zikretmekle gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Aynı zamanda kâmil insanlarla bir arada bulunmak da buna katkı sağlamaktadır. Tevhid inancına vurgu yaparak peygamberlerin ve evliyaların insanlara bu noktada yardımcı olduklarını vahdet yoluna yönlendirdiklerini ifade etmiştir. Eser bir mukaddime ve on dört merhaleden meydana gelmiştir. Mukaddimede insan ruhunu bedeniyle birleştikten sonra nefsin istek ve arzularını yerine getirdiği için aslından uzaklaştığını belirtmiştir. Aslına ulaşabilmek, şeytan ve nefsinin kötü etkilerinden kurtulmanın yollarını açıklamıştır. Çetin, eserde insanın dünyaya geldikten sonra şeytan ve meleklerin çağrısına nasıl yanıt verdiği, ahiret ve kader inancı, ihsanın mertebelerini, insanın asıl hakikati ve yaratılış gayesi, kulun günahlardan kalbini nasıl arındıracağı değinmiştir. Ayrıca anne-babalarını çocuklarına vermesi gereken eğitim, bireyin toplum içindeki sorumlulukları, gençlerin edep ve hayaya vermeleri gereken önem ve tesettürün ehemmiyetinden de bahsetmiştir. İsmail Efendi eserini 24 Eylül 1980 yılında tamamladığını ifade etmiştir. 355 sayfadan oluşmaktadır.⁹⁴

3.44. Ahlâkî Reçeteler

İsmail Efendi bu eserini yayımlamadan on sene öncesinde Fatiha suresinin meâlîni ve tefsirini kapsayan bir çalışma yaptığından onun devamı niteliğinde de *Ahlâkî Reçeteler* eserini kaleme aldığını ifade etmiştir. Dört kısımdan oluşan eserin birinci bölümünde, şeytan ve cinlerle başa çıkma yöntemleri, kötü ruhlardan nasıl korunulacağına

⁹³ İsmail Çetin, *Terbiye-i Nefs* (Isparta: Dilara Yayınları, 2018).

⁹⁴ İsmail Çetin, *İnsan ve Vazifesi* (Isparta: Dilara Yayınları, 2016).

değnilmiştir. İkinci bölümde Kelime-i Tevhid ve Esmâ-i Hüsna zikri anlatılmaktadır. *Edeple Varış Lütufla Dönüş, Özlem Yolu* isimli eserlerinde zikir ve duayı ayrıntılı bir biçimde ele aldığını fakat bu risalesinde de yer vermek istediğini belirtmiştir. Aynı zamanda Abdulkâdir Geylânî'nin Esmâu'l-Hüsna manzumesinin tefsirini yapmıştır. Üçüncü bölümde ise tesbihin önemine değnilmiştir. Son bölümde hadis ve eserlerden derlenen faziletli dualar yer almaktadır. Çetin, bu eserin özellikle tarikat mensubu kimseler için bir rehber mahiyetinde olduğunu ifade etmiştir. Kitap 668 sayfadan oluşmaktadır.⁹⁵

3.45. İttibâ' Ehl-i Sünnete'dir

İsmail Efendi eserinde Ehl-i sünnet ve'l-cemâat mensuplarının itikatlarını bozmak gayesiyle ya da bu amacı taşımadan meydana gelen sapkın düşünce ve inançlarla dolu eserlerin çoğalmasından yakınmaktadır. Genç kimseleri doğru yolda olduklarına inandırarak aslında dini değerlerden uzaklaştıklarını belirtmiştir. Dinin doğru anlaşılmasını sağlamak maksadıyla düşüncelerin birbirine savaş açtığı bir döneme girildiğini ifade etmiştir. Kuş avcılarının kuşu kafese koyarak ötmesini sağlayıp diğer kuşları çevresine toplamasıyla tuzağa düşürdükleri gibi Hristiyan ve Yahudi inançları da farkında olmadan gençleri tuzağa düşürdüğünden bahsetmiştir. Bu durumlarda kişilerin doğru yola yönlendirilmesi nefis ve şeytanın tuzaklarından kurtulmaları için Allah Teâlâ'dan hidayet istenmesi gerektiğini belirtmiştir. Çetin, kitabın kaleme alınma nedenini Ehl-i Sünnet itikadını, İsrailoğulları'nın farklı düşünce ve inanışları, bidatçi kelamcılarının inançlarını aynı zamanda ayet ve hadis temelli Ehl-i sünnet kelamcılarının inançlarını tanıtmak olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda eserde Mecusiyye, Seneviyye, Berahime, Sabiiyye, Hanif fırkalarından bahsedilmiştir. Ayrıca Kadriyye, Mu'tezile, Mürcie, Şia, Müşebbihe mezheplerinin izahı yapılarak hatalı noktaları tespit edilmiştir. Bu vesile ile Müslümanları doğru inanca Ehl-i sünnet itikadına yönlendirmeyi hedeflemiştir. Kurtuluşun anahtarının sahabe ve ilk dönem Müslümanların anlayışlarına bağlılık olduğunu ifade etmiştir. Eserin son kısmında ise tasavvuf ve tasavvufun esaslarına değnilmiştir. Bu kapsamlı eser 613 sayfadan oluşmaktadır.⁹⁶

⁹⁵ İsmail Çetin, *Ahlâki Reçeteler* (Isparta: Dilara Yayınları, 2017).

⁹⁶ İsmail Çetin, *İttiba' Ehl-i sünnete'dir* (Isparta: Dilara Yayınları, 2010).

3.46. Size Sözüm Öz İnci Armağan

Müellif *Ehl-i sünnetin Nazarı İ'tikadın Ölçüsüdür* eserinde de bahsettiği gibi İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin (ö. 1194/1780) 110 beyitlik manzumesinin tercümesini ve şerhini yapmıştır. Bu manzumede yer alan konular başlıklandırmalar halinde özeti verilerek izah edilmiştir. İtikadi kavramların açıklamaları yapılmıştır. Eserde cüz'i irade, haramın rızık sayılıp sayılamayacağı, ecel birliği, kaza ve kadere iman, Ashâb-ı kirâmın değeri, nazarın etkileri, tövbe ve tecdid-i iman gibi konular üzerinde durulmaktadır. Ayrıca İbrâhim Hakkı Erzurûmî'nin *Akîdet-ul-İman* isimli risalesinden soru-cevap formunda alıntılar yapılmıştır. İsmail Efendi eserini para ile satılmayacak şekilde vakfetmiştir. Bu bağlamda herhangi bir Müslüman'ın ya da vakıf kurumunun eseri neşretme ve basma hakkına sahip olduğunu da beyan etmiştir. Eser 293 sayfadan oluşmaktadır.⁹⁷

3.47. Kısa Sureler ve Faziletleri

İsmail Çetin Efendi, eserinde Fatıha, Yasin, Duhan, Vâkıa, Mülk, Nebe surelerine ve kısa surelere de yer vererek faziletleri hakkında açıklamalar yapmıştır.⁹⁸

3.48. Tahkim-i Sâdât Şerh-i Mişkât

Bu eser el-Hatîb et-Tebrizî'nin (ö. 741/1340) *Mişkâtü'l-Mesâbîh* adlı hadis kitabının şerhidir. 3 ciltten oluşmaktadır. Eserde fitnelerin nedenleri, günümüzde fitnelerin çoğalması ve beraberinde getirdiği olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm ve hadis ilmini bilen kimselerin sayılarının azalması, hadislerin devre dışı bırakılmaya çalışılarak öneminin azaltılmaya çalışıldığı ifade edilmiştir. İsmail Efendi et-Tebrizî'nin eserinin bu tarz olumsuz düşüncelerin önüne geçmekte yetkin olduğunu ifade etmiştir. Eserin birinci cildinde hadis ilmi ve istifade edilen bilgilerin önemi, niteliği belirtilmiştir. “Mişkât” misali okuyucuların zihinlerini aydınlatacağını söylemiştir. Bu bağlamda eserde yapılan şerhin dışında genel olarak hadis ilminin temel kaideleri, yöntemleri ayrıntılı bir biçimde ele alınmaktadır. Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) ilişkin yapılan hadislerle ilgili itirazlar ele alınıp bu itirazlara sunulan cevaplar yer almıştır. Kütüb-i Sitte müelliflerinin hayatları ve ilmi bilgileri hakkında

⁹⁷ İsmail Çetin, *Size Sözüm Öz İnci Armağan* (Isparta: Dilara Yayınları, 2022).

⁹⁸ İsmail Çetin, *Kısa Sureler Ve Faziletleri* (Isparta: Dilara Yayınları, 2014).

bilgiler verilmiştir. İsmail Efendi'nin vefatı nedeniyle *Miškâtü'l-Mesâbih* eserinin tamamı şerh edilememiştir.⁹⁹

3.49. Enâmi'l-u Mesâi'l-it-Tevhîd

İsmail Efendi bu eseri 2 cilt şeklinde Arapça olarak kaleme almıştır. Vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd konularını ele alıp, İşrâkiyye felsefesi ile ilgili görüşleri sorgulayan bunu ise Ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikadına uygun bir biçimde yapmıştır. Mâturidî, Eş'arî mezhebinin fakihleri ve hadis âlimleri tarafından kabul edilen Allah Teâlâ'nın birliği, tevhid konusu üzerinde sıkça durulmuştur. Eserde tevhid konusu “انمله” “parmak uçlarından bir uç” olarak başlıklar altında incelenmiş olup bu başlığın altındaki konular bölümlere ayrılarak açıklanmıştır. Kitapta “el-akîdet-ul-mürşide” mürşidlerin itikatlarına da yer verilerek vahdet-i şühûd konusunu bu kapsamda ele almıştır. Vahdet-i mutlaka, vahdet-i vücûd, vahdet-i şühûd meselelerinin akılla anlaşılamayacağı yalnız tevhid ilmi ve Peygamber Efendimize itaat edilerek bilineceğini ifade etmiştir. Çetin, tasavvuf ve kelam ilmiyle meşgul olan kimselerin bu eserden faydalanarak yanlış yollara sapmaktan kurtulabileceklerini söylemiştir. Eser 882 sayfadan oluşmaktadır.¹⁰⁰

3.50. Mesâfü'l-Ulemâ'i'l-Etkiyâ'

Arapça olarak kaleme alınmış bu eser “Mukaddime”, “Tevhid”, “Tevekkül” ve “Teveşşül” olmak üzere dört bölümden oluşmuştur. Tevhid kavramının anlamı açıklanarak sekiz kısımda ele alınmıştır. Gazzâlî'nin tevekkül hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Teveşşülün şirk olduğunu söyleyenlere cevaplar içermektedir. Teveşşülün Allah Teâlâ'nın birliği ve İslam'ın öğretileriyle çelişmediğini aksine uyumu anlatılmıştır. Sahabe ve sonrasındaki İslam âlimlerinin teveşşülle ilgili kıssalarına yer verilmiştir. Ayrıca Peygamber Efendimizin kabir ziyaretinin teveşşül ile ilişkisi açıklanarak mevdu' hadis olmadığı belirtilmiştir. Birçok İslam âliminin görüşlerine yer verilmiştir. 340 kaynak esere atıfta bulunulmuştur. Eser içerisinde yer alan konular “Ebrar” denilen Ehl-i sünnet ve'l-cemâat itikadına mensup âlimlerin

⁹⁹ İsmail Çetin, *Tahkim-i Sâdât Şerh-i Mişkat* (Isparta: Dilara Yayınları, 1996).

¹⁰⁰ İsmail Çetin, *Enâmi'l-u Mesâi'l-it-Tevhîd* (Isparta: Dilara Yayınları, 2018).

süzgecinden geçirilerek مصفاة (süzgeç) denilen başlıklar altında yer almıştır. Eser 512 sayfadan oluşmaktadır.¹⁰¹

3.51. Şimdi: Hayatım, Hicretim

Bu kitap İsmail Çetin tarafından oğlu Ahmed Mücteba Çetin'e yazdırılmış bir eserdir. 336 sayfadan oluşmaktadır. “Şimdi” kelimesine verdiği mana hakkında der ki: “Geçen geçmiştir; düşünülmez. Gelecek, kaderin hükmüne bağlıdır; o da düşünülmez. Kaldı şimdi içinde bulunmuş olduğumuz halihazırını bilmek, onu programlamak, ne yapmak gerekiyorsa onu yapmanın gerekliliğini öğretti. Her şey şimdiyi bilmektir, yapmaktır vesselam.” Eser içerisinde İsmail Efendi'nin doğumundan vefatına kadar yaşadığı olaylar yer almaktadır. Ayrıca İsmail Efendi ile yapılan röportajlarda bulunmaktadır. Eser 336 sayfadan oluşmaktadır.¹⁰²

---

¹⁰¹ İsmail Çetin, *Mesâfî 'l-Ulemâ 'i 'l-Etkiyâ* (Isparta: Dilara Yayınları, 2010).

¹⁰² İsmail Çetin, *Şimdi: Hayatım, Hicretim*, drl. Ahmed Mücteba Çetin, (Isparta: Dilara Yayınları, 2020).

4. İSMAİL ÇETİN'İN TASAVVUFİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölümde İsmail Efendi'nin tasavvufi düşüncesi anlatılacaktır. İsmail Efendi'nin tasavvufi düşüncelerini anlamak, onun derin ve özgün bakış açısını keşfetmek adına önem teşkil etmektedir.

4.1. İsmail Çetin'in Tasavvuf Anlayışı

Tasavvuf, İslam dünyasında kökleri peygamberlik dönemine kadar uzanan bir ilimdir. İslam'ın özünden gelen bu önemli disiplin, kişinin Allah Teâlâ'ya yakınlaşmasını hedeflemektedir. İsmail Çetin Efendi, bu zengin ilmi kendine özgü perspektifiyle ele alarak tasavvufun derinliklerini irdelemiştir.

4.1.1. Tasavvufun Tanımı (Mahiyeti)

İsmail Efendi, tasavvufun kökeninin firâr-ı ilallâh olduğunu söylemiştir. Mârifet kavramı ile de etimolojik bağı olan firâr-ı ilâllahı, iyi niyet besleyerek Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını uyup ona itaat ederek ve insanlardan uzaklaşmakla İslam dinine iltica etmek olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Arapça bir ifade olan firâr-ı ilâllah, insanın dünyevi dağınıklıklardan uzak durarak kendini Allah Teâlâ'ya ibadet etmeye ve kendini adama eylemine yönelmesidir. Kişinin ruhsal gelişimini engelleyebilecek maddi mallardan, dünyevi zevklerden uzaklaşmayı ve bunun yerine Allah Teâlâ'ya yakınlık arayışına odaklanmayı içermektedir. Çetin, tasavvufun bâtını boyutunun kişinin nefsi ve kötü huylarıyla mücadele etmek olduğunu belirtirken fiili boyutunun ise Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirmek yasaklarından sakınmak, Kur'an-Kerim'in hükümlerine göre hareket etmek olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³

Tasavvufun birçok tanımı yapılmaktadır. İsmail Efendi ise tercih ettiği tasavvuf tanımını şu şekilde açıklamaktadır: “Tasavvuf, vakti en mühim olan işle geçirmek, daha doğrusu büyük bir maharetle vakti bilmek ve o vakti de en mühim olan ile ihya etmektir. Binaenaleyh sûfî, hangi vakitte ne yapılır bilmekle vaktini en mühim olanı

---

¹⁰³ Çetin, *Tasavvuf*, 13,18-20.

ile harcayandır.” Zira insanın zamanını en iyi şeylerle değerlendirmesi, anlamlı faaliyetler gerçekleştirmesi tasavvuf anlayışının temelini oluşturmuştur. Bu vakti iyi değerlendirmek ve kullanmakla gerçekleşmektedir. İsmail Efendi’nin ifadesiyle sûfî ise bu prensibe göre hareket eden kimsedir. Dolayısıyla sûfî yalnızca zamana ve mekâna uymakla yetinmeyip aynı zamanda onları en iyi şekilde değerlendiren kimsedir.¹⁰⁴ İsmail Efendi’nin tasavvuf tanımı “ibnü’l-vakt” ile yakından ilişkilidir. Zira Kuşeyrî risâlesinde, ibnü’l-vakt kavramını, “Sûfî, vaktin çocuğudur derler. Bunula sûfî, içinde bulunduğu vakitteki en hayırlı ibadetle meşgul olur, o vakit içinde kendisinden istenen şeyi yerine getirmekle uğraşır.”¹⁰⁵ Şeklinde ifade eder. Bu bağlamda tasavvuf sayesinde insan Allah Teâlâ’ya yakınlaşır, manevi yükselişe geçer. İnsan hem dünya hem de ahiret saadetini elde edebilir, her vaktin bilincinde yaşayarak en güzel biçimde değerlendirebilir.

İsmail Efendi tasavvufu beden ve ruh gibi iki farklı boyutta ele almıştır. Bunları “vâridât” ve “vird” olarak isimlendirmiştir. İlk kısımda ahlâk, seyr u sülûk, adap konularını ele alırken; ikinci kısımda saf kalplere verilen hikmet ilmi yer almıştır. Aynı zamanda tasavvuf zâhiri uygulamalarda “abdiyyet” anlamını taşıırken, bâtını uygulamalarda “ubûdiyyet” olarak ifade edilmiştir. Bu tasavvufun özünde İslam’ın kurallarını ve öğretilerini tam manasıyla hayata geçirmek olduğu anlatılmıştır. Kul, Allah Teâlâ’ya görevini tam olarak yerine getirirse o kimseye “âbid” ve “sûfî” ismi verilmiştir. Müellif, bazı sûfilerin virdler üzerinde dururken diğer kısmının varidat üzerinde yoğunlaştıklarını ifade etmiştir. Bu noktada virdlerini yapmayanın, varidatı da olmayacağı hususunda görüş birliği olduğunu beyan etmiştir. Çetin, tasavvuf ilminin temelinde ihlas ve şeriata uygun ibadet ederek şirkten, nifaktan uzak durmak, Allah Teâlâ’yı görüyormuşçasına ona ibadet etmek, ölmeden kendini ölümler arasında sayarak dünyevi arzuları terk etmek, sürekli zikir halinde bulunmak ve devamlı tövbe etme halinde olmak üzere beş esasın tasavvufun temel ilkelerini oluşturduğunu söylemiştir. Müellif, günümüzde hakiki tasavvufun çok az meşâyih tarafından yayılmakta olduğunu belirtmiştir. Asr-ı saâdetde tasavvuf isim olarak olmasa dahi varlığının hep olduğunu şimdiyse isminin olup hakikatinin eksik olduğunu ifade etmiştir. Bu durumu ise “mağazalar açık fakat alışveriş yapan yok” cümlesiyle anlatmaya çalışmıştır. İsmail Efendi tasavvufun İsrailoğulları ve Hristiyanlık

¹⁰⁴ Çetin, *Edeble Varış Lütüfla Dönüş*, 150.

¹⁰⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi, 180.

döneminde dahi var olduğunu ancak Yahudi ve Hristiyanların tevhid anlayışını bozdukları gibi tasavvuf ilmini de değişime uğrattıklarını ifade etmiştir. Tasavvufun kelime olarak “sûf” kelimesinden türediğini Arapçada koyun ya da keçinin kıllarına “suf” devenin kılına ise “vebr” ismi verildiğini belirtmiştir. Cem’i esvaf tasavvuf kelimesinin “sûf”tan alınmasına göre yünden işlenen elbise giydikleri için Araplar o kimselere “sûfî” demişlerdir. Âbidlerini giydikleri elbiseye nispet etmişlerdir. Araplardan ilk kez bu isimle nitelendirilen kimse ise Mudar kabilesine mensup Ebu Hayy Gavs bin Mürr’dür. Annesi tarafından yünden işlenmiş bir parça bez ile sarıldıktan sonra Kâ’be-i Muazzama’ya hizmetçi olarak gönderilmiştir. Bu nedenle kendisi “es-sufanu” ya da “es-sufe” olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca tasavvuf kelimesinin “es-savâffe” kelimesinden alındığını ifade eden Ehl-i sünnet ve’l-cemâat âlimlerince tasavvuf “mukavim dimdik safta istikamet ya da ibadetin, riya, nifak ve bozgunluktan arınması” manasında kullanmışlardır. Çetin, her iki anlamda da kullanılmasının sahih olduğunu ifade etmiştir. Tasavvuf kelimesinin, “evde geniş alan, güzel gölge” manasında “sad” harfinin dammesiyle “es-suffe”den alındığını beyan edenlerde olmuştur. İslam’ı kabul eden kimselerin Peygamber Efendimizin yanına Medine’ye hicret ettiklerinde Mescid-i Nebevî’de kaldıklarını ve burada barınanlara “Ashâb-ı Suffe” denildiği belirtilmiştir. Sonrasında ise tasavvuf kelimesi zühd ve her şeyden kaçarak Allah Teâlâ’ya sığınmak için herhangi bir zaviyeye, mescide, tekkeye barınış manasında kullanılmıştır. İbadet eden sığınan kimselere de Ashâb-ı Suffe yerine “sûfiyye” de denilmiştir. Tasavvuf kelimesinin “her şeyin halisi” manasında “es-safveti” kelimesinden alındığı da söylenmiştir.¹⁰⁶ Bu bağlamda tasavvuf kelimesinin isimlendirilmesinde farklı anlamların ve olayların olduğunu zengin, derin manalar içerdiğini söyleyebiliriz.

İsmail Efendi, tasavvuf kelimesinin harflerine göre açıklamalarını aşağıda belirtildiği gibi ifade etmiştir.

Tâ ≡ harfine göre: Tasavvuf “tâ” harfine göre *tövbe* demektir. Tövbe ile Allah Teâlâ ve Peygamber Efendimizin emirlerine teslim olmaktır. “Ey iman edenler! İçtenlikle ve kararlılık içinde Allah’a tövbe edin. Umulur ki rabbiniz kötülüklerinizi örter ve sizi altından ırmaklar akan cennetlerine koyar. O gün Allah, peygamberi ve onunla aynı imanı paylaşanları utandırmaz. Onların nuru önlerinde ve sağ yanlarında ilerleyerek yollarını aydınlatırken şöyle derler: “Rabbimiz! Nurumuzu arttır, eksiltme ve bizi

¹⁰⁶ Çetin, *İttiba’ Ehl-i sünnete’dir*, 388-390, 527-529.

başıyla. Şüphesiz senin her şeye gücün yeter.”¹⁰⁷ meâlindeki ayette tövbe, tasavvufun temeli olmuştur. Tasavvuf tâ harfine göre *teslim* demektir. Teslim, “Biz her ümmete kurban kesmeyi meşrû kıldık ki kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine Allah’ın adını ansınlar. Sonuç itibariyle hepinizin mâbudu tek bir Tanrı’dır. Şu hâlde yalnız O’na teslimiyet gösterin. Sen de Allah’ın buyruklarına içtenlikle teslimiyet gösteren kimseleri müjdele!”¹⁰⁸ meâlindeki ayetle emrolunmuştur. Temeli ve menşei, tövbe, teslim ve tevhitir. Tasavvuf tâ harfine göre *tevhid* demektir. Tevhid, Allah Teâlâ’nın zâtında, sıfatlarında, fiillerinde bir ve tek olmasıdır. Benzerlikten, cisim ve cismanilerden, zihnî suretlerden, vehmî ve hayalî sıfatlardan münezzeh, temiz, pak ve beridir diye hükmetmek demektir. Tasavvuf tâ harfine göre *takva* demektir. Takva, tasavvufun ikinci basamağı sayılmıştır. Takva ne sadece korkmak ne de sadece sevgidir. Takva ilahi azaba duçar olunmak da kullanılırsa korkmak ve korunmakla, cennetin vesilelerine taat ve ibadette kullanılırsa istek, sevgi ve sarılmakla tanımlanmıştır. Takvanın birinci mertebesi şirkten korunmak, ikinci mertebesi Allah Teâlâ’nın yasaklamış olduğu küçük ve büyük günahlardan sakınmaktır. Üçüncü derecesi, günahların arzularından dahi sıyrılmaktır. Takva, ikinci ve üçüncü itibarla imanın kemâl şartından, birinci itibarla cüz’ünden sayılmıştır. Tasavvuf tâ harfine göre *tevekkül* ve *tevessül* demektir. “...Hüküm Allah’tan başkasının değildir. Ben yalnız O’na güvenip dayandım. Güvenecek olanlar yalnız O’na güvenip dayansınlar.”¹⁰⁹ meâlindeki ayet tevekküle delil sayılmıştır. Ehl-i tasavvuf, sebeplere değil sebepleri yaratana dayanmıştır. Tedbir ve tevessül, tevekküle engel sayılmamıştır.¹¹⁰ Sonuç olarak, tasavvufun “tâ” harfine göre şekillenen tevhid, takva, tevekkül ve tevessül kavramları, İslam düşünce geleneğinde derin bir içsel bilgelik ve ruhsal olgunluk sistemini temsil eder. Bu kavramlar, müminin Allah’a olan bağlılığını, güvenini ve teslimiyetini pekiştirerek, manevi bir derinlik kazandırır.

Sad ص harfine göre: Tasavvuf “sad” harfine göre *sabr-u sebat* demektir. Sabr-u sebat ile Allah Teâlâ’nın emirlerini tatbik etmek, yasaklarından sakınmak, zâhiri ve bâtını düşmanlara galip olmaya çalışmak tasavvufun ikinci merhalesi sayılmıştır. Tasavvuf sad harfine göre *sadakat* demektir. Sadakati vazife edinmek ise dinin temeli demektir. Tasavvufun birinci merhalesi Müslüman, müttaki, mütevekkil; ikinci merhalesi sabır

¹⁰⁷ Tahrîm, 66/8.

¹⁰⁸ Hac, 22/34.

¹⁰⁹ Yusuf, 12/67.

¹¹⁰ Çetin, İttiba’ Ehli Sünnete’dir, 547-555.

ve sadık olmaya çalışmaktır. Sıdk da bir makamdır. En üstün sûfî, en müttaki, en sadık insandır. Sûfî sadakatle muhabbete devam etmiştir. Netice itibari ile hakiki bir kul olmuştur. Tasavvuf sad harfine göre *safâ* demektir. Özleşmekten ibaret safâ mertebesidir. Sıdk-u sadakat kalbe yerleşmediği müddetçe, ruh ve nefsin birbirinden ayrılma imkânı olmamıştır. İbn Atâullah el-İskenderî (ö. 709/1309), ubûdiyyetine engel beşerî sıfatlardan çık ki, Allah Teâlâ'nın huzuruna yakın ve nidasına icabet edenlerden olasın,¹¹¹ demiştir. Zira beşerî sıfatlardan arınan bir kimse, Allah Teâlâ'nın huzuruna yaklaşabilir, davetine icabet edenlerden olabilir.¹¹² İbn Atâullah el-İskenderî'nin vurguladığı gibi, beşerî sıfatlardan arınan bir kişi, Allah'a yaklaşabilir ve O'nun davetine icabet edenlerden olabilir. Sonuç olarak, tasavvufun “sad” harfine göre şekillenen sabr-u sebat, sadakat ve safâ kavramları, müminin manevi evriminde önemli bir role sahiptir. Bu kavramlar, içsel bir disiplinle birleşerek, insanın Allah'a olan derin bağlılığını güçlendirir ve hakiki bir kul olma hedefine ulaşmasına katkıda bulunur.

Vav harfine göre: Tasavvuf “vav” harfine göre *vird* demektir. Bu saflaşmanın birinci aleti sayılmıştır. Virdle saflaşma keml bulduysa, insanın göğsündeki latifeler yükselmiş, nefsin hevâsı değişip, istek ve arzuları kesilmiştir. Allah Teâlâ'nın Rububiyyetine boyun eğmek, ubûdiyyette ihlas, Allah Teâlâ'nın hüküm ve kazasına rıza göstermek, izzeti sadece Allah Teâlâ'ya tahsis etmek, yekın ve sair güzel hasletler kalbe gelmiştir. Bu nefsin başkalaşmasıdır, tahliye denmiştir. Kulun Allah Teâlâ'ya karşı olan manevi vazifeleri bunlar sayılmıştır. Tasfiye ve tahliyeden sonra vird sayesinde kula karşıda şefkat, merhamet, yumuşaklık, belalardan korunmak ilhamı, vakar, cömertlik, gülümsemek, güler yüzlülük gibi şeyler kalbe yerleşmiştir.¹¹³ Tasavvuf vav harfine göre *vüdd* demektir. Vüdd sevgi makamıdır. İnsan tabiatı ile ihsanı sevmiştir. Allah Teâlâ'dan lütuf ve ihsan gördükçe de cihat edip, çalışmıştır. Nihayet insanların kalbine, O'nun sevgisi için ilhamlar gelmiştir. “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.”¹¹⁴ meâlindeki ayet buna işaret etmiştir. Tasavvuf vav harfine göre *vefâdârlık* demektir. Tasavvufî çalışmanın hakikati vefakarlıkla tarif edilmiştir. Vefanın birinci derecesi ibadet, ikinci derecesi ubûdiyyet, üçüncü derecesi ubudettir.

¹¹¹ İbn Atâullah el-İskenderî, el-Hikemü'l Atâiyye, haz. İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, (b.y: y.y., t.s.)

¹¹² Çetin, İttiba' Ehli Sünnete'dir, 554-558.

¹¹³ İbn Abbâd er-Rundî, *Gaysü'l-Mevâhibi'l-Âliyye I* (Dımaşk: Daru'l Hayr, 2007), 129. akt. Çetin, *İttiba' Ehl-i sünnete'dir*, 558.

¹¹⁴ Meryem, 19/96.

İbadet Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirmek, sevabını dilemek, yasaklarından sakınmak, azabından O'na sığınmaktır. Ubûdiyyet, kemâl-i zilletini izhar etmek, Allah Teâlâ'nın ona yaptığı muameleden razı olmaktır. Ubûdet ise sadece Allah Teâlâ'nın emri için bunları yapmak, hiçbir şeyi ibadetine, ubûdiyyetine sebep tanımamaktır.¹¹⁵

Fe ﺋﻪ harfine göre: Tasavvuf “fe” harfine göre *fakr* demektir. Fakr makamı dinden dolayı başına gelen ihtiyaç ve perişanlık sebebiyle ibadet ve ubûdiyyetten gevşemektir. Fakr ile iftihar etmek, Peygamber Efendimizin seçtiği haslettir. Fakirliği tercih etmenin manası, nefsi Allah Teâlâ'nın emirlerinden salıvermek, cebinde olsun olmasın kendini hiçbir şeye sahip saymaktır. Zahitlere göre fakirliği görmemektir. Hal, makamat, yaptığı iyiliklerden teberri etmek, görmemektir. Tasavvuf fe harfine göre *ferd* demektir. Ferd makamı dışta herkesle beraber, içten Hâlık'la beraber olmak, bir tek olan Allah Teâlâ'ya dayanmak, bütün ibadetleri ve güzel övgüleri O'na tahsis etmek ile tekleşene ferd denilmiştir. Bu makama fütüvvet, yiğitlik makamı da denilmiştir. Ehli tasavvuftan her biri ferd ve fütüvvet kelimelerini makam ve meşreplerine göre tarif etmişlerdir. Din kardeşlerinin hatalarını görmemek, taksiratlarını affetmek, üstata ve Allah Teâlâ'ya hizmetini tek başına iltizam etmek, bir de hatalardan arınmak, ferd, nefsin putlarını kırmak da fütüvvettir. Tek başına kalsa dahi sünnete ittiba eden ferd olmuştur. İbni Kuteybe, müferrid, akranından ayrılıp, zikir ve ibadette tekleşendir, buyurmuştur. İbnü'l-Arabî, yalnız bir yere çekilip fıkıh öğrenen ve Allah Teâlâ'nın emir ve nehiylerine riayet eden kimsedir, demiştir.¹¹⁶ Tasavvuf fe harfine göre *fenâ* demektir. Fenâ makamı yokluk demektir. Tasavvuf ıstılahında fenâ, fıkıhın nazarında bütün fenâ hasletlerden arınmaktır. Akabinde bekâ gelmiştir. Bekâ bütün güzel hasletlerle vasıflanmaktır. Çünkü kalp bir şeyden boşalınca, diğeri ile doldurulmuştur. Kulun onunla vasıflandığı hasletler, fiil, ahlâk ve haldir. Ef'al, kişinin ihtiyârıyla meydana gelen tasarrufu demektir. Ahlâk veya huy, insanın bedeninde merkezlenen hislerin faaliyeti sayılmıştır. Hal, başlangıçta kulda ahlâk gibi tezahür etmiştir. Kalbin temizlenmesi ile ahlâk gibi değişir, meleke olmuştur. Bir insan şeriatın emri ile cüz'i iradesini harcarsa ve öğrendikçe tatbik ederse, ahlâkı şarabın sirkeleşmesi gibi güzelliğe değişip, nefsi başkalaşmıştır. Gelip geçici olan güzel duyguları, makamı olmuştur. Ebrar derecesine yükselmiştir. İlmi nispetinde ayıklık, zikri nispetinde mestlik bulmuştur. Bu mestliğe ise fenâ denilmiştir.

¹¹⁵ Çetin, İttiba' Ehli Sünnete'dir, 558-561.

¹¹⁶ Muhammed Abdürreâûf, *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi's-Sagîr IV* (Kahire: Darü'l Kütübî'l-İlmiyye, 1938), 92. akt. Çetin, *İttiba' Ehl-i sünnete'dir*, 567.

Allah Teâlâ'nın huzuruna yaklaşıp, yaklaştıkça kendinden geçmiş gibi olmuştur. Üstün bir şuurla bîşuur olmuştur. Kalbinde bir pencere açılmıştır. İnsan görülür bir melek, fakir görülür bir padişah, sır kürsüsünde oturup haznedar olmuştur.¹¹⁷

İsmail Efendi tasavvufun başlangıcının fikir, ortasının zikir ve sonucunun da Allah Teâlâ'nın sevgi ve korkusunu içselleştirmek olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁸ Tasavvuf, istikamet ve ihlasın birleşmesinden meydana gelmiştir. Cüneyd-i Bağdâdî, tasavvufun on hasleti kuşatan bir isim olduğunu belirtmiştir. Dünyevi lezzetlerden uzaklaşma, sebeplere de riayet ederek kalben ve ruhen Allah Teâlâ'ya tevekkül etmek, sıhhat ve afiyet halinde nafil taatlara talep ve istek üzere olmak, dünya nimetlerinin yokluğuna tahammül göstermek, dünyevi menfaatlerde en güzelini, helalini ayırt edebilmek, içten bir şekilde Allah Teâlâ ile meşgul olmak mahlukunu zihinden çıkarmak, zikirleri gizlide yapmak, vesvese geldiğinde ihlası gerçekleştirmek şek ve şüphelerde yekin bir şekilde inanmakta sebat etmek, şaşkınlık ve vahşet ızdırabından Allah Teâlâ'nın huzurunda sükun bulmaktır. Bağdadi, bu nitelikleri bir arada bulunduran kişilerin “sûfi” olarak nitelendirildiğini belirtmiştir.¹¹⁹

İsmail Efendi, tasavvuf kelimesinin “tarikat, hakikat, mârifet ve tevhit” kelimelerini içeren tek bir terim olduğunu ifade etmiştir. Tasavvufun, hakikat ilmi, ihlas ilmi ve edep ilmi olarak da isimlendirildiğini belirtmiştir. Çetin, tasavvufun yalnızca akılla kavranacak bir ilim olmadığını, bireyin manevi deneyimlerle de keşfettiği bir yol olduğunu söylemiştir. Bu süreçte tekellüf, riyazet, züht, güzel ahlâk gibi hakikatlere de teslimiyet gerekmektedir. İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) tasavvufun hakikatini elde etme noktasında dört merteye bulunduğundan bahsetmiştir. Birinci mertebeye nefsinin bilincine varıp, onun eksik yönlerini kusurlarını bilerek İslam ahlâkına göre terbiye etmektir. İkinci merteye Allah Teâlâ'yı tanımak, sıfatlarına inanmak ve tüm noksan sıfatlardan münezzeh olduğunu bilmektir. Üçüncü merteye dünyada faydalı ve zararlı olanı ayırt edebilmektir. Son mertebeye ise ahirete inanıp kendini azaptan koruyarak sevabı hak etmeye çalışmaktır. Bu mertebeler ise sırasıyla “ilm-i mârifet-i nefis”, ilm-i mârifet”, “ilm-i firar-ı illallah,” ve “ilm-i ahiret” olarak adlandırılmıştır.¹²⁰

¹¹⁷ Çetin, *İttiba' Ehl-i sünnete'dir*, 547-568.

¹¹⁸ Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*, 66.

¹¹⁹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ I*, 22. akt. İsmail Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir* (Isparta: Dilara Yayınları, 2015), 82.

¹²⁰ Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*, 83-87.

İsmail Efendi, Hâtim el-Esam'dan (ö. 237/851) rivayetle şöyle aktarmıştır: Tasavvufa girmek isteyenlerin kendisini beyaz, siyah, kırmızı ve yeşil olmak üzere dört ölüme hazırlaması gerekmektedir. Beyaz ölüm, açlığa alışmak; siyah ölüm, halk tarafından gösterilen ezâ ve cefâyâ tahammül etmek; kırmızı ölüm, nefesine muhalefet etmek; yeşil ölüm ise, “yama üstüne yama atmak” yani fakirliğe rıza göstermek olarak buyurmuştur.¹²¹ İsmail Efendi, Sehl et-Tüsterî'den (ö. 283/896), tasavvufta usullerinin, Allah Teâlâ'nın kitabına sımsıkı sarılmak, Peygamber Efendimizin sünnetine, Allah Teâlâ'dan getirdiği din ve şeriata birebir uymak, helal rızık yemek, insanlara ezâ ve cefâ veren şeyleri engellemek, Allah Teâlâ'nın yasakladığı günahlardan sakınmak, günah işlediği zaman hemen tövbe ederek Allah Teâlâ'ya yönelmek, hakları sahibine teslim etmek olmak üzere yedi şeyden ibaret olduğunu aktarmıştır.¹²²

İsmail Efendi tasavvufun başlangıcının, yakîn ilmi olan tevhid ile başladığını ifade etmiştir. Şüphe ve yanılgılardan uzak, gerçeğe uygun bir şekilde saf ve içten bir imanla tanımlanmıştır. Bu saf imanın da vehim ve hayal gibi karışıklıklardan arındığını belirtmiştir. Çetin, tasavvufun dinin temel kaidelerinden üretildiğini belirterek, “denildi, dedi” gibi söylemlerden değil doğrudan İslam'ın temel esaslarından türetildiğine vurgu yapmıştır. Tasavvuf ilmini anlayabilmek için öncelikli olarak İslam'ın dini hükümlerini zâhiri ve bâtını yönleriyle bilmek gerekli sayılmıştır. Şeriatın hükümlerini ve derin manaları anlayıp içselleştirebilmek önemlidir.¹²³

İsmail Efendi, Ebû Hafs Amr b. Seleme el-Haddâd en-Nîsâbü'rî'den, (ö. 260/874) rivayetle gerçek bir tasavvuf yaşamak isteyen müridlere nasihatlerde bulunarak tasavvuf yolunun gerektirdiği adabları açıklamıştır. Bu adablar şunlardır: Mürid, şeyhinin yanında olmadığı zamanlarda da onun şerefini korur ve ona saygı göstererek yasakladığı davranışlardan sakınmıştır. Müridlerin kendi içlerinde güzel ilişkiler kurduğunu belirtmiştir. Ayrıca müridlerin servet, riyaset gibi dünya çıkarlarını ve gururlarını bir kenara bırakmaları gerektiğini ifade etmiştir. Yardıma muhtaç kimselerin ihtiyaçlarını karşılayarak kendisine yalnızca geçimini sağlayacak kadar maddi gelir bırakmalarını tercih ettiklerini belirtmiştir. Müridlerin dini değerlere uzak olanlar ve inkârcılarla zaman geçirmekten kaçınması gerektiğini bildirmiştir. Dini ve

¹²¹ Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn es-Sülemî, *Tabakâtü's-Sûfiyye* (b.y.: y.y., ts.), 93; Muhammed Abdürreâûf el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye* (b.y.: y.y., ts.), 393., Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-Zeheb* (b.y.: y.y., ts.), 2/87. akt. Çetin, *Aşk I*, 88.

¹²² Çetin, *Aşk I*, 95.

¹²³ Çetin, *Özleşme Yolu*, 92-93.

dünyevi işlerde her Müslümana karşı yardımsever olmayı alışkanlık haline getirmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁴ Bu bağlamda hakiki bir tasavvuf yolcusunun, müridin benimsemesi gereken ilkelerdir. Bu değerler ile Allah Teâlâ'ya yakınlık arayışına uyumlu bir yaşam tarzının temelini oluşturabilir.

Sonuç olarak, İsmail Efendi'nin tasavvuf yolunda öğrencilere aktardığı değerler ve adaplar, gerçek bir tasavvuf yaşamının temelini oluşturur. Müridlerin şeyhlerine olan saygı ve itaatleri, kendi aralarında güzel ilişkiler kurmaları, dünya çıkarlarından uzak durmaları, yardıma muhtaç insanlara yardım etmeyi alışkanlık haline getirmeleri ve dini değerlere uygun bir yaşam tarzını benimsemeleri, tasavvufun özündeki samimiyet ve içsel arayışı yansıtan önemli prensiplerdir. Bu değerler, hakiki bir tasavvuf yolcusunun Allah'a yakınlık arayışında rehberlik eden ilke ve kuralları temsil eder, böylece müridler, içsel gelişimlerine katkıda bulunarak gerçek bir tasavvuf yaşamını benimseyebilirler.

4.1.2. Tasavvufun Kaynağı

İsmail Efendi tasavvufun asıl kaynağının Kur'ân-ı Kerîm olduğunu belirtmiştir. Diğer kaynakları ise Peygamber Efendimizin yaşantısı, sünneti ve hulefa-i raşidîn sünneti yani hadislerdir. Ayrıca ihsan makamına ulaşmış sahabe, tabiin ve tebeu't-tâbiînden müteşekkil mukerrebîn, ebrar denilen yekin ve irfan sahiplerinin sözleri tasavvuf ilminin kaynakları arasında yer almıştır. Müellif, tasavvufun özünün nefsin istek ve arzularını bırakarak bunlardan kaçınmak ve tövbe etmek olduğunu ifade etmiştir. Bu “(Peygamber şöyle dedi:) “Şu hâlde Allah'a sığın. Şüphesiz ben sizin için O'nun tarafından apaçık bir uyarıcıyım.”¹²⁵ ayetinden çıkarılan bir mana olduğunu belirtmiştir.¹²⁶

Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 297/909) tasavvufun kaynağını, nefsini dünyevi ilgi alakalardan arındırarak, geceleri uykusuz, gündüzleri susuz bir şekilde Allah Teâlâ'nın arşına bakarak cennetliklerin birbirlerini ziyaret ettiği, cehennemliklerin feryatlarına baktığı halde düşüncelerde kendisini bulmak, olarak ifade etmiştir.¹²⁷ Kişinin manevi gayreti

---

¹²⁴ Çetin, *Aşk II*, 618-619.

¹²⁵ Zariyat, 51/50.

¹²⁶ Çetin, *İttiba' Ehl-i sünnete'dir*, 534-536, 545.

¹²⁷ es-Sülemî, *Tabakâtü's-Süfiyye*, 158., Muhammed Abdür-raûf el-Münâvî, *el-Kevâkibü'd-Dürriyye*, 1/378., akt. Çetin, *Aşk I*, 135.

nefsini dünyevi hevâ ve isteklerden arındırması ile kendini bulabileceğini belirtmektedir.

Genel olarak, İsmail Efendi'nin vurguladığı gibi, tasavvufun temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir ve bu temel, Peygamber Efendimizin yaşantısı ile Hulefa-i Raşidîn sünneti yani hadislerle desteklenmektedir. İhsan makamına ulaşmış sahabe, tabiin ve tebeu't-tâbiînden müteşekkil mukerrebîn, ebrarın sözleri de tasavvuf ilminin zenginleştiren kaynakları arasında yer almaktadır. Bu kaynaklar, tasavvufun özünü nefsin istek ve arzularından arınarak, tövbe ve kaçınma ekseninde şekillendiren önemli rehberlerdir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin ifadesinde görüldüğü gibi, tasavvufun kaynağı, bireyin manevi gayretiyle nefsin dünyevi hevâ ve isteklerden arındırmasıyla ortaya çıkar. Geceleri uykusuz, gündüzleri susuz bir şekilde Allah'ın arşına bakarak kendi iç dünyasında derinleşen kişi, cennetliklerin birbirlerini ziyaret ettiği bir ruh hali içinde olabilir. Bu, tasavvufun özünü anlamak ve manevi gelişimde ilerlemek adına önemli bir adımdır. Sonuç olarak, tasavvuf, Kur'ân-ı Kerîm, hadisler, sahabe sözleri ve manevi gayretin birleşimiyle oluşan zengin bir geleneğe dayanmaktadır. İslam'ın temel değerlerini benimseyen ve nefsiyle mücadele eden bir birey, tasavvufun özünü anlayarak Allah'a daha yakın bir ruh haline ulaşabilir.

4.1.3.Tasavvufun Konusu

İsmail Efendi tasavvufun konusunu hal ve sıfatları itibariyle nefis olduğunu ifade etmiştir. Mustafa el-Arûsî (ö. 1293/1876), lügatte nefis kelimesinin birkaç farklı manada kullanıldığından bahsetmiştir. Bunlar kendisinden oluşan hakikat, mahiyet; akan kan ve insan bedeni ya da bir kimseye atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Sûfiler ise nefis kelimesini hem ahlâk hem de insanın eylemlerinde İslam dininin hoş karşılamadığı şeyleri kastetmişlerdir. Bu bağlamda nefis kelimesi insanın dünyevi istek arzularını ifade etmek için kullanılmıştır. Tasavvuf âlimleri nefis kelimesini kullandıklarında ise genellikle iki manayı kastetmişlerdir. İlk olarak nefis, insanı Allah Teâlâ'dan uzaklaştıran düşük arzuları teşvik eden beşerî ve hayvani nefse işaret eder. Bu ise dünyevi isteklerin kaynağıdır. İkinci olarak ise nefis terimini kişinin irade ve sabrı sayesinde Allah Teâlâ'ya yaklaşabilmesini sağlayan manasında kullanmışlardır. Bu kişinin manevi olarak gelişim sürecinden geçtiği aşamayı temsil etmektedir.¹²⁸

---

¹²⁸ Çetin, *Aşk II*, 94-98.

Son tahlilde tasavvufun nefis konusundaki yaklaşımı, insanın içsel mücadeleleri, dünyevi arzularıyla mücadelesi ve Allah’a yaklaşma çabalarını kapsayan derin bir anlam taşır. İslam tasavvufu, nefsin insanın iç dünyasındaki kritik bir rolünü vurgular ve manevi gelişim sürecinde bu içsel mücadelelerin önemini anlamaya yönlendirir.

4.1.4. Tasavvufun İlkeleri

İsmail Efendi tasavvufun on üç esası olduğunu ifade etmiştir. Birinci esas, *tevhiddir*.¹²⁹ Tevhid, İslam dininin öğretileri arasında en önemli konulardan biri olduğu gibi tasavvufun da birinci esasıdır. Çünkü İslam’ın tüm inanç ve uygulamaları tevhid prensibine dayanmaktadır. Tevhid, insanların Allah Teâlâ’ya iman etmeleri, ona ibadet etmeleri ve sadece ona yönelmeleri gerektiğini öğretmiştir. Tevhid, Allah Teâlâ’nın birliği ve varlığının tek olduğunu kabul etmektir. Bir şeyin tek olduğunu bilmek de tevhittir. “Allah Teâlâ tektir.” sözünün manası ise şöyle açıklanmıştır: O sıfatlarına yeni bir ekleme ya da çıkarmanın sahih olmadığı zâttır. Bir insan için “tek insan” denilebilmiştir ancak “eli ve ayağı olmayan bir insan” da denilebilir. İnsandan bir sıfatı kaldırmak mümkün olmuştur. Allah Teâlâ ise zâtı itibariyle tektir. Allah Teâlâ her şeyi ile insanlar ve varlıklar için kullanılan isim ve sıfatlardan ayrıdır.¹³⁰ İsmail Çetin, tevhid konusunda İslam dininde ayrılık olmadığını söylemiştir. Her mümin Allah Teâlâ’nın vücûduna, vücubuna, birliğine inanmıştır.¹³¹

Tevhidin gerçekleşmesi ihlas, tenzih, tecrit ve tefrit ile gerçekleşmektedir.¹³² İhlas, ibadetlerde rıyayı terk etmek manasına gelmektedir. Yalnızca Allah Teâlâ’nın rızasını göstererek başkalarının görmesi yahut takdir etmesi gayesiyle yapılmaz. Tenzih ise Allah Teâlâ’nın zâtında, sıfatında, fiilinde biricik ve eşsiz olmasına inanarak ihlas üzere ibadeti yalnızca Ona tahsis etmek manasına gelmektedir. Allah Teâlâ’yı yaratılmış hiçbir şeyle kıyas etmemek, isim ve sıfatlarını her türlü eksiklikten münezzeh etmektir. Tecrid, Allah Teâlâ’nın birliğini kavramak için maddi alemden soyutlanarak manevi aleme odaklanma sürecidir. Aynı zamanda ihlas ibadetleri yalnızca Allah Teâlâ’nın rızasını kazanmak için yapıldığı gibi tecritte her şeyin Allah Teâlâ’nın mülkü olduğunu izni dışında mülkünde tasarrufun caiz olmadığını bilmesi demektir. Tefrit, Allah Teâlâ’nın birliğine inanmak ve ondan başka varlıklara yaratma

¹²⁹ Çetin, *Tasavvuf*, 27.

¹³⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2019), 557.

¹³¹ Çetin, *Mü’minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*, 149-150.

¹³² Çetin, *Tasavvuf*, 48.

sıfatını atfetmeme anlamına gelmektedir. Bu bağlamda ihlas, tenzih, tecrit ve tefrit tevhidin merkezinde yer almıştır. İsmail Efendi, tasavvufun ikinci esasının *tövbe* olduğunu belirtmiştir.¹³³ Tasavvuf âlimleri, tövbenin sadece dil ile söylenen bir eylem olmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Tövbe; tam bir kalp hizmeti olmalıdır ve kişinin samimi bir şekilde pişmanlık duyması, hatasını düzeltmeye kararlı olmasıdır. Bu nedenle tasavvuf, kişilerin manevi olarak gelişmesi ve Allah Teâlâ'ya daha yakınlaşması için tövbenin samimi bir şekilde yapılması gerektiğini öğütlemiştir. İsmail Efendi, tövbeyi Allah Teâlâ'nın yasaklarından kaçınmak, günahları terk etmek, kısacası kişiyi Allah Teâlâ'dan uzaklaştırıcı bütün sebeplerden uzaklaşması olarak ifade etmiştir. Bir şeyi terk edebilmek o şeyin verdiği zararların bilinmesine bağlıdır. Günahlarının Allah Teâlâ'dan uzaklaşmasına neden olduğunu bilen birisi için günahlar kişiyi pişmanlığa sevk etmiştir.¹³⁴

İsmail Efendi, tasavvufun üçüncü esasının Allah Teâlâ'nın emirlerine uymak anlamında *teslim* olduğunu ifade etmiştir.¹³⁵ Tasavvuf âlimleri, Allah Teâlâ'ya tam bir teslimiyetin, insanların manevi gelişimleri ve Allah Teâlâ'ya yakınlaşmaları için çok önemli olduğunu öğretirler. İnsanlar, Allah Teâlâ'ya tam bir güven ve teslimiyetle yaklaştıklarında, Allah Teâlâ'nın rahmeti ve bağışlamasıyla kendilerini yenileyebilmiş ve manevi hayatlarında derinleşebilmişlerdir. *Takva* ise tasavvufun dördüncü esasıdır. "... akıbet, takva sahiplerininindir."¹³⁶ âyetinde en güzel sonuca takva ile ulaşılabileceği ifade edilmiştir. Tasavvuf ilmi de insanların Allah Teâlâ'ya daha yakın olmalarını sağlamak için vardır. Bu nedenle insanların takva sahibi olmalarına katkı sağlamıştır. İnsanlar, tasavvuf yoluyla manevi hayatlarını geliştirirken aynı zamanda Allah Teâlâ'ya karşı takva sahibi olarak yaşamalarını da öğrenmişlerdir. Takva; şirkten, gösteriş yapmaktan, nifak gibi Allah Teâlâ'nın azabına neden olacak davranışlardan Allah Teâlâ'dan korkulduğu için kaçınılmasıdır.¹³⁷

Çetin, tasavvufun beşinci esasının *tevekkül* olduğunu söylemiştir. Tasavvufî düşünce ile insanlar Allah Teâlâ'nın takdiri doğrultusunda hareket etmeyi öğrenmişler, doğru tevekkül anlayışını daha iyi kavramışlardır. Bu da insanların zorluklar karşısında daha dirençli ve cesaretli olmalarını sağlamıştır. Tevekkül, İslam inancına derinden dayanan

---

¹³³ Çetin, *Tasavvuf*, 52-54,59,62.

¹³⁴ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 188.

¹³⁵ Çetin, *Tasavvuf*, 68.

¹³⁶ el-A'raf, 7/128.

¹³⁷ Çetin, *Tasavvuf*, 70.

ve inananları, karşılaştıkları sıkıntılarda Allah Teâlâ'nın planına tam bir güven duymaya teşvik eden bir kavramdır.¹³⁸ Tevekkül ise kişinin kendi kuvvetine değil sadece Allah Teâlâ'ya güvenmesi eylemlerde nedenlere sarılması demektir.¹³⁹ Tasavvufta altıncı esas olan *sohbet*; teslim, sevgi ve samimi bir şekilde birliktelik demektir.¹⁴⁰ Bu kavram, tasavvuf düşüncesinde merkezî bir yer tutmuştur ve Allah Teâlâ'ya yönelik bir tutkuyu, sevgiyi ve bağlılığı ifade etmiştir. Muhabbet, tasavvuf âlimlerinin Allah Teâlâ'ya olan sevgisini ifade etmek için kullandığı bir terimdir. Muhabbet; Allah Teâlâ'ya olan bağlılık, saygı ve sevginin özüdür ve tasavvuf yolunda ilerlemenin anahtarı sayılmıştır. Muhabbet kavramı tasavvufî literatürde çok sık tekrarlanan kavramlardan biridir. “Muhabbet kavramının sözlük anlamı ise mahabbet şeklinde sevgi, kalbî alaka, aşk gibi anlamlara gelmektedir.”¹⁴¹ Zira tasavvufta muhabbet kişinin yalnızca Allah Teâlâ'ya olan sevgisini değil, aynı zamanda yaratılan varlıklara karşı da merhamet ve hoşgörülü bir tutumu da içermektedir.

İsmail Efendi tasavvufun yedinci esasını *sıdk* olarak belirtmiştir. “Şüphenin itikattan uzak olması amelde herhangi bir kusurun bulunmaması” cümlesiyle ifade etmiştir.¹⁴² Tasavvufta sıdk, insanın iç dünyasıyla barışık olmasını, kendisi ve Allah Teâlâ ile olan ilişkisinde dürüst ve samimi olmasını gerektirmiştir. Tasavvuf yolunda ilerleyen bir kişi, kendisiyle olan ilişkisinde dürüst ve samimi olmalıdır. Bu, kişinin iç dünyasının arındırılması, Allah Teâlâ'ya yönelik samimi bir niyetin geliştirilmesi ve manevi ilerlemenin sağlanması için önemlidir. Kişi, kendisiyle olan ilişkisinde sıdkı sağladığında; Allah Teâlâ olan ilişkisinde de daha samimi ve dürüst bir bağ kurabilmiştir. Çetin, tasavvufun sekizinci esasını *sabır* olarak beyan etmiştir. Sabır kelimesi Arapça bir sözcük olup s-b-r kökünden türetilmiştir. Sözlük anlamı dayanma, dayanıklılık, karşılaştığı zorluklarda ya da başına gelmiş veya gelecek olan şeylerde endişelenmeden bekleme, Allah Teâlâ'ya karşı isyanı terk etmek anlamında kullanılmıştır.¹⁴³ İsmail Efendi sabrı; dinî görevleri yapmakta sebat etmek, Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını yerine getirip cenneti arzulamak olarak ifade etmiştir.¹⁴⁴ Sabır, insanın nefsiyle mücadelesinde önemli bir rol oynamıştır ve nefsi yenmek için

¹³⁸ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 2/560.

¹³⁹ Çetin, *Tasavvuf*, 73.

¹⁴⁰ Çetin, *Tasavvuf*, 76.

¹⁴¹ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 673.

¹⁴² Çetin, *Tasavvuf*, 80-81.

¹⁴³ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Mârifet Yayınları, 1991), 408.

¹⁴⁴ Çetin, *Tasavvuf*, 89.

tasavvuf yolculuğunda sabırlı olmak önemlidir. Dokuzuncu esas olan *sâfâyı* İsmail Efendi, kişinin Allah Teâlâ'nın rızasına ulaşmasında engel olan hevâ ve isteklerden arınmak olarak açıklanmaktadır.¹⁴⁵ Sâfâ, kişinin iç dünyasında da önemli bir yere sahiptir. Kişi, bunun için kötü düşüncelerden, kötü alışkanlıklardan, kötü davranışlardan ve günahlardan uzak durmalıdır. Sâfâ, kişinin Allah Teâlâ'ya daha yakın olabilmesi için gereklidir. İsmail Çetin Efendi'ye göre tasavvufun onuncu esası *vüdd*'dür. Vüdd'; Arapça kökenli bir kelime olup aşk, sevgi, bağlılık, özlem gibi duyguları ifade etmiştir. İslam geleneğinde de önemli bir yeri vardır. Vüdd'; Allah Teâlâ'ya olan bağlılığı, sevgiyi ve sadakati ifade etmiştir. Allah Teâlâ'ya duyulan vüdd', kişinin ona yönelmesi ve onun yolunda ilerlemesi için gerekli sayılmıştır. Vüdd' sevgi makamıdır. İnsan doğası gereği lütfu sevmiştir. Allah Teâlâ'nın ihsanını gördükçe de Allah Teâlâ yolunda mücahede etmiştir. Bunun sonucunda ise Allah Teâlâ sevgisini insanların kalbine ilham etmiştir. "İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlara gelince, rahman onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır."¹⁴⁶ meâlindeki âyet buna işaret etmektedir.¹⁴⁷ Vüdd', sevginin orta derecesi demektir. Sonucunda ise aşka ulaşılmaktadır. Allah Teâlâ, sevdiği kimselerin kalbine sevgisini yerleştirmiştir.¹⁴⁸

Çetin, tasavvufun on birinci esasını *virtlerle takarrüb* olarak belirtmiştir.¹⁴⁹ Tekarrüb, Allah Teâlâ'ya yaklaşma ve ona ulaşma sürecini ifade etmektedir. Bu süreç kişinin nefsinin arındırması, manevi disiplinleri uygulaması ve ibadetlerini arttırmasıyla gerçekleşmiştir. Kişi, virtler ile Allah Teâlâ'ya yaklaşma sürecini daha da hızlandırabilir. Tasavvufun on ikinci esası ise *vefâ*dır. İsmail Efendi vefa kavramını Müslüman olduğunu beyan eden bir kimsenin Müslümanca bir yaşam sürdürmesi olarak açıklanmıştır.¹⁵⁰ Vefa; ruhu gafletten arındırmak, zihni dünya meşgaleleri ile bulanıklaştırmamak, bezm-i eleste Allah Teâlâ'ya verilen sözde durmak gibi manalarda kullanılmıştır.¹⁵¹ Sûfîler, vefa kavramına çok önem vermişlerdir. Çünkü vefa, Allah Teâlâ'ya ve insanlara karşı olan sorumlulukları yerine getirmek ve Allah Teâlâ'ya yaklaşma sürecinde bir adımdır. İsmail Efendi tasavvufun on üçüncü

---

¹⁴⁵ Çetin, *Tasavvuf*, 92.

¹⁴⁶ el-Meryem, 19/96.

¹⁴⁷ Çetin, *İttiba' Ehl-i sünnete'dir*, 560.

¹⁴⁸ Çetin, *Tasavvuf*, 107.

¹⁴⁹ Çetin, *Tasavvuf*, 121.

¹⁵⁰ Çetin, *Tasavvuf*, 180.

¹⁵¹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Mârifet Yayınları, 1995), 562.

esasını *fütüvvet* ve *fakr* olarak belirtmiştir. Fetâ kelimesinin sözlük anlamı “genç, yiğit, cömert”tir. Fütüvvet ise “erdemlilik, şecaat, cömertlik” gibi anlamlara gelir. Fütüvvet tasavvufun erken dönemlerinde 8. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır. Fetâ kavramı sûfî olarak kullanılırken, fütüvvet ise tasavvuf olarak adlandırılmıştır.¹⁵² İsmail Efendi tasavvufta kavram olarak fütüvveti, dünya hayatına karşılık âhireti, nefesine karşılık Müslüman kardeşini tercih etmek olarak ifade etmiştir.¹⁵³ Fakr ise dünya metaini bulamamak değil, bulduğu dünya metaini kalpte yer vermemek demektir.¹⁵⁴ Fakr kavramı, tasavvufta önemli bir yer tutmuştur. Çünkü kişi kendini tamamen Allah Teâlâ’ya teslim ettiğinde, yalnızca Allah Teâlâ’nın ondan istediklerini yerine getirmeye çalışıp kalbindeki bütün arzuları bırakmıştır. Fakr, aynı zamanda tevazu ve sabır gibi erdemlerin de temelini oluşturmuştur. Fakr, sadece maddi yoksulluğu değil, aynı zamanda kalbin yoksulluğunu da ifade etmiştir. Kişi kendini Allah Teâlâ’nın her şeye gücü yeten bir varlık olduğunu kabul ederek, her şeyin Allah Teâlâ’nın kontrolünde olduğunu anlamış ve kendini teslim etmiştir. Bu sayede, kişi nefisinden ve dünyevi arzularından arınarak manevi zenginliğe ulaşmıştır.

Sonuç olarak, İsmail Efendi’nin ortaya koyduğu tasavvufun on üç esası, İslam düşünce geleneğinde manevi bir derinliğe ve özgün bir yaşam tarzına işaret eder. Bu esaslar, tasavvufun temel prensiplerini oluşturarak müridin içsel gelişimini ve Allah’a yaklaşma çabasını yönlendirir. İsmail Efendi’nin tasavvufun esasları üzerindeki vurguları, Müslümanın içsel gelişimini ve Allah’a yaklaşma çabasını destekleyen önemli bir rehberlik sunar. Bu esaslar, bir Müslümanın yaşam tarzını şekillendirirken ahlaki ve manevi bir temel oluşturarak, kişinin nefsiyle mücadele edip manevi bir zenginliğe ulaşmasını hedefler.

4.1.5. Tasavvufun Hükümü

İsmail Efendi tasavvufun hükmünün “farz-ı ayn”, her Müslüman üzerine farz, olduğunu ifade etmiştir. Tasavvuf ilmini öğrenmek, tahsil etmek her müminin görevi sayılmıştır. Zira zâhiri ibadetlerin yerine getirilmesi gerektiği gibi iç alemimizi de geliştirmek kalbi vecibeleri yerine getirmek de gereklidir. Tasavvuf, iman ve amelin artması için riyazet, mücahede, zikir gibi vesileler ile yekîn ve hakikat makamlarına

---

¹⁵² Süleyman Uludağ, “Fütüvvet”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 13/259-260.

¹⁵³ Çetin, *Tasavvuf*, 193-194.

¹⁵⁴ Çetin, *Tasavvuf*, 197.

ulaşmayı hedeflemektedir. Tasavvuf, İslam'ın temel ilke ve değerlerine bağlılık üzerine inşa edilmiştir. İnsanın manevi yükselişi İslam'ın esaslarına uygun bir şekilde yerine getirilmektedir.¹⁵⁵

Son tahlilde İsmail Efendi'nin ifade ettiği üzere tasavvufun hükmü “farz-ı ayn” olarak kabul edilmiş ve her Müslüman üzerine farz olarak görülmüştür. Tasavvufun öğrenilmesi ve tahsili, sadece zâhiri ibadetleri yerine getirmenin ötesinde, ahlaki gelişimi ve kalp vecibelerini yerine getirmeyi içermektedir. Bu, müminin imanını ve amelini artırmak, manevi derinliği kazanmak için riyazet, mücahede, zikir gibi yöntemlerle yekin ve hakikat makamlarına ulaşma çabasıdır. İslam'ın esaslarına uygun bir şekilde tasavvufu öğrenmek ve uygulamak, bireyin manevi hayatını zenginleştirmesi, içsel bir denge kazanması ve Allah'a daha yakın bir bağ kurması için kılavuzluk eder. Bu nedenle, tasavvufun farz olarak kabul edilmesi, Müslümanların sadece dış dünyasını değil, aynı zamanda içsel ahlaki gelişimlerini de önemseyen kapsamlı bir yaklaşımı temsil eder.

4.1.6. Tasavvufun Fazileti

İsmail Efendi, tasavvuf ilminin nefsin istek ve arzularını terk etmek, Allah Teâlâ'yı isim ve sıfatlarıyla bilmek, halis tevhide ulaşmak kitap ve sünneti iyiden iyiye anlamak sebebi ile diğer ilimlerden daha üstün olduğunu ifade etmiştir. Çünkü tevhide ulaşmak maksat olduğu ve bu maksat da tasavvufun ilk basamağı oluşu nedeniyle nefsin hevâsını terk etmeyen mürid muradına ulaşamamıştır. Müridin murad ve maksadı da Allah Teâlâ'nın ubûdiyyetidir. Nitekim Allah Teâlâ mahluka nefslerinin hevâsına uymayı, “Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır.”¹⁵⁶ meâlindeki ayet ile yasaklamıştır.¹⁵⁷

İsmail Efendi'nin ifade ettiği üzere, tasavvuf ilmi diğer ilimlerden daha üstün kabul edilmektedir. Bu üstünlük, nefsin istek ve arzularını terk etmek, Allah'ı isim ve sıfatlarıyla bilmek, halis tevhide ulaşmak ve Kitap ile Sünnet'i iyiden iyiye anlamak

¹⁵⁵ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhidde Parlak İnciler*, 112,125.

¹⁵⁶ Nisa, 4/135.

¹⁵⁷ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhidde Parlak İnciler*, 126.

sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Tevhide ulaşmak, tasavvufun temel amacıdır ve bu amacın gerçekleşebilmesi için nefsin hevasından uzaklaşma, özden özde bir tevhid anlayışı kazanma önemlidir. İslam'ın temel öğretilerine göre, müminin muradı Allah'a ubûdiyyetle bağlanmaktır. Ayetlerle desteklenen adaleti ayakta tutma ve hislere uyup adaletten sapmama çağrısı, tasavvufun öğretilerinde yer almaktadır. Müridin nefsinin hevasına uymayıp Allah'a adanmış bir hayat yaşaması, İslam'ın temel prensiplerine sadakatin bir ifadesidir. Sonuç olarak, İsmail Efendi'nin vurguladığı gibi tasavvuf, müminin manevi gelişimi için önemli bir araçtır. Nefsiyle mücadele edip tevhide ulaşan mürid, Allah'a daha yakın bir bağ kurarak ubûdiyyetin gerçekleşmesine yönelir.

4.1.7. Tasavvufu İnkâr Eden Kimseler

İsmail Efendi tasavvufu sekiz farklı açıdan ele alarak değerlendirmiştir. Tasavvuf ilminin farklı yönlerini ve boyutlarını ele almıştır. Bunlardan ilki nefsin hallerini ve sıfatlarını bilmektir. Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uygun şekilde yaşamakla gerçekleşir. Tasavvuf nefsi tanımayı ve onu doğru bir şekilde yönetmeyi öğretmektedir. Tasavvufun odak noktası nefstir. Kişinin iç alemini anlamak ve dönüştürmek tasavvufun temel amaçlarındandır. Ayrıca tasavvuf ilmi kalbin Allah Teâlâ'dan başkasına bağlı olmamasını sağlamıştır. Allah Teâlâ nurları vesilesi ile kişinin kalbini aydınlatmıştır. Tasavvuf kişide zâhiri ve bâtını azaların ıslahını sağlamıştır. Zâhiri azalarımız fıkıh ilmiyle korunduğu gibi bâtını azalar da tasavvuf ilmiyle ıslahı vâcib olmaktadır. Tasavvufun en büyük faziletlerinden birisi ise Allah Teâlâ'nın rızasına ulaşmayı hedeflemesidir. Bu nedenle en şerefli ilimlerden kabul edilmiştir. Tasavvuf ilminin hakikatini ortaya koyan Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Zünnûn el-Mısrî (ö. 245/859 [?]) ve Cüneyd-i Bağdâdî gibi imamlar mârifetullah ilmiyle şereflenmişlerdir. Tasavvuf ilminin kaynağı Kur'ân-ı Kerîm ve Peygamber Efendimizin hadisleridir. Fenâ, bekâ, murakabe gibi konuları ele almıştır. Bu konular geniş bir ilmin parçalarıdır ve tasavvufi düşüncenin temelini oluşturmuşlardır. Bu bağlamda İsmail Efendi, tasavvufun çok yönlü doğasını anlayan bir kimsenin bu ilmi inkâra cüret edemeyeceğini ifade etmiştir.¹⁵⁸

İsmail Efendi tasavvufta kerameti inkâr eden kimselerinde olduğunu ve dört farklı gruba ayrıldığını ifade etmiştir. Birinci grupta mutlak kerameti inkâr edenler yer almaktadır. İkinci grupta kendi zamanında yaşamış olan peygamberlerin, evliyaların

---

¹⁵⁸ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 80-82.

kerametlerini kabul etmeyen kimseler vardır. Örneğin Yahudiler, Hz. Musa (a.s) mucizelerine inanmışlardır fakat Hazreti İsa ve Peygamber Efendimizin mucizelerini kabul etmemişlerdir. Üçüncü kısımda Allah Teâlâ'nın evliyalarının ve kerametlerinin var olduğunu kabul eden fakat kimsenin bu kimseleri tanıyamayacağını söyleyen kimseler yer almaktadır. Dördüncü kısımda ise Allah Teâlâ'nın evliyalarının olduğunu kabul edip zamanımızda yoktur diyen kimseler yer almıştır.¹⁵⁹

Müellif, Kur'ân-ı Kerîm ve hadis yolundan ayrılmış kimselerin tasavvuf yolundan da ayrı sayıldığını belirtmiştir. Onları elindeki en nefis iman cevherlerini cevize değiştiren çocuklara benzetmiştir. Sünnet yolundan ayrılıp bidat yoluna girenler dalalette sayılmıştır. Çünkü her bidat dalalettir. İsmail Efendi, dimağ, beden ya da kalbini Allah Teâlâ'nın isyanında sarf edenlerin tasavvufun lafzından dahi uzak ve dalalet çukuruna yakın olduklarını belirtmiştir. “Seyir” kelimesi manevi yolculuğu, Allah Teâlâ'ya ulaşma çabasını ifade ederken, “süluk” ise tasavvuf literatüründe manevi yolda ilerleme anlamı taşımaktadır. Peygamber Efendimizin yolundan giden kimselere ise “salik, sûfi, derviş” gibi isimler verilmiştir. İsmail Efendi Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî'den (ö. 1034/1624) dört kısımda oluşan manevi aşamadan bahsetmiştir. Bunlardan ilki “*seyr-i ilallâh*”dır. Kalp iç içe bir şekilde bölünüp daha da yüksek ilim mertebelerine doğru ilerlemektedir. İkinci aşamada “*seyr-i fillah*” vardır. Burada kişi Allah Teâlâ'nın eksiksizliğini, yokluğunun düşünülmemeyeceğini bilir. Allah Teâlâ'nın varlığının yansımaları mevcuttur. Bu aşama bekâ billah olarak da tarif edilmiştir. Varlığının yüceliği, kutsallığıyla ilgili sıfatları içermektedir. Üçüncü aşama “*seyr-i anillâh*”dır. Başlamış olduğu noktadan Allah Teâlâ'ya geri dönüş yolculuğunu ifade etmektedir. Dördüncü kısım ise “*seyr-i fi'l-eşya*”dır. Yaratılmış olan varlıklara doğru olan bir yolculuğu ifade etmiştir. Bu aşamada arif olan kişi ilk aşamada unutmuş olduğu ilmi hatırlayarak tekrarlar. İmam Rabbani bu dört aşamayı tamamlayan kimsenin ilmini denizden süzülen suya benzetir. Kur'ân-ı Kerîm ve hadiste deniz gibi sayılmıştır.¹⁶⁰

İsmail Efendi'nin tasavvuf anlayışı, Kur'ân-ı Kerîm ve hadis yolundan sapmış kimseleri tasavvuf yolundan da ayrı tutarak, onları iman cevherlerini kaybetmiş çocuklara benzettiği bir yaklaşım sunmaktadır. Sünnetten ayrılanları bidat yoluyla dalalette görmesi, her bidatin dalalet olduğu inancını yansıtmaktadır. Dimağ, beden

¹⁵⁹ Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velinin Kerâmetidir*, 281-282.

¹⁶⁰ Çetin, *Edeble Varış Lütufla Dönüş*, 189-192.

veya kalbini Allah'ın isyanında sarf edenleri tasavvufun lafzından dahi uzak ve dalalet çukuruna yakın olarak görmesi, tasavvufun bütünlüğünü ve içsel derinliğini vurgular.

İsmail Efendi'nin zikrettiği manevi aşamalar, tasavvuf literatüründe manevi yolda ilerlemenin farklı evrelerini temsil eder. Bu aşamalar, kalbin içsel bölünmesinden başlayarak Allah'a yönelik bilincin gelişimini, Allah'ın varlığının derinlemesine idrak edilmesini, başlangıç noktasından Allah'a dönüş yolculuğunu ve yaratılmış varlıklara doğru bir yolculuğu içerir. İmam Rabbani'nin bu aşamaları denizden süzülen suya benzetmesi, tamamlanan bir kişinin bilgisini derinleştirmesini ve zenginleştirmesini ifade eder. Sonuç olarak, İsmail Efendi'nin tasavvuf anlayışı, manevi yolda ilerlemenin önemini vurgulayarak, tasavvufun tevhidi, sünneti ve manevi aşamalarıyla bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

4.1.8. Tasavvufta Hırka Giydirilmesi

İsmail Efendi, tasavvufta mürşitlerin müridlerine hırka giydirip sarık bağladıklarından bahsetmiştir. Bunun nedenlerine bakıldığında ise müridlerin sûfilik yolunda ilerlediklerinde halkı doğru yola iletmeleri için bir yetki ve irşadın işaretidir. Cübbe ve sarık müridin bu konuda yetkin ve donanımlı olduğunu simgelemektedir. Ayrıca mürşid talebelerinin hizmetlerine girip kendilerini yetiştirmeleri güzel ahlâkla ahlâklanmalarını ifade etmek için hırka giydirmişlerdir. Bu sayede talebelerin öz disiplinlerinin gelişmesi amaçlanmıştır. Talebeleri içinde birisinin eksikliğini fark eden şeyhi onu kemâliyeteye erdirmek için hırka giydirmiştir. Bunu gerçekleştirerek noksanlığını gidermeye teşvik etmekte ve manevi olarak olgunlaşmasını sağlamaktadır. Ayrıca şeyhler manevi hal ve ilahi varidatlara nail olduklarında müridlerine de bunun sirayet etmesi için hırka giydirmişlerdir. Böylece mürid mürşidinin eriştiği güzelliklere ulaşabilmek ve deneyimlemek için çaba sarfetmiştir. İsmail Efendi şeyhlerin müridlerine hırka giydirmelerini Allah Teâlâ'nın izniyle kemâliyetin kazanılması ve tamamlanması için yapıldığını ifade etmiştir.¹⁶¹ Bu bağlamda Çetin, hırka giydirilmesinin Allah Teâlâ'ya teslim olarak şeyhinin buyruğu altına girmeyi kabul etme manasını taşıdığını söylemiştir. Şeyh ve müridi arasında bağ oluşur ve mürid şeyhinin himayesi altında olur. Ayrıca hırka giydirmek Peygamber Efendimizin sünnetini yaşatmaya devam etmek demektir.

---

¹⁶¹ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhidde Parlak İnciler*, 163-167.

İsmail Efendi'nin tasavvuf anlayışındaki mürşitlerin müridlerine hırka giydirip sarık bağlamalarına dair ifadeler, tasavvufî disiplinin ve manevi rehberliğin sembolik bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Hırka giydirmenin temel nedenleri, müridlerin tasavvuf yolunda ilerledikçe toplumu doğru yola yönlendirmeleri için bir yetki ve irşadın belirtisi olarak ortaya çıkmaktadır. Cübbe ve sarık, müridin bu görevde yetkin ve donanımlı olduğunu simgeler, aynı zamanda hırka, müridin hizmet ve öz disiplinini temsil eder.

Mürşidin müridlerine hırka giydirmesi, ahlaki olgunlaşma ve manevi disiplin kazanma amacını taşır. Talebeleri arasında fark edilen eksiklikleri giderme ve kemâliyete erişirme amacı güdülmektedir. İsmail Efendi, şeyhlerin müridlerine hırka giydirmesini Allah'a teslim olma, şeyhinin buyruklarına itaat etme ve manevi bir bağın oluşması olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda, mürşit-mürit ilişkisi, şeyhin himayesi altında olan müride manevi bir rehberlik sunar.

4.1.9. Tasavvuf-Fıkıh İlişkisi

İsmail Efendi, ashap ve tabiin zamanında fıkıh ile tasavvuf arasında bir ayrım olmadığını, Tebeu't-Tâbiîn zamanında ilmi meselelere “fıkıh, tasavvuf, zühd...” gibi isimler verilmeye başlandığından bahsetmiştir. Müellif, Mâlik b. Enes'den (ö. 179/795) şöyle nakletmiştir: “Tasavvufu fıkıhtan ayrı düşünerek, fıkıh ilmini izhar edip tasavvuf ilmini inkâr etmek fasıklık; fıkıh, tasavvuftan ayrıdır diyerek sûfilîği izhar edip fıkıh ilmini inkâr eden zındıktır.” buyurmuştur.¹⁶² Mâlik b. Enes fıkıh ve tasavvuf ilmi birbirinden ayrı alanlar olsa dahi tamamen bağımsız olmadıklarını belirtmiştir. İki ilim de İslam'ın temel değerleri ile uyumlu bir şekilde birbirlerini tamamlarlar. Fıkıh ilmini inkâr ederek tasavvufa aşırı öncelik vermek doğru olmayacağı gibi tam tersini yaparak tasavvuf ilmini reddedip fıkıh ilmini öne çıkarmak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Ebû Hanîfe bir naklinde fıkıh ve tasavvufun tanımlarını şu şekilde aktarmıştır: “Fıkıh, nefsin hem aleyhinde hem de lehindeki İslami ve şer'i hükümleri bilmektir.” İsmail Efendi ayrıca Ebû Hanîfe'nin bu fıkıh tanımının aynı zamanda tasavvufun tarifi olduğunu belirtmiştir. Bu tanımda fıkıh ilminin İslam hukukunun öğrenilmesi ile beraber ahlâki gelişimi ve nefsi ile olan

¹⁶² Ahmed bin Muhammed bin El-Mehdi bin Acibe El-Haseni, *Îkâz-ul Himem fî Şerh-il-Hikem* (b.y.: y.y., ts.), 1/9-11., İbn Atâullah el-İskenderî, *El-Muhkem Fî Şerhi'l Hikem* (b.y.: y.y., ts.), 1/74-76., Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm b. Abdillâh en-Nefzî er-Rundî, *Ğayşü'l-mevâhib I*, 127., Muhammed Emin Erbilî, *Tenvîr-ul-Kulûb*, (b.y.: y.y., ts.), 408., akt. Çetin, *Aşk I*, 119-120.

mücadelesiyle iç içe geçtiğini ifade etmektedir. Tasavvuf ilminde de kişinin nefsiyle olan mücadele sürecini ifade ettiğinden aynı temel anlayışın farklı noktalarını temsil ettiğini söyleyebiliriz.¹⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî'den (ö. 204/820) aktarılan şiirde tasavvuf-fıkıh ilişkisine değinilmiştir.

*“Hem sûfî ol hem fakih; olma sakın biri
Allah'ın hakkına öz nasihatım sana bu
Şunun kalbi sert, bulmadı takvâ tatları
Şu da çokça cahil, nasıl yarar bu?”*

Şiirde Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî (ö. 204/820), kişide hem fıkıh ilmine hem de tasavvuf ilmine dair bilgilerin bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Manevi yönümüzü geliştirirken İslam hukukuna dair bilgileri de göz ardı etmememiz gerekmektedir.¹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855), Ebu Hamza el-Bezzaz Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi (ö. 289/902) ile tanışmadan önce oğluna, “kendilerini sûfî diye isimlendiren zümrenin meclisinden sakın. Zira birçokları dini hükümleri öğrenmezler.” dediği rivayet edilmiştir. Tasavvuf âlimi el-Bağdadi ile tanıştıktan sonra ise sûfilerin hallerine vakıf olup düşünceleri şu şekilde değişmiştir: “Oğlum, sûfilerin meclisine devam et. Çünkü muhakkak onlar, bizim hadis ilmimizden daha ziyade murakabe, haşyet, zühd, âlî himmet ilimlerini bilirler.” Bu bağlamda Ahmed b. Hanbel'in sûfilerin manevi ilimlere ve deneyimlere sahip olduklarına dair farklı bir bakış açısı geliştirerek oğlunu bu meclislere katılmaya teşvik etmiştir.¹⁶⁵ Ebû Bekr Muhammed b. Ömer b. Fazl el-Verrâk el-Hakîm et-Tirmizî (ö. 280/893) ise şöyle buyurmuştur: “Zühd yani tasavvuf ilmi, fıkıh ilmi yani helal haram olmaksızın yalnız kelam ilmiyle yetişen kimse zındıklık dairesine girmiştir. Fıkıh ve kelam ilmi olmadan zühdle yetişen kimse bidate girmiştir. Zühd ve kelam olmadan da yalnız fıkıh ilmiyle yetişen kimse fisk dairesine girmiştir. Kim bu üç ilimle de meşgul olursa o kimse kurtulmuştur.” demiştir. Burada tasavvuf, kelam ve fıkıh ilimlerinin bir bütün olarak ele alınması gerektiğinden, birbirini tamamladığından ve herhangi birinin eksikliği

¹⁶³ Çetin, *Aşk I*, 120.

¹⁶⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *Dîvânü's-Şâfiî*, drl. Ahmed el-Acemî, *Netîcetü'l-efkâr fîmâ yû'zâ ile'l-İmâm eş-Şâfiî min eş'âr* (b.y.: Dârü'l-kütübî'l-Mısıriyye, 1418), 177. akt. Çetin, *Aşk I*, 120.

¹⁶⁵ Muhammed Emin Erbilî, *Tenvîr-ul-Kulûb*, 405, Yûsuf b. İsmâîl en-Nebhânî, *Câmiu Kerâmâtî'l-Evliyâ I*, (Kahire, y.y., 1974), 270., akt. Çetin, *Aşk I*, 121.

durumunda tehlikelere düşülebileceğinden bahsedilmiştir.¹⁶⁶ Yûsuf b. Hüseyin er-Râzî (ö. 304/916): “Edep sayesinde ilmi anlarsın böylelikle amelin sahih olmuştur. Hikmet ile tasavvuf ilmini anlayarak tasavvuf ilminin gerçeklerine yani aşk ve sevginin lezzetine muvaffak olunur. Zühd ve tasavvuf sayesinde kişi maksada ulaşılmasını engelleyen dünyayı bırakmış böylelikle ahireti talep etmiştir. Ahireti talep eden kişi ise Allah Teâlâ’nın rızasına nail olmuştur.” buyurmuştur. Zira edep ilmin doğru bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlarken bu vesile ile amel sahih bir şekilde yerine getirilmiştir. Hikmet ve tasavvuf ise kişiyi maneviyata ve gerçek aşkın lezzetine ulaşılmasını sağlamıştır.¹⁶⁷

İsmail Efendi, bazı büyük şeyhlerin, öğrencilerinin “şu kişinin konuşmasını anlamıyorum” demesi üzerine “onun iki gömleği vardır” ifadesini kullanarak, o kişinin daha üstün olduğunu ifade ettiklerini söylemiştir. Bu durumun fakihler ve ehl-i hicab tarafından tasavvufa “ilm-i bâtın” isminin verilmesine sebebiyet verdiğini belirtmiştir. Oysaki Çetin, tasavvufun bâtın olmadığını, bâtının “İlmullah” olduğunu vurgulamıştır. Zira mahlukatın bilgisi zâhirdir ve herkes bunu kendi anladığı şekliyle ifade etmiştir. Bazı zahirler diğerlerinden farklı olsa dahi bu bâtın olduğu anlamına gelmemiştir. Çünkü bâtın, Ehl-i sünnet âlimlerine göre varlıkların gizli hakikatlerini ifade etmektedir. Bu gizli hakikatlerin bilgisi ise yalnızca Allah Teâlâ’a da vardır. Bu sebepten dolayı İsmail Efendi, bâtinilik ilmini tasavvufa isnat etmenin iftira olduğunu beyan etmiştir. Müellif, zâhirin salikin sağ kanadığını temsil ederken bâtının ise sol kanadını temsil ettiğini belirtmiştir. Fıkıh ilminin ibadet, muamelat, mücazât kısmına zahir isminin verildiğini; kalbin saflaştırılması ve güzel ahlâkla ahlâklanmanın ise bâtın olarak adlandırıldığını söylemiştir. Tasavvuf ilminde hem sağ hem de sol kanadın sağlam olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Sağ kanada şeriat; sol kanada tarikat ismi verilirken her iki kanada sahip olana ise hakikat denildiğini belirtmiştir.¹⁶⁸

Allah Teâlâ fıkıh ve tasavvuf ilimlerini birbirinden ayrı sayan diğer bir ifade ile ikisinden birisini ya her ikisini sarfı nazar eden taifeyi, hevâ hevesine uyanları “Eğer sana cevap vermezlerse bil ki onlar sırf kendi bencil arzularına uymaktadırlar. Allah’tan bir yol gösterme olmaksızın, sırf kendi bencil arzularına uyandan daha

¹⁶⁶ Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyin es-Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, 224., Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ*, 10/236., Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabü’l-İmân* (Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2008), 2/295-296., akt. Çetin, *Aşk*, 1/123.

¹⁶⁷ es-Sülemî, *Tabakâtu’s-Sûfiyye*, 189., Zehebi, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, (b.y.: y.y., ts.), 13/332., akt. Çetin, *Aşk*, 1/127.

¹⁶⁸ Çetin, *Mü’minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*, 286-287.

sapkını kim olabilir! ...”¹⁶⁹ ayetinin meâlinde belirtildiği üzere zemmetmiş ve “...nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır...”¹⁷⁰ buyurarak hevâ ve hevese uymayı, aynı zamanda “...Bizi anmaktan kalbini gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme!”¹⁷¹ buyurarak da hevâ ve hevesine uyan kimseye boyun eğmeyi dahi kati surette yasaklamıştır. Seyyid Ahmed b. Alî el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî (ö. 578/1182), bir kimse tasavvuf nedir diye sorduğunda, o kimseye tasavvufumuzdan mı yoksa tasavvufunuzdan mı soruyorsun demesi üzerine soruyu soran kişi, şimdiye kadar müşkülüm bir taneydi sizin sorunuzla ikiye çıktı demiştir. Bunun üzerine Seyyid Ahmed b. Alî el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî, sizin tasavvufunuz maksattan alıkoyan her şeyden sırlarınızı arındırmanız, hoş söz söylemeniz, Allah Teâlâ’ya boyun eğmeniz, gecelerde teheccüd ve zikir için kalkmanız, gündüz oruç tutmanızdır. Kavmin tasavvufu ise şairlerinin,

*“Değil tasavvuf yırtık elbiseyi giymek
Tasavvuftan gayridir bunu söylemek
Ey yiğit! Gerçek tasavvuf şöyle demek:
O, kıvranmaya birleşen öyle yanmak”*

dediği gibidir, demiştir.¹⁷² Burada tasavvufun “dedi” “denildi” ile olmayacağını, “ubûdiyyet” ya da “ubudet” olduğunu tatmayan kimsenin bilemeyeceği anlatılmak istenmiştir. Zevki ve şühûdî olarak zikir, taat ve ibadetlerinin tadını bulmanın ihsan makamı olduğundan bahsedilmiştir. Çetin, tasavvuf ya da sûfî kelimelerinin Arapça ve İslam dinine ait olduğunu ifade etmiştir. Bu kelimeler Yunanca ya da başka bir dilin kökeninden türetilmemiştir. Diğer milletlerde örneğin Hristiyanlarda benzer mistik anlayışların bulunması tasavvuf ilminin Hristiyanlardan İslam’a geçtiğini ya da bid’at olması manasına gelmemektedir. İslam şeriatının nesh etmediği mesele aslı üzere baki kalmıştır. İstılahta “ebrâr” ve “mukarrebûn” denilen taifeye “sûfî” denilmiştir. Kalbe bağlı itikadi ve ahlâki ilahi buyruklarının yerine getirilmesine ve daimî vazife edinilmesine ise tasavvuf denilmiştir. Müellif, diğer ifade ile tasavvufun “Ebrâr” ve “mukarrebler”in yolu sayıldığını ifade etmiştir. İsmail Efendi tasavvuf münkirlerinin birçoğunun “Dediğin şey Kur’ân-ı Kerîm’de var mı? Eğer Kur’ân-ı Kerîm’de varsa kabul ederiz, aksi takdirde reddederiz.” cümlelerini kullanarak tasavvuf ilmini

¹⁶⁹ Kasas, 28/50.

¹⁷⁰ Sad, 38/26.

¹⁷¹ Kehf, 18/28.

¹⁷² Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî el-Mısırî, *İbnü'l-Mülakkın* (b.y., t.s., y.y.), 95., akt. Çetin, *Tasavvuf ve Tevhidde Parlak İnciler*, 39.

reddettiklerini ifade etmiştir. Bununla tasavvuf lafzının Kur'ân-ı Kerîm'de mevcut olmadığını, Kur'ân-ı Kerîm'de mevcut olmayan şeyinde reddedildiğini iddia etmişlerdir. Hadislerde *sünnet* kelimesi zikredildiği zaman itikadi, yol edinilen ahlâk, taat ve ibadet olarak amel, farz, nafil olsun dinin tamamını kuşatmıştır. Sünnet kelimesi şariat ve İslam'la eş anlamlı kullanılmıştır. Sünnet kelimesi İslam dinine muhalif olan her şeyi kuşattığı için evla yoluyla tasavvuf ilmi olmaksızın fıkıh ilminin iddiası, fıkıh olmaksızın tasavvuf ilminin iddiası, sünnetin terkine dahil olmuştur.¹⁷³

Tasavvuf ilminin menşesine baktığımız zaman ilk temel ve esas kaynağı Allah Teâlâ'nın kelimidir. Tasavvuf ilminin ikinci menşei Peygamber Efendimizin sünnetinden sonra Hulefa-i Raşidin sünneti, hadisleridir. Tasavvuf ilminin üçüncü menşei ise ayet ve hadislerden iyiden iyiye anlamak cihetiyle şerh ve beyan olarak yahut hikmet kanunlarını zabt etmeleri cihetiyle tasavvuf ilminin menşei diğer ifade ile nispeti, zevk ve buluş olarak ihsan makamına ulaşan ve hayırlı asırlarda yaşayan ashap, tabiin ve tebe-i tabiinden müteşekkil mukarrebîn, ebrar denilen yekîn ve irfan sahiplerinin sözleridir.¹⁷⁴

İsmail Efendi Ashâb-ı Suffe'nin her asırda sûfîlerin kendilerine nispet edildikleri tarife olduklarını ifade etmiştir. Toplum veya fert olarak kim onların yolları üzerine devam ederse, riyaset ve servet gibi dünyevi işlerin peşinde koşmayı bırakırsa, yokluğa kendini alıştırdığı halde insanlardan istemeyi bırakırsa hangi asırda olursa olsun elbette Ashâb-ı Suffe'ye uymuş ve Allah Teâlâ'ya tevekkül etmiş sayılacağını söylemiştir. Bunu gerçekleştirmek ise tasavvufur. Çetin, örnek gösterilen imamların Allah Teâlâ'nın dinini her türlü karışımından arındırmakla bir ayetin, bir hadisin ya da bir sahabenin sözünü yaşayarak ve yaparak amellerinin neticelerini bulmuşlardır. Müellif bu neticelerin sonuçlarında hepsine birer isim verildiğini belirtmiştir. Buradan da tasavvufun ihdas edilmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda tasavvufun şer'i ilimlerden olmasının sebebini, Allah Teâlâ'nın kuluna “yap yapma” diye hitabı zâhiri azalara bağlandığında “*fıkıh*” olarak, Allah Teâlâ'nın kuluna “yap yapma” diye hitabı buyruğu kalbe bağlandığında, “*tasavvuf*” diye isimlendirilmiştir. Zira ashabın hepsinin ebrar ve mukarrib olduğunu ve Peygamber Efendimize yakın olmaları; en hayırlı insan olmaları sebebiyle, tasavvuf ve sûfî kelimelerinin kullanılışına muhtaç olmadıklarını belirtmiştir. İsmail Efendi ashap zamanında tasavvuf ilminin isim olarak

¹⁷³ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhidde Parlak İnciler*, 39,44-48.

¹⁷⁴ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhidde Parlak İnciler*, 69-70.

olmasa da ilmin hakikatinin *Mukarrebin* ve *Ebrar* denilen ehli irfanın kalplerinde mevcut olduğunu belirtmiştir. İlmin zirvesine ulaşan, irfan ve yekin sahiplerinin Allah Teâlâ'nın kitabının hükümlerini Peygamber Efendimizin şeriatını, Hulefâ-yi Râşidîn sünnetini öğrenip öğrettiklerini belirtmiştir. Bu ise herhangi bir şey yazmadan tasavvuf ilminin hakikatinin, kalpten kalbe, göğüsten göğse naklolarak gerçekleştiğini ifade etmiştir. Sonuç olarak tasavvuf ilminin hakikati ve dinden anlayış, kalplerden satrelere göre intikal olunca, ebrar denilen irfan ve yekîn sahipleri de zorunlu olarak anladıkları tarikatlarını, yollarını, meşreplerini birçok isim ve lakaplarla adlandırmışlardır. Züht ve tasavvuf ilminde, kimisi adap, ahlâk ve evrad hususunda, kimisi de varidat, keramet, dereceler ve müşahedeler hakkında olmak üzere eserler yazılmıştır. Ebû Zeyd Veliyyuddîn Abdurrahman b. Muhammed (ö. 808/1406) ilimlerin yazıya dökülmesiyle fıkıh ilminde fıkıh usulü, hadis ilminde hadis usulü, kelimada kelimacılar, tefsirde müfessirlerin, mesleklerine göre telifte bulunduğunu belirtmiştir. Böylece bu tarikatların erbabı yani sûfîler de tarikatlarının esaslarını yazmaya başlamışlardır. Tarikatının adaları, ehlinin zevkleri, hallerdeki vecdleri yazılmıştır. İsmail Efendi, İbn Haldûn (ö. 808/1406) mukaddimesinde meşayıhtan hırka, diğer bir ifade ile cübbe giyinmeyi, hilafet almayı şiddetle inkâr ettiği halde eserinde “Eren imamlardan her biri diğerinin göğsünden hükümleri alıyordu.” deyişiyle tasavvuf ilminin İslami bir ilim olduğuna ve aynı zamanda tasavvuf ilminin kalbi bir ilim olduğuna, kalpten kalbe naklolduğuna sonra göğüslerden satrelere naklolduğuna, bu sebeple sair ilimler gibi tedvin olduğuna hükmetmiştir. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtıbî el-Gırnâtî (ö. 790/1388) bidat ve bid'atçıların aleyhinde meşhur sûfîye taifesinden gelen nakilleri şu şekilde belirtmiştir: Sûfîye taifesi denmesinin sebebi sûfîlerin bidatleri çıkarmakta gevşeklik gösterdiklerini, yapmacık birçok ibadet yaptıklarını ve şer-i şerifin getirmediği birçok adetleri vazife edinerek dine muhalif amel ettiklerini söyleyen cahillerden birçoğunun itikadının reddedilmesidir. Kuşeyrî, özellikle sûfîye taifesinin tasavvuf ismiyle tekleşmelerinin sebebinin bid'atçılardan ayrı kalmaları için olduğunu söylemiştir. Peygamber Efendimizden sonra Müslümanların faziletliilerinin “sûfîye” ismi ile isimlendirilmemesinin sebebi yegâne asırlarında “sohbet” kelimesinden başka isim ve lakabın bulunmamasıdır. Sonrasında insanlar ihtilafa düşmüşlerdir, rütbelere, dereceler ortaya çıkmıştır. Dine şiddetle ehemmiyet gösteren insanların havassına “âbidler, zâhidler” demişlerdir. Sonra bid'atlar ortaya çıkmıştır. Her fırka kendilerinin içerisinde zahidler ve âbidler olduğunu iddia etmiştir, gafletten kalplerini muhafaza eden ve her nefeste ruhen Allah Teâlâ ile beraber olduğuna riayet eden Ehl-i sünnetin

havassı, sûfîyye lakabını almışlardır. Mesleklerine tasavvuf ismini vermişlerdir. Kur'ân-ı Kerîm'de sûfî kelimesi yoktur. Sûfî ismi İslamiyet'in başlangıcında terkedilmiştir sonra "mukarreb"lere lakap olarak takılmıştır. Sûfîyye kelimesini kullanıldığı zaman sûfîyyeden maksudımız mukarreb yani gafletten kalplerini muhafaza eden ve her nefeste ruhen Allah Teâlâ ile beraber olmaya riayet eden Ehl-i sünnetten havaslardır.¹⁷⁵

İsmail Efendi, abdestsiz namazın geçerli olmayacağı gibi kişide fıkıh bilgisi olmadan da tasavvufun eksik kalacağını ifade etmiştir. Tasavvufun, iman ve İslam ile ilgili olan kısmını inkâr etmenin küfür sayıldığı gibi, ihsan ile ilgili olan kısmının inkârı kişiyi ahlâken çürümeye götürmüştür. Çetin, fakihlerin bir taraftan beşerî vasıfları tespit ederken diğer taraftan icra ettiklerini belirtmişlerdir. Buna ise "ilm-i zahir" ismi verilmiştir. Zahirde düzenin devam ettirilmesi, korunması halkla yani devlet ve millet ile ilgili olmuştur. Devlet yöneticileri, müftüler bu yöne önem vermişlerdir. Bunun sonucunda Peygamber Efendimizin ümmetine verdiği bâtını ilimler göz ardı edilmiştir. Onların bâtını ilimleri ihmal etmeleri zamanımızda zâhiri olan fıkıhın dahi icra edilmemesine sebebiyet vermiştir. Dolayısı ile şimdiki Müslümanlar hem zâhiri ile hem de bâtını şeriattan mahrum olmuşlardır. İsmail Efendi, tasavvufun inkârının sebebinin bu olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁶ Zira "...Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözetleyicidir".¹⁷⁷ "...Allah her şeyi görüp gözetmektedir."¹⁷⁸ ayetlerinde Allah Teâlâ'nın bizleri daimî olarak iki yönden kontrol ettiği ifade edilmiştir. Birincisi ihlasla meydana gelen şeriata uygun olan eylemlerimiz, ikincisi bu eylemin kalpte nasıl şekillendiğidir. İlk yön, fıkıh ile alakalıyken, ikinci yön ise tasavvuf ile ilgilidir.¹⁷⁹ Sonuç olarak şeriata emrini yerine getiren, kalp ve bedeni salah bulan bir zât fakih olduğu kadar sûfî, sûfî olduğu kadar da fakih olmuştur.¹⁸⁰

İsmail Efendi'nin tasavvuf ve fıkıh arasındaki ilişkiyi ele alan görüşleri, İslamî ilimlerin birbirini tamamlayan bir bütün olduğu perspektifini yansıtmaktadır. O, ashap ve tabiin dönemlerinde fıkıh ile tasavvufun ayrılmadığını, ancak daha sonraki dönemlerde bu iki ilmin farklı isimler altında tanımlanmaya başlandığını ifade etmiştir.

¹⁷⁵ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhidde Parlak İnciler*, 79-86.

¹⁷⁶ Çetin, *Özleşme Yolu*, 109-111.

¹⁷⁷ Nisa, 4/1.

¹⁷⁸ Ahzab, 33/52.

¹⁷⁹ Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *İthâfû's- Sâdeti'l-Müttakîn bi Şerhi Esrârı İhyâi 'Ulûmi'd Dîn I*, (Beyrut: Müessesetut tarih el Arabi, 1994), 34,236,263., akt. Çetin, *Özleşme Yolu*, 113-114.

¹⁸⁰ Çetin, *Özleşme Yolu*, 116.

Mâlik b. Enes'in sözleriyle, fıkıh ile tasavvuf arasında bir ayırım yapmak veya birini inkâr etmek, İslâmî öğretinin tam anlamıyla anlaşılamayacağı ve uygulanamayacağı anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda, İsmail Efendi'nin vurguladığı gibi, fıkıh ilmi, İslâm'ın hukuki yönlerini bilmekle kalmayıp aynı zamanda ahlaki gelişimi ve nefis mücadelesini içermekte, tasavvuf ilmi ise kişinin nefsiyle olan mücadelesini ifade etmektedir. Ebû Hanîfe'nin tanımında görüldüğü gibi, fıkıh sadece hukuki bilgi değil, aynı zamanda nefsinin hem lehinde hem de aleyhindeki İslâmî hükümleri bilmeyi içermektedir. İsmail Efendi'nin öne çıkardığı, tasavvuf ve fıkıhın birbirini tamamladığı ve ayrı düşünülmemesi gerektiği perspektifi, tasavvufun sadece zâhirî ritüelleri değil, aynı zamanda içsel gelişimi ve manevi olgunluğu da hedeflediğini vurgular. Bu, fıkıh ve tasavvufun birbirini zenginleştirdiği ve tamamladığı bir denge anlayışını ortaya koyar.

4.2. İsmail Çetin'e Göre Nazarî Tasavvuf

Nazarî tasavvuf, tasavvuf ilminin düşünsel ve teorik boyutunu ifade etmektedir. İsmail Çetin Efendi'nin nazari tasavvuf anlayışı manevi tecrübe ve fikri zenginlik ile şekillenmiştir. Bu bölümde İsmail Çetin Efendi'nin nazari tasavvuf anlayışı incelenerek, manevi dünyasına aydınlatıcı bir bakış açısı sunulmuştur.

İsmail Çetin Efendi'nin nazari tasavvuf anlayışı, İslâm düşünce geleneği içindeki önemli bir perspektifi temsil etmektedir. Bu perspektif, tasavvufun sadece dışsal uygulamalarla değil, aynı zamanda içsel bir derinlikle kavranmasının gerekliliğini vurgulayarak, manevi yaşantının zenginleşmesine katkıda bulunmaktadır.

4.2.1. Vahdet-i Mutlaka

İsmail Çetin Efendi, vahdet-i mutlak'ı masivada müşahade edilen varlıkların karmaşıklık yerine sadelik içermesi olarak ifade etmiştir. Fen bilimleri ile ilgilenen birisine “su nedir?” diye sorulduğunda akıcı, berrak, hayat kaynağı bir cisim olarak anlatmaktadır. Bu ifade izafelerden âri bir şekilde sıfatlarıyla izah edilmiştir. İman ve amel kavramlarına baktığımızda da Peygamber Efendimize itaat eden Allah Teâlâ'nın sıfatlarını bilen bir kimse suret ve izafelerden âri bir şekilde Allah Teâlâ'nın zâtını sever, ibadet eder. Bunun neticesinde Allah Teâlâ'da o kimseye zâtının görülmesini engelleyen nurlarını göstermiştir. Bu nurlar insanın bedeninin görülmesini engelleyen elbiseleri nispetindedir. “Resûl (a.s.)ın ‘Muhakkak Ben Yemen tarafından nefes-i

Rahmânî buluyorum.”¹⁸¹ Hadisin şerh edilirken İbn Arabî “Allah Teâlâ’nın nefesi” ifadesini “ensar” kavramı ile ifade etmiştir. Ensar, Allah Teâlâ’nın sözcükleridir. Allah Teâlâ’nın dinî bununla izhar etmiştir. ensar makamı “Rahman’ın nefesi” yerini almıştır. Alemdeki bütün makamlar nefes-i Rahmani’den zuhura gelmiştir. Nefes-i Rahmani, Allah Teâlâ’nın sureti mertebesindedir. Ancak bu suret Hakk’ın kendisi değildir. Sûretin bâtını Allah Teâlâ’nın Zât’ına nispet edilmiştir.¹⁸² İsmail Efendi “O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir.”¹⁸³ ayetine ithafen başka suret ve sıfat olmadığını belirtmiştir. İlk, son, açık ve gizli olmak üzere dört suret yani ruhlar, melekler, cisimler ve gezegenler meydana gelmiştir.¹⁸⁴

Vahdet-i mutlaka görüşünün özündeki ilke, Allah Teâlâ’dan başka ne varsa her şeyin vehimden ibaret olduğu düşüncesidir.¹⁸⁵ İbn Arabî, kişinin gözüyle gördüğü zeytinyağından çıkan nurani ışığın aynasında basiretle görülen zeytinin manevî suretine; zeytinin manevî suretinin aynasından zeytinyağı suretine; zeytinyağının aynasından zeytin ağacının yani Esma-i İlahiyye’nin suretlerine; Esma-i İlahiyye’nin suretlerinden de Zât’ının görülmesini engelleyen ezeli nurlara اَلْكُلُّ (el Küllu) ismini vermiştir. Zâtında هُوَ (Hüve) zamiri ile işaret edilerek اَلْكُلُّ هُوَ (El Külu Hüve) hepsi O’dur, demekle ifade etmiştir. İlahî suret Hakk ile halk arasında bir berzahtır. Allah Teâlâ’nın Zât’ının görülmesine engel olan nurlarını kulun basireti göstermiş olsa dahi, kul hadis olması nedeniyle kalp gözüyle müşahade ettiği ezeli cemalin nurlarını ifade etmekten aciz kalmıştır. Vahdet-i Mutlak, tek bir vücudun sadeliğini görmekten ziyade, güneşin doğmasıyla gözlerin cisimleri görmesinden daha âlî, Allah Teâlâ’nın Zât’ının nurlarını muvahhid kullarının kalplerine ilham etmesi nedeniyle aşık kimse basiretinin aynası ile mana alemini ve maddenin iç yüzünü müşahade etmiştir. Allah Teâlâ’nın zâtî nurları kulun kalbine nakşettiğinde aşık, zikir ve ibadetleriyle izafelerden arî bir şekilde Zât’ına yönelmiştir, Zât’ının vücudundan başkasını görmez olmuştur. Muvahhid müminler için tevhid yaratmak, yaşatmak, belli bir nizamı tabî tutarak idare etmeyi Allah Teâlâ’ya tahsis etmektir. Putperest kimseler ise gafletleri

¹⁸¹ Ebu’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *Müsnedü’ş-Şâmiyyîn IV.*, (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1984), 2/149.

¹⁸² Çetin, *Aşk I*, 254-255.

¹⁸³ Hadid, 57/3.

¹⁸⁴ Çetin, *Aşk I*, 257.

¹⁸⁵ et-Tâhir Bûnâbî, *et-Tasavvuf fî’l-Cezâir Hilâle’l-Karneyni’s-Sâdis ve’s-Sâbi’ el-Hicriyyeyn*, (Mesîla-Cezair: Dârü’l-Hüdâ, 2000), 148.

nedeniyle Peygamber Efendimize tabi olmayıp, sureti ezeliye inanmazlar ayrıca suyu izafelerle tanımlayan kimseler gibi Allah Teâlâ'yı suret ile tanımışlardır. Allah Teâlâ'nın bir ve tek olmadığına, cisim gibi külli olup haricinde vücudu olmadığına ferdlerin içerisinde var olduğuna inanarak هُوَ الْكُلُّ (Huv-el-küllü), “o gördüğünüz madde ve cisimler hepsi ezeli Zât'tır.” Demekle Allah Teâlâ'nın vücudunu inkâr ederek muvahhid müminlerden ayrılmışlardır.¹⁸⁶

4.2.2. Vahdet-i Vücûd

Vahdet-i Vücûd, herhangi bir şeyin nitelikleri, koşulları, adları veya varlığını düşünmeden önce, özgün ve şartsız varlığını göz önünde bulundurmuştur. Bu varlığın tüm türlü sınırlamalardan bağımsız olarak var olduğunu vurgulamaktadır.¹⁸⁷ Vahdet-i Vücûd anlayışında mevcudun birliği değil, vücudun birliği kastedilmektedir. Çünkü mevcud bir değildir mevcud da çokluk vardır.¹⁸⁸ Zira bu konuda Allah Teâlâ “...Düşünün ki siz az sayıdaydınız, sonra O sizi çoğalttı...” buyurulmaktadır.¹⁸⁹ Akıl, vahdet-i vücudu anlama ve idrak etme sürecinde önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Akıl, irfan ve şühûd-i kalbi arasında herhangi bir çatışma olmadan bir araya gelir ve varlık hakikatini anlamada birbirini tamamlamaktadır.¹⁹⁰

İsmail Efendi masivanın, yaratılanın vücûdunu görmeyerek yalnızca Allah Teâlâ'nın varlığını kabul edip zâtının görülmesini engelleyen nurları müşahade etmeye “vahdet-i vücûd” denildiğini ifade etmiştir.¹⁹¹ Bu müşahade Allah Teâlâ'nın huzurunda olmanın bilincinde olarak gerçekleşir. Kişi damarlarının içinde bile varlığının şuurunu hissetse müşahade gerçekleşmemektedir.¹⁹² Müşahade gerçekleştiğinde kul Allah Teâlâ'nın cemali güzelliğini görerek dünyanın ötesinde bir boyutta cemali yönünü daha net idrak etmiştir. Zira kul bu süreçte suret ve izafelerden arınarak “Hüve'l Hakk” (O Haktır) ya da şuuru yerinde olduğu halde kendinden geçerek “Ene'l Hak” (Ben Hakk'ım) diyerek Allah Teâlâ ile olan birliğini ifade etmiştir. Çetin, müşahadenin mümin kulun

¹⁸⁶ Çetin, *Aşk I*, 260-261, 265-267, 270.

¹⁸⁷ Ekrem Demirli, *Normatif Geleneğe Karşı Sembolik Anlatım: İbnü'l-Arabî'de Harf Sembolizmi*, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/2008, 227.

¹⁸⁸ Abdülgani en-Nablusî, *Gerçek Varlık Vahdet-i Vücûd'un Müdafaası*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2003), 29.

¹⁸⁹ A'râf, 7/86.

¹⁹⁰ Yedullah Yezdân Penâh, *el-İrfânü'n-Nazarî Mebâdiuhû ve Usûluhû*, çev. Alî Abbâs el-Müsevî, (Beyrut: Merkezü'l-Hadâre li't-Tenmiyeti'l-Fikri'l-İslâmî, 2016.), 82.

¹⁹¹ Çetin, *Aşk I*, 271.

¹⁹² Mustafa b. Hamza b. İbrahim b. Veliyyuddîn b. Muslihuddîn er-Rumi el-Hanefî, *Netâicu'l-Efkâr II* (b.y.: y.y., ts.), 79-81. akt. Çetin, *Aşk I*, 272.

en âli derecesi olduğunu belirtmiştir. Müşahede eden kul, önce bilgisayarı yapan ustayı sonrasında bilgisayarı görmek misali gibi, kimisi önce yaratan ezeli Zât'ın nurlarını müşahade edip, sonra yaratılan kâinatı görmüştür. Bu kimselerin Yaratan'ı yaratılana delil kıldığını ifade etmiştir. İsmail Efendi ayrıca bazı kimselerin bilgisayarı gördükten sonra bilgisayarı yapanı gördüğünü yani önce yaratılan kâinatı, sonra Allah Teâlâ'nın nurlarını müşahade ettiğini belirtmiştir. Bu kimseler eserleri müessire delil kılmıştır. Kimisi de saati ve birlikte saatin aynasında saatçiyi görmesi gibi, “maiyyet-i ittisal” yaratılanı görmekle beraber, yaratılanın aynasında Yaratan'ı müşahade etmiştir.¹⁹³

İsmail Efendi İslam dünyasında Müslümanların vahdet-i vücûd anlayışları ile sofist ve İşrakîlerin anlayışları arasında farklılık olduğunu ifade etmiştir. Bu farklardan ilki manevi keşif ve hazlarla ilgiliyken; diğeri ise zan ve tahminle ilgilidir. Çetin, diğeri anlayış biçiminde “*la mevcude fi'l-hakikati illallah*”, “*gerçekte var olan yalnızca Allah Teâlâ'dır.*” ifadesinin benimsendiğini belirtmiştir. Onlara göre kâinat ayna gibidir, buna göre gerçekte var olmadığını ifade etmektedir. Bu anlayışta vacibul vücûd zorunlu varlığın zâtını değil de yaratılmış olanı yok olarak kabul etmişlerdir. Zira tek bir kişi birçok aynanın karşısında durduğu zaman aynalar hep aynı kişiyi yansıtmaktadır. Bu kişinin zâtındaki çeşitlilik olmadığını ortaya çıkarmaktadır, görüşüyle bu anlayışı müşahade etmişlerdir. İsmail Efendi bu anlayışı Sofistaiyye, İşrakî, Kerramiye ve Bâtîniye mezheplerine nispet edildiğini belirtmiştir. Çetin, Sofist kavramının Yunancada “felsefe sahibi”, “fesahat sahibi” anlamlarına geldiğini muteber bir mezhep olarak kabul edilmediğini de ifade etmiştir. Bu anlayışta Gorgias'ın (ö. 375) nefsi, ruh ve Uluhiyyet'i inkâr ettiğini belirtmiştir. Sofistlik anlayışında maddenin tesiri reddedilirken, İslam felsefesi bunu ispat etmektedir. Sûfî kavramını “sofist” ile tasavvuf kavramı ise “sofistaiyye” ile bağdaştırmanın yanlış olduğunu vurgulayan İsmail Efendi sûfîlerin, vacib'ul vücûdu ispat etmeye çalışırken, sofist anlayışının bunu inkâr ettiğini belirtmiştir. Biri inkârken diğerrinin ise küfür olduğunu ifade etmiştir. Gorgias, Protagoras (ö. 420) gibi hareket ettiğinde ona sofist denildiğini ifade etmiştir. Yanlış kıyasları ortaya koyup ilmî yolları şaşırtanların sofistler olduğunu söylemiştir. Felsefeye vakıf olanların hiçbir zaman bu tür sofistler grubunun revaç bulmadığını bu sebeple sûfîleri bu sofistlerle bağdaştırmanın büyük bir gaflet olduğuna değinmiştir.¹⁹⁴ Zira Sûfîler, İslam tasavvuf geleneği içinde yer alan

¹⁹³ Çetin, *Aşk I*, 273-276.

¹⁹⁴ Çetin, *Ehl-i sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür*, 183-184.

düşünürlerdir ve sofistlerle aynı kategoriye konmamalıdır. Sûfiler, manevi derinlik, ahlâki değerler ve ilahi aşk kavramlarına odaklanırken, sofistler daha çok retorik ve düşünsel oyunlarla tanınırlar.

İsmail Efendi “Onun işiteceği kulağına, onunla göreceği gözüne, onunla tutacağı eline, onunla yürüyeceği ayağına yardımcı olurum, bütün ihsan kapılarımı açarım.” hadisinde herhangi bir nebi ya da fiil olarak Allah Teâlâ ile birleşmenin mümkün olup olmayacağı veya “*Ben Allah oldum*” denilebilir mi ifadesinin cevabının, kendisinin ve gayrinin varlığının şuurunda olduğu halde bu sözü söylediği anda kendisine bir hançer vurulduğunda acıyı hisseden; hakaret edilmesi ya da övülmesi halinde müteessir olan kişinin ümmetin ittifakıyla kâfir olduğunu belirtmiştir. Kul Allah Teâlâ’nın zâtından başka her şeyden bilinçsiz olduğu halde, soruda sorulan sözün benzeri ağzından çıkarsa ve kendine geldikten sonra da bu tip sözlerin yani ittihadın, Hâlık’la mahlukun birleşmesinin küfür olduğunu itiraf ediyorsa, küfrüne hüküm edilmez ve mazur olduğu için hali Allah Teâlâ’ya havale olunmuştur. Zira bu tarz sözlerin benzerini söyleyişi anında akıl dairesinden çıktığı için, doğrusu zikir sarhoşu olduğu için, aşk diliyle söyleyişinde zarar yoktur ve ceza verilmemiştir, suçlanmamıştır. Aksi takdirde bilinç halinde bu gibi sözleri söylemek ilahlık iddia etmektir. Bu bağlamda Müslüman sofilere göre vahdet-i vücûdun manası, fenâ yokluk halinde kulun, kendisinin ve bütün masivanın varlığından habersiz ve şuursuz olması görmezliğidir.¹⁹⁵

İsmail Efendi Hristiyanlar’ın İsa’nın nasutiyetini, vacibü’l-vücûdun lahutiyetiyle birleştirdiklerini, böylece şirke girdiklerini ifade etmiştir.¹⁹⁶ Çetin, Hristiyanların İsa’nın insan doğasını (nasutiyeti) Allah Teâlâ’nın yüksek ilahi sıfatlarıyla birleştirdiği ve bu nedenle şirk (Allah’a eş koşma) işledikleri bir eleştiriye ifade etmiştir. İslam inancına göre, Allah’ın birliği ve tekliği vurgulanır ve bu nedenle Allah’ın hiçbir şeyiyle karıştırılmaması gerektiği öne çıkarılmaktadır. Hristiyanlık ise, Hz. İsa’yı tanrısal bir varlık olarak kabul ederken onun insan doğasını da vurgulamıştır. Bu nedenle, İslam perspektifinden bakıldığında, Hristiyan inancı Allah’ın birliğine aykırı olarak görülebilir ve şirk olarak değerlendirilebilir.

İsmail Efendi birçok kişinin Gullat-i Şiiyye’nin (Gâliyye) tasavvuf iddialarını ele alarak hulul ve ittihat inancına sahip olduklarını bu doğrultuda varlığın Allah Teâlâ ile birleşmesi inancına sahip olduklarını söylemiştir. Çetin, insanların bazı sûfilerinde bu

¹⁹⁵ Çetin, *Olgunluk Günahtan Sakınmaktır*, 88-93.

¹⁹⁶ Çetin, *Ehl-i sünnetin Nazarı İ’tikâdın Ölçüsüdür*, 189.

tür inançları benimsediğini düşünerek bütün sûfîlerin aynı görüşte oldukları yanlışlığına düştüklerini ifade etmiştir. İslam'a mal edilen Gâliyye mezhebinin inançlarına ve şeriat karştı düşünceye sahip olan insanlar tasavvufu İşrakîyye inancına dayandırarak yalnızca fikîrsel ya da hissi temellere dayalı; akıl yürütme ve yorumlamaya indirgenmiş bir ilim olarak anlaşılmasına sebebiyet vermiştir. Gullat-ı Şîiyye inancına sahip olan kimseler ruhani varlıkların cisimlerde zuhur etmelerinin akla ters düşmediğini Cebrail'in Dihyetu'l-Kelbî adlı kimsenin şeklinde ortaya çıkmasını örnek vermişlerdir. Bazı şeytanlar ve cinler bazı insanların suretinde zuhur ettikleri ve insanlardan en kamili Hz. Ali ve evlatları olduğuna göre Allah Teâlâ'nın onların suretinde zuhur etmesi de akıldan uzak değildir, demişlerdir. Bu zuhurdan dolayı onlardan beşerî tarikatın dışında olaylar zuhur eder, demişlerdir. Melamiyye adı altında bazı mutasavvıflar da kulun Allah Teâlâ'ya ulaştığı noktada ikilik olmadan Allah Teâlâ ile birleştiğini söylemişlerdir. Bu an da “ben O'yum, O da benim” denmesinin doğru olduğunu ifade etmişlerdir. İsmail Efendi sapkın görüşlere sahip kimselerin tasavvuf ilmi İşrakîyye mezhebinden İslamiyet'e geçmiştir, iddiasını kabul etmemiştir. Çetin, burada iki tür yaklaşımdan bahsetmiştir. İlkinde, yolun sonunda salıkların, tevhid ve irfan denizinde eriyip kaybolarak zâtlarının Allah Teâlâ'nın zâtında sıfatlarının Allah Teâlâ'nın sıfatlarında yok olduğunu anlayıp muzmahil olduğunu belirtmiştir. Kendi varlıkları ve yaratılmış tüm varlıkları kaybederek “la mevcud” makamında masivayı görmemişlerdir. Buna ise “fenâ fit-Tevhid” ya da “fenâfillâh” ismi verilmiştir. Bu ittihadın karşılığı değildir. Müellif bu konuyu basit bir örnekle açıklamaya çalışmıştır. Bir kişinin belinde silahı ve cebinde kaçak bir eşya olduğu bir anda aniden çevresi polisler tarafından sarıldığında, polislerden korkup şok yaşamıştır. Bu sırada polisten ve silahından ve kaçak eşyasından başka hiçbir şey düşünmemiştir. Korkusu umuduna daha ağır basmıştır. Cesareti polisin karşısında yok olmuştur.¹⁹⁷ Bu bağlamda kişi polisten korktuğu kadar Allah Teâlâ'dan korkup yasaklarından kaçınırsa geçici dünyevi endişelerden uzaklaşmış olur.

İsmail Efendi, sûfîlerin kalp ve ruhun Allah Teâlâ'dan başka her şeyden uzaklaşmasına “ittisal” ismini verdiklerini ifade etmiştir. Hulûliye mezhebine bağlı bazı sûfîler “ittisal” kavramını Allah Teâlâ ile bütünleşme bir olma şeklinde anladıklarını belirtmiştir. Ancak İsmail Efendi ittisal kavramının iki cismin birleşmesi olarak algılanmaması gerektiğini, Allah Teâlâ'nın ezeli bir zâta sahip olup mahluk olmadığını

---

¹⁹⁷ Çetin, *Ehl-i sünnetin Nazarı İ'tikadın Ölçüsüdür*, 178-180.

ifade etmiştir. Zira Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî en-Nûrî (ö. 295/908) ittisal kavramını kalbin açılarak manevi sırların müşahede edilmesi olarak tanımlamıştır.¹⁹⁸ Bu bağlamda İsmail Efendi ittisal kavramına mutasavvıflar tarafından farklı anlamlar yüklense de Allah Teâlâ'nın zâtının diğer mahluklardan farklı ve ezeli olduğunu vurgulayarak ittisal kelimesinin Allah Teâlâ ile bütünleşme, birleşme anlamında kullanılmasının yanıltıcı olduğuna dikkat çekmiştir.

İsmail Efendi tasavvuf ehlinin “kavuşmak, birleşmek” gibi ifadelerinin Allah Teâlâ ile yakınlık kurma ifadeleri olduğu yalnız bunun fiziksel ya da sıfatların birleşmesi olarak değil daha derin manevi bir anlam taşıdığını belirtmektedir. Bu ifadeler kişinin Allah Teâlâ ile derin aşk, saygı ve teslimiyetle manevi bir bağ kurmasını ifade etmektedir.¹⁹⁹

Hüccetü'l-İslam Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111), Ebü'l-Abbâs (Ebü'l-Fazl) Tâcüddîn Ahmed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Atâillâh eş-Şâzelî el-İskenderî (ö. 709/1309), Ebü'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Abdillâh b. Abdilcebbâr eş-Şâzelî (ö. 656/1258) Vahdet-i Vücûd'u Allah Teâlâ'ya mahsus olan tek vücûd Zâtı Şerif'in kendisi olduklarını belirtmiştir. Masivanın ise gölgeden bir görüntü olduklarını ifade etmişlerdir. Çetin, Vahdet-i Vücûd düşüncesinin hâsılının şu şekilde ifade edildiğini belirtmiştir: “İnsanın kalp latifesi Allah Teâlâ ve Allah Teâlâ'nın ilahi tecellilerinde kamilen fenâ bulunca Allah Teâlâ ve Allah Teâlâ'nın Rubûbiyyeti'nin zuhuru anında hiçbir şey görmez, bilakis Allah Teâlâ'dan başka ne varsa fiilinin ve zâtının eseri olarak görür.” İsmail Efendi, Ebû Muhammed (Ebü's-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451), Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhâlim b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî (ö. 728/1328), Hayât b. Kays Harrânî (ö. 581/1185) gibi hadis âlimlerinin, Allah Teâlâ'nın varlığını ve alemin varlığını iki farklı cihetle değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Birinci cihet itibarıyla, madde ve tüm evren yoktur. İkinci cihet itibarıyla ise Allah Teâlâ'nın icadı ile var olmuştur. Yani her madde iki ciheti ile değerlendirilmiştir. Vahdet-i Vücûd yolunu takip eden sûfiler, bu düşüncelerini ayetlerle desteklemişlerdir. “Allah ile birlikte başka bir tanrıya yalvarma! O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır...”²⁰⁰

¹⁹⁸ Çetin, *Aşk I*, 137-139.

¹⁹⁹ Çetin, *Edeble Varış Lütüfla Dönüş*, 152.

²⁰⁰ Kasas, 28/88.

“Yeryüzünde bulunanların hepsi fânidir.” “Azamet ve kerem sahibi rabbinin zâtı ise bâki kalır.”²⁰¹ “O, evvel ve âhir, zâhir ve bâtındır. O her şeyi bilir.”²⁰² gibi ayetleri delil getirmişlerdir. Çetin, Vahdet-i Vücûd anlayışını savunanlar arasında iki ana görüş olduğunu ifade etmiştir. Vahdet-i Vücûd ve Vahdet-i Şühûd. Şeyh Aliyul Kari, kesret (çokluk) ve vahdet (birlik) arasında bir engel olmadığını savunmuş ve vahdet-i şühûdu tercih ederken İmam Fahreddin Razi, Vahdet-i şühûd’u tercih etmiştir ve bir tek varlıkla hükmedenlerin sözünün geçerli olduğunu ifade etmiştir.²⁰³

4.2.3. Vahdet-i Şühûd

Vahdet-i Şühûd ezeli Zât’ın vücuduna hükmetmek ile birlikte masivayı ezeli Zât’ın gölgesi olarak görmektir. Allah Teâlâ’nın kendisi değil, Peygamber Efendimizin aynasının nuru ile Zât’ının görülmesini engelleyen nurlar müşahade edilmiştir. Nur ile nur müşahade edilmektedir. İsmail Efendi ezeli zât kavramını sonsuz ve başlangıcı olmayan bir varlık olarak tanımlamıştır. Vahdet-i şühûd kavramında dünya, Ezeli zât’ın bir yansıması ya da gölgesi olarak düşünülmektedir. Çetin, sûfilerin dünyanın gerçek manada varlık olmadığı konusunda görüş birliği yaptıklarını, dünyanın Allah Teâlâ’nın Ezeli Zâtının vücûdu değil de celal ve cemal isimleri tarafından yansıtılan bir görüntüsü olduğunu ifade ettiklerini belirtmiştir. Sûfiler içinde de tek bir varlık (vücûd) konusunda fikir birliği olduğunu ifade etmiştir.²⁰⁴ Bu bağlamda madde ve cisimlerin yokluktan gelerek yokluğa gideceği düşünüldüğünden, dünyanın gerçek bir varlık olmadığını ve Celal ve Cemal isimleri tarafından yansıtılan görüntülerden ibaret olduğunu savunmuştur.

İbrâhîm b. Büzürcmîhr b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî (ö. 688/1289) *Lema’ât* adlı eserinde “Âşıkın “şuhut”u istemesi varlığından fâni olması içindir. Ezelî bilgide “ayan-ı sabite” yokluk ve varlıktan uzak mecazî varlık sıkıntısından müsterih ve “şahit” “meşhut” idi. Evvelce şahit ve meşhut iken kendini kendine yakın görmüyordu. Meczâî varlıktan evvel şahid meşhûddu. Yanında hiç kavramı yer bulmuyordu. Meczâî varlıkla şühûdundan mahrum kalınca “ben onun işiten kulağı ve gören gözü olurum,” meâlindeki kutsal hadîs delâletiyle âşıkın görüşü mâşukun görüşü oluyor. Bu halde o kendinden geçmişken gözünde bir perde görüyor. Güneşinin üzerindeki bulut senin

²⁰¹ Rahman, 55/26-27.

²⁰² Hadîd, 57/3.

²⁰³ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhîd’de Parlak İnciler*, 429-432.

²⁰⁴ Çetin, *Aşk I*, 282-285.

mecazî varlığıdır. Nefsinin hakikatini bil! Senin senliğinin perdesi gözünün önünden gidecek olursa, mâşukunu görmüş olursun. Bu sırada âşıkın işitiş sırrına şöyle bir nida geliyor: *Bir aralık senden gizli tutulan bir sır sana aşikâr oldu. Karanlığı kendi varlığın olan bir sabah belirmeye başladı. Gaybın sırrına karşı sen gönül perdesisin. Sen olmasaydın üzerine bitti mühürü basılmazdı. Gündüzleri seni övdüm, geceleri seninle beraber uyudum. Tanıyamadım. Ben öyle sandım ki, her şey benim. Halbuki hep sen imişim de bilmedim. Bu makamda âşıkın duası hep budur: Yarab beni nur et. Varlığın karanlığından kurtar. Daima şuhut makamında tut. Ben, ben oldukça seni göremem. Şüphesiz نورانی اراه derim. Halka o yüzünü nasıl gösterebilir, onun cemali hangi aynaya gelebilir?* “Onlar Allah’ı gereği gibi tanımadılar. Şüphesiz Allah çok güçlüdür, mutlak galiptir.”²⁰⁵ Ayetine binaen Allah’ın kadri ölçüsüz ve nihayetsiz olduğundan halkın ölçülü takdirine sığınamaz olduğuna işarettir, şeklinde ifade etmiştir.²⁰⁶ Aşık kendi varlığını da aşarak Allah Teâlâ’ya ulaşmayı istemektedir. Gönül perdesi kalkarak aşık Allah Teâlâ’nın varlığını derinlemesine hisseder.

4.2.4. Tevhid

Tevhid, Allah Teâlâ’nın bir olduğuna hükmetmek demektir. Bir şeyin tek olduğunu bilmek de tevhiddir. “Allah Teâlâ tektir” sözünün manası ise şöyle açıklanmıştır: O sıfatlarına yeni bir ekleme ya da çıkarmanın sahih olmadığı zâttır. Bir insan için “tek insan” denilebilmiştir ancak “eli ve ayağı olmayan bir insan” da denilebilir. İnsandan bir sıfatı kaldırmak mümkün olmuştur. Allah Teâlâ ise zâtı itibarıyla tektir. Allah Teâlâ her şeyi ile insanlar ve varlıklar için kullanılan isim ve sıfatlardan ayrıdır.²⁰⁷ İsmail Çetin, tevhid konusunda İslam dininde ayrılık olmadığını söylemiştir. Her Mümin Allah Teâlâ’nın vücûduna, vücubuna, birliğine inanmıştır. Allah Teâlâ’ya en yakın makamın ise insan-ı kamilin makamı olduğunu belirtmiştir. Bu makama *mukarrebîn makam-ı* denmiştir. Bu kimseler kâinata ve kâinatın hakikatine hakiki bir tefekkür ile bakmışlardır. Bu tefekkür neticesinde kâinatın Hâlık olmadığı hakikatine varmışlardır. Hâlık olmayan bir varlık da var sayılmadığı için Allah Teâlâ’dan başka hiçbir şey olmadığının sonucuna varılmıştır. Çünkü mutlak varlığın yani varlık vasfına layık olanın yokluğu tasavvur olunmayan varlığıdır ve zâtıyla var olmuştur. Kalp

²⁰⁵ Hac, 22/74.

²⁰⁶ İbrâhîm b. Büzürmihr b. Abdilgaffâr-ı Hemedânî, *Lema’ât*, çev. Saffet Yetkin, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.) 93-94.

²⁰⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi, 557.

gözüyle Hâlık'tan başka hiçbir şey müşahede etmeyen bu makama ise vahdet-i vücûd veya vahdet-i şühûd denilmiştir.²⁰⁸

Zünnûn Ebû'l-Feyz Sevbân b. İbrâhîm el-Mısırî el-İhmîmî tevhidi araç gereç olmadan eşyada Allah Teâlâ'nın kudretinin var olması, uğraşmadan eşyada sanatının olması, Allah Teâlâ'nın sanatının herhangi bir illeti olmadığını bilakis sanatının her şeyin illeti olması, Allah Teâlâ'dan başka kâinatın hiçbir yerinde idareci olmaması, zâtının zihnin şekillendirdiği tüm suretlere muhalif olduğunu bilip inanmak şeklinde tarif etmiştir.²⁰⁹

İsmail Efendi tevhidin üç mertebesi olduğundan bahsetmiştir. Birincisi tevhid-i zât'tır. Zât-ı şerifinin bir tek olması anlamına gelmektedir. İkincisi tevhid-i sıfattır. Zât-ı Bârî'nin kudret, ilim, irade gibi sıfatları içinde bütün mahlukun müstağrak ve her kemâlin O'nun nur-u hüviyyetinden bir parıltı olduğuna inanılması ve tasdik edilmesidir. Üçüncüsü tevhid-i ef'aldır. Kâinatta Allah Teâlâ'dan başka tesir edici olmadığına inanılmasıdır.²¹⁰ Müellif, bu üç şekil tevhide mücerret inanmakla kalan kimsenin ilme'l-yakin derecesinde, yaşayan kimsenin ayne'l-yakin derecesinde, müşahede eden kimsenin ise hakka'l-yakîn derecesini kazanacağını söylemiştir.²¹¹

Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî (ö. 1014/1605), Hücetü'l-İslam Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî'nin (ö. 505/1111) şeyhinin şeyhi Ebû Alî Fazl b. Muhammed el-Fârmedî (ö. 477/1084) ve Ebû Yezîd Tayfûr b. Îsâ b. Sürûşân'dan (ö. 234/848 [?]) şöyle nakletmiştir: Gerçek tevhid Allah Teâlâ'nın nurlarının parıltısı ile bütün mahlukun fenâ bulmasının zuhurudur. Dört mertebesi bulunmaktadır. Birincisi, delil ve delile dayalı nazari tevhid yahut da taklidi tevhid mertebesidir. İkincisi, ilmi tevhiddir. İlmi tevhitte kulun tamamen beşerî sıfatlardan ve cismani karanlıklarından sıyrılmasından zihninde Allah Teâlâ'nın nurlarının azametini istihzar etmesinden Allah Teâlâ'nın bir tek yaratıcı olduğunu, mutlak tesir edici olduğunu, kâinatta ne kadar güzellik varsa, nurlar varsa ilim ve kudretler varsa, işitmek ve iradeler varsa hepsinin Allah Teâlâ'nın sıfatlarının ef'âllerinin eserinden ve nurlarının pırıltısından olduğunu müşahedesinden ibarettir. Üçüncüsü, hâl-î tevhiddir. Hâl-î tevhide kulun

²⁰⁸ Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*, 149-150.

²⁰⁹ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'*, (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1996), 28.

²¹⁰ Çetin, *Ehl-i sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür*, 150.

²¹¹ Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdîrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî, *Hüccetullâhi'l-Bâliga I*, (b.y.: y.y., t.s.) 59., Ebû İshak İbrâhîm b. İbrâhîm el-Lekânî, *Cevheretü't-Tevhîd* (şerhi), (b.y.: y.y., t.s.) 99., akt. Çetin, *İnsan ve Vazifesi*, 87-88.

bildiği, inandığı ve düşündüğü tarif edilen tevhitten ayrılmasından ibaret olduğunu söylemiştir. Dördüncü mertebesi ise İlahî tevhid mertebesidir. Bu mertebede kişi iman hakikatini keşfetmektedir.²¹² Bu bağlamda tevhidin farklı mertebelerinin bulunması ve kulun Allah Teala'ya olan yaklaşımındaki dönüşümü betimlenmiştir. Tevhid mertebesi yalnızca insanın zihninde yer alan bir düşünce değil, kalbi ve hissi olarak da yaşaması gereken bir haldir.

4.2.5.İnsan Anlayışı

Tasavvuf kişinin manevi derinliğini keşfederek, içsel bir dönüşümle Allah Teâlâ'ya yaklaşmasını ifade etmektedir. İsmail Çetin Efendi'nin insan anlayışında, insanın iç dünyasını anlama ve yönlendirme adına kavramlar ile zenginleştirilerek önemli bilgiler sunmuştur. Nefs, ruh ve hevâ insanın varoluşsal yapısını anlamak için temel referans noktalarını oluşturmaktadır.

İsmail Çetin Efendi'nin tasavvuf anlayışı, insanın iç dünyasının anlaşılması ve yönlendirilmesinde merkezi kavramlar olan nefis, ruh ve hevâ üzerine odaklanarak manevi bir dönüşümü hedeflemektedir. Tasavvuf, bu kavramlar aracılığıyla insanın Allah'a yaklaşma sürecini şekillendirmekte ve manevi derinliğini keşfetmesini sağlamaktadır. Nefs, insanın içsel savaşının ve nefsi arzularıyla mücadelesinin merkezi olarak, kişinin kendini tanıması ve ahlaki gelişimi için önemli bir referans noktasıdır. Ruh, insanın öz varlığının temsilcisi olarak, Allah'a yönelişte bir köprü görevi görmektedir ve kişinin manevi yükselişine rehberlik etmektedir. Hevâ ise insanın dünya tutkularına karşı direnç göstermesi gereken bir alan olarak tasavvuf anlayışında öne çıkmaktadır. İnsanın bu temel unsurları anlaması ve dengelemesi, İsmail Çetin Efendi'nin öğretilerinde manevi bir bütünlüğe ulaşma ve Allah'a yaklaşma yolculuğunu anlamak için önemli bir temel oluşturmaktadır.

4.2.5.1.Nefsin Mahiyeti ve Ruh

Lugatta bir şeyin nefsi, onun vücûdudur. Sûfilere göre nefis, halkın anlayışındaki bir şeyin vücûdu ve cisminin kalıbı manasında değildir. Nefs ile kulun sahip olduğu bozuk sıfatlarla, kötülen ahlâk ve fiilleri kastetmişlerdir.²¹³ İsmail Efendi nefsin birçok anlamı üzerinde durmuştur. Kan, sinir damarları, kemik ve adaleden oluşan beden suretine nefis denilmiştir. Aynı zamanda fiziki olarak hareket halinde bulunan beden

²¹² Çetin, *Tasavvuf ve Tevhîd'de Parlak İnciler*, 338-339.

²¹³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi, 232.

parçalarına nefis denilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de, tasavvuf ve ahlâk kitaplarında bahsedilen nefis ise şeriat dairesi dışında arzu ve isteklerine uyan hayvani ruh olarak tanımlanmıştır. Muhammed Murtazâ Zebîdî’nin (ö. 1205/1791) nefsi herkesin “ene” sözüyle işaret edilen hakikat olduğunu belirtmiştir. Bu hususta nefsin insan bedeninin yontusu mu yoksa başka bir şey mi olduğu konusunda ihtilaflar olmuştur. Bu hususta üç farklı görüş dile getirilmiştir: Nefsin cisim olduğu, başka bir şeyin görüntüsü olduğu ya da ruhani bir cevher olmasıdır. Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) *Mefâtîhu’l-Gayb* adlı eserinde insanın hissettiklerinin bedenden ibaret olmasının mümkün olmadığını, beden cüzlerinin yok olmada, çoğalma ve eksiklikte keml bulunduğu bahsetmiştir.²¹⁴

“Ene” kelimesiyle belirtilen insan hakikatinin yaşantısının başlangıcından sonuna kadar değişmeyen tek şeydir. Değişen şeye ise işaret edilemez. Bu sebeple “ene” ile işaret edilen var olan insan, bu heykelden ayrı olması gerekmiştir. İnsan hakikatinin ruh ve nefis zâtı, beden ise görüntüsüdür.²¹⁵

İsmail Efendi insanın doğduğu andan itibaren nefsi ve ruhunun çarpıştığını söylemiştir. Nefsin aslının madde alemini ruhun aslı melekût ve mana aleminden olduğu için her biri kendi aleminde göre hareket etmeye ve diğerini kendine uydurmaya çalışmıştır. Nefs kendi vatanında olduğu için çoğu zaman bakımından ayrılmış garip ruha galebe çalmış, onu kendine uydurmuştur. Nefsin aslı olan RNA ve DNA şeritlerinde ve proteinin cüzlerinde ateş yani hararet, toprak, su, hava mevcuttur. Ateşin özelliği tabiatı öfkelenme, adavet gibi münkerlerdir. Toprağın özelliği tabiatı gevşeklik tembellik ve alçaklıktır. Suyun özelliği tabiatı bulunduğu yerin kabının mesela çevresinin rengini vermektir. Havanın özelliği tabiatı kibirliliği taslamak, tecebbürdür. Nefs birinci aslıyla Allah Teâlâ’ya karşı gelmiştir. Ruhu küfre ve zulme davet ederek Allah Teâlâ’ya şirk koşmak istemiştir. Nefs ikinci aslına meyletmesiyle iman etse bile ibadette gevşeklik ve tembelliği istemiştir. Ruhu tembelliği alıştırarak ilahi aşktan

---

²¹⁴ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 25-27.

²¹⁵ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *İthâfü’s Sâdeti’l-Müttakîn bi Şerhi Esrârı İhyâi ‘Ulûmi’d- Dîn VII*, 206, Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsîrü’l-Kebîr VIII*, 570 akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 27.

uzaklaştırmıştır. Nefs üçüncü aslına meyletmekle bulunduğu çevreye uymak istemiştir. Böylece ruhu nifaka alıştırmıştır. Nefs dördüncü aslına meyletmekle de kendisinde üstünlüğü taslayarak ruhu tecebbüre ve suizana alıştırmıştır. Böylece ruh mağlup olarak kendi özelliği olan adalet ve ihsan makamından uzaklaşmıştır. Nefse uyduğu için aşırı öfkeye, zulüm ve tecebbüre müsaade etmiştir. Bunların yegâne sebebi ruhun garip kalması ve Allah Teâlâ'nın kendisine vermiş olduğu hidayet nurunun sönmüş olmasıdır. Müellif, ruh kendi aleminden iniş yaptığında ruhta uluhiyet sevgisi ve kâlû belâ gününde müşahede ettiği nurlar ve iman üzerinde doğan ruhların nurları olduğunu söylemiştir. Tıpkı kızarmış tuğla parçasının ateşten ayrılışı gibi ruh soğuduktan sonra nefse birleşmiştir. Bu birleşimde nurunun ya da aşk ateşinin söndürülmesi sebebiyle nefse mağlup olmuştur. Ruh galip gelebilmek için üç vazifeyi yüklenmiş ve onları tatbik etmeye çalışmıştır. Nefsi ruha mağlup olan salih insanı bulmuş, onunla arkadaş olmuştur. Helal ve haramı öğrenerek Allah Teâlâ'ya şükretmiştir. Her gücün Allah Teâlâ'dan olduğuna inanmıştır. Zikir yoluyla nefsi mağlup etmeye çalışmıştır. İsmail Efendi, nefsin dört aslı olduğu gibi ruhun da dört aslı olduğundan bahsetmiştir. Nefsin hararet ve ateş aslına karşı, ruh, hafa aslına meyletmesiyle de tevhitte istiğrak halini istemiştir. Ruhun tabiatı ilahi aşk ve sevgiden oluşmuştur. Nefsin toprak aslına mukabil, ruh, beden haricinde ikinci aslı olan kalbe meyletmesi ile huzuru, Allah Teâlâ'nın tecellisini istemiştir. Nefsin su aslına mukabil ruh, sır aslına meyletmesi ile vahdeti istemiştir. Nefsin hava aslına mukabil ruh ehfâ aslına meyletmesi ile de izmihlâl, Allah Teâlâ'nın buyruklarını yapıp yasaklarından sakınmak da eritilmesini istemiştir. İstiğrakın alameti nefsin ümitsizliği ile beraber Allah Teâlâ'ya çokça yalvarış dua ve şiddetle rızasının iştiağıdır. Tecelli ve huzurun alameti kolaylıkla isyanları, günahları terk etmek ve taati yapmak, takvadır. Vahdetin alameti hayret ve sekirdir. İzmihlalin alameti kadere rıza göstermek ve Allah Teâlâ'nın emri için kendi iradesini yani nefsinin arzularını O'nun iradesine yani emirlerinde harcamış olmaktır.²¹⁶

İsmail Efendi'ye göre insanı Allah Telanın huzurundan uzaklaştıran nefsi ve arzuları olmuştur. Âli ve âdi vasıfları olan insan bu ikisine de sahip olabilecek potansiyeldedir. Âli tarafı ruh itibari ile ahsen-i takvim, âdi tarafı ise nefis itibariyle hayvani beşerî hisleridir. Müellife göre insan, bedeninde nefis ve ruh bir araya gelmeden önce iki şey, birleştikten sonra ise tek bir şeydir. Bir araya gelen nefis ve ruh sürekli çatışmaktadır.

---

²¹⁶ Çetin, *Tek Çare*, 106-109.

Nefs doğası gereği ruhu şerre yönlendirmeye çalışmıştır. Nefsin tabiatı topraktır. Toprak ise kendi vatanına, yaşama sebebine davet etmiştir. Bir nevi ruha korku vererek her şeyin en güzeline, en güzel yemeğe, en güzel kıyafetlere yönlendirmiştir. Nefs kendi vatanında olduğu için de doğası gereği kişinin imanı zayıfsa ruha galip gelmiştir. Nefsin istek ve arzuları tabii olup yaratılışında vardır. Ruh ise ulvî melek aleminden olması sebebiyle kendi vatanına cennet ve içindeki nimetlere davet etmiştir.²¹⁷

Te'vîlâtü'n-Necmiyye adlı eserden İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725) şöyle nakletmiştir: “Nefs hayvani ruh, çirkinlik ve isyanı emretmek üzere yaratılmıştır. Tabiatında şerden başkası meydana gelmemiştir. Yalnız Allah Teâlâ merhamet ederse nefs-i emmâre tabiatı değişmiştir, şerler hayra dönüşebilmiştir. Kalp pişmanlık hissettiği zaman nefs-i emmâreye Allah Teâlâ tövbeyi nasip etmiştir, insan kalbinde hidayet nuru aksettiği zaman da levvâme olan nefs, mülhime vasıflarını almıştır. Nurlar aksetmeye başladığında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırt edebilmiştir. Allah Teâlâ’nın inayetinin güneşi, hidayet semâsının ortasına ulaştığında kalbin yer küresi Allah Teâlâ’nın nuruyla parlar ve böylece nefs mutmainne olmuştur. Allah Teâlâ’nın “Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.”²¹⁸ hitabına mazhar olmuştur.²¹⁹ İsmail Çetin Efendi kalp ve nefis arasında bir bağlantı kurmuştur. Kalp kaptan ise nefis gemidir, nefis kafes ise kalp de kafes içindeki kekliktir demiştir. Nefs ve kalp sürekli muhalefet halindedir. Nefs dünyayı arzuladığı gibi kalp de aksini mana alemini istemiştir. Allah Teâlâ nefsi dünya hayatı için yaratmıştır. Kalp ise sonsuz saadete ulaşmak için yaratılmıştır. Kalp, nefse hâkim kılınmıştır. Ruh ise hem kalp hem de nefse hâkim kılınmıştır. Bu surette bazen kalbe, bazen nefse uymaktadır. Kalpte nefse verilmemiş olan ilim, hikmet ve fikir bahşedilmiştir. İnsan bu ilimden ayrıldığı zaman nefs-i emmârenin galip gelmesiyle istenilmeyen suretlere bürünmüştür.²²⁰

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*’inde kalbin hallerini açıklayan bir hadise yer vermiştir. Kalbi dört kısma ayırmıştır. Birincisi, gazap ve şehvet kuvvetleri ile kaplanan kalptir, bu kafirin kalbidir. İkincisi, suçunu kapatan iki yüzlü kalptir, bu kalp münafığın kalbidir. Üçüncüsü, içinde lamba gibi benzer bir şeyin yandığı nefsin şerrinden ayrılan, parlak ve düz olan kalptir. Bu kalp mü’minin kalbidir. Dördüncüsü

²¹⁷ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 17-22.

²¹⁸ Fecr, 89/28.

²¹⁹ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân II*, (b.y.: y.y., t.s.), 179-180. akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 42-43.

²²⁰ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 45-46.

ise, içinde iman ve nifakın bir arada bulunduğu kalptir. İman, temiz suyun kendisine ulaşp da yeşerttiği ağaç gibiyken; nifak ise kan ve irinin kendisine ulaşp da uzadığı çimen gibidir. Kalbe hangisi daha baskın gelirse o taraf kazanmıştır.²²¹ Müellif, kalbi dört hasletin bozduğunu söylemiştir. Kötü insanlarla arkadaşlık yapmak, günah işlemek, mahrem olmayan karşı cins ile görüşmek ve nefsi kendisine galip olan kişilerle görüşmektir.²²²

İsmail Efendi, nefste yani kalbin “bineği” olan insanın da bünyesinde dört unsur bulunduğunu söylemiştir. Bunlar, es-Sebuiyye, el-Behîmiyye, eş-Şeytâniyye, ve er-Rabbâniyye olmak üzere dört huydur. Parçalama ve avlama vasıflarına nispet edilmesine “nefs-i sebuiyye” denilmiştir. Yemek yemeye ve içmeye düşkünlüğünden dolayı hayvanla bir olduğu için “behîmiyye (nefs-i hayvâniyye) ismi verilmiştir. Nefs egoizm, nifak ve riyada şeytana nispet edildiğinden “nefs-i şeytâniyye” denilmiştir. Müellif, nefsin, ulûhiyet, riyâseti arzuladığını ifade etmiştir. Allah Teâlâ’nın emirlerine uymayı reddettiğinde, Allah Teâlâ’nın ubûdiyyetine boyun eğmeyip verdiği bütün nimetleri kendi nefsine tahsis ederek kalbine musallat kılmıştır. Bu nefse “nefs-i mütekebbire” ismi verilmiştir. Nefsin bu tanımlamalarını yaparken bazı kimselerin bunları nefs-i emmâreden ayrı saydıklarını fakat nefs-i emmârenin “bukalemun” gibi renkten renge büründüğünü belirtmiştir. Bu sebeple nefs-i emmâreye sebuiyye, behîmiyye, şeytâniyye ve rabbâniyye olmak üzere dört isim verilmiştir.²²³ Müellif bu hususla ilgili Gazzâlî’nin “Avam tabakasına hayret ediyorum. Taştan yapılan puta tapanları kınayanlar, nefslerinin istek ve arzularına taparlar. Erbâb-ı mükâşefeye perdelerin ortadan kalkması gibi avam tabakası da nefs-i emmârenin hevâ ve heveslerini uyku ya da uyanıklıkta müşahede etselerdi, kendilerini domuzun huzurunda secde ettiklerini, hayvanın huzurunda rükûda olduklarını görürlerdi. Kendilerini sürekli olarak sebuiyye, behîmiyye, şeytâniyye ve rabbâniyye nefslerinin arzuladıklarını, beklediklerini yerine getirmek istediklerinde onun emrini yerine getirdiklerini, şeytan nefsani arzularını arttırdığı zaman ona nasıl saygı gösterdiklerini ve o hayvanlara nasıl ibadet ettiklerini açıkça görecektir. Kalbin, bu hayvanlara galip olması gerekir. Çünkü bu hayvanların işledikleri her günah kalplerine bir leke olarak iz bırakır. Böylece kalp, hak ve gerçeği kabul etmekten aciz kalır. Nitekim “Geride kalanlarla beraber olmayı yeğlediler de kalpleri mühürlendi; artık anlayıp

²²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 17. akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 113.

²²² Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 169-170.

²²³ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 113-114.

kavrayamazlar.”²²⁴ ve “Hayır! Gerçek şu ki, yapıp ettikleri kalplerini kaplayıp karartmıştır.”²²⁵ ayetlerinde de buna işaret edilmiştir.²²⁶ şeklindeki sözünü nakletmiştir. İsmail Efendi, kişinin behîmiyye ve hayvâniyye nefsten kurtulabilmesi için Allah Teâlâ’nın isminin zikredilmesinden başka bir çözümün olmayacağını söylemiştir. Nefs, bu şekilde kemâl bulmuştur.²²⁷

Mesh, ahsen-i takvim olan insanın, insan suretindeyken ahlâkına büründüğü hayvanın suretine, esfel-i safiline dönüşmesidir. İsmail Efendi, Kur’ân-ı Kerîm gönderildikten sonra maddi mesh olmasa da manevi meshin devam ettiğini belirtmiştir. Nitekim, Kur’ân-ı Kerîm’de Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “İçlerinden bir topluluk, “Allah’ın helâk edeceği yahut şiddetli bir azapla cezalandıracağı kimselere ne diye öğüt veriyorsunuz sanki!” deyince onlar, “Rabbimiz katında bir mazeretimiz olsun diye; bir de sakınıp çekinirler ümidiyle” şeklinde cevap verdiler. İşte böylece onlar kendilerine yapılan uyarıları göz ardı edince biz de kötülüğü önlemeye çalışanları kurtardık, haksızlığa sapanları da yapmakta oldukları kötülüklerden ötürü dehşetli bir azap ile cezalandırdık. Kendilerine yasak edilen şeyler karşısında küstahça diretince onlara, “Aşağılık maymunlar olun!” dedik.”²²⁸ Belirtildiği gibi bu ayetlerde meshten haber verilmiştir. Müellif, önceki milletlerde mesh manevidir diyenlerin sözünü reddetmiştir. Önceki milletlerde meshin zâhiri surette olduğunu beyan etmiştir. Müellif, meshin üç nedeni olduğunu söylemiştir. İlki, nefsin şehvet kuvvetinin, hevâ ve hevesine uymasıdır. İkinci neden, gazap kuvvetinin hevâ ve hevesine uymasıdır. Üçüncüsü ise, şeytaniyye kuvvetinin kalbindeki istek ve arzularını eyleme dönüştürmesidir. Sebuîyye, behîmiyye ve şeytâniyye olmak üzere üç unsurdan oluşan nefsin meshten kurtulmasının da iki yolu vardır. Birincisi, akıl ve irade ile nefsin üç unsurundan kurtularak “Rabbâniyye” nefsin idaresi altında İslam dinine yönlendirilmesidir. Bu sayede zikirle meydana gelen nurlar nefslerde bulunan hayvan suretlerini yok etmiştir. Müellifimiz bunu vuslata kavuşmanın ilk yolu ve ma’rifet makamı olarak belirtmiştir. Diğer kurtulma yolu ise ihlastır. İnsan, nefsinin sevdiği şeylerden yüz çevirerek ihlas

---

²²⁴ Tevbe, 9/87.

²²⁵ Mutaaffifin, 83/14.

²²⁶ Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *İthâfî’s Sâdeti’l-Müttakîn bi Şerhi Esrârî İhyâi ‘Ulûmî’ d- Dîn VII*, 227. akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 116-118.

²²⁷ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 123.

²²⁸ A’raf, 7/164-166.

ve sıdk vasıflarıyla Allah Teâlâ'nın emir yasaklarına uyarak başka bir şeyi amaçlamadığında meshten kurtulmuştur.²²⁹

İsmail Efendi, kalbin akli bir doktor gibi maharetli kullanıp, nefsi mağlup ederek şehvet ve gazap kuvvetlerini emir altına alındığında, şehvani duygularının soğukkanlılık, zühd, vera', takva, edep, haya vb. güzel huylara dönüşeceğinden bahsetmiştir.²³⁰

Gazzâlî de nefsin şehvet ve gazap olmak üzere iki kuvveti olduğu gibi, kalbinde ilim, hikmet ve tefekkür olmak üzere üç askeri olduğundan bahsetmiştir. Gazzâlî şehvetin akla tabii olması gerektiğini şöyle bir misalle açıklamıştır: “Nefs şehirdeki hükümdar ise beden onun şehridir. Nefsin duygu ve azaları ise sanatçı ve işçilerdir. Düşünebilen akli kuvvetiyse hükümdarının hayrını isteyen akıllı ve anlayışlı vezirlerdir. Nefsin şehvet kuvveti şehre hayatın devam etmesini için lazım olan şeyleri getiren kötü hizmetçiyi temsil eder. Nefsin gazap kuvveti ise şehrin güvenliğini sağlayan koruyucu amirlerdir. Şehvet kuvvetini şehre getiren kötü hizmetçi de yalan, hile, aldatmak gibi kötü hasletler bulunmaktadır. Bu kötü hasletlerini gizleyerek hayırlı nasihat veren bir kimliğe bürünür. Nasihatlerinde şer vardır, verdiği şerbetlerin içerisindeyse zehir vardır. Vezir yani akli kuvvet ile sürekli bir çekişme halindedir. Şehrin hükümdarı veziriyle, amiriyle istişare ederek şehvet kuvveti olan kötü hizmetçiyi emri altına alıp, şehirde nizam ve intizamı gerçekleştiriyorsa, nefis de akıldan yardım istediğinde gazap kuvveti edeplendirerek şehvet kuvvetinkine musallat eder. Gazap kuvveti şehvet kuvvetini emri altına aldığı anda bütün kuvvetler ilim, hikmet ve tefekkür kuvvetleri ölçülü bir hale gelir. Böylece ahlâk da güzelleşir, bedeni kalp gibi fayda sağlar. Bedenindeki tüm azalar ve duygular mutedil hale gelir.” demiştir. Bu yolu terk edenlerin Kur’ân-ı Kerîm’de ifade edilen, “Arzularını tanrı yerine koyan, Allah’ın - bilgisine rağmen (sapmayı tercih ettiği için)- kendini saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözüne de perde çektiği kimseyi bir tasavvur et! Allah’tan sonra onu kim yola getirecek? Düşünmüyor musunuz?”²³¹ ayetinde ithaf edilen kimse gibi olacağını belirtmiştir.²³²

²²⁹ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 160-167.

²³⁰ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 118-119.

²³¹ Casiye, 45/23.

²³² Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *İthâfû's Sâdeti'l-Müttakîn bi Şerhi Esrârî İhyâi 'Ulûmi'd- Dîn VII*, 227. akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 48-50.

İsmail Efendi, gazap kuvvetinin terbiye edilmesinin ise dört şeye bağlı olduğunu ifade etmiştir. İlki, imanın hakikatlerini bilmektir. İkincisi, Allah Teâlâ'nın emirlerini, nefsinin hevâsına tercih etmektir. Üçüncüsü, nefsin hoşuna gitmeyen sıkıntı veren kimselerin, cefâlarını hoş karşılayabilmektir. Dördüncüsü ise şeytanın nefsi harekete geçirdiği zamanlarda kişi “eûzü billâhi mine’ş-şeytâni’r-racîm” ya da “lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhi’l aliyyi’l azîm” dediğinde, nefsin kızgınlığı hala geçmediği zaman da abdest aldığında bu duygularının söneceğini söylemiştir.²³³

İsmail Efendi, şehveti temsil eden “ava alıştırılmış köpeğin” şeriatın emrindeyken tâğuta tapmasından dolayı manevi yönden hayvana nasıl dönüştüğünü ise altı kısımda incelemiştir. Birincisi, iffet ve korkaklıktan oluşan haya ile şehveti tahrik eden cisimleri gördükten sonra göz yumulmasıdır. Aynı şekilde işitilen seslere de kulağın kapatılmasıdır. Bu gerçekleştiğinde şeytan nefsi emri altına almaktan aciz kalmıştır. İkincisi, kişi evli iken, dışarda gördüğü, işittiği seslerden kalbi müteessir olduğunda karısına ya da kocasına yönelmesidir. Üçüncüsü, behîmiyye nefsin, aklın idrak kuvvetinin emri altına alınması, günahları terk etmede nefse “ilahi emirlerle hareket ettiğinde, ibadetlerde bulunduğunda, şüphesiz şehvetten alacağın lezzetten daha üstün lezzet bulursun” diyerek telkinde bulunmaktır. Dördüncüsü, karşı cins ile birebir bir ortamda bulunmaktan sakınmaktır. Çünkü insanda bulunan takva ve din sevgisi, nefsin istek ve arzularını engellememektedir. İsmail Efendi, imanin dahi nefsteki istek ve arzuları engelleyemediğini bu sebepten ötürü karşı cinslerin birbirleriyle tenhalaşmamaları gerektiğini bildirmiştir. Beşincisi, şehvet duygusunu arttıracak davranışlardan sakınmaktır. Altıncısı, nefsi, Allah Teâlâ'nın helal dairesinde bulundurmaktır. İsmail Efendi, nefsin hevâsının peşinden gitmesinin suretinin insan olsa da sireti ve iç duygularından dolayı manevi suretinin insan olmadığını söylemiştir. Bu nedenle her duyguyu bir hayvan ismiyle tarif ettiğini belirtmiştir.²³⁴

Münâvî, Cüneyd-i Bağdâdî'den (ö. 297/909) şöyle nakletmiştir: “Nefsini emri altına alan, efendi; nefsinin hevâsı onu istila eden ise köledir. Allah Teâlâ'nın hükümleri kalbinde galip gelmeyen kişi kendi istek ve arzularına tapar.”²³⁵

Hz. Ali'den (ö. 40/661) rivayet edilen bir hadiste şöyle buyrulmaktadır: “Şiddetle siz ümmetimin üzerinde en korktuğum şey, nefslerinin (şeriatın haricinde olan) hevâ ve

²³³ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 140-142.

²³⁴ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 147-152.

²³⁵ Muhammed Abdürraûf Münâvî, *Feyzü'l-kâdir şerhu'l-Câmi'i ş-şagîr II*, 420, akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 50-51.

heveslerine uymaları ve tûl-i emel olmak üzere iki haslettir. Ama hevâyâ uymak, hakikaten o hak ve gerçekten çevirir (sahibini). Tûl-i emel ise dünya sevgisidir.” Nefse, onun istek ve arzularına ittibâ etmek kötü sonuçlar doğurmaktadır.²³⁶

Öte yandan İsmail Efendi insanın enâniyet ve ubûdiyyet olmak üzere iki vasfının olduğundan bahsetmiştir. Enâniyet vasfı ile esfeli sâfilinde hayvanlara, ubûdiyyet vasfıysa da a’lâ-yı illiyyîn de meleklerle ortak olmuştur.²³⁷ Nitekim Zebîdî, Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) ve Gazzâlî’den şöyle nakletmiştir: İnsan, hayvan ve melek arasında ortak bir özden terkip edildiğinde bedeni şehvet, yemek, içmek vb. özellikleri ile hayvana; ruhani olan hikmet ve adalet kuvvetlerinin cihetleri ile de meleklerle benzemektedir. Birinci vasfıyla âdi, ikinci vasfıyla ise en âlîdir. Allah Teâlâ bu konuda Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurmuştur: “Ve ona iki yolu göstermedik mi?”²³⁸ Bu ayetten de anlaşılacağı üzere Allah Teâlâ insanı hidayet ve dalalet yolunu seçme kabiliyetinde yaratmıştır.

Müellif, tasavvuf ve tarikatlardan habersiz olan bazı kimselerin züht ve takvanın, dünya nimetlerini terk etmek, terk ettiği takdirde ise cinsinin yokluğuna sirayet etmesi olduğunu söylemiştir. Böylelikle de sûfilîğin toplumsal hayata zararlı olduğu sonucuna ulaştıklarını belirtmiştir. İsmail Çetin Efendi’ye göre nefsin istek ve arzularını gerçekleştirmemek, nefsi bütün nimetlerden mahrum bırakmak sûfilik değildir. İsmail Efendi sûfilik, nefsi, “merasında” mübah olan şeylerle “gütmek”, Allah Teâlâ’nın yasakladığı şeylerden ise uzak tutmak olarak açıklamıştır. Müellif Allah Teâlâ’nın mülkünün insan olduğunu, insanın da o mülkün koruyucusu ve emanet olarak aldığını söylemiştir. Vekili olduğu için de bu nimetlerden bizzât kendisi değil vekaleten tasarruf etmektedir. Dünya nimetleri de asıl iman edenler için yaratılmıştır. Nefs, imanla Allah Teâlâ’nın hükmüne tabii olduysa meşru olarak, nefis kafir ise de gayri meşru olarak bu nimetlerden faydalanmıştır. İsmail Çetin Efendi nefsin terbiye edilmesinde yapılması gereken ilk görevin akıl ve iradeyi kullanarak nefsi Allah Teâlâ’nın belirlediği çerçevede çalıştırmak olduğunu söylemiştir.²³⁹

Nitekim Gazzâlî *Sirâcü’l Tâlibîn* adlı eserinde şöyle demiştir: “Üç şeyden başka hiçbir şey nefsi kırıp zelil kılmamıştır: Birincisi, akıl ve iradeyi kullanarak nefsi şehvetlerden uzak tutmaktır. Çünkü nefis dik başlı bir at gibidir bu yüzden yemini tamamen

²³⁶ Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl XVI*, h.n.43766 s.23. akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 47.

²³⁷ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 58-59.

²³⁸ Beled, 90/10.

²³⁹ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 76-78, 84.

kesmektense, azalttığımız zaman at zayıflayıp yumuşamaktadır. İkincisi, akıl ve irade ile ibadetleri nefse yükleyip nefsi mağlup etmektir. Çünkü nefis eşeğe benzer ve eşeğin yemini azaltıp ağır yük yüklediğinde zilletini izhar edip boyun eğmiştir. Üçüncüsü, akıl ve irade kuvvetleri ile Allah Teâlâ'ya seher vakitlerinde dua edip yalvarmaktır. Böylelikle nefis kuvvetini kaybedip boyun eğmiştir. Nefse bunlar yapıldığında Allah Teâlâ'nın da izniyle terbiye edilmiştir. Bu yolda olan kişi takva ile nefse galip olmuştur.²⁴⁰ Müellif, aklın insana olayların keyfiyetini bilmek için gönderilmediğini söylemiştir. Akıl insana, nefsinin zayıflığını, zaaflarını bilmesi için verilmiştir. Kişi aklıyla uhrevi, manevi alemleri idrak ederek ahiret aleminin dünya hayatına tercih edilmesinin yollarını öğrenmiştir.²⁴¹

İsmail Efendi, dünyadayken nefsi “avına” sevk eden şeyin menfaat; “avcıdan” koruyanın ise zarar olduğunu söylemiştir. Akli kuvvet, faydayı gösterir ve nefse avını ya da avcıya zararını bildirerek bertaraf etmiştir. Bertaraf edemediği zamanlar da nefsi kaçmaya yönlendirmiştir. Kalp akli kuvvetle cennet nimetlerini kavradığında bâis kuvvetini tahsiline sevk etmiştir. İslam şeriatı buna “recâ” ismini vermiştir. Cehennem ve Allah Teâlâ'nın azabının zararlarını kavrayan kimse ise nefsi hevâsından takva ile engellediğinde buna “havf” denmiştir.²⁴² Bu konuda Gazzâlî şöyle demiştir: Nefsin terbiyesi onu takva ile dizginlemekle meydana gelir. Ahiret saadetine ulaşmak isteyen kişi akıl ve iradeyi kullanarak onu her türlü masiyet ve fenâlıktan uzak tutar.²⁴³

İsmail Efendi, nefsin olgunlaşmasının, ruhu ile Allah Teâlâ'nın yüce makamına ulaşmasının takvadan başkası ile olmayacağını ifade etmiştir. İsmail Efendi, Hz. Ali'den şöyle nakletmiştir: “Takva, Allah Teâlâ'dan korkmak, Allah Teâlâ tarafından indirilen yüce kitapla amel etmek, ahiret alemine hazırlık yapmaktır. Bu iki esastan ibarettir: Birincisi, emirle uyup, yasaklardan kaçınmakta ihlaslı olmaktır. Amaç yalnızca Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmaktır. İkincisi, yapılan ibadetlerin sünnete uygun olarak gerçekleştirmektir.” İsmail Efendi eğer İslam dinini bir ağaca benzetirsek, ağacın bulunduğu mekânı kalbe, ağacın yerin altındaki kökleri imana, ağacın gövdesini İslam'a, ağacın dallarını istek ve arzularından ayrılmış Allah Teâlâ'nın dinine teslim olan takvaya, ağacın filizlerini murakabeye, meyvesini kalbe, ruha ve sırlara enerji veren nurlara benzetmiştir. Ağacın yeşerip, büyümesini sağlayan

²⁴⁰ Gazzâlî, *Sirâcü't Tâlibîn I* (b.y.: y.y., t.s.), 329-330. akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 84-85.

²⁴¹ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 130-131.

²⁴² Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 98.

²⁴³ Gazzâlî, *Sirâcü't Tâlibîn I*, 329-330. akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 99.

su ise ihlastır, demiştir. İnsanı âlî maksadından uzaklaştıran şey iradeyi harekete geçirememek ve başardığı bir işi kendi nefesine mâl etmektir. Nefs, kalbe bu iki hasletle hükmetmiştir. İsmail Efendi, Ebû Saîd el-Harrâz’dan (ö. 277/890 [?]) rivayetle, insan nefsinin misalini durgun suya benzetmiştir. Su çalkalandığında altındaki çamur üste çıktığı gibi kendi haline bırakıldığında su berrak ve saf görünmektedir. Nefs de zorluk, yokluk ve kendisine muhalefet edildiği vakitlerde eserini ortaya çıkarmaktadır. Nefsindeki bu çamur gibi günahlarını bilmeyen birisi Allah Teâlâ’yı tanıyamayacağını ifade etmiştir. Müellif, nefsin “lâ ilâhe illallah” ya da “subhânallah” gibi zikirler söyleyerek, Allah Teâlâ’nın emir ve yasaklarına riayet ederek, intikam almaya gücünün olduğu yerlerde Allah Teâlâ’nın mahluklarına gösterdiği tevazuu ile başkalaşacağını ifade etmiştir. Bu sayede manevi olan çirkin suretleri de güzel suretlere dönüşmektedir. Nefs başkalaştıkça, kendi kusurlarını görmeye başladıkça mahcubiyeti çoğalmıştır. Mahcubiyeti çoğalan nefis de Allah Teâlâ’nın “et-tevvâb” ismine sığınmıştır. İsmail Efendi, bu makama ulaşan kişinin nefsinin “sâfiye” olduğunu belirtmiştir.²⁴⁴

Müellif, insanda fazileti, güzel ahlâkı ise iki kısma ayırmıştır. Nefsi, malayani konuşmak, gazap kuvveti, kıskançlık, cimrilik, mal sevgisi, kibir, riya gibi çirkin ahlâktan temizlemektir. Buna “tezkiye-i nefis” denilmiştir. Yine güzel ahlâk, tövbe, Allah Teâlâ korkusu, zühd, sabır, şükür, ihlas, tevekkül, Allah Teâlâ sevgisi, Allah Teâlâ’nın hükmüne rıza göstermek ve ölümü hatırlamaktır. Buna ise “tahliye” denilmiştir.²⁴⁵ İsmail Efendi nefsin iki halinden bahsetmiştir. Birinci hali, hevâsına uyarak kendisine yahut kendisinden üstün gördüğü bir mahluka tapmasıdır. İsmail Efendi buna çirkin ahlâk denildiğini ve kalbi kararmasının da bu halden kaynaklandığını söylemiştir. İkinci hali ise, nefsin istek ve arzularına karşı gelip Allah Teâlâ’nın emri altına girmesidir, bu da güzel ahlâktır. İman, ihlas, tövbe ve murakabe sayesinde saflaşan nefis ile Allah Teâlâ’nın halis kullarının ziynet ve süsleri, ibadet; kendilerini Allah Teâlâ’ya muhtaç görmeleri, keramet; nefsin istek ve arzularını bırakmaları, Allah Teâlâ’yı sevmeleri, takva; azıkları; hidayet üzerine olmak, binekleri; Kur’ân-ı Kerîm okumak ve zikir, takıları; aza kanaat, malları; cennet nimetleri; kazançları, düşmanları; şeytan, koruyucuları; Allah Teâlâ’nın melekleri, ibret almaları; gündüz, fikir ve düşünceleri; gece, hayatları; ölüme hazırlık,

²⁴⁴ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 88-94, 214-217.

²⁴⁵ Ebû’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *Mirkâtü’l-Mefâtih I* (b.y.: y.y., t.s.), 215., akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 218.

meskenleri; Firdevs, nazar ve maksatları ise Allah Teâlâ'nın cemalidir. Burada bahsedilenlerin Allah Teâlâ'nın er-Rahman, er-Rezzak, el-Vehhab ve en üstün ismi olan Allah isminin mazharları olduğunu ifade etmiştir. İsmail Efendi, insanın bütün gayesinin bu ismi şeriflerden birisine mazhar olmak olduğunu belirtmiştir. Kişi bu sebeple güzel ahlâklı olmalıdır.²⁴⁶

Müellif, insanın bedeninde ve dimağında, fuhuş arzusunu bildiren bir his olduğunu söylemiştir. Nefsin bu hissine behîme kuvveti denilmiştir. Behime kuvveti, dimağ ve bedende merkezlenmiş, şehvet arzusunu ve hissini, hırs ve ihtirası veren bir kuvvet olmuştur. Bu kuvvet aklı selimin emri altına girmezse, haddi vasattan ibaret adaleti terk etmiştir. Vehmi kuvvetin ona verdiği hisle bütün menfaati lezzetleri talep etmiştir ve kendisine tahsis etmek istemiştir.²⁴⁷

İsmail Efendi, nefs-i nâtikanın üç kuvveti olduğunu belirtmiştir. Birincisi, nefs-i nâtikanın müdrike kuvvetidir. Bu kuvvetle nefis, düşünmüş, işlerin hakikatlerinde tefekkür etmiş, faydalıyı bilip celbetmiş, zararlıyı bilip defetmiştir. İkincisi, müdrike kuvveti ile nefis, lehinde hissettiğini behîme kuvvetiyle kendi nefsine tahsis etmiştir. Buna şehvet denilmiştir. Üçüncüsü, nefs-i nâtika müdrike veya vehmi kuvveti ile aleyhinde inandığı zararlıyı subuiyye kuvveti ile defetmiştir. Kendini ya da zâtını yükseltmeye çalışmıştır. Nefs-i nâtika, müdrike ve melekiyye kuvveti ile çalışıp mutedil olursa, maarife ve faziletlilere meyletmiştir. Bu meyil şehvetten ârî, ilmi ve ameli hikmetle tarif edilmiştir. Nefs-i nâtika yerinde nefis-i kudsi diye tarif edeceğimiz bu nefis, itidal haddini bilip mârifeti arzulamıştır. İlmi ve ameli hikmeti tahsil ederse fazileti kazanıp güzel ahlâka sahip olmuştur. Nefs-i nâtika, subuiyyeyi itidal üzere çalıştırıp gazap kuvvetini şuur içerisinde kullanabilirse Allah Teâlâ ona hilm ve yumuşaklık ihsan etmiştir. Akabinde ise o kimseye cesaret gelmiştir. Fikret kuvvetinin fazileti hikmet, subuiyye kuvvetinin fazileti de cesaret olmuştur. Behime kuvvetinin itidal üzere hareket etmesi, fazileti iffettir. İffet şariatın müsaade ettiği helallerden faydalanmaktadır. Sonuç olarak nefsin fikret kuvvetinin fazileti hikmet, subuiyye kuvvetinin fazileti hilm ve cesaret, behime kuvvetinin fazileti iffet ve şecaatten ibaret olmuştur. Bu üç faziletin imtizacından ve birleşmesinden adalet meydana gelmiştir.²⁴⁸

²⁴⁶ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 220-221.

²⁴⁷ Çetin, *İkinci Hutbenin Sonunda Okunan Âyet'in Esrarı*, 89.

²⁴⁸ Çetin, *Mufasssal Medeni Ahlâk*, 78-80.

İsmail Efendi, nefs-i nâtikanın yaratılmasının Allah Teâlâ'yı tanımak için olduğunu söylemiştir. Allah Teâlâ “Ben cinleri ve insanları, başka değil, sırf bana kulluk etsinler diye yarattım.”²⁴⁹ diye buyurmuştur. Bu ayette isim, sıfatlarıyla Rubûbiyyet ile sadece Allah Teâlâ'ya ibadet edilmesi emredilmiştir. Allah Teâlâ'nın isim ve âli sıfatları ile mârifetinden tanınmasından bu mârifetin üzerine inşa edilen nefs-i nâtikanın lehinde ve aleyhindeki ferî hükümlerin bilinmesinden başkasıyla ibadet gerçekleşmemiştir. Nefs-i nâtikanın kemâle ermesi alemin âli sani'ini tanınması sani-i-i layık olan sıfatlarıyla vasfetmesi noksan sıfatlardan tenzih etmesi kendisi tarafından zuhur mertebesine çıkan eserlerini bilmesi ilk ve sondaki işlerini fiili sıfatlarını inanarak iyiden iyiye anlaması ile gerçekleşmiştir. Müellif, akıl sahiplerinin ittifakıyla bunda iki yol olduğunu söylemiştir. Birincisi kulluk için nazar ve ilmi delillerle tahsil edilen mârifetin tarikatıdır. İkincisi riyazet, mücahede yolları ile kazanılan mârifetin tarikatıdır. Birinci yolda sülûk edenler enbiya-i izama tabi olan milletlerden ayrılmazlarsa, enbiya-i İslam'ın yolundan çıkmazlarsa kendilerine ehli kelam, ilimlerine ilmi kelam denilmiştir. Enbiya-i izâma tabi olmaktan ayrılırlarsa kendilerine meşşaiyye ilimlerine felsefe denilmiştir. Meşşaiye filozofları enbiya-i izama ve özellikle Peygamber Efendimize iman etmemeleri ve şeriatı tabi olmamaları sebebiyle nefs-i nâtikanın alçak ve adi mertebesinden, nefsi emmâreden darbe almaktan kurtulmalarına imkân olmadığını söylemiştir. Onların çoğu hevâ hevesini derekesinde kalmışlardır. Allah Teâlâ'nın ezeli inayetiyle hidayetini dilediği, koruduğu kimse müstesna olmak üzere şeytanın hile ve tezvirine saplanıp kalmışlardır. Ezeli inayet Allah Teâlâ'nın kudreti ile kulunu kendisine çekmesi demektir. İkinci yol riyazet ve mücahede yoluna sülûk edenler zamanına ulaştıkları peygamberlerin şeriatına tabi olurlarsa ve enbiya'yı izâmın yolundan çıkmazlarsa kendilerine şeriat ile amel eden sûfiler ismi verilmiştir. Aksi takdirde kendilerine İşrâkıyye ya da müsteşrik ismi verilmiştir. İsmail Efendi, İşrâkıyye'ye nispet edilenlerin ise iki kısma ayrıldığını ifade etmiştir. İlk kısım enbiya-i izamı, enbiya-i izamın getirmiş olduğu şeriatı kabul edip inananlardır. İkinci kısım, enbiya-i izama iman etmeyen İşrâkıyye mensupları, aynı zamanda müsteşriklerdir. Bunlar İslam dairesinde değildir. Tasavvuf ismi ile Kur'ân-ı Kerîm ve hadis lafızlarının açık naslarını tevil etmeye cûret etmişlerdir. Müellif, bu kimselerin mesleklerine tasavvuf ismini vermekten ziyade zındıklık ismini vermenin daha uygun olacağını söylemiştir. İsmail Efendi, tasavvuf mesleğini iddia

---

²⁴⁹ Zariyat, 51/56.

eden müsteşriklerin meslekleri de İshrâkıyye'nin dahi gerek itikadi gerek amel ve riyazetleri Peygamber Efendimizin şeriatına ve İslam dinine muvafıkça sûfilere dahil olmuşlardır. Aksi takdirde kendilerini sûfî ismi verilsin verilmesin İshrâkıyye ya da müsteşrik denilsin denilmesin mesleklerinin batıl olacağını ifade etmiştir. İkinci yolun riyazet ve mücahedenin mahsulü akli nazarî kuvvetin tamamlanmasından sonra ameli hikmeti, riyazetle, mücahede seyr u sülûkle kuvvetlendirmek, tahkikten sonra yekin, şühûd derecesine varmaktır. Şühûd diye tabir edilen üçüncü derece gerçekleşince insanın ruh ve kalbinin üzerine malumatlar sûretlenmiştir. Müstefad akıl ve idrakte imanın sûretlenip nakışlaması bu şekilde gerçekleşmiştir. İmam Gazali, üçüncü mertebedeki suret ve resimlenen malumatların iki yönden daha kuvvetli ve ekmel olduğunu söylemiştir. Birincisi, müstefad akılda sûretlenen delile dayalı tahkiki iman, vehmin darbesinden boşalamaz. İkincisi, müstefad akılda nefsin üzerine gelen sûretlere hilafla türlü kirlerden temizlenen, cilalanan bulanıklıktan saflaşan, şeriatta ittibâ, zikir vasıtası ile nefis karşısına gelen birçok suretleri kabul etmeye kuvvet kazanmıştır.²⁵⁰

Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî (ö. 1894) hakikat ulaşmanın iki yolu olduğunu söylemiştir. Nefs bu iki yolla kemâliyyete ulaşmıştır. Her bir yolda iki taife vardır. Birinci yol, ahlâkî olgunlaştırmak ve nefsi güzelleştirme yoludur. Peygamber Efendimizin şeriatına dayalı beşerî tatbik etmekle tasavvuf yoludur. Diğerisi ise şeriata tabi olmayanların yoludur. Bu yol Allah Teâlâ'nın varlığını kabul edip peygamberlere ittiba etmeyenlerin yoludur. İkinci yol, ilim ve mübahase yoludur. Bu yolda gidenler iki fırkadır. Şeriata tabii olan yoldur. Bu yola kelamcılar süluk ederler. İkinci fırka ise şeriata tabi olmayan meşaiye yoludur. Bu yolda olanlar nefslerinin temiz olduğunu, sonra engellerin onu geri bıraktığını ve kirlettiğini söylemişlerdir. Pîr-i Tâhî'ye (ö. 1886) nefsin hakikatini, nefis mana ve âlem-i misalden olduğunu, gafletle karıştırıldığını, haddizâtında olduğunu söylemiştir. Çünkü aslının mana aleminden olduğunu belirtmiştir. Gafletle karıştırılınca toprağa karıştırılmış su gibi, asli olan letafetini kaybetmiş madde ve halk alemine dahil olmuştur. Binaenaleyh nefste madde aleminden başka bir şey kalmamıştır, şeklinde açıklamıştır. Pîr-i Tâhî'nin tarikatına göre Allah Teâlâ'nın emrine teslim ve ihlasla nefis, tekrar madde aleminden ayrılıp topraktan süzülen su gibi temizlenir ve aslına kavuşmuştur. Bu manayı nazar-ı itibara alan, tasavvufu, nefsi saflaştırmaktır, diye tarif etmiştir. Nefsi saflaştırmak için iki yol

---

²⁵⁰ Çetin, *Ta'lim-i Asfiyâ*, 11-20.

vardır. Nefsi kendi niyet ve isteklerinden çıkarıp üstadının istediklerine dahil etmektir. Bunun yapılması nefsin üstadından başkasına meyletmemesi içindir. Böyle olduğu takdirde üstat, nefsi kolaylıkla kavuştuğu makama çekmiştir. Diğer yol, üstadına karşı son derece samimi olmasıdır. Birinciye, teslim; ikinciye, ihlas denilmiştir. Üstada karşı ihlasın manası şudur: Üstat konuşursa Allah Teâlâ'nın emrinden konuşmuştur. Kendisi fenâfillah olduğu için sözü, özü, niyeti, fiili ve hareketi Allah Teâlâ'dan olmuştur. Eğer bu ihlas mürşidin kalbine yerleşirse Allah Teâlâ'nın emir ve fermanının dışında tüm suretler müridin kalbinden yok olmuştur. Teslim ve ihlasın birleşiminden kalpte muhabbet doğup tesir ederek müntesip muhabbet ve hakiki mahbuba kavuşmuştur.²⁵¹

Müellif, "Nefsini bilen Rabbini bilir."²⁵² sözünün manasını şu şekilde açıklamıştır. Nefsinin zilletini, acizliğini, zayıflığını, fani olacağını bilen Allah Teâlâ'nın izzetini, kudretini, daimî kalacağına da idrak etmiştir. Böylece kendi zilletinden Allah Teâlâ'nın izzetine, acizliğinden Allah Teâlâ'nın kudretine, zayıflığından Allah Teâlâ'nın bekâsına sığınmıştır. Bu sığınışı bilmeyen tabii ki Allah Teâlâ'yı da bilmemiş olur. Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr (ö. 161/778 [?]) insan kendi nefesine altı kapıyı kapatıp, altı kapıyı açıncaya kadar salihlerin derecesini ulaşamamıştır, nefsin bilmez ki Allah Teâlâ'ya sığınsın, demiştir. Bir kimsenin rahatlık kapısını kapatıp zorluk, izzet kapısını kapatıp zillet, nimet kapısını kapatıp zorluğa katlanmaya iradeyi kullanma, uyuma kapısını kapatıp uykusuzluk, servet kapısını kapatıp fakirlik ve kanaat, tul-u emel kapısını kapatıp ölüm için hazırlık kapısını açıncaya kadar nefsin bilmemiştir. Nefs, su-i edep üzere tabi olarak yaratılmıştır. Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirmek, yasaklarından sakınmaktan başka hiçbir şeyle tabiatından ayrılmamıştır. Onun için altı kapıyı kapatması altı kapıyı açması gerekir demiştir. İsmail Efendi nefsi ikiye ayırmıştır. Bir cihetle ruhu hayvani, diğer cihetiyle ruhu insanidir. Bu ikisinin birleşmesinden nefis meydana gelmiştir. Hayvani ruhla her canlı avını, avcısını tanımıştır. Gazap kuvveti ile avcısından korunmuştur, zararları def etmiştir. Şehvani kuvveti ile avını bilmiştir, onu almak için gayretini harcamıştır. Madde alemi ruha gurbet, nefse asli vatan olduğu için, ruh nefse mağlup olmuştur. Mağlup oldukça aslını unutmuştur. Ruha nazaran her masiyetin aslı, onun bu unutkanlığıdır, şehvetedir, gafletidir, şirkidir.

²⁵¹ Çetin, *Edeble Varış Lütüfla Dönüş*, 178-181.

²⁵² Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ II*, (b.y., y.y, t.s.), 262.

Sonuç olarak nefsin istek ve arzularına rıza göstermesidir. İşte onu bu gafletten uyarmaya tezkir denilmiştir. Müellif, bu itibarla nefsin yedi mertebesini açıklamıştır. Birincisi *nefs-i emmâre*dir. Nefs-i emmâre lezzet ve şehvetlere dalmakla kibir, hırs, şehvet, haset, gazap, cimrilik, kıskançlık ve enaniyet duygularına kapılmıştır. Bunların hepsi bir kişide bulunsa mertebesi küfür, şirk ve nifak olmuştur. Bir kısmı bulunsa mertebesi imanla birlikte fisk ve isyan olmuştur. Bu nefs ruhu ve kalbi aşağı ve suflî işlere çekmiştir. İkinci mertebede emmâre mertebesinden iman ve nefis ayrıldıktan sonra *levvâme* mertebesine yükselmiştir. Levvâme nefis, ruh ve kalbin nurlarından aksederek Allah Teâlâ'nın ruha bahsetmiş olduğu kemâlât kesbedendir. Bu nefis bazen ruha teslim olmuştur kötülükleri bırakır, ruhun telkin ettiği ve dimağın işittiği öğütlere kulak vermiştir. Bazen tembelliğe kapılıp aslına rücu etmiştir. Her halükârda ruhun kınamasından kurtulmaz, telkinlerine müteessir olup, kendi kendini kınamıştır. Hem isteksiz günah işlemiştir hem tövbe etmiştir. Hem istekli ibadete sarılmıştır hem tembellik yapmıştır. Bunun için ona nefis-i levvâme denilmiştir. Avamın kısmi azamisi bu mertebeden olmuştur. Nefs-i emmârenin ve levvâmenin mertebesinden âlî derecelere yükselebilmek için ehl-i tasavvuf birçok düsturları ortaya koymuşlardır. Müellif, onlardan en mühim olanları şu şekilde sıralamıştır: Nefs-i emmâre, gayrine teslim olmayı çirkin gördüğü; nefis-i levvâme ister istemez günah işlediği için, dizginini kâmil bir mürşidin eline vermesi ile bu derekeden insan çıkmıştır. Çünkü mürşit her ikisinin tuzağından kurtulduğu için kurtuluş yollarını bilmiştir. Dizginini kâmil mürşidin eline vermeyen nefsinin ayıbını görmekten aciz kalmıştır. Çoğu zaman, şeytan hisleri değiştirmiştir. Nefs, hak suretinde batılı görüp kendisinin hidayet üzere olduğunu zannetmiştir. Aynı zamanda iyi ve samimi arkadaş da edinmek gereklidir. O günahlardan uzaklaştırarak iyilikleri gösterip, hayır ve hayrata teşvik etmiştir. Kendini sevmeyen kimselerin tenkitlerine kulak vermekle de nefis tedavi olmuştur. Çoğu zaman insan sevmediği kimselerden daha fazla ayıbını müşahade etmiştir. Çünkü seven ayıbı görmeyebilir. Bu takdirde iyilerin tenkit ettikleri tavırlardan, hareketlerden sakınmakla nefis-i levvâme tedavi olmuştur. İyilerin cemaatlerine giderek iyileri ziyaret etmek de gerekli sayılmıştır. Şeriatı tatbiki olarak öğrenmeye çalışmakla da nefis tedavi olmuştur. Nefsin üçüncü mertebesi, *nefs-i mutmainnedir*. Nefs, istek ve arzularını terk etmekte, doğrusu ma'siyeti terk etmekte Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uymakta sebat ederek sükûnet bularak mutmain olmuş demektir. Ulemâ buna "imanı tahkiki" ismini vermiştir. Nefsin dördüncü mertebesi, *nefs-i mülheme* ya da *mülhime* mertebesidir. İki ciheti vardır. Bir cihetle; mürşidi olduğu takdirde huzuruna ve

gıyabında onun kalbinden kalbine ilim, tevazu, kanaat, sahavet, sabır, tahammül, şükür gibi nice ahlâklar aksetmiştir. Bu itibarla başkalaşmış olan nefs-i mutmainneye, mülheme denilmiştir. Kendisi de başkaları için numune ve örnek olduğu itibarla da nefs-i mülhimedir. Kendisine aksedilmiş olan kemâlatlar, hemcinsine de sirayet etmiştir. Nefsin beşinci mertebesi, râzıye mertebesidir. İlâhi buyrukları yerine getirmekten hoşnut olmuştur. Burada kalp harekete gelmiştir. Maddeden daha ziyade manayı anlamaya başlamıştır. Altıncı meretebe, *nefs-i merdiyye* makamıdır. Allah Teâlâ kendisinden razı olduğu takdirde rızası müşahade edilmiştir. Burada zikir, ihlas salikin bedeninde hükümrân olmuştur. Nefsin yedinci mertebesi ise *nefs-i kâmile*dir.²⁵³

İsmail Efendi, aklın yardımcısının melek, nefsin arzularını yerine getirmeye yardımcı olanın ise şeytan olduğunu ifade etmiştir. Nefsin hevâsı şehvettir. Şehvetini öldüren diri aklını öldüren ise ölü sayılmıştır. Şehvet bedeni de ruhu da zedelemiştir. Şehvani işlerin başlangıcında sûrî bir lezzet vardır, fakat bu zehirli bir şerbettir. Yasakların hepsi şehvet sayılmıştır. Melekler şehvetsiz akıldan, hayvanlar akılsız şehvetten, insanda akıl ve şehvetten yaratılmıştır. İnsan aklıyla melek, şehveti ile hayvan olmuştur. Hatta akıl galip olan, melekten de üstün olmuştur. Şehveti galip olan ise hayvandan daha alçak sayılmıştır. İnsanı Allah Teâlâ'dan uzaklaştıran her şey şehvettir.²⁵⁴

Allah Teâlâ insanı yaratırken ruh ve beden birleşmelerinde nefs ve akıl da beraber yaratmıştır. İnsan doğduğu zaman bedeninde nefs, ruhunda akıl vardır. Müellif, her birine asabi damarlardan askerler yaratıldığını ifade etmiştir. Burada mevzu bahis olan bedendeki nefsin üç askeri vardır. Bu askerlerden her biri sanki bir komutan, emirleri altında nice asabi damarlar bulunmaktadır. Nefsin birinci kuvveti, nefsin müdrike kuvvetidir. Nefs-i emmâre veya nâtika askerleriyle gördüğü, duyduğu, işittiği, tuttuğu veya kokladığı eşyayı tahlil etmiştir. Düşünür ve düşündüğü eşyayı, iyi veya kötü tarafını faydalı veya zararlı tarafını birbirinden ayırt etmiştir. Kamera gibi olan müdrike kuvveti, ahlâk ilminin mütehassısları yanında kuvve-i melekiyye, âkile ve hafize diye adlandırılmıştır. Kafatası ne kadar büyük ise o kadar bu kuvvet de idrakli olmuştur. Merkezi dimağın ortasıdır. Dairesi dimağın son beyinciğindedir. En kuvvetli memuru ve tahlilcisi mutasarrıfa kuvvetidir. Mutasarrıfa kuvveti, hareket verici bir kuvvettir. Asabi damarların hepsi bu kuvvete bağlıdır. Müdrike kuvveti, şuur, şuur üstü, şuur altı makamlarında bulunabilmiştir. Şuur altında bulunduğu zaman hissine,

²⁵³ Çetin, *Ehl-i sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür*, 548-553.

²⁵⁴ Çetin, *İnsan ve Vazifesi*, 180.

hissi kabl'el-vuku denilmiştir. Müdrike kuvveti, şuur üstüne yükseldiği zaman, iman, muhabbet, ihlas, ihsan ve İslam'a teslim oluşu sebebiyle tam bir keşifle, önünü gördüğü gibi arkasını da görmüştür. Nefsin ikinci kuvveti, selbiyye veya subuiyye kuvvetidir. Nefs, bu kuvvetle zararlıları def etmiştir. Hayvan olsun insan olsun aleyhinde idrak ettiği ya da vehmettiği herhangi bir zararlının zararını defetmiş, ondan korunmuştur. Nefsin üçüncü kuvveti, menfaati celbeden behime kuvvetidir. Buna hayvaniyye kuvvet de denilmiştir. Sıfatı şehvettir. İnsan müdrike kuvveti ile hayvan vehmiyye kuvveti ile bunu kendi emri altında çalıştırmıştır. Bu kuvvetle insan veya hayvan lehindeki bütün menfaatleri sezip celbetmiştir.²⁵⁵

İsmail Efendi, ruhun bedenden önce yaratıldığını, ruhun ve nefsin birbirinden ayrı olduğunu ifade etmiştir. Nefs, nutfenin içinde bile mevcuttur. İbn-i Hubeyb'in nefis zararlılardan elem, faydalılardan da lezzet aldığını söylemiştir. Nutfenin, mudğa (bir çiğnem et) haline dönüşmesi ile nefis belli olmuştur. Elleri, ayakları, başı, gözleri ve kulakları olduğunu, gende ırk da dahil olmak üzere birçok özellikleri olduğundan bahsetmiştir. Hatta birçok ulemâ nefis topraktan bir ateş, ruhsa nuranilerden bir ruhaniyettir, diye tasrih etmişlerdir. Müellif, nutfeye dördüncü aydan sonra özel ve değişik hareketi veren mevcut ve gizli olan nefse de aksetmek ile tasarruf edenin ruh olduğunu söylemiştir. Çetin, felsefecilerin nefis ve ruhu birbirinden tefrik etmedikleri için nutfede de ruhun var olduğunu söylediklerini ifade etmiştir. Eğer nutfede nefis var, sonra ruh üfürülür demiş olsalardı fikirlerinin doğru olacağını ifade etmiştir. “Ardından nutfeyi (döllenmiş yumurta) alakaya (rahimde asılıp beslenen embriyo) çeviriyor, alakayı şekilsiz et (görünümünde) yapıyor, bu etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere adale giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir varlık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah çok yücedir”²⁵⁶ meâlindeki ayeti kerimede “başka bir yaratılışla” buyrulması, dördüncü aydan sonra ruhun nefis ve bedene üfürülmesi zamanına işaret etmiştir.

Sonuç olarak nefis, cismani kalbin boş olan köşelerinden, kalbin vuruşu vasıtasıyla beden her cüzünde dolaşmıştır. İsmail Efendi, nefsi bir floresana, bedeni ise bir odaya benzetmiştir. Floresan evin her köşesini aydınlattığı gibi o da kalbin vuruşuyla beden her tarafında tasarruf etmiştir. Ruh ise o floresana gelen tıpkı bir enerji gibidir. Netice itibarıyla nefis, ruha mücanesetle hayat kuvvetini taşımıştır. Bedendeki hayat,

²⁵⁵ Çetin, *Mufasssal Medeni Ahlâk*, 15-16.

²⁵⁶ Mü'minun, 23/14.

nefs ve ruhun imtizacı ile meydana gelmiştir. Şerbet ve su karıştırılmadan evvel ikisi ayrı şeylerdir. İkisi birleştikten sonra ise şerbet adını almıştır. Şeker galebe çaldığı zaman tatlı denilmiştir. Ruh ve nefsin de aynı bu misaldeki gibi olduğunu belirtmiştir.²⁵⁷

Görüldüğü üzere İsmail Efendi, nefsi bir floresan lambaya, bedeni bir odaya benzeterek, nefsin kalbin vuruşuyla bedeninin her tarafına enerji sağladığını ifade etmiştir. Ruh ise bu enerjiyi temsil eder. Nefis ve ruh arasındaki mücadele, hayat kuvvetini taşıyan bir mücadeleyi simgeler. Bedendeki hayat, nefis ve ruhun birleşimiyle ortaya çıkar, bu birleşim şerbet ve suyun karışımına benzer. Şeker galebe çaldığında tatlı adını alır; benzer şekilde, ruh ve nefis arasındaki dengenin sağlanması hayatın lezzetini oluşturur. Ruh ve nefis arasındaki denge sağlandığında hayatın tatlı ve anlamlı hale geldiğini ifade eder. Şekerin galebe çalması, denge sağlandığında lezzetin arttığını sembolize eder. Bu metaforlar, İsmail Efendi'nin düşüncelerini ve anlatısını derinleştirerek, okuyucuya soyut kavramları somut bir şekilde anlatma amacı taşımaktadır. Müellif, nefsin iki kuvvetinden bahsetmiştir. Birincisi gayb aleminden zuhur mertebesine çıkan mevcudatın resim ve suretlerini kabulle telakki etmesine, kapmasına elverişli kuvvettir. Bu kuvvet, kuvve-i nazariye, ilmi delillere dayalı düşünen kendi zâtını idare eden beyinle kaim olan melekedir. Bu kuvvetin saadeti, maarifin bilinmesi faziletli olan ilimlerin meydana getirmesi ile gerçekleşen şereftir. Beşerî nefsin ikinci kuvveti ise müşahade ettiğimiz gördüğümüz alemde cisimlerinde tasarruf eden, gayrini dahi idare etmeye elverişli beyindir. Bu kuvvet ise ameli ilimle bilinen kaide ve usulleri, bilinen ilme tam mutabık tatbik etmek melekesidir. Bunun için buna kuvve-i ameliye ismi verilmiştir.²⁵⁸

İsmail Efendi, Allah Teâlâ'nın madde aleminde "ışık ve miktânîs" kanunları ile özleri özellikleri ile birleştirerek tekleştirdiğini, cisim haline getirdiğini belirtmiştir. Böylelikle hayat, diğer bir ifadeyle hayvani ruh yani nefsin oluştuğunu söylemiştir.²⁵⁹ Buna göre Allah'ın madde alemindeki varlıkları, "ışık ve miktânîs" kanunlarıyla birleştirmek suretiyle özlerini ve özelliklerini bir araya getirerek tezahür ettirdiğini ifade etmektedir. Bu birleşim sonucunda cisimler ortaya çıkmakta ve böylelikle hayat, yani hayvani ruh veya nefis oluşmaktadır.

²⁵⁷ Çetin, *Mufasssal Medeni Ahlâk*, 296-297.

²⁵⁸ Çetin, *Ta'lim-i Asfiyâ*, 66-67.

²⁵⁹ Çetin, *Aşk I*, 54.

Sonuç olarak, İsmail Efendi'nin düşüncelerine göre nefis ve ruh arasındaki mücadele, hayatın temel dinamiklerini oluşturan bir süreçtir. İnsan bedeni, nefsin kalbinde bulunan hayat enerjisiyle donatılarak ruh tarafından temsil edilen enerjiyle birleşir. İsmail Efendi, bu birleşimin şekerle suyun karışımına benzer bir tatlılık yarattığını ve hayatın anlamını bu denge üzerine kurduğunu vurgular. Nefsin iki kuvveti arasındaki denge, gayb aleminden zuhur mertebesine çıkan mevcudatın resim ve suretlerini idrak etme ile ilgili akıl ve amel kuvvetlerinin uyumunu ifade eder. İnsanın bu dengeyi sağlaması, ilmi delillere dayalı düşünceyle kendi zâtını idare etmesi ve ameli ilmiyle bilinen kaide ve usulleri tatbik etmesiyle mümkündür. İsmail Efendi'nin Allah'ın madde alemindeki varlıkları "ışık ve mıknaatıs" kanunlarıyla birleştirerek hayvani ruhu ortaya çıkardığı düşüncesi, varlık ve hayatın derin anlamını anlamamıza yardımcı olmaktadır. Bu perspektif, insanın varoluşsal gerçekliğini kavramak ve manevi bir bütünlüğe ulaşmak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

4.2.5.2.Nefsin Mertebeleri

Nefs mertebeleri tasavvuf da ruhsal tekamülün aşamalarını temsil etmektedir. Kişinin nefsiyle olan mücadelesi Allah Teâlâ'ya yönelişini ifade etmektedir. Mertebeler, insanın manevi yolda ilerlerken en nihayetinde Allah Teâlâ'ya ulaşmasını anlamak adına mühim bir çerçeve sunar. Nefs mertebeleri, tasavvufi öğretiler ile birlikte bireyin iç dünyasını keşfetmesi, insanın kendini anlaması adına ruhsal yolculuğunda önem arz etmektedir. Bu çerçeve, insanın manevi gelişimini desteklemek ve Allah'a yaklaşma çabasında rehberlik etmek adına önemli bir araç sağlar.

Nefs-i Emmâre

Nefs-i emmâre sahibini hayırdan ve hakikatten men ederek, sahip olduğu hükmünü eline geçirdiği vücûdu şerre iletmiştir. Nefs-i emmâre kafirlerin, zâlimlerin, münafıkların, fasıkların ve şeytanın nefsidir. Nefs-i emmârenin on iki sıfatı vardır. Bunlar, şirk, küfür, cehalet, gaflet, kebîre, kibir, hırs, cimrilik, şehvet düşkünlüğü, gazap, haset ve kin tutmaktır. Nefs-i emmâre ehli ile kafirler arasındaki fark yalnızca tevhitte olup sıfatları birdir.²⁶⁰ İsmail Efendi, insanın yaratılıştan itibaren ölüm gelene kadar ve ölümden sonra dahi iki büyük düşmana karşı savaşmakta olduğunu, bunlardan birincisinin ruhu ile beraber olan bedeni içerisinde merkezileşmiş ve ruhu yolundan çevirmek isteyen nefs-i emmâre olduğunu belirtmiştir. Nefs-i emmâre insanı

---

²⁶⁰ Muzaffer Ozak, *Ziyet-ül-Kulûb (Kalplerin Ziyeti)*, 30-32.

daima kötülüğü ilham eden nefistir. Bu nefis peygamberlere verilmemiştir. Kâmil evliyada ise bu nefis başkalaşmıştır. Kafir de galip, mü'minde ne galip ne de mağlup olmuştur. Bu nefsin tabiatı şer olduğu için daima sahibine şerri ilham etmiştir. Mümin istiâze, zikir ve tesbih ile onu terbiye etmiştir. "Yine de ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis, rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder; şüphesiz rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."²⁶¹ buyrulmuştur. İsmail Efendi, Tefsir-i Nisaburi ve Tefsir-i Taberi'de bu ayetten peygamberlerde nefsin olmadığını anlaşıldığının ifade edildiğini belirtilmiştir. Bu ayeti kerimede Yusuf Aleyhisselam kötülüğü emreden nefsten onda olmadığını, bununla birlikte salih ve kâmile olan nefsin temize çekmediğini fakat nübüvvet ve risâlet makamında olmayan cins-i nefis yahut bütün nefislerin kötülüğü emrettiğinden bahsetmiştir. Bundan dolayı peygamberler sair beşerden farklıdır, onların ıslahatı için gönderilmişlerdir. Sair insanlar ise önce nefislerini Allah Teâlâ'ya davet ederek şer-i tatbikatla terbiye etmiştir. Sonra ise başkası için ıslaha çalışmıştır. İkinci düşman ise nefsin yardımcısı olan şeytandır. Şeytan, nefs-i emmâre ile irtibat kurarak kendisine vesvese vermekle insanı asli maksadı olan ebedi saadetten uzaklaştırmıştır. Bunun için Mümin kimse onun şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınmalıdır.²⁶²

İsmail Efendi, nefsi emmârenin mana itibariyle bulunduğu duruma dönüştüğünü kendi bedeni suretinden uzaklaşıp tabiatı ile yaşamış olduğu hayvanın suretine dönüştüğünü söylemiştir. Kirpi nefsin istek ve arzularını temsil etmiştir. Gazap neticesinde köpek suretinde, şehvet itibari ile ise domuz suretinde olduğunu belirtmiştir. Nefsinin isteklerine kavuşması için bukalemun, maymun ya da tilki suretine bürünmüştür. Nefsi emmâre de kişi rızkının helal ya da haram olmasına dikkat etmediğinden midesinde ki gıdalar sebebi ile otları karıştırıp yiyen inek suretine girmiştir. Amacına ulaşamadığı zamanlarda sırtlan suretine bürünmüştür. Hırs, haset gibi ihtiraslarından dolayı kurda, başarısızlıklarından dolayı akrebe dönüşmüştür. Aksi durumda ise karga ve papağan gibi kendini aklamıştır. Kırkayak gibi güzel ahlâk ile kendini gizleyip zehirli yılan gibi kendini zehirlemiştir. İnkâr ettiğini gizlemek içinse timsah suretine dönüşmüştür. Bütün bunlardan sonra "ben!" demiştir. Kendine tapmıştır ya da en çok korktuğuna ya da çok sevdiğine tapmıştır.²⁶³ Müellif, emmâre nefsin makamının küfür olduğunu belirtmiştir. "İnananlarla alay ederek inkâra sapanlar dünya hayatının çekiciliğine

---

²⁶¹ Yusuf, 12/53.

²⁶² Çetin, *Ahlâki Reçeteler*, 9-10.

²⁶³ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 5.

kapıldılar...”²⁶⁴ ayeti buna işaret etmektedir. Nefs-i emmâre hizbü’ş-şeytândan sayılmıştır. Nefis ve şeytan birleştiği zaman ahsen-i takvimde olan insanı hevâ ve hevesine taptırmıştır. İbn Kesîr’in (ö. 774/1373) nefis bir şey görüp ona meylettğinde sevdiği şey, nefsin istek ve arzusunun artık onun din ve mezhebi olduğunu söylemiştir.

265

İbn Atâullah el-İskenderî ise meşru olmayan her işin her şehvetin sebebinin nefs-i emmârenin söylemlerini kabul etmek olduğunu söylemiştir. Allah Teâlâ’ya her itaatin ve iffetin illetinin ise nefs-i emmâreden razı olmayıp, telkinlerini reddetmek olduğunu belirtmiştir.²⁶⁶ İsmail Efendi’de bu iki anlayıştan başka üçüncü bir anlayış olmadığını, nefs-i emmâreye muhalefet edip Allah Teâlâ’nın hükümlerinin kabul edilmesinin farz bir görev olduğunu söylemiştir. Bu vazifeye ise terbiye-i nefis denilmiştir. Müellif, Abdulkâdir Geylânî’den de “Afiyette veyahut belada olmak üzere nefsin iki hali vardır, üçüncüsü yoktur” sözünü nakletmiştir.²⁶⁷

Gazzâlî, hoş karşılanmayan olayların asıllarının nefs-i emmârede bulunacağını, bunu tek başına ya da şeytanın da yardımıyla gerçekleşeceğini belirtmiştir. Şeytanın Allah Teâlâ’nın hükmüne karşı gelmesi, kıskanması emmâre nefsinin istek ve arzusu ile olmuştur. İblîs’i o zaman kötülüğe sürükleyecek şeytanı olmamasına rağmen nefsi bunu gerçekleştirmiştir. Âdem ve Havva (a.s) cennetteki yerlerini İblîs’in sözlerine, nefislerine tabi olduklarında kaybetmişlerdir. Kâbil ve Hâbil kıssasında da Kâbil’in Hâbil’i öldürmesindeki sebep hasedi ve cimriliği olmuştur.²⁶⁸ İsmail Çetin Efendi “Bayağı arzularını tanrılaştıran kişiyi gördün mü? Şimdi sen, bu adamı da doğru yola getirmekle yükümlü olabilir misin?”²⁶⁹ ayetini yorumlayarak İblîs’in ilahi gazaba uğramasının sebebinin nefsine tabii olup ilahi emre karşı gelmesinden kaynaklandığını belirtmiştir. Nefs-i emmârenin tabiatının Allah Teâlâ ve Peygamber Efendimizin hükümlerine karşı gelmek olduğunu söylemiştir. Müellif, nefs-i emmârenin hevâsını zekât ve sadaka ile temizlenmeyen mal, mâlâyânî konuşmak, vakti öldürecek derecede uyumak, cins-i münasebette fazla bulunmak için fazla yemek ve içmek üzere dört şey olduğunu söylemiştir. Allah Teâlâ insan ruhunu galip etmezse nefsine her zaman tabi

---

²⁶⁴ Bakara, 2/212.

²⁶⁵ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 28-30.

²⁶⁶ Ebû’l-Bekâ’ Sâlih b. Yezid (Şerif) b. Sâlih er-Rundî, *Gaysü’l-Mevâhibi’l-Âliyye I*, 132. akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 56.

²⁶⁷ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 56-57.

²⁶⁸ Gazzâlî, *Sirâcü’l-Tâlibîn I*, 329-330. akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 37.

²⁶⁹ Furkan, 25/43.

olmaktadır. Nefs-i emmârenin tabiatından bir diğeri alıştığı sebeplerden korkması ve korktuğu sebeplere teslim olmasıdır. Rubûbiyyet sıfatlarını kabul ederek İlâhî emirlere teslim olan kişi sebeplerin tesirinden kurtularak derecesini yükseltmiştir ya da günahları bağışlanmıştır. Böylece tabiatından ayrılabilmiştir.²⁷⁰

Münâvî (ö. 1031/1622) Hakîm et-Tirmizî'den (ö. 320/932) şöyle nakletmiştir: Nefis denetim altına alınmadığı zaman Allah Teâlâ hakkında şek ve şüpheyne düşmüştür. Şek ve şüphe devam ettiği zaman Allah Teâlâ'nın hoşnut olmayacağı şeylere meyletmıştır. Meyil çoğaldığı oranda korkuda çoğalıp kalbin yerini değiştirmiştir. Böylece kalbin yeri olan göğüs endişe ve huzursuzlukla dolmuştur. Bunun nedeniyse sebeplerin tesirine inanmak ve bu sebeplere teslim olmaktır. "Abdullah b. Ömer b. Hattâb (ö. 73/693) bir gün sefere çıktığında arkadaşlarının çok korktuklarını benizlerinin korkudan sapsarı olduğunu görür. Ne oldu size? Diye sorduğunda arkadaşları şöyle demiştir: Karşımızda yol kesen ve parçalayıcı bir aslan var. Bunun üzerine devesinden inen İbnu Ömer aslana şöyle demiştir: Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem, ancak Allah Teâlâ Âdem oğluna, Âdem oğlunun kendisinden korktuğu kimseleri (sebepleri) musallat kılmıştır. Şayet Âdem oğlu Allah'tan başkasından korkmasaydı, Allah hiçbir kimseyi kendisine asla musallat kılmazdı. Ve ancak Âdem oğlu fail zannedip kendisine dayandığı kimselere teslim edildi. Faraza Âdem oğlu Allah'tan başkasına ümit bağlamasaydı (güvenmeseydi) Allah Teâlâ onu kendisinden başkasına asla teslim etmezdi,²⁷¹ buyurmuş ve sözünde doğruyu söylemiştir, sen bize mi musallat olacaksın, demiş ve aslanı kovmuştur." Sonuç olarak mü'min Allah Teâlâ'ya teslim olduğu ölçüde nefsi sebeplerden korkmamıştır.²⁷²

Müellif, Ebû Zer Cündeb b. Cünâde b. Süfyân el-Gıfârî'in (ö. 32/653) rivayet ettiğine göre, Peygamber Efendimiz ona şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Nerede olursan ol, Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde ol! Kötülüğün peşinden iyi bir şey yap ki onu yok etsin. İnsanlara da güzel ahlâka uygun biçimde davran!"²⁷³ İsmail Efendi bu hadise göre nefsi emmârenin kötü hasletlerinin silinmesinin üç şeye bağlı olduğunu ifade etmiştir. İlki, takvadır. Kişi nerede olursa olsun Allah Teâlâ'nın onu her zaman gördüğünün bilincinde olmasıdır. İkincisi, işlenen günahların hazzı nasıl nefse

²⁷⁰ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 38-41.

²⁷¹ Camiüssağır 2609.

²⁷² Münâvî, *Feyzü'l-kadîr III*, 7, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen et-Tirmizî, *Nevâdir-ul-Usûl I, III, IV*, (b.y.: y.y., t.s.) 176, 80, 148., akt. Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 41-42.

²⁷³ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Birr*, 55.

tattırıldıysa, aynı şekilde ibadetlerin acılığı, nefsin alışkın olduğu hazların terkedilmesiyle nefse tattırılmasıdır. Bu tövbe ile gerçekleşmiştir. Nefsi emmârenin kötü hasletlerinin silinmesinin üçüncü keyfiyeti ise levvâme nefsin etki ettiği anda bunu fırsat bilerek tövbe etmektir. Nefs-i emmâre tabiatıyla bir olduğunda makamı küfür, şirk, şek ve şüphe olmaktadır. Birtakım hasletleri devam etmekle beraber, kötü huylarını terk etmek istediğinde sıfatı levvâmeye dönüşmüştür.²⁷⁴

Nefs-i Levvâme

Nefsi levvâme müminlerden isyan edip günah işleyerek sonrasında nefsini suçlayan ve kınayan nefstir. Dokuz sıfatı vardır. Bunlar, ibadetine güvenerek kendini herkesten yüce görmek, günahları açıkça işlemek, birçok gerçekleri bilmemek, çok uyumak, çok yemek ve içmek, aç gözlülük çok kazanmak hırsı, müminlere ezâ ve cefâ etmek, israf sayılacak derecede giyinip kuşanmayı sevmek ve boş faydasız sözlerle lüzumsuz beyanlarla dünya ve ahiret hayrı olmayan konuşmalarla vaktini öldürmektir.²⁷⁵ İsmail Efendi, nefs-i emmârenin Allah Teâlâ'nın emirlerini işittiğinde içini bir endişe kaplayacağını söylemiştir. Bundan nedamet duyması sebebiyle de nefs-i emmâre de beyincik içinde bulunan kirpi suretindeki nefsin azimlerinin güçsüz kalmasıyla kirlenmiş kalbe nurun ışıltıları aksetmiştir. Levvâme, kendi kendini kınayan nefis hissettiği nedamet ile Allah Teâlâ'ya teslim olursa korkusu sevgiye dönüşmüştür. Kötü istek ve arzularından kurtularak tövbe ve takva ile şereflenmiştir. Levvâme nefsin nitelikleri mülhimeye dönüşmüştür.²⁷⁶

Nefs-i Mülhime

Nefsi mülhimeye ulaşan kula Allah Teâlâ ilim ve ihsan buyurmuştur. Bu nefis müminlerden âlim olanların nefsidir. Nefsi mülhimenin şartları sekizdir. Bunlar, ilim, tevazu, tövbe, sabır, şükür, cömertlik, kanaat ve tahammüldür. Bu nefste ilim ve emsali sıfatlar olsa da amelsizlik ve ihlassızlık korkusu da bulunmaktadır.²⁷⁷ Müellif, nefsi mülhimenin ilahi emirler ile teslim olunca korkusunun sevgiye, inkârının imana, riyasının ihlase dönüşeceğini söylemiştir. Allah Teâlâ'nın buyrukları nefsine

---

²⁷⁴ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 196-202.

²⁷⁵ Ozak, *Ziyet-ül-Kulüb (Kalplerin Ziyneti)*, 33-34.

²⁷⁶ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 7.

²⁷⁷ Ozak, *Ziyet-ül-Kulüb (Kalplerin Ziyneti)*, 34-35.

öğretilmiştir. Artık gözüyle görüyormuşçasına cennet, cehennem, azap ve sevabı temaşa etmiştir.²⁷⁸

Nefs-i Mutmainne

Nefsi mutmainneye erişenlerin sıfatları yedi tanedir. Bunlar, amel ve ihlas, tevekkül, telezzüz, riyâzet, ibadet, şükür ve rızadır.²⁷⁹ İsmail Efendi, ilhamlanan mülhime nefse bundan sonra bir yandan melek diğer bir yandan ise şeytanın musallat olmaya başlayacağını söylemiştir. Mürşidin kişiye vesveselerden korunma yollarını bildireceğini belirtmiştir. Allah Teâlâ yolunda olan kul benliğini mürşidinin benliğine fenâ buluncaya kadar dercetmiştir. Bundan sonra kalp üzerinde melek bulunmuş, mürşidinin ruhaniyetini temsil eden melek şeyh vazifesini görerek saliki irşat etmiştir. Kalbe nurun aksetmesinin anlamı bu şekilde açıklanmıştır.²⁸⁰

Nefs-i Raziyye

Nefsi raziyyeye ulaşan kimsede yedi sıfat zuhura gelmiştir. İhlas, malayaniyi terk etmek, zikir, zühd, vera', keramet ve riyâzâtır. Bu makam çalışmakla elde edilmemiştir. Allah Teâlâ isterse kulunu bu makama getirmiştir.²⁸¹ İsmail Efendi, nefsi mutmainnenin eriştiği makama rıza gösteren ruh, kalp ve aklın raziyye makamına geçiş yaptığını söylemiştir. Sağgörüsünün açılmasıyla birlikte madde alemi hayale, hayal alemi ise gerçeğe dönüşmüştür. Şeytan burada kişiye vesveseler vermeye devam etmektedir. Salik şeytana uyarsa bulunduğu hal istidracâ dönüşmüştür. Şeyhinin isteklerini kabul ettiğinde ise dini vecibeler sevdendirilmiştir. Böylece ibadetlerin zorluğu salikte son bulmuştur.²⁸²

Nefs-i Merdiyye

Nefsi merdiyye de kul Allah Teâlâ'dan razı olduğu gibi bu nefis makamında Allah Teâlâ'da kulundan razı olmuştur. Nefsi merdiyyenin sıfatları altı tanedir. Allah Teâlâ'dan gayrısını terk etmek, Allah Teâlâ'nın yarattıklarına karşı lütufla muamele etmek, Allah Teâlâ ile yakınlaşmak, Allah Teâlâ'nın yarattıklarına karşı tefekkür içerisinde olmak, Allah Teâlâ'nın verdiği nimet ve rızıklara razı olmak ve Allah Teâlâ'nın mârifetine ulaşmaktır.²⁸³ İsmail Efendi, nefsi merdiyye derecesine nail olan

---

²⁷⁸ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 9.

²⁷⁹ Ozak, *Ziyet-ül-Kulûb (Kalplerin Ziyeti)*, 36.

²⁸⁰ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 11.

²⁸¹ Ozak, *Ziyet-ül-Kulûb (Kalplerin Ziyeti)*, 36-37.

²⁸² Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 13.

²⁸³ Ozak, *Ziyet-ül-Kulûb (Kalplerin Ziyeti)*, 37.

ruh, kalp ve aklın nazarında dünyanın bir değeri kalmayacağını ifade etmiştir. Madde alemi zeval bulmuştur. Yapılan ibadetlerin sonuçlarını müşahade ederek Allah Teâlâ'nın kullarının içerisinde dahil olmuştur.²⁸⁴

Nefs-i Kâmile

Nefs-i kâmilede kul, İslam hukukunu, şeriatı, uygular, ondan ayrılamaz hale gelir. Bu mertebede kullar ikiye ayrılmıştır: Velîler ve velî-i mürşidler. Velî kimseler, fenâ halindedir ve başkalarından haberdar değildirler. Fenâ buldukça bekâ makamına ulaşanlar ise velî-i mürşidlerdir. Bu kimseler irşad etme vasfına sahiptirler. Bu mertebedeki kimseler “ârif-i billâh” olarak nitelendirilmiştir. Bu makamdaki kimseler için, nihayete erişme yoktur. Sürekli olarak gelişme ve Allah Teâlâ'ya yaklaşma çabası içindedirler.²⁸⁵

4.2.5.3. Ruhlarla Antlaşma

İsmail Efendi, İbrâhim Hakkı Erzurûmî'den (ö. 1194/1780) insanın bedenden önce ruhunun yaratılmış olduğunu ardından imtihan olmak üzere de dünyaya gönderilmiş olduğunu rivayet etmiştir. Müellif, Allah Teâlâ'nın ruhları yarattığı zaman ruhlara hitap ederek “...Ben sizin rabbiniz değil miyim?”²⁸⁶ diye sorduğunu, cemaline mazhar olarak isim ve sıfatlarıyla Allah Teâlâ'yı tanıyanların aşk ve şevkle “evet, sen bizim Rabbimizsin şahit olduk” dediklerini, cemal sıfatına değil de celâl sıfatına mazhar olanların Allah Teâlâ'yı isim ve sıfatlarıyla tanımadan yine de “evet sen bizim Rabbimizsin, şahit olduk” dediklerini belirtmiştir. Ruhların dünyaya geldikten sonra kimisinin verdiği sözü unuttuğunu, kimisinin hatırladığını beyan etmiştir. İsmail Efendi, birçok müfessirin, şeyhlerin, Fahreddin er-Râzî gibi önemli âlimlerin ve selefi mezhebine göre de “kalû belâ” yani ruh aleminde kul ile Allah Teâlâ arasında geçen antlaşmanın gerçekten vuku bulmuş olduğunu söylemiştir. Yine müellife göre, ruhlar aleminde böyle bir antlaşma geçmesine rağmen neden hiçbir insanın bunu hatırlamadığını da şöyle izah etmiştir: Ruh bedene geldiğinde bu uzun bir sürede gerçekleşmektedir ve terkip sırasında aslî cüzler değiştiğinden bir kısım insan ahd-ü mîsâğı unutmuştur. Yine kimisi babasının sulbunda, kimisi anne rahminde, kimi doğduktan sonra süt döneminde, kimisi buluş çağına geldiğinde çevresi yüzünden unutmuştur. Unutmaları, bu ahdin olmadığını anlamına gelmemektedir. Bunun yanı

²⁸⁴ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 15.

²⁸⁵ Çetin, *Ehli Sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür*, 553.

²⁸⁶ A'raf, 7/172.

sıra peygamberler ve birçok evliya Allah Teâlâ ile kullarının sözleşmesini hatırlamaktadırlar. Ahd-ü mîsâk hadisesinin Arafat'ta Naman denilen yerde, Taif'de gerçekleştiğini söyleyip yer küresine kıyamete kadar var olan insanlar sığmazken o mekanlara nasıl sığdığını sorarak şüpheyi düşen insanlara ise müellif bir örnek vererek açıklık getirmiştir. Herhangi bir meyve ağacı meydana gelen meyveleri, yaprakları, tohumu olan bir çekirdeğe gizlenmiştir. Seneler içinde vermiş olduğu meyvelere bakacak olursak çekirdeğin de ağaç kadar olması gerektiği düşünülmesi gerekirdi ya da yazılan beş bin sayfalık kitap hacmi de bir cd içerisine aktarılabilmektedir, şeklinde izahat etmiştir.²⁸⁷

İnsanlarla Allah Teâlâ arasındaki ezeli misak düşüncesi, Müslümanların, özellikle de Müslüman tasavvuf ehlinin din bilincini, başka her türlü düşünceden daha çok etkilemiştir. Onların özgür irade ile kader, seçme ile kabul, Allah Teâlâ'nın ezeli ve ebedi kudreti ile insanın sevgi dolu cevabı ve verdiği sözü hakkındaki düşüncelerini anlamak için bu noktadan yola çıkmak gerekmiştir. Mutasavvıfın amacı da Allah Teâlâ'nın, geleceğin mahluklarını yokluk uçurumundan kurtarıp onlara ahirette kendisiyle yeniden karşılaşabilmeleri için can, sevgi ve anlayış bahşetmeden önceki yalnızlığına, Ruz-i Elest'in yaşantısına dönmektir.²⁸⁸

İsmail Efendi, ruh ile ilgili ruhun hakikatini hiçbir insanın bilmediğini ve bilemeyeceğini söylemiştir. Ruh ile ilgili yapılan tanımlamaların sadece bir tahminden ibaret olduğunu belirtmiştir. Nitekim “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh rabbimin emrindendir ve size pek az bilgi verilmiştir.”²⁸⁹ âyetinin bu hakikate işaret ettiğini ifade etmiştir. Yine İsmail Efendi, ruhların “Hazîrat'ul-Kuds” denilen yerde ikamet ettiklerini, Allah Teâlâ'nın emriyle oradan ayrılıp yer küresine indiklerini söylemiştir. Ruh, dünyaya geldikten sonra “Hazîrat'ul-Kuds” denilen asıl vatanını hatırladığında nefsin buna engel olduğunu söylemiştir.²⁹⁰

---

²⁸⁷ Çetin, *Aşk I*, 8-10, 20-21, 24-25.

²⁸⁸ Annemarie Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, (İstanbul: Kabcı Yayınları, 2001), 43.

²⁸⁹ İsra, 17/85.

²⁹⁰ Çetin *Aşk I*, 55-57, 72.

4.2.5.4.Hevâ

Hevâ kelimesinin sözlükte, “heves, istek, sevmek, keyif, meyil, düşme ve yükselme” gibi anlamları olduğunu söyleyebiliriz.²⁹¹ Kur’ân-ı Kerîm’de ise hevâ kavramı nefsin istek ve arzularını ifade eden bir terimdir.²⁹²

İsmail Efendi, hevâ kelimesinin kökenine bakarak bir tanımlama getirmiştir. عليم “âlîme” babından هوى “hevâ” kelimesinin nefsin şer yönde riyaseti, şöhret ve serveti arzulaması anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Diğer anlamda ise رمي “rama” يرمى “yermî” kalıbından gelen هوى “hevâ” kelimesinin mastarı هوى “hevyen” kelimesi ise verdiği bir nimetten ötürü nimeti vereni aşk ile sevmek ve sevilen maşuk manasına geldiğini söylemiştir. هوى “hevâ” kelimesi nefsin istek ve arzusu manasında kullanıldığında kişi her türlü fenâlık ve işkencelere sevk ederek alâ-yi illiyyînden, esfeli sâfilîne düşürmüştür. Bu kelime sevgi ve aşk manasında kullanıldığında ise sahibini her türlü fenâlıklardan alıkoyarak nefsin istek ve arzularına uyan kimseleri tedavi etmiştir.²⁹³

Bedir savaşında esirlere yapılacak muamele de öne sürülen fikirlerle alakalı Hz. Ömer (ö. 23/644)’in söyledikleri içinde “*Resûlullah, Ebû Bekir’in dediğini beğendi (heviye), benim dediğimi beğenmedi (lem yehve)*”²⁹⁴ geçen ifade de heva fiili, olumlu bir anlam ifade etmiştir.²⁹⁵

4.2.6.Hikmet

İsmail Efendi hikmet kelimesini, Ebû’l-Hasen Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdi el-Belhî (ö. 150/767) nakledildiği üzere, Kur’ân-ı Kerîm’de hikmet kelimesinin, Kur’ân-ı Kerîm’in öğütleri, Kur’ân-ı Kerîm’de ibret verici ve hayret veren sırlar, ilim ve ilimden anlamak, nübüvvet olmak üzere dört vecihle tefsir edildiğini belirtmiştir. “O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş

²⁹¹ er-Râgıb el-İsfahânî, *Mufredâtu Elfâzi’l-Kur’ân* (Beyrut: y.y., 1992), 849; Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî el-Hanefî, *et-T’arîfât*, (Beyrut: y.y.,1995), 257; İbnu’l-Hatîb, *Ravdatu’t-Ta’rîfât*, ed. M. İbrâhim el-Kettânî, (Beyrut: y.y., 1970), 339-340, Muhammed Ali b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu’l-İstîlâhâtî’l-Funûn II*, (İstanbul: y.y.,1984), 1543.

²⁹² Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yayınları, 1997), 190-191.

²⁹³ Çetin, *Aşk I*, 163.

²⁹⁴ Müslim, *Cihâd*, 58; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (İstanbul: y.y, 1413/1992), 1/31, 32.

²⁹⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân II*, (Kahire: y.y, 1387/1967), 19.

demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar.”²⁹⁶ Ebü’s-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî el-Âlûsî (ö. 1270/1854) ayeti kerimesini tefsir ederken Ebû Hayyân el-Endelüsî’nin (ö. 745/1344) nahvî-edebî tefsiri olan el-Bahrü’l-Muhît’te bilinen ve tanınan hikmetin tefsirinde mana itibarıyla aynı noktada toplanan ilim erbabının yaklaşık olarak yirmi dokuz civarında sözleri olduğunu söylemiştir. Bazı âlimler ıstılah edindikleri, bazı âlimler hikmetten mühim gördükleri meseleyle umum ifade eden hikmeti, öz manası olan bir ferdiyle tefsir etmişlerdir. “İhkâm” mastarından alınan hikmet, ilimde, amelde hem ilim hem amelde ihlas üzere hatadan korunmak emirleri yerine getirmekten ibaret itkandır.²⁹⁷

Ashap, tabiîn ve tebeu’t-tâbiînden bize ulaşan ilmi tasavvuf, aslında hikmetle ve “mev’ızet-ul -hasene” güzel öğüt ile vasıflanmaktadır. Hikmeti yani ilmi tasavvufu enbiyâ-yı izâmdan sonra itikat olarak, fiilen ve amelen peygamberlerin yolunu yol edinenlerin sırrına Allah Teâlâ hibe etmiştir. Buna ilmi tasavvuf, ilmi ahlâk veya ilm-i ledünnî de denilmiştir. İsmail Efendi, konu, gaye, metâlib ve tarif olmak üzere dört itibarla Allah Teâlâ tarafından bir bağış olmasıyla beraber en geniş kapsamı ile hikmetin vesilelerinin şunlar olduğunu söylemiştir: Allah Teâlâ’nın tevhidi, tevhidi Rubûbiyyet, Peygamber Efendimizin ashabının ve bugüne kadar tabiileri tarafından beyan edildiği üzere Allah Teâlâ’nın mârifeti, gücü nispetinde şer’i şeriften öğrenilen ilimle amel edilmesi, gayretin harcanılması nispetinde daimi ve sürekli Allah Teâlâ’ya sığınış, Ehl-i sünnetin âlimlerine müracaat halinde sözlerin anlaşılması, hatadan korunulması, fethin müyesser olunması için iyiden iyiye manayı düşünmekte zihnin serbest bırakılması, Peygamber Efendimizin beyan etmiş olduğu sünnetine itaat, beşer takati tespitinde uyulması, ashap ve zamanımıza kadar devam eden ilmen ve amelen özü sözü birleşen ulemânın sevilmesi onlara saygıda bulunulması ve beraberinde olunmasıdır.²⁹⁸

İsmail Efendi bazı kimselerin hikmeti, güç nispetinde aleyhte ve lehte eşyanın hakikatının, olduğu vasıf üzerinde bilinmesi olarak tarif ettiklerini buna da *ilm-i nafi* denildiğini belirtmiştir. “O, dilediğine hikmeti verir ve kime hikmet verilirse o kimse birçok hayra nâil olmuş demektir. Bunu ise ancak derin kavrayış sahibi olanlar düşünüp anlarlar.”²⁹⁹ ayetinde ise hikmetin iki kısmına işaret edilmiştir. Birincisi ilmi

²⁹⁶ Bakara, 2/269.

²⁹⁷ Çetin, *Tâ’lim-i Asfiyâ*, 38-39.

²⁹⁸ Çetin, *Tâ’lim-i Asfiyâ*, 43-44.

²⁹⁹ Bakara, 2/269.

nafi, faydalı ilim denilen vehbi hikmettir. İfrat ve tefritten bağımsız fitri ve tabii olan hikmet, iradi hikmetten ayrı bir lütuftur. Nefsin lehinde ve aleyhinde olan haramlarında ilmi bu sayede bilinmiştir. İkincisi ise kazanılan iradi hikmettir. İfrat tarafı güzel konuşma, tefrit tarafı anlayışsızlıktır.³⁰⁰

Sonuç itibarıyla hikmet, genel olarak ilmi tasavvuf ile özdeşleştirilmektedir. Bu, Allah'ın lütfu ve keremiyle seçkin kullarından yarattığı, peygamberlerin izinden giden, sinir sistemi ve iç duyguları arasında ayırım yapabilen, tamamen gafletin ağır uykusundan kalben ve ruhen uyanmış, nefsin hevâsının güçlü kelepçesinden kurtulmuş, sade ve samimi bir şekilde ilmiyle amel eden âlimlere özgü bir niteliktir. Bu özel kişilere Allah, bazı sırları açıklamış ve onları Peygamber Efendimizin öğretilerine içtenlikle bağlı, sadakatle tabi olan, ilimle amel eden halis evliyalar olarak bahşetmiştir. Onları bazı sırlara da muttali kılmıştır. Bu kimseler ise Peygamber Efendimize içtenlikle, sadakatle tabi olup ihsan derecesine ulaşan ve ilmi ile amel eden halis evliyadır. "...Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."³⁰¹ Meâlindeki ayetin delili ile Allah Teâlâ kalplerine emaneti indirmiş ve kendilerini irşatta elverişli kılmıştır.³⁰²

4.2.7. Gayb

Gayb, duyu organları ve aklın dışında, zaman ve mekân sınırlarının ötesinde bilinmeyen şeyleri ifade etmek için kullanılır.³⁰³ Allah Teâlâ, "Gaybı O bilir, gizlisini kimseye açmaz."³⁰⁴ buyurmuştur. Ayette de ifade edildiği üzere Allah Teâlâ'nın dilemesi ve istemesi dışında kimsenin gayba vakıf olamaz.

İsmail Efendi, şehadenin zıttı olan gaybı iki kısımda incelemiştir. Birincisi ilmullahtır. Eşyayı hakikati üzere en geniş tafsilatla bilmek ve müşahade etmek demektir. Ulemânın ittifakı ile bunu iddia eden kimse kafir olmuştur. Çünkü Allah Teâlâ'ya nazaran gayb diye bir şey yoktur. Gayb, zâhiri ve bâtını duygulardan gizlilik, mahluka nazarandır. İkincisi gaybi mukayyettir. Gayb-ı mukayyet de kendi içerisinde iki kısma ayrılmıştır. Birincisi bazı zevatın kendi bilgisinin dairesinde bazı gaybi şeyleri bilmesidir. Bu bilgi ondan başka umum mahluka gizli kalmıştır. İkincisi şahsın kendi

³⁰⁰ Çetin, *Tâ'lim-i Asfiyâ*, 49.

³⁰¹ Bakara, 2/282.

³⁰² Çetin, *Tâ'lim-i Asfiyâ*, 54.

³⁰³ Muhammed Seyyid Celyend, *el-İnsân ve'l-Vahy I*, (Dâru Kubâ: y.y., t.s). 81-82.

³⁰⁴ Cin, 72/26.

nefsini istek ve arzularını niyetlerini bilmesidir. Umum mahluktan gizli bu gaybın ise dört derecesi vardır. Birincisi enbiya ve evliya ilimleridir. Allah Teâlâ'nın mucize, keramet gibi gaybi mutlaktan kendilerine cüz'en bildirdiği şeylerin bilinmesidir. İkincisi, enbiya gelmeden önce muteber âlimlerin ilmidir. Kâinatın bir Halık'ı ve O'nun kemâl sıfatlarının sahibi olduğunu bilmeleridir. Üçüncüsü, bir kimseye “yarın ölür” diyen kimsenin ilmidir, nadir olarak enbiya ve evliyaya bildirilmiştir. Bu üç kısım gaypten Allah Teâlâ icab-ı halde peygambere mucize ve evliyaya keramet olarak bildirmiştir. Bunların hepsi zuhur mertebesine dahil edilmiştir. Umum mahluktan gizli kaldığı için mecazen buna gayb denilmiştir. Dördüncüsü, hiçbir mahlukun bilmediği ilimdir, Allah Teâlâ'dan başka hiçbir kimse onu bilmemiştir. Bu ilim derecesini iddia eden kimse kafir olmuştur. Müellif, diğer üç gaybı iddia etmenin küfür sayılmayacağını söylemiştir.³⁰⁵

Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtûrîdî es-Semerkandî (ö. 333/944) ise gaybı duyu ve akılla doğrudan algılanamasa da bilgi ve haberler ile kavranabilen bir alan olarak ifade etmiştir.³⁰⁶ Bu bağlamda gayb, insanın sınırlı kapasitesi ile algılanamamaktadır. Ancak Allah Teâlâ isterse vahiy yoluyla insanlara bildirebilir. Cennet, cehennem, sırat, mizan gibi konular duyularla hissedilemediği halde akıl bu konuları mantıklı kabul edip inanmıştır. İslam düşüncesinde, akıl ile gayb konularının anlaşılabilir olması, inanç sisteminin temelini oluşturur; çünkü akıl, insanın Allah Teâlâ'ya inanmasında ve onun varlığını düşünmesinde kılavuzluk eden bir araç sayılmıştır.

4.3.İsmail Çetin'e Göre Amelî Tasavvuf

Amelî Tasavvuf, tasavvufun pratiğe yönelik yorumunu ifade eder. Bu yaklaşım, sadece teorik düşüncelerin değil, aynı zamanda manevi değerlerin günlük yaşamda pratiğe dönüştürülmesine de vurgu yapar. Bu bağlamda amelî tasavvuf sadece ibadet ve ritüellerle sınırlı kalmayıp ahlâki değerlere, insan ilişkilerine, adalet anlayışına ve toplumsal sorumluluğa odaklanır. Bu perspektifte, tasavvufî öğretileri anlamak ve yaşamak önemlidir. İnsanlar, günlük hayatlarındaki her anı, ibadetlerini ve ilişkilerini

³⁰⁵ Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*, 289-290.

³⁰⁶ Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebu Mansûr el-Mâtûrîdî es-Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân I, XVI, IV*, ed. Bekir Topaloğlu İbrahim Halil Kaçar. (İstanbul: Mizan Yayınları, 2008), 15, 186, 80.

tasavvufi prensiplere uygun bir şekilde yönlendirmeye çalışırlar. Bu, içsel bir dönüşümü ve Allah’a daha yakın bir murakabeyi amaçlar.

Amelî tasavvuf, bireyin manevi gelişimini desteklerken, toplum içinde de olumlu bir etki bırakma amacını taşır. Bu çerçevede, iyilik, hoşgörü ve sabır gibi erdemlerin günlük yaşamın bir parçası haline getirilmesi ve bu değerlerin topluma yayılması hedeflenir. Bu pratiğin temelinde, Allah’a olan sevgi ve bağlılıkla birlikte, insanlar arasındaki ilişkilerin, etik davranışların ve toplumsal sorumluluğun önemi vurgulanmaktadır.

4.3.1.Tasavvufi Eğitim

Tasavvufi eğitim, teorik bilgilerin ötesine geçerek günlük yaşantıda uygulama ve deneyimleme üzerine yoğunlaşarak bireyi manevi olgunluğa ulaştırmayı amaçlar. İsmail Çetin Efendi de tasavvufi eğitim tarikatlar bağlamında mürid-mürşid ilişkisi, evliyalar, rabita, tevessül, zikir ve keramet gibi temel kavramları içeren zengin bir manevi disiplini yansıtmaktadır.

4.3.1.1.Tarikat

Tarikat Arapça kökenli bir kavramdır. Kelime anlamı olarak “takip edilecek yol, izlenecek yöntem, hal, gidiş” gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu “tarâik” olan bu terim maneviyatını derinleştirerek Allah Teâlâ ile daha yakın bir bağ kurmak isteyen kimselere özgü yaşam tarzı ve uygulamalarını benimsemeye denir.³⁰⁷

İsmail Efendi tarikatların birinci temelini *tevhid* olduğunu belirtmiştir. Tevhidi ise Allah Teâlâ’nın Rubûbiyyet’ini kabul etmek ve gayrinden Rubûbiyyet’i nefyetmek olarak açıklamıştır. Tevhid-i Rubûbiyyet’in İslam dininin ilk temeli olduğunu söylemiştir. Tarikatların ikinci temelini ise tenzih olduğunu belirtmiştir. Tenzih Allah Teâlâ’nın zâtı şerifinin mahluktan, mahlukun O’na ulaşmasından, O’ndan ayrılmasından, O’nunla birleşmesinden, mahlukun sıfatıyla vasıflanmaktan, akla ve zihne gelen ve hissedilen suretlerden pak ve uzak olması olarak açıklamıştır. Bir kimse inancının olduğunu, Allah Teâlâ’nın noksan sıfatlardan münezze olduğunu belirterek diliyle Allah Teâlâ’yı tenzih etmeye gerek olmadığını savunursa ona karşılık olarak tenzihten maksadın mevcut bir şeyi nefyetmek olmayıp, nefyinin imkânsız olduğunu, tenzihten maksadın, zihne Allah Teâlâ’ya layık olmayan vasıfların gelmesinin

³⁰⁷ Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbu’t-ta’rîfât*, 141., Tehânevî, *Keşşâfu Istulâhâtı’l-Fünûn II*, 1133- 1134.

nefyedilmesi olduğu söylenmiştir. Bunu idrak edemeyen kimseler zikre, tesbihe gerek olmadığını, Allah Teâlâ'nın ruhumuzdan bize daha yakın olduğunu, dinini tatbik etmenin zikir olduğunu ve ihtiyaç olmadığını söylemişlerdir. Müellif, bu kimselerin tesbih ve zikrin hakikatini idrak etmekten aciz kimseler olduğunu söylemiştir. Kur'ân-ı Kerîm'deki birçok ayette tesbih ve tenzih ile başlandığı gibi, birçok ayet tesbih ve tenzih ile hitam bulunduğunu belirtmiştir. "Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da Allah'ı tesbih etmektedir. O azîzdir, hakîmdir."³⁰⁸ "Göklerde bulunanlar da yerde bulunanlar da egemenliğin mutlak sahibi, her türlü eksiklikten uzak, üstün ve her işi hikmetli olan Allah'ı tesbih ediyor."³⁰⁹ ayetlerine tesbih ve tenzih ile başlandığı gibi tesbih ve tenzih ile hitam bulmuştur. Tevhide imanının da tenzih ve takdis şartıyla tasdikten ibaret olduğu belirtilmiştir.³¹⁰

İsmail Efendi, tevhidi, tevhid-i şühûdî ve tevhid-i vücûdî olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Tevhid-i şühûdî, bir tek olan Allah Teâlâ'nın müşahedesidir. Allah Teâlâ'dan başkasının görülmemesidir. Tevhid-i Vücûdî ise yolcunun, mevcudu bir tek olarak bilmesi, itikat etmesi, gayrini hiç bilmesi ve itikat etmesidir. Tevhid-i Şühûdî'nin zuhuru, bu yoldan ayrılmaz bir husus olmuştur. Çünkü fenâ onsuz tahakkuk etmemiştir. Tevhid-i vücûdu ise böyle değildir. Tevhid-i Vücûdî dinden ayrılmaz bir husus değildir. Müşahede ile Allah Teâlâ'nın Vücûd'un zuhurunun istilası ve zuhur anında yolcuya tevhid-i şühûdinin galebe çalması masivayı bilmeyi engellemiştir. Şüpheden uzak gözle, yakîn üzerine güneşin zuhuru ve istilası, yıldızların görülmesini engellemesi onların yokluğunu gerektirmemiştir. Açık bir şekilde güneşin görülmesinden dolayı var olan yıldızlar elbette görülmemiştir. Bunu gören kimse yıldızların varlığını bildiği ve yokluğuna hüküm edemediği halde sadece güneşi görmüştür. Böyle gören kimse yıldızların varlığını nefyeden cemaati inkâr etmek makamında bulunmuştur. İnkârlarının vakıa muhalif olduğuna hükmetmiştir. Bu bağlamda tevhid-i vücûdî bir tek olan Allah Teâlâ'nın vücûdundan başkasının vücûdunu, gayrinin varlığını inkâr etmekten ibarettir. Bu hem akla hem de şer-i şerife muhalif olmuştur. İsmail Efendi, tevhid-i şühûdînin ise bu şekilde olmadığını söylemiştir. Tevhid-i şühûdî bir tek olanın müşahade edilmesi ve doğuşunun esnasında yıldızların görülmesinin nefyedilmesinden ibarettir. Müellif, hak olan şeriata muhalif görülen bazı meşayihın sözleri örneğin Hâllac-ı Mansûr (ö. 309/922), "Ene'l-Hak"

³⁰⁸ Saff, 61/1.

³⁰⁹ Cuma, 62/1.

³¹⁰ Çetin, *Ahlâki Reçeteler*, 102-105.

sözü, Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö. 234/848 [?]) “Subhani ma a’zame şani” ve benzeri sözleri tevhid-i vücûdî makamında değil, tevhid-i şühûdî menzilesinde saymak gerektiğini belirtmiştir. Sözlerini şeriata muhalif olmadığına hükmetmek gerektiğini söylemiştir. Onların nazarında Allah Teâlâ’dan başkası gizlenince halin galibi çalmasından öyle konuşmuşlardır. Allah Teâlâ’dan başkasını göremeyip ispat edememişlerdir. Zira “Ene’l-Hak’ın” manası “Ene” değil “Enne’lhul-Hak”tır. Çünkü Hâllac-ı Mansûr nefsinin dahi görmeyince onu da ispatlayamamış olduğunu söylemiştir. Nefsinin görüp de nefsinin “Ene’l-Hak” dememiştir. Böyle demek küfür olarak nitelendirilmiştir. Bâyezîd-i Bistâmî'nin “Subhânî” sözü ise nefsinin tenzihi değil, bilakis Allah Teâlâ’yı tenzihtir. Hayret makamı denilen aynî-yakîn makamında bazılarından böyle sözler tezahür etmiştir. Tarikatların üçüncü temeli *Peygamber Efendimizi tanımaktır*. Peygamber Efendimizi tanımak için “Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O’dur. Buna tanık olarak da Allah yeter. O, Allah’ın elçisi Muhammed’dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah’ın lütuf ve rızâsına talip olarak hep rûkûda ve secdede görürsün. Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur; Tevrat’ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil’deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlılaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaad etmektedir.”³¹¹ ayeti kerimeleri yeterli gelmiştir.³¹²

Tarikatların dördüncü temeli ve tevhidin birinci müeyyidesi *şariat-i Ahmediye’yi tanımaktır*. Tarikatların beşinci temeli ve tevhidin ikinci müeyyidesi, *Muhabbetullah*’tır. Fıtratından ayrılmayan ve tabii olarak içlerindeki fitri muhabbet ve aşktan dolayı ittibâ eden muratlar meczup-u salik, fitri olan aşk ve muhabbetini kaybetmiş bilahare inâbe ile Peygamber Efendimize itaat ederek aynı aşk ve muhabbeti kazanan müridlerse salik-i meczup olmuştur. Her iki cihetle Muhabbetullah, Allah Teâlâ’nın celal ve cemalini zihinde istihzar etmekle lezzet bulmak imanın aslından sayılmıştır. Kemâlüddîn Abdürrezzâk b. Ebî’l-Ganâim Muhammed el-Kâşânî (ö. 736/1335) naklen İsmâil Hakkı Bursevî tefsirinde demiştir

³¹¹ Fetih, 48/28-29.

³¹² Çetin, *Ahlâki Reçeteler*, 113-114, 120, 123.

ki: Peygamber Efendimize olan sevgi ona uymak söz, amel, ahlâk olarak itikat ve suret olarak yolunda yürümek ile tasdik edilmiştir. İlahi aşkı dava etmek, o sevginin kutbu ve mazharı olan Peygamber Efendimizin yolunu şeriatını terk etmekle asla bağdaşmamıştır. Peygamber Efendimizin sünnetini ihya etmekten payı olmayanın ilahi aşk ve muhabbetten de payı yoktur. Buradan anlaşılmıştır ki tasavvuf yolunda ilahi muhabbet ve aşkı iddia edenlerden iki şart istenmiştir. Birincisi, ilmi hikmet olan şeriatın bilinmesi; ikincisi, ameli hikmet olan Peygamber Efendimizin şeriatının hayatına hâkim kılınmasıdır. Bu iki hikmet asla gizli kalmamış, varsa görülmüştür. Muhabbetullah, Peygamber Efendimizin şeriatını hâkim kılmakla, ona uymakla, emirlerini imtisal ve yasaklarından sakınmaktan ibarettir. Tarikatların altıncı temeli ve tevhidin üçüncü müeyyidesi *tevelli ve teberridir*. Tevelli, iyileri dost tutmak, ehl-i beyti sevmek, onlardan medet ve şefaât istemek, Allah Teâlâ'nın salih kullarını vesile edinmektir. Tevellinin zıttı ise teberridir. Kötü insanlardan uzaklaşmak uzak durmak sevmemek ve onlardan çekilmek demektir. Allah Teâlâ bu konuda şöyle buyurmuştur: “Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol! Siz de azıp sapmayın. Allah, yaptıklarınızı çok iyi görmektedir. Zâlimlerin yanında olmayın; sonra ateş sizi de yakar. Allah'tan başka dostlarınız olmadığına göre bir yerden yardım da göremezsiniz!”³¹³ Bu iki kanat bütün tarikatlar da esas kılınmıştır. Dinin müeyyidelerinden sayılmıştır. Çünkü Allah Teâlâ'yı sevmek dostlarının sevgisini de gerektirmiştir. Dostları sevmek düşmanı olan kafirler, münafıklar, asiler, fasıklardan nefreti gerektirmiştir.³¹⁴

İsmail Efendi, tarikatların tasavvufi çalışmaların, amaçları gayeleri ve maksatlarının inkişaf, yani Allah Teâlâ'nın zâtını görmeyi engelleyen nurların müşahadesi olarak açıklamıştır. Kimi cehri zikir, kimi gizli zikre tercih ettilerse de en sonunda hepsi nefy-u ispat ve murakabelerde birleşmişlerdir. Bir ağacın dallarının filizleri dallarda, dallar ve yer altındaki damarlar da kök gövdesinde birleştiği gibi, kalbi ve lisani zikirler, gizli ve cehri tarikatlar da vahdet makamında birleşmişlerdir. Amaç tevhide yani vahdet makamına ulaşmak ve tevhitte istiğrak bulmak demektir. İsmail Efendi, hissi ve manevi olmak üzere iki alem olduğuna değinmiştir. Hissi aleme, alem-i mülk; manevi aleme, alem-i melekût denilmiştir. Duygularla hissedilen, madde ve cisim sahasına giren her şeye hissi alem denilmiştir. Zâhiri duygularla hissedilmeyen ve madde ve

---

³¹³ Hud, 11/112-113.

³¹⁴ Çetin, *Ahlâki Reçeteler*, 134, 145-154.

enerjinin ötesinde olan aleme ise alem-i melekût denilmiştir. Madde his âleminden saflaşan kimse, his ve hayalin ötesinde melekût aleminde yükselince kendilerine melekut aleminde bazı nurlar açılmıştır. Bu açılışa keşif denilmiştir. Seyr-i sülûkte madde aleminde kudsi aleme yükselişe denilmiştir. Madde aleminde başlar, melekût alemine ulaşmakla bitmiştir. Melekler, kudsi alemden nurları Allah Teâlâ'nın hakiki kul ve dostlarının akıl, kalp, sır ve ruhlarına aksettirdikleri için yahut da nurların kazanılmasına vasıta oldukları için kendilerine terbiyeci, erbab denilmiştir. Bu nurlar açılınca insan bir nevi maddi kelepçeleri koparmıştır, maddenin his ve hayalinin hücrelerinden çıkmıştır. Kudsi aleme geçişi imkânı bulmuştur. Bundan dolayı kendilerine veli, arif ve vasıl ismi verilmiştir. Bu bağlamda bu mevkilere ulaşabilmek içinde dört mertebeyi katetmek gerekmektedir. Birincisi Allah Teâlâ'nın zâtının görülmesine engel olan ve keyfiyet, kemiyet, suret, zarf, hudud, cüz ve külden münezzeh nurlardır. Bu mertebe Allah Teâlâ'nın nurlarının fiziksel tanımlamalarla açıklanamayacağı sınırlanamayacağı ifade edilmiştir. İkincisi, bu nurlardan akis yoluyla parlayan hakikat-i Muhammediyye ve nur-u Ahmediyenin kameri, on dördüncü gecede ay küresidir. Bu mertebe Allah Teâlâ'nın nurunun yansımından bahsedilmektedir. Hz. Peygamber'in hakikatine ve yüksek bir makamda olduğu ifade edilmiştir. Üçüncüsü, peygamberlere vahiy getiren Cibril'in yardımcıları olan kudsi meleklerin hakikat-i Muhammediyye'nin kamerinden vasıtayla veya vasıtasız olarak ayna gibi tespit ettikleri nurlardır. Cebrail aleyhisselamın yardımcıları olan kudsi meleklerin mertebesidir. Bu melekler Hz. Peygamber'in hakikatinin yansıttığı nuru görür ve bu nurlara aracılık etmektedirler. Dördüncü mertebe ise vasıta ile veya vasıtasız hakikat-i Ahmediyyeden veya hakikat-i Ahmediyye'nin kamerinden ya da meleğin aynasından o kudsi nurları kabul eden kâmil, arif, mürşid olan insanların kalplerinin hücreleridir. Bu mertebedeki kimseler nurları doğrudan ya da aracılar vasıtasıyla alabilirler. Sair insanlar bu hücrelere girerlerse, akis yoluyla hücrelere ulaşan nurdan faydalanmışlardır. Girmeyenler ise ehli hicaba katılıp mahrum olmuştur. Bu bağlamda diğer insanların yüksek mertebedeki kimselerin gönüllerine giremezlerse nurlardan yansıyan etkileri fark etmeyip bundan mahrum kalırlar, hicap, perde engel demektir ve bu mertebedeki insanların hakikatlere erişimindeki sınırları ifade etmiştir. İsmail Efendi yalnız Allah Teâlâ kendi kereminden bazı insanların kalplerini kabiliyetli yarattığını belirtmiştir. Fıtri olarak melek aynasından veya hakikat-i Muhammediyye'den aksetmiş olmuşlardır. Bunlara *meczubu salik* denilmiştir. Bu kimselere göre hicap, engel yoktur. Örneğin Şeyh Abdulkadir Geylani bu kimselerden

sayılmıştır. Allah Teâlâ bazı kimseleri de kabiliyetli yaratmış olduğu halde kalplerine nurların ulaşmasını gizlemiştir. Bu kimseler kabiliyetleri ile çalışıp zikrederek kalplerine o nurların aksedilmesi açılıp, tezahür etmiştir. Bu kimselere de salık-i meczup denilmiştir. Müellif, sonuç itibarı ile tarikatsız ve mürşitsiz kimse Allah Teâlâ'ya kavuşmaz denilemeyeceğini söylemiştir. Çünkü bu kimse muhtemel ki meczup-u saliktir. Meczup-u salık ise, onun cezbesi, aşkı kendisine mürşittir, yol göstericidir; yol gösterene ihtiyacı yoktur, çünkü kendisi yolda sayılmıştır.³¹⁵

4.3.1.2.Mürid

Tasavvuf yolunda ilerlemeyi gaye edinen bir kimsenin bu yolda ilerlerken manevi rehberliği kabul etmesi demektir. Mürid içindeki istek ve arzuyu Allah Teâlâ'ya yönlendirerek bir mürşide bağlanarak onun yönlendirmesi ile ilerlemiştir.³¹⁶ Tasavvuf ıstılahında ise kişinin manevi yolculuğunda içindeki muhabbeti Allah Teâlâ'ya yönelterek, hoşnutluğunu ve rızasını kazanmak gayesiyle nefsinin hevâ ve isteklerinden vazgeçerek manevi yükselişi için çaba göstermektir.³¹⁷ İsmail Efendi mürid kavramını manevi yolculuğa çıkan kişinin iradesini, arzularını Allah Teâlâ'ya muhabbeti ve bağlılığı doğrultusunda yönlendiren kişi olarak tanımlamıştır. Mürid, sevgilisi, yani Allah Teâlâ, için istek ve iradesini bırakan kişidir. Bu bağlamda müridin aynı zamanda “muhib”, Allah Teâlâ'ya karşı derin sevgi besleyen kişi, olarak kabul edildiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Çetin, müridi “muktedi” olarak da ifade etmiştir. Bir imamın ya da liderin eşliğinde onu takip ederek manevi yolculuğunda ilerleyen kimse olarak belirtmiştir. Müridi aynı zamanda Allah Teâlâ'ya ve Peygamber Efendimize ihlasla itaat eden bir “arif” olarak da tanımlamıştır. Kişinin kendi iç aleminde ve dışsal faktörlerle mücadele etmesi anlamında mürid aynı zamanda “mücahid” olarak da tanımlanmıştır. Allah Teâlâ'nın emirlerine uyup yasaklarından kaçınıp, şeyhinin rehberliği ve fıkıh ilmi ile hareket ederek manevi bir cihad gerçekleştirmektedir.³¹⁸

İsmail Efendi müridde olması gereken özellikleri ise şu şekilde ifade etmiştir: Münkirlerin telkinlerinden korunması, manevi yolculuğundan sapmasını sağlayacak

³¹⁵ Çetin, *Ahlâki Reçeteler*, 76-78.

³¹⁶ Tehânevî, *Keşşâf*, 3/556., Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ağaç Yayınları: 2009), 454.

³¹⁷ Seyyid Cafer Seccâdi, *Tasavvuf ve İrfan Sözlüğü*, çev.: Hakkı Uygur, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 337.

³¹⁸ Çetin, *Aşk II*, 391-395.

fikir ve kişilerden uzak durması gerekmektedir. Farz ve vacipleri yerine getirmesi, nush, müridin cömert ve yardımsever olması gerekmektedir. Müridin zaman zaman yalnız kalarak Allah Teâlâ ile baş başa olması, ona yakınlaşması halvete girmesi gerekmektedir. Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını yerine getirmesi, nefsin terbiye etmesi, haya sahibi olması gerekmektedir. Ayrıca müridin nam, makam gibi dünyevi arzulardan uzaklaşarak kanaat etme özelliğini taşıması gerekmektedir. Dini öğretileri titizlikle yerine getirmeli ve Allah Teâlâ'nın takdirine teslimiyetle rıza göstermek olarak mürid de olması gereken özellikleri ifade etmiştir. İsmail Efendi sûfîlerin bu hasletlerin bir arada olmasına ise “fırar-ı illallah” ismini verdiklerini belirtmiştir.³¹⁹

4.3.1.3.Mürid- Mürşid İlişkisi

İsmail Efendi müridin İlahi sevgiye ulaşır imanın lezzetini tattığında bunun meydana getirmiş olduğu muhabbet ile derin bir manevi dereceye ulaştığını söylemiştir. Bunun neticesinde sevgilisini, yani Allah Teâlâ'yı, görmeyi arzulamıştır, bundan ortaya çıkan şevk ise aşkı meydana getirmiştir. Çetin, bunu müridin dönüm noktası olarak beyan etmiştir. Burada mürid, artık kendisini daha ileri bir seviyeye yükseltecek mürşid arayışına girmiştir. İsmail Efendi müridin mürşidinde arayacağı özellikler sıdk ve ihlas sahibi olması, insanlara karşı sevgisinin ve tevazusunun bulunması, Müslümanlara karşı merhamet, şefkat sahibi olması, işar ve sahevet sahibi olması, açıkça belirtilmeyen manevi öğretileri işaret ile ya da ima yoluyla müride aktarması aynı zamanda mürşidin müridine karşı sabırlı ve hoşgörülü olması, mürşidin İslam'ın hükümlerine uygun yaşayıp, aktarması, müridine zâhiri ilimlerden yetkinliğini ispat edecek şekilde icâzet verebilmesi söylenebilir. Müridin mürşidine vermiş olduğu manevi yolda ilerlemesini sağlaması, teşvik etmesi ise “himmet” olarak adlandırılmıştır.³²⁰

İsmail Efendi bir kimsenin tarikatlara intisap etmek ve kemâliyet elde edebilmenin dört farklı yolundan bahsetmiştir. Birinci yol *musâfaha* ve *bey'at* yoludur. Mümin kimse tarikata intisap ederek mürşidi ile seyr u sülûküne başlar. Allah Teâlâ'ya tevekkül ile bu yolda ilerlerken şeyhinin öğretilerini de dikkate alır. İkinci yol *büyük zâtların kitaplarından istifade etme* yoludur. İsmail Efendi Müslümanların üzerinde ittifak ettiği büyük âlimlerin eserlerini okumanın da tarikat yolunun bir parçası

³¹⁹ Çetin, *Aşk II*, 406-418, 425.

³²⁰ Çetin, *Aşk II*, 403-404.

olduğunu söylemiştir. Kişi bu sayede tarikat usullerine hâkim olmasa dahi kemâliyet elde edebilmiştir. Üçüncü yol *dirayetle kitapları okuma* yoludur. Kitapları dikkatli bir şekilde okurken, içeriklerini de incelemektir. Çetin, Kadiri, Şazeliyye, Sıddikiyye gibi tarikatların bu yöntemi tercih ettiklerini, yetişen kişilere ise “üveysiyy’ul-meşrep” denildiğini ifade etmiştir. Dördüncü yol ise *hayatta olan bir şeyhe intisaptır*. Zira İmam Rabbani bu konuda yaşayan bir kediye intisap etmenin, vefat etmiş bir aslana intisaptan daha hayırlı olduğunu söylemiştir.³²¹ Bu bağlamda İsmail Efendi manevi yolda ilerlemenin ve kemâliyetin farklı yöntemlerle de kazanılabileceğini vurgulamıştır. Bu yaklaşımın kişinin iç alemine, manevi kabiliyetlerine uygun tarzda ilerlemesine olanak sağladığını söyleyebiliriz. Ayrıca Allah Teâlâ’ya ulaşma yolunda tasavvufun farklı ve zengin yöntemlerinin bir yansımasıdır.

4.3.1.4.Rabıta

Rabıta, tasavvufi olarak müridin zihnî planda, tefekkür ve muhayyile gücünü kullanarak mürşidiyle “beraberlik” halinde olmasını ifade etmiştir. Ruhî terbiye için bu mana beraberliğine ihtiyaç olduğu kaydedilmiştir. Nakşibendilikte rabıta önem arz etmektedir.³²² İmam Rabbânî (ö. 1034/1624), rabitanın Allah Teâlâ’ya ulaşmada en kestirme yol olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı da müridin rabıta ile zikirden daha çok meşgul olması gerektiğini söylemiştir. Rabıta gerçekleşmediği takdirde zikirden istenilen verimin elde edilemeyeceğine değinmiştir.³²³

İsmail Efendi, Müslümanların kalben, ruhen ve fikren birbirleriyle alâkadar olması elzem bir vazife olup rabıta ile ifade edildiğini belirtmiştir. Çünkü insan düşündüğünü sevmiş ya da sevdiğini düşünmüştür. Sevgi ve samimiyet bağının kurulmasına rabıta denilmiştir. Rabı kelimesinden türeyen rabıta fikren ve fiilen ilgi alaka göstermek, birlik sevgiyi meydana getiren hediyeleşmek, dayanışmak, tanışmak ve ruhani bağlılıkla tarif edilmiştir. Bu ruhani bağlılıkla toplum fertleri kuvvet hazırlar, birleşir; bir tarafta nefse, diğer tarafta şeytan ve dolayısı ile kâfirlerle harp etmiştir. Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde maddi ve manevi olarak düşmanlara karşı hazırlık yapmanın adı da ribat, hazırlık için plan kurmanın adı da rabıta olarak ifade edilmiştir. Rabıta, Müslüman kimselerin din adına beraberlikleri, birbirleri ile alakadar olmaları, ilim

³²¹ Çetin, *Edeble Varış Lûtufla Dönüş*, 65-69.

³²² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Anka Yayınları, 2005), 225.

³²³ Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî es-Sirhindî, *Mektubât-ı Rabbânî I*, çev. Talha Hakan Alp vd. (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2004), 565-566.

öğrenmeleri, küçüklerin büyüklerine saygı, büyüklerin küçüklerine sevgi ve merhamet göstermeleri demektir. İsmail Efendi on üç yerde her Müslüman'ın birbirine rabıta etmeleri gerektiğini bildirmiştir. Mü'min kimse kendisi için istediğini, her Müslüman kardeşi içinde istemelidir. Amir bir kimse iş başına geldiği zaman, çalışan memurların dünya ve ahiretteki refahlarını da düşünerek fikren bağlılık ve alaka kurmalıdır. Bu alakayı kurmanın adı rabıta'dır. Fiili olarak da Allah Teâlâ'nın rızası için çalışırsa bunun ismi ribat olmuştur. Aynı şekilde işçiler ve memurlar da amirleri ile kalbi alakadarlığını kurmalıdırlar. Müşteri-esnaf ve esnaf-müşteri arasında rabıta edilmelidir. Yine mürid-mürşit ve mürşid-mürid arasında kalbi alakadarlık kurulmalıdır. Birbirlerine bakmakla yükümlü iyal ferdler arasında da rabıta gerçekleşmelidir. Lider kimsenin tebaasının tek tek ahvallerini düşünmesi dahi rabıta sayılmıştır. Kişinin vatanını düşünmesi kalbini vatanının korumasına bağlaması rabıta'dır. Vatandaşların liderlerini, hangi durumlarda ona tabii olacağını düşünmesi rabıta'dır. Mü'min kendi nefsinin de rabıta etmelidir. Böylece Allah Teâlâ'nın kulu ve Peygamber Efendimizin ümmeti olduğunun şuurunda olmuştur. Bu şuur sayesinde de hatalardan korunmuş olmuştur. Ruhen, kalben, aklen ve vicdanen rabıta'yı gerçekleştiren kimselerin kalpleri bir olur, tek bir vücut haline gelir. Rabıta ve kalbi alakadarlık insanda tabiidir. Sûfilerden bu tabii kanunu kullanmasını bilenler tarikatlarında rabıta'yı zikir gibi esas kılmıştır. Mü'minlerin diğer Mü'min kimselerle ilgilenmesi de rabıta sayılmıştır. Samimiyet ve sevgi de rabıta'dır. İtikat olarak İslamiyet'e inanmak ve amel etmenin farz olması gibi Mü'min kimselerin iman kardeşliğine inanmaları, İslam kardeşliğinin vecibelerini yerine getirmeleri de farz sayılmıştır. Mü'min kimselerin komşularını, arkadaşlarını dünyalık sıkıntılarından da kurtarmayı düşünerek kalbi alakadarlık kurmalıdır.³²⁴

Ebû Bekr et-Tamestânîel-Fârisî (ö. 340/951) "Allah'la beraber ol, Allah'la beraber olamadıysan O'nunla beraber olanlarla beraber ol!"³²⁵, cümlesi ile rabıtanın ehemmiyetine vurgu yapmıştır. Bu bağlamda kul bazen Allah Teâlâ ile birlikteliğini tam manasıyla gerçekleştiremeyebilir. Bu nedenden dolayı da Allah Teâlâ'ya kavuşma arzusu ile dolu kalbi O'na bir türlü ulaşmasa da Allah Teâlâ'ya yakın olan kimseler ile beraberliğini devam ettirmelidir. Bu rabıta sayesinde gerçekleşmektedir.

³²⁴ Çetin, *Tek Çare*, 634-645.

³²⁵ İsmâil Rusûhî Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukarâ*, haz. Saadettin Ekici (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996), 93.

4.3.1.5.Tevessül

İsmail Efendi, “Kul ile Allah arasına hiçbir kimse giremez.” sözünün ehli kitabın değil, bilakis peygamberleri inkâr etmek için “Berâhime” ve “Veseniyyenin” ortaya koydukları söz olduğunu belirtmiştir. Şefaat ve tevessülü inkâr etmek için ashaptan itibaren günümüze kadar sened ve tevatürle devam eden tasavvuf ilminin inkâr edilemeyeceğini tasavvufun, sadece tevessül ve teşeffu’ olmadığını söylemiştir.³²⁶ İsmail Efendi, “Kul ile Allah arasına hiçbir kimse giremez.” Cümlesinin Allah Teâlâ ile kul arasına peygamber dahi giremez diyerek peygamberlerin de inkâr edildiğini belirtmiştir. Günümüzde bu cümleyi birçok Müslüman da bilinçsiz bir şekilde kullanmaktadır. Müellif, Allah Teâlâ ile kul arasına kimse giremeyeceğini söylemiştir. Örneğin, Allah Teâlâ kuluna bir imtihan gönderdiği zaman diğer bir kul bu imtihanı engelleyememektedir. Ancak kul ile Allah Teâlâ arasına ise kul girebileceğini söylemiştir. Örneğin peygamberler vesiledir. Sair insanları Allah Teâlâ’ya kavuşturma da ulemâ, nasihat ve irşatta vesiledirler. İstiğâse, birisinden medet beklemek ise üç kısma ayrılmıştır. Birincisi, örneğin, “ya Şeyh Abdulkadir; Şeyh lillah” ya da “Ya şeyh filan!” demektir. Bu ittifakla tevhidi güzel bilen hakkında iki şartla caiz olmuştur. Birinci şart, medet beklenen kimsenin velayetinin bir cemaat tarafından kabul olunmasıdır; Şah-ı Nakşibend, Şeyh Abdülkadir Geylani gibi. İkinci şart ise “Kul bizzât rızık vermez, rızık vermeyi oluktur ister bu rızık maddi ister manevi olsun.” diye inanmak gerekir demiştir. Şüphesiz hakiki failin Allah Teâlâ olduğunu bilen bir müminin resullerle, enbiya ve evliya ile tevessül ve istiğasesi, ölümlerinden sonra da caizdir. İstiğânenin ikinci kısmı ise dua talep etmektir. Bunun ittifakla sahih olduğunu belirtmiştir. Hazreti Ömer’in, Ebû Amr Üveys b. Âmir b. Cez’ b. Mâlik el-Karanî’den (ö. 37/657) duayı talep etmesi buna örnek verilmiştir. Üçüncüsü de rabîta ile istiğase etmektir. Bunun ehl-i tasavvuf arasında çok çeşitli ve ihtilaflı olduğunu söylemiştir. Çünkü bazıları rabîtayı muhabbet ve ittiba manasında, bazıları tasavvur manasında kullanmışlardır. Tevessül ittifakidir; istiğase, tevhid ve tasavvuf ilminde aşına olmayanlara göre ise ihtilaflıdır.³²⁷

İsmail Efendi vesileyi ise iki kısma ayırmıştır. Bunlar emredilmiş nurani vasıta ve yasaklanmış zulmani vasıtalarlardır. İnsanları Allah Teâlâ’ya yaklaştıracak her şey nurani vesile olarak sayılmıştır. Örneğin âlimlerin ilmi Allah Teâlâ’ya kavuşmaya vesiledir.

³²⁶ Çetin, *Tasavvuf*, 8.

³²⁷ Çetin, *Olgunluk Günahdan Sakınmaktır*, 265-269.

Nâsîrüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286) tefsirinde, kulu Allah Teâlâ'ya kavuşturacak her ne olursa olsun ismi vesiledir, demiştir. Rabîta ve mürşitlere bağlanmak onların ruhlarından medet beklemek de vesilelerden birisi olduğunu söylemiştir. Âlimin ilmi vesiledir, onları hayale getirmek, onlarla hayalde yaşamak, ahlâklarıyla ahlâklanmak, salih kimselerden dua beklemeyi vesile olarak ifade etmiştir. Çünkü dua vesile olarak sayılmıştır. Doktor şifayı bulmaya vesile olduğu gibi salih âlimlerin ilmi ruhani tıp, sözleri ilaçtır, hidayete kavuşmak ise sıhhat sayılmıştır. Doktor şifa verici olmadığı gibi salih âlimlerde hidayet verici değil yalnızca vesile sayılmıştır. İbni Abbas'tan şöyle nakledilmiştir: Allah Teâlâ'dan ihtiyacınızın ifasını isterken vasıta arayın.³²⁸ “Ey iman edenler! Allah'tan korkun, O'na yaklaşmaya vesile arayın ve O'nun yolunda çaba harcayın ki kurtuluşa eresiniz.”³²⁹ Bu ayeti kerime de ki vesile kelimesinin manası yakınlık olarak ifade edilir. İnsanı Allah Teâlâ'ya yakın eden ise ilmi ile amel edenin sözleri, nasihatleri, fiili yaşantısı ve duası demektir. Vesile kelimesinin anlamlarına baktığımızda ilk manası taat ve salih amel, ikinci manası bir şahsı vasıta kılmak ki buna kurbâ denilmiştir. Kurb, aramaya sebep olan nurani vesiledir. Üçüncü manası ise mukarribîn, evliya ile Allah Teâlâ'ya yemin ettirmektir. Bazı âlimlerin bu manaya karşı ihtilafları olmuştur. Burada kelimenin manası yemin ettirmek olarak değil, naz geçirmek, naz etmek, naz sahiplerinin hatırı anlamında kullanılmıştır. Hülâsa tevessül, bizzât kişinin kendi işini görmeye muktedir olduğu halde, işinin görülmesi için başkasının vasıta edilmesidir. Tevessül sebeplere sarılmakla birlikte işin görülmesinin talebidir. Vasıta kılmayı şirk olarak adlandıran kimseler tevessül ile tevekkülü birbirinden ayırt edemeyen ve sebeplerde tesiri inanan avam tabakasıdır. Kādî Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. İsmâîl b. Yûsuf eş-Şâfiî en-Nebhânî (ö. 1932) şöyle buyurmuştur: Kul ile istemek, örneğin Allah Teâlâ'dan Şeyh-i Nakşibendi'nin hürmeti için borcumu öde veya kuldân bizzât istemek, örneğin ya Şeyh-i Nakşibend borcumu ver, arasında herhangi bir fark yoktur. Çünkü hakiki müessirin Allah Teâlâ olduğunu her Mü'min bilir ve buna inanmıştır.³³⁰ Bu bağlamda İslam dünyasında yer edinmiş dini liderlerden ya da evliyaların hürmetine dua etmek onların vesilesi ile Allah

³²⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân II*, (b.y.: y.y., t.s.), 714. akt. Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*, 230.

³²⁹ Maide, 5/35

³³⁰ Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*, 229-238.

Teâlâ'dan yardım istemek asıl yardımın Allah Teâlâ'ya ait olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

4.3.1.6.Evliya

İsmail Efendi, veli kavramının ismi fail manasında ise Allah Teâlâ'yı seven ve Allah Teâlâ'nın da ondan hoşnut olduğu; ismi mef'ul manasında ise Allah Teâlâ'nın kendisine yardımcı olması manasında kullanıldığını söylemiştir. Her iki itibarla da olsa veli iki kısma ayrılmıştır. Birincisi, nebilerin nübüvvet makamlarına mirasçı olup bi'l-fiil irşatta bulunmayan zevattır. İkincisi, resullerin Risâlet makamına mirasçı olandır. Buna veli-i mürşid denilmiştir. Bu makamda olanlara veli-i mürşit denildiği gibi siddikûn da denilmiştir. Mürşid-i kamilin birçok alametleri vardır. Müridin ihtiyacını giderecek derecede fıkıh ilmine sahip olması, kalbi ilimlerin inceliklerini ve nefsin afatlarına, ruhi hastalıklara vakıf olması, nefsinin hevâsına kapılmaması, bir müridin kalbinden kendisinin düştüğünü gördüğü takdirde öfkeli ve gazap suretinde onu kovmaması, müridlerin aşırı yeme ve içmeye dalmalarından men etmeleri, tebliğ ve irşatta yumuşak olmaları, fakir ve zenginler arasında fark görmemesi, kamil bir şeyhden seyr u sülûk tamamlaması, icâzet alması, benlikten sakınması, misafirlerine bizzât hizmet etmesi, kendisinden ikrah edeni haklı görmesi gibi alametler zikredilmiştir. İsmail Efendi, veli-i mürşitte üç sıfat olduğunu belirtmiştir. Birincisi ilim, ikincisi veli olması, üçüncüsü üstadiyeti, yani yol göstermesi, olarak zikretmiştir. Üç hasletten dolayı velilere ikram edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mürşid-i kamilin yol göstermesi de üç şekilde gerçekleşmiştir. Mücerret görülmesi ile insanın aklına tövbe, istiğfar ve iyilere imrenmeyi getirmiştir. İkinci hasleti, meclisinde oturanların dini bilgilerini çoğaltmalarıdır. Üçüncüsü tavırları ve ameliyle ahiret alemini tabilerinin gözü önüne getirmesidir. Buna irşat denilmiştir. Müellif, kâmil mürşidin manen müridlerinin virane kalplerini tamir etmesini tabibi ruhani olarak tasvir etmiştir. Mürşid-i kamilden faydalanmak için bazı edepleri bilmek gerektiğini söylemiştir. Bunlar ise kendi mürşidinin emri dışında iflahı beklememek, hiçbir zaman üstadına itiraz etmemek, üstadın menettiği nesneye göz dikmemek, kalbine gelen vesvese, benlik, kibir, riya gibi şeyleri hemen üstadına bildirmek, üstadın emrini hemen yerine getirmek olarak ifade etmiştir. Müellif, basireti, hak ve batılı birbirinden fark edecek bilgi ve mârifet olarak açıklamıştır. Bu mârifete kavuşmayanın irşad makamındaki iddiası yalan sayılmıştır. İsmail Efendi, takva, Allah Teâlâ korkusunun her işin başı olduğunu söylemiştir. Takvanın semeresi kalbe geldiği vakitte, kalp gözü açılmıştır.

Kalp gözü açıldığı andan itibaren, onun görmesine basiret denilmiştir. Göze nispeten basar, kalbin görmesine nispeten basirettir. Müellif, nebilerde basiretin mutlaka fitri olduğundan bahsetmiştir. Onlar ismet üzere yaratıldıklarından basiretleri daha kuvvetli olmuştur. Evliyada ise basiret, bazen kisbi, bazen vehbi olmuştur. Bunun için evliya mahfuzdur, masum değildir, denilmiştir. Evliya, enbiya, hakiki ulemâ, halkı basiretle değil, basiret üzere hakka davet etmişlerdir.³³¹

İsmail Efendi, evliyanın vahyinin birkaç kısımdan oluştuğunu ifade etmiştir. Birincisi, peygamberlerin vahiyde yedinci mertebesine varis olanların hayallerine melekler tarafından ilham getirildiği gibi âlimlerin rüyadaki hayali mevzulara tahlil ve açıklama yapmasıdır. İkincisi, histen gelen hiss-i hayalidir. Dimağa, hissedilir derecesinde olan vahittir. Üçüncüsü, selim kalp üzerine gelen hayalsiz ve hissiz mücerret manalardır, buna ilham denilmiştir. Dördüncüsü, ayetlerin manalarını bildiren ilhamdır. Bu belirtilenler Peygamber Efendimizin yedinci makamına varis olanlar için geçerli olmuştur. İsmail Efendi, evliyanın vahyinin Kur'ân-ı Kerîm'e muhalif olmadığını belirtmiştir. Peygamberlere gelen vahye şariat, evliyaya gelene ise ilham ismi verilmiştir. Evliyanın keşifleriyle şariat değişmeyeceğini söylemiştir. Müellif, lügat manasıyla velinin, muhip sevgi besleyen, karib yakın manasına geldiğini ifade etmiştir. İstikamet doğru olan kimselerin akla aykırı, harikulade vakalar tezahür ederse bu kimselerin peygamber ya da veli olduğunu söylemiştir. Peygamber Efendimizden sonra nübüvvet ve Risâlet olamayacağı için onun getirdiklerine uyup keşif, sahih ilham, keramet gösteren kimselere veli denilmiştir. Veli, kendi nefsi ve nefsinin istek ve arzularını unutup Allah Teâlâ'nın zâtını, sıfatlarını devamlı hatırdan tutan, istek ve buyruklarını yerine getiren kimselerdir.³³²

4.3.1.7.Evliyanın Vasıfları

İsmail Efendi, veli kimsenin birinci sıfatının, *hullet*, aşk olduğunu söylemiştir. Diğer ismi “semrâ”dır. Bu kimseler Allah Teâlâ'dan başkasıyla meşgul olmamışlardır. İkinci sıfatları “varistir.” Kur'ân-ı Kerîm'in hükümlerini yerine getirmekten hiç ayrılmayan kimselerdir. Kur'ân-ı Kerîm'in manalarını anlamak hususunda seçilmiş kimselerdir. Üçüncü sıfatları, *sıddıklık*, *salihlik*dir. Peygamber Efendimiz ve onun yolundan giden kimselerin ardından gitmekle elde edilen bir makamdır. Dördüncü sıfatları, “*kanitun*”

³³¹ Çetin, *Ehl-i sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür*, 643-653, 424-426.

³³² Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velinin Kerâmetidir*, 121-127.

ve “kanitat” diğerk bir ifadeyle “sabirun” “sabirat” sıfatlarıdır. Bu sıfatla yaşayan evliyalar farz ve nafile namazlarına çok dikkat etmişlerdir. Bu kısımdaki veliler günah işlemezler kâmil iman sahibidirler. Bu sıfatla yaşayan velilerin kalbi dünyada keşif ve keramet sahibi ahirette ise büyük makam sahibi olmuşlardır. Onun için bu velilere sabirun da denilmiştir. Azalarını gûnahtan mahrum ettiği için her bir azasına mahsus keramet vasıl olmuştur. Beşinci sıfatları, *zakirun-zakirat, mutesaddikun-mutesaddikat, haşîun-haşiat, saihun-saihat, hafîzun-hafîzât, cunûdullah, tayyibun-tayyibat, mutעהadirun* sıfatlarıdır. Bu sıfatta olanlar kadın ve erkeklerden olup Allah Teâlâ’dan korktuktan sonra zikrin sultanı onlara hâkim olmuştur. Bundan dolayı zikredilen sıfatlar kendilerine makam olmuştur. Altıncı sıfat, *sâihun, râkîûn, sâcidûn, âmirûn ve nâhûn* sıfatlarıdır. Yedinci sıfat, *hulemâ, evvâhun, cunûdullah, ilahîyyun, ahyâr, evvâbun ve muhbitûn* sıfatlarıdır. Hulemâ, kemâl-i tevazu ile tam manası ile yumuşak demektir. Düşmanlarından intikam almaya gücü yettiğı halde intikam almamışlardır. Evvahun ise beddua etmeyen demektir. Muhbitûn Allah Teâlâ’nın emirlerine karşı mütevazî olmak demektir. Ahyâr ise Allah Teâlâ’nın kullarına haddinden fazla şefkat eden demektir. Sekizinci ve dokuzuncu sıfat, *munîbûn, mubsirûn, muhâcirûn ve muşfikûn* sıfatlarıdır. Bu sıfatla yaşayanlar hayatlarında hiç günah işlememişlerdir. Gözleri kapalı yahut açık olsun aynı şekilde görmüş, Allah Teâlâ’nın emirlerini bildikleri gibi yaşamış, kimseye zulmetmemiş çokça ölümden bahsetmişlerdir. Veysel Karani’nin bu sıfatlara sahip olduğunu söylemiştir.³³³

4.3.2.Tasavvufî Eğitim Yöntemlerinden Bazıları

4.3.2.1.Zikir

Zikir kelime olarak anımsamak, zihinde bulundurmak, telaffuz etmek, bir şeye devam etmek anlamlarına gelmektedir.³³⁴ Tasavvuf lüğatında ise müridin sesli ya da sessiz, toplu ya fert olarak Allah Teâlâ’yı büyük bir muhabbet ve saygıyla lafzâtullah, kelime-i tevhid ya da başka adlarla tekrar ederek anması, unutmaması, kalbi ya da dili ile usulüne uygun olarak tekrar etmesidir.³³⁵ İsmail Efendi de zikri, zikredilen ismin manasının veya azamet ve celalini zihinde bulundurarak dil ile ya da kalbî şuurla Allah

³³³ Çetin, *Mü’minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*, 134-147.

³³⁴ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’ân, zikir maddesi*, nşr. M. Seyyid Kîlânî, (Kahire: y.y., 1961).

³³⁵ Rifat Okudan, *Tasavvuf*, edt. Kadir Özköse (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 417.

Teâlâ'yı anmak ve hatırdâ bulundurmak olarak açıklamıştır.³³⁶ İsmail Efendi zikir ile kulun Allah Teâlâ'yı sevdiğini, sevgisini kendi nefsinin hevâsına tercih ettiğini ifade etmiştir. Zikir, her işte “*Allah Teâlâ var ve beni görür.*” diye inanmak demektir.³³⁷ Çetin, insan gaflete daldığında dünyevi hayatını ön planda tuttuğunda bundan kurtuluşunun çaresini Allah Teâlâ'ya istihzar ederek onun isimlerini kalp ile ya da kalp ile birlikte dil ile veya ferdan kalbî, toplumda dil ile söylemek olduğunu ifade etmiştir. Buna ise “*Zikrullah*” denilmiştir. İsmail Efendi zikrin üç şartından bahsetmiştir. Birincisi *إِلَّا اللَّهُ*, *illallah*, denildiği zaman, diyenin zihninde Allah Teâlâ'dan başkasının, mâsivâdan hiçbir zerrenin bulunmamasıdır. İkincisi nefsinin dahi unutulmasıdır. Üçüncüsü ise Esmâ-i ilahiyenin veya Rubûbiyyet ve uluhiyetinin tasarruf ve tecellisinin müşahade edilmesidir.³³⁸

İsmail Efendi her Mümin, imanın icabı olarak Allah Teâlâ'yı da çok sevdiğini aklında, Zâtını değil, azametini ve sıfatlarının yüceliğini düşündüğünü ifade etmiştir. Kul kalbini O'nunla meşgul ederek diliyle O'nu övmüş ve ismini tekrarlamıştır. Allah Teâlâ'ya layık olmayan mahlukun sıfatlarından, O'nun zâtını, sıfatını ve fiilini tenzih etmiştir. Çetin, zikrin hakikatini bu şekilde ifade etmiştir.³³⁹ Çetin, “Artık siz beni anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin, bana nankörlük etmeyin!”³⁴⁰ ayeti ile Allah Teâlâ'nın bizleri zikirle mükellef kıldığını ifade etmiştir. Zikir, dil ile yahut kalbi şuurla Allah Teâlâ'yı anmak ve hatırlamaktadır. Nitekim “Kesin olarak bilirsiniz ki bu kitabı kuşkusuz biz indirdik ve onu mutlaka koruyan da yine biziz.”³⁴¹ ayetinde zikir kelimesinin dinin tümünü kuşatmak da olduğu beyan edilmiştir. Burada kastedilen zikir Kur'ân-ı Kerîm ve hükümlerinin hepsidir.³⁴²

İsmail Efendi zikrin âlî maksadına tehlîl “*la ilahe illallah*”, tespih “*sübhânallah*”, tekbir “*Allahu ekber*”, tahmid “*elhamdülillah*”, havkale “*la havle vela kuvvete illa billah*”ı dil ile söyleyip Kur'ân-ı Kerîm'i tilavet ederek ulaşılabileceğini söylemiştir. Müellif, Allah Teâlâ sevgisini ve korkusunu kalp, ruh ve akılda hazır bulundurmak ise fiili zikir olduğunu buna istihzara hafî zikir ve murakabe de denildiğini belirtmiştir. İsmail Efendi kavli ve hafî zikrin meşru olduğunu söylemiştir fakat dil ile zikrederken

³³⁶ Çetin, *Aşk II*, 565.

³³⁷ Çetin, *Tek Çare*, 76.

³³⁸ Çetin, *Ahlâki Reçeteler*, 44-45.

³³⁹ Çetin, *Olgunluk Günahtan Sakınmaktır*, 235.

³⁴⁰ Bakara, 2/152.

³⁴¹ Hicr, 15/9.

³⁴² Çetin, *Tasavvuf ve Tevhîd'de Parlak İnciler*, 213.

kalp ve şuurun Allah Teâlâ'nın sevgi ve korkusunu istihzar etmesi gerektiğini zikrettiği lafzın telaffuzunun keyfiyetinin şuurunda olmasının şart olduğunu söylemiştir. Kalbî istihzarla cehri mi yoksa hafî zikrin mi daha faziletli olduğu konusunda ise İsmail Efendi önceden beri ihtilaf edildiğini belirtmiştir. Nevevî (ö. 676/1277) ve cehri tarikatlara mensup olanların “Bir topluluk Allah'ı zikretmek üzere bir araya gelirse melekler onların etrafını sarar; Allah'ın rahmeti onları kaplar, üzerlerine sekînet iner ve Allah Teâlâ onları yanında bulunanlara över.”³⁴³ gibi hadislerle dayanarak cehri zikrin daha faziletli olduğunu beyan ettiklerini belirtmiştir.³⁴⁴

İsmail Efendi zikir kavramının zıt manalarından da bahsetmiştir. Zikrin zıttı “*nisyan*” unutkanlıktır. Zihinde şeyi hatırlayamamak, kalpte hazır bulundurmamak dille söyleyememektir. “Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam rabbini zikret, gafillerden olma!”³⁴⁵ ayetinde işaret edildiği üzere ise zikrin ikinci zıttı *gaflet*tir. Gaflet, dil söylesin söylemesin zihnin düşüneceği kelimedenden, kalbin de hazır bulundurmasından kaymaları demektir. Mecaz manasına göre ise zikrin zıttı *insat*dır. İnsat, zihin hazır bulundurduğu, bildiği, tanıdığı, kalp de söylediği kelimedenden kaymaksızın sadece dilin susması anlamına gelmektedir. Nisyan, unutkanlık halinde kelimenin söylenilmesinden kişi büsbütün aciz kalmıştır. Gaflet halinde kişinin zihni ve kalbi, dilin ne söylediğinin farkında olmamıştır. İnsat halinde ise kişi zihninde hazır bulundurduğu, bildiği, tanıdığı ve kalbin de söylediği kelimenin farkında olmakla beraber sadece susup telaffuz etmemiştir. Söylenilen kelimenin zihinde hazır bulundurulup vasfıyla tanınması ile beraber kalbin de farkında olduğu halde aynı ismi söylemesine zikir denilmesine, kalp ve zihnin dilin ne söylediğinin farkında olmasının zikir olduğuna delil, gösterge, namazı kaçırان hakkında Peygamber Efendimizin “*namazını hatırladığında derhal kulsın*” kaza etsin buyurduğu sözü sayılmıştır. Hadisin manası namazını kaçırdığını zihninde hatırladığı zaman kaza etsin, demektir. Burada Peygamber Efendimizin, namazın ehemmiyetinin zihin ve kalpte hazır bulundurulmasına, sinir sisteminde hatırlanmasına zikir ismini verince vasıfla tanınan zâtı zihinde hazır bulundurmanın, bilmenin, kalben de ismini söylemenin hakiki zikir olduğunu anlaşılmıştır. Dili hareket ettirmeksizin kalbi söylenilen isminin manası ile çalıştırmaksızın Allah Teâlâ'nın mücerret isminin hayalen düşünülmesine gelince bu tür düşünülmesinin zikir olmasına sûfilerden hiç kimsenin hükmetmediğini ifade

³⁴³ Müslim, *Zikr*, 39, 38. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, *Vitir*, 14; Tirmizî, *Daavât* 7; İbni Mâce, *Mukaddime* 17.

³⁴⁴ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 241.

³⁴⁵ A'raf, 7/205.

etmiştir. Fukaha da kalpte mücerret ismi şerifinin hazır bulundurulması üzerine sevabın husulü hakkında ihtilaf ettiklerini belirtmiştir. Çetin, zikreden kimsenin zikri kalpte yerleştiği zaman zikrin kalp latifesinden, ruh latifesine, ruh latifesinden, sır latifesine, sır latifesinden hafa latifesine, hafa latifesinden, ahfa latifesine, sonra nefis latifesine naklolduğunu ifade etmiştir. Buna ise şeylere “*letaiif-i seb’a*” ismi verilmiştir. Zikreden kimsenin bunları gözetlemesi gerekmiştir. *Kalp latifesi*, Rabbani bir duygudur, sol memenin altına meyilli, iki parmak aşağısında kalbin sol köşesine konulmuştur ve kendisine has sarı nuru vardır. Bütün hayvanlarda bulunan kozalak şeklindeki yüreğe kalp latifesinin nispeti, çocuğun beşiğine nispeti gibi olduğunu ve bu latife insanın hakikatinin kendisi olduğu ifade edilmiştir. Sûfîyye taifesinin nezdinde bu latifeye *hakikat-ul camia*, birleştirici hakikat ismi verilmektedir. Bazıları ise buna “*Latifet-ul insaniyye*” insanı oluşturan latife ismini vermişlerdir. *Ruh latifesi* ise, sağ memenin iki parmak aşağısında, tam kalple latifesinin mukabiline konulmuştur, nuru kırmızıdır. *Sır latifesi*, kalbin tam üstünde sol memenin kenarında göğsün ortasında iki parmak yakın yere konulmuş, nuru ise beyazdır. *Hafa latifesi* ruhun üstünde, sır latifesinin tam mukabilinde, sağ memenin solunda göğüs ortasına iki parmak yakın yere konulmuştur, nuru siyahtır. *Ahfa latifesi*, tam göğsün ortasına konulmuştur, nuru yeşildir. İsmail Efendi bu beş latifenin emîr aleminden olduğunu belirtmiştir. *Nefis latifesi* ise alnın ortasında, iki kaş arasının üst kısmına konulmuştur. Onun da kendisine has türlü renkleri vardır. Çetin, mürşidin emri olmadan bir latifeden diğer bir latifeye nakil olmanın doğru olmadığını ifade etmiştir. Zikir nefis latifesinde yerleştiği zaman, sinir sisteminin içerisinde “zikrin sultanı” hâkim olmuştur. Mürid bu hale ulaşınca artık kendisine nefy-u isbâtın telkin edilmesi sahih olmuştur.³⁴⁶

4.3.2.2.Zikrin Çeşitleri

İnsanların farklı manevi ihtiyaçları vardır. Bazı kimseler sessiz zikri tercih ederken bazıları sesli zikri tercih etmişlerdir. Kimi insan yalnız başına zikretmeyi tercih ederken kimileri dergahlarda ya da topluluk içinde zikretmeyi tercih edebilir. Zikrin farklı yöntem ve çeşitlerinin olması herkesin manevi yönelimlerine uygun yöntemi bulmasını sağlamıştır. İsmail Efendi de zikrin mertebelerine, çeşitlerine değinmiştir. İlk olarak gizli olarak dilin hareketleri ile gerçekleşen kavli zikirlerdir. Kavli zikirlerde kalp dille beraber olmalıdır. Diğer beden bütünü azalarıyla yapılan zikirdir. Namaz,

³⁴⁶ Çetin, *Evrâd-ı Bahâiyye’nin Tercüme ve Şerhi*, 94-106.

oruç, hac gibi bütün azalar ile yapılan zikir, yasaklarından sakınmak şartıyla Allah Teâlâ'nın emirlerini yerine getirmekle gerçekleşmiştir. Ayrıca tefekkürle gerçekleşen zikirden bahsetmiştir. Kalpte Allah Teâlâ'nın yüceliğinin hissedilmesi tefekkürle gerçekleşen zikirdir. Zikrin diğer çeşitlerinden biriside sessiz ve içten bir şekilde Allah Teâlâ'yı anmak manasındaki *kalbî zikir*dir.³⁴⁷ İsmail Efendi kalbî zikrin iki kısmından bahsetmiştir. Birincisi kalben Zâtının özel isminin “Allah Allah” diye tekrarlanması diğeri ise tarif edildiği üzere Allah Teâlâ'dan başkasından ubûdiyyeti nefyedip sadece Celal ve azamet sahibi Allah Teâlâ'ya tahsis etmek üzere yine kalben “*la ilahe illallah*” diye güzel kelimenin zikredilmesidir.³⁴⁸ Murakabe ile gerçekleşen zikir de kişi namaz kılarken, alışveriş yaparken, yatarken, her halinde kendini Allah Teâlâ'nın kontrolü altında bulundurmasıdır. Diğer zikir çeşidi ise *fiili zikir*dir. Fiili zikir, Allah Teâlâ'nın emrettiği ibadetleri yerine getirip O'na itaat ederek ma'siyetten sakınmak olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁹

Zikri beş mertebede de ele alan İsmail Efendi bu mertebelerden birincisini, “*tefekfüre sevk eden aşırı sevgi ve şevkle dopdolu zikir*dir” sözü ile beyan etmiştir. Zira bu mertebede edilen zikirde gafletsiz zikredileni hiçbir an unutmaksızın daimî surette isminin kalben söylenilmesi, kalbi zikirdir. Buna zikri hafi, gizli zikir denilmiştir. O da iki kısımdır: Birincisi, sadece kalple yapılan zikirdir. İkincisi, sahibinden başkası ses işitmediği halde dilin telaffuzu ile yapılan gizli zikirdir. Allah Teâlâ'yı zikretmeye *Zikrullah* denilmiştir. Zikrullah'tan farz ve vacip gibi amel yahut teşvik buyurduğu Kur'ân-ı Kerîm tilaveti, hadisin okunması, ilmi tedrisat, nafile namaz kılınmasının vazife edinilmesi gibi şeyler kastedilmiştir. Zikrin ikinci mertebesi, zikredeni şuurundan geçiren, zikredilen Zât'ın âlî vasıfları zikreden şuurunda yerleşen, ruhu ile karışan, bütün akıl ve şuurunu istila eden zikirdir. Zikrin üçüncü mertebesi, zikredilenin müşahade edilmesidir. İsmail Efendi zikredilenin vasıflarının kişiyi görme vasfından fani kıldığını ifade etmiştir. Böylece zikirden de fenâ bularak, zikir de görünmez olmuştur. Zikrin dördüncü mertebesi, nefsi tabiatından çıkaran, türlü güzel ahlâkla süslendiren ve bu sebeple seyyielerini, fenâlıklarını iyiliklerle değiştiren zikirdir. Ebû Bekr Dûlef b. Cahder (Ca'fer b. Yûnus) eş-Şiblî (ö. 334/946), nefsi nefis olmaktan, tabiatından arındırıp çıkaran akıl erdirip erdiremediğin cihetle onu yani nefsin vasıflarını telef eden zikirdir, sözü ile beyan etmiştir. Zikrin beşinci

³⁴⁷ Çetin, *Aşk II*, 566-571.

³⁴⁸ Çetin, *Evrâd-ı Bahâiyye'nin Tercüme ve Şerhi*, 92.

³⁴⁹ Çetin, *Aşk II*, 589.

mertebesi, zikredeni vehim ve fikrinden arındırır, zikredenin bütün cüzlerine galebe çalan zikirdir. Eş-Şiblî, zikrin biri de zirve ve saç ayırımına kadar yükselen zikirdir; bu zikir idrâki, vehmi, fikri zihni tertemiz kıldığını söylemiştir. Ancak kalp gözünün kenarı ile gözbebeğinde zikredileni temaşa etmiştir. Bundan böyle zikrini bile göremez, sözü ile bu mertebeyi dile getirmiştir. Salık bu makama ulaştığı zaman, halkı hakka davet edip irşat etmesi hak olmuş demektir. Artık mürşit olan zât halkı kendi benliğine değil Allah Teâlâ ve Peygamber Efendimize davet etmiştir. Zikrin farklı sınıflarından da bahseden İsmail Efendi bunlardan birincisinin *mücerret zikir*, ikinci mertebesinin ise *tefekküre sevk eden aşırı sevgi ve şevk ile dopdolu zikir* olduğunu söylemiştir. Üçüncüsü, *nefsle birlikte kendisi ile karışan, göz kırpmasının bebeğin de sereyan eden ve ruhunun yerini alan zikirdir*. Dördüncüsü, *nefsi nefes olmasından tabiatından arındırıp çıkaran, akıl erdirip erdiremediğin cihetle vasıflarını telef eden zikirdir*. Beşincisinin ise *zirve ve saç ayırımına kadar yükselen zikir* olduğunu ve bu zikrin idraki, vehmi fikri, zihni tertemiz kıldığını belirtmiştir.³⁵⁰

Ebû Bekr Dûlef b. Cahder (Ca'fer b. Yûnus) eş-Şiblî (ö. 334/946) zikrin mertebe ve derecelerine işaret ederek şu şiirini söylemiştir:

“Zikrin birçok sınıflarını görüp bilmekteyim: Birisi, *tefekküre sevk eden aşırı sevgi ve şevk ile dopdolu zikirdir*. (Zikrin sınıflarından birincisi, kalbi zikirdir. Ara sıra gaflet ve gevşeklik araya girse bile kalbi zikir, unutmaksızın zikredilenin âli vasıflarını akılda tutmak demektir.) Birisi, *nefsle birlikte kendisi ile karışmış, göz kırpmasının bebeğinde sereyan eden ve ruhunun yerini alan zikirdir*. (Zikrin ikinci mertebesi zikredilen Zât'ın âli vasıfları zikreden şuurunda yerleşerek ruhu ile karışması halinde bütün akıl ve şuurunu istila eden ve onu şuurundan habersiz kılan zikirdir.) Birisi, *nefsi nefis olmasından tabiatından arındırıp çıkaran, akıl erdirip erdiremediğin cihetle onu telef eden zikirdir*. (Zikrin üçüncü mertebesi zikredilenin fiili yahut sıfatı yahut Zâtı'nın müşahade edilmesi sebebiyle, zikredeni zikredişinden dahi habersiz kalan zikirdir. Birisi, *zirve ve saç ayırımına kadar yükselen, vehim ve fikrin idrakinden tertemiz olan zikirdir*. (Bu zikir zikreden şuurunu istila eder, nefsinin tabiatını yok eder ve onu öyle bir hale sokar ki, nefis kendini ve gayrini yerini bilmekten aciz kalır. Hayret ve dehşete düşer. Birisi, *kalp gözünün kenarıyla göz bebeğinde zikredileni gören ve görmesi sebebiyle de zikri müşahade etmek üzere kuruyup kalan zikirdir*.”

³⁵⁰ Çetin, *Ta'lim-i Asfiyâ*, 326-333.

(Zikreden müşahede ettiği şeyin zikredilen olduğunu zarûrî ilimle bilir, kalp gözüyle görür; onun bu görmesi zikredilenden başkasının idrakini engeller.”³⁵¹

Eş-Şiblî, zikrin derecelerinden ve bunun insanın ruhuna yapmış olduğu manevi katkılardan bahsetmektedir. Başlangıçta kalbi zikirden, ruhun Allah Teâlâ’ya yaklaşarak nefsiyle olan mücadelesinden, fikirsel ve vehimlerden arınmaya, en yüksek mertebeye ise Allah Teâlâ’yı kalp gözü ile müşahede etmeye kadar uzanmaktadır.

4.3.2.3.Zikir Halkasında Oturmanın Adabı

İsmail Efendi zikir halkasında oturmanın adaplarından bahsetmiştir. Bunlardan ilki zikir halkasının yuvarlak olmasıdır. Halka tamamlandıktan sonra diğer kişiler halkanın içerisinde saf tutmaktadırlar. Zikir halkasında bulunan kişi huşu ve sükûnet içerisinde oturulmalıdır. Zikirde *aks-i iftiraş* en güzel biçimde oturmak demektir. *Aks-i iftiraş*, diz çökerek sağ kalçayı yere koyup, sağ ayağını, dik koyduğu sol ayağının altından dışarıya çıkararak elleri dizler üzerine koyup oturmaktır. Zira böyle oturulduğunda kalp yüksekte, akciğer ve karaciğerdeki nefsin yerleri aşağıda kalmıştır. Böylece şeytanın içinde dolaşacağı damarlar daralarak huzur daha kolay tahsil edilmiştir. Ayrıca huşuyu bozacak her türlü hareketten, bağırmaktan, nara atmaktan, ayağa kalkıp dolaşmaktan ve rakstan kaçınmak gereklidir. Zikir ve dua esnasında seci’li sözlerden şiir okumaktan da kaçınılarak sıdk ve ihlasla halkada bulunulmalıdır. Zikir halkasında bulunan kimse öğrenen ve öğretici durumunda olmalıdır. Aynı zamanda Allah Teâlâ yolunda harcamalı ya da o yolda yardımlaşmalıdır. Allah Teâlâ’nın sevgisini kazanmak maksadıyla bir araya gelen kimselerin birbirlerinin ayıp ve kusurlarına göz yummaları gereklidir. Zikir halkaları mekân olarak mescitlerde, imkân yoksa eğer evlerde, zaman olarak ise sabah ve ikindi namazlarından sonra buna da imkân yoksa yatsıdan sonra kurulmalıdır.³⁵²

4.3.2.4.Keramet

Keramet, ikram, kerem, lütuf ve ihsan demektir. Mü’min bir kulda harikulade hallerin zuhur etmesine keramet adı verilmiştir.³⁵³ Tasavvufta keramet iki ana başlıkta ele alınmıştır: Kevnî (maddî) ve hakiki (manevi) keramet. Kevni keramet fizik aleminde meydana gelen olağanüstü yetenekleri içermektedir. Havada uçmak, denizde yürümek

³⁵¹ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhîd’de Parlak İnciler*, 231-233.

³⁵² Çetin, *Aşk II*, 529-564.

³⁵³ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 313.

örnek verilebilir. Hakiki keramet ise ilim, mârifet ve ahlâki erdemlerle ilgili olağanüstü durumları ifade etmektedir. Tasavvuf da peygamberler mucizelerini Allah Teâlâ'nın izniyle istedikleri zaman gösterebilmektedirler. Keramet ise gizlidir, bu gizliliğe sûfiler “hayz-ı ricâl” demişlerdir. Sûfilere göre keramet olağanüstü kabiliyetler göstermekten ziyade istikamet üzerinde olmaktır. Gerçek keramet Allah Teâlâ'nın emirlerine riayet etmek, Peygamberimizin sünnetine tabii olmaktır.³⁵⁴

Velilerde keramet türü hallerin zuhur etmesi caiz görülmüştür. Çünkü keramet akla göre olması düşünülebilen bir olaydır. Meydana gelmiş olması dinin asıllarından birini ortadan kaldırmamıştır. Allah Teâlâ'nın keramet türü bir olayı yaratmaya güç sahibi olduğuna inanmak O'nun bu sıfata sahip olduğunu bilmek vacip sayılmıştır. Allah Teâlâ'nın kudreti dahilinde olmasını bilmek vacip olduğu için İsmail Efendi, kerametın mucizenin devamı olduğunu söylemiştir. Taat ve ibadetler ise onun tohumu, kerametın ise meyvesi olduğunu belirtmiştir. Mucizeler çok çeşitli olduğu gibi kerametın de pek çok çeşidi vardır. Peygambere her ne mucize olmuş ise o peygamberin varisi olan veliye de aynı keramet olarak vaki olmuştur. Kerametın birinci kısmı ölülerı diriltmektir. Örneğın Hz. İsa ölülerı diriltmiştir. Abdulkâdir-i Geylânî gibi zâtlarında keramet olarak ölülerı dirilttikleri görülmüştür. Bir diğerk keramet ölülerın seslerini işitmek ve onlarla konuşmaktır. Bir kısım evliya ağaçların ve taşların seslerini işitmiştir. Ayan-ı sabitenin değışmesi, sularda yüzüp, havalarda uçmaktır. Buna tayy-i mekân denilmiştir. Cansız gibi görülen varlıklarla selamlaşmak, hastaları iyileştirmek, hayvanlara hakim olmak, tayy-i zamanda zaman içinde zaman görmek, duanın erken kabul oluşu, karşısındaki kişinin dilini susturmak, konuşturmamak, feraset, keşif ile Allah Teâlâ'nın bildirdiğı bazı gayb kısmını bilmek, uzun bir süre yeme içmeden ve uykusuz olarak dayanabilmek, insanların kalplerini tesir etmek ve kalpleri hidayete çevirmek, kalplerdeki manaları okumak ve bilmek, az olan yemeğı fazlalaştırmak, hak ilham vasıtasıyla helal ve haramı birbirinden ayırmak, gözlerin açık veya kapalı olarak aynı şekilde görebilmesi, heybetli olarak görünmek, sükut ile âlimleri susturmak, zâlimlerin belasından kurtuluş, alem-i misalde edvar-i tasavvur, ruhun cesetlenmesi, kısa bir sürede çok iş yapabilmek, zehrin ve silahın tesir etmemesi gibi kerametler vardır. Müellif, kerametın daha birçok fazla çeşidi olduğunu

---

³⁵⁴ Ömer Yılmaz, *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 219.

söylemiştir. Her bir azanın ettiği ibadetten bir keramet elde edilmiştir. Azaların sultanının ise kalp olduğunu söylemiştir. Kalpte keramet meydana geldiğinde unutkanlık, gaflet, üzüntü, belalar, dertler ona tesir etmemiştir. Bu kalp muttaki olanların kalbidir. Gözün kerameti, kendine haram olan şeyleri terk edip kendine mahsus ibadetleri ifa etmekle uzak yerleri görmüştür. Ruhani olarak önce cinleri sonra melekleri görmüştür. Kulağın kerameti haramları terk ederek ibadetleri yerine getirirse taşlardan, ağaçlardan, meleklerden ve cinlerden ses işitmiştir. Dilin kerameti ise haramlardan sakınıp kendine düşen vazifeleri yerine getirerek, kerameti hikmet ile konuşmaktır. Örneğin yanılmamak, sözünde tesirli olmak, sözü ret olunmamak, hakikatleri aktarmak söylenebilir. Elin kerameti, yasakları terk edip kendine düşen vazifeleri yerine getirerek eli en uzağa yetiştirebilmektir. Karnın kerameti ise karın hile ve istidractan kurtulmuştur. İbadet ile meşgul olup yasakları terk ederse aynı zamanda kalbin sahip olduğu kerametlere sahip olmuştur. Örneğin açlığı hissetmez, toprağı yer; ekmek gibi ondan faydalanmıştır. Cinler, melekler emrine girip istediğı zaman yiyecek şeyleri bulmuştur. Fercin kerameti ise tohumunu haram yere atmayı terk ederek helalinden başkasıyla bir münasebeti olmazsa evlatları da salih olmuştur. Ayağın kerameti ise haramdan sakınıp ibadetlerini yerine getirirse sahibi havada uçabilmiş, suyun yüzeyinde yürüyebilmiştir. Müellif, bu kerametlerin hepsinin bir insanda ender olarak bulunduğunu söylemiştir.³⁵⁵

İsmail Efendi, veli olan kimselerin kerametlerinin Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle sabit olduğunu belirtmiştir. Örneğin Kur'ân-ı Kerîm'de Süleyman Peygamber'in veziri Asaf'ın kıssası ve hadislerde Ebû Abdillâh Selmân el-Fârisî (ö. 36/656 [?]) ile Ebü'd-Derdâ' Uveymir b. Kays b. Zeyd el-Hazrecî'nin (ö. 32/652 [?]) kıssaları meşhur olmuştur. Hz. Meryem'in ve Ashâb-ı Keyf'in kıssaları Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle açıklanmıştır. Bütün peygamberler istisnasız evliyadan üstün sayılmıştır. Peygamberler güneş; onların mucizeleri evliyaya aks ederek zuhur etmiştir. Evliya, peygamberlerin mucizelerine mahal olmuşlardır. Kerameti inkâr etmek, peygamberin mucizelerini inkâr etmek sayılmıştır. Müellif, Peygamber Efendimizin mucizelerini üç kısımda incelemiştir. Birincisi, Peygamber Efendimizde nübüvvetinden evvel zuhur eden mucizelerdir. Buna *irhasat* denmiştir. Bu mucizeler Peygamber Efendimizin nübüvvetini tasdik edici mukaddimeler olmuştur. İkincisi, Peygamber Efendimizin nübüvveti zamanından itibaren vefatına kadar olan mucizelerdir. Her iki kısımda

---

³⁵⁵ Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velinin Kerâmetidir*, 224-229.

bizzât hayatlarında görülmüştür. Üçüncüsü, vefatlarından kıyamete kadar zuhur edip devam eden mucizelerdir. Bu da akli ve hissi olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Evliya ve müçtehitte tezahür etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de akli mucizeler altmış dört bindir. Peygamber Efendimiz hayatında hissi ve suri olarak bilfiil görünen ise üç bin mucizedir. İsmail Efendi, irşat edici velide ise dört şart aranacağından bahsetmiştir. Birisinin eksik olması takdirinde irşadı sahih olmamıştır. Birincisi, dinin aslı olan tevhid ilmini halk ve halık farkını, nebi ve velinin arasındaki farkı, ilmen ve itikaden bilmesidir. İkincisi, mensup olduğu mezhebin yahut müridlerinin mensup olduğu mezheplerin şer'i hükümleri ile amel etmenin temel kaidelerini bilmesidir. Üçüncüsü, akıl ve nakil yoluyla Peygamber Efendimizin ahlâkıyla ahlâklanmasıdır. Dördüncüsü, bidayetinde büyük günahlardan, nihayetinde küçük günahların üzerinde devam etmekten münezze olmasıdır. Müellif, kerameti, nübüvveti dava etmekten ari kemâl-i ittibâ ile vasıflanan müminden görülen harikulade haslet olarak tanımlamıştır. Ehl-i sünnetin ittifakı ile uluhiyet veya nübüvveti ima ile olsa dahi iddia eden kimse kafirdir.³⁵⁶

İsmail Efendi, kişinin basireti açılmadan keşfi olduğu zaman gelen ilhamların nereden geldiğini fark edemediğinde dalalette kaldığını söylemiştir. Bazı kimselerin mucize ve keramet ile sihir ve istidrac arasındaki farkı fark edemedikleri için enbiya ve evliya'yı inkâr ettiklerini söylemiştir. Sünnetleri ihya edip, bid'atleri terk ederek basiretin açılacağını, bunun da Allah Teâlâ'nın inayetine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Bu sayede nefsi kuvvetlerini mağlup etmiştir. Ruhi kuvveti ile ilerde olacak olaylardan haberdar olmuştur. Bu ilahi bildirişlerle meydana gelmiştir. Bu makama ulaşan kimselerin kerametleri sahih olmuştur. Bu makama ise iki şeyle ulaşılmıştır: Allah Teâlâ'nın zikri ve tebe-i tabiin, tabiin, ashabı kirama uyarak Peygamber Efendimizin şeriatını tatbik etmektir.³⁵⁷

4.3.2.5. Keramet ile İstidrac Arasındaki Fark

İsmail Efendi, velide kerametın görülmemesinin peygamberlerde görülen mucizenin devamı olduğunu söylemiştir. Bu velinin rütbesini değil, o velinin peygamberinin rütbesine takviyedir, rütbesini yüceltmek demektir. Bir kimse de Allah Teâlâ'ya karşı istikameti düzgün olmadığı halde dilediği şeyleri bulursa bu harikulade olaya istidrac

³⁵⁶ Uryânî Osman Efendi, *Hayrû'l-kalâ'id fî şerhi Cevâhiri'l-'akâ'id* (b.y.: y.y., t.s.), 124. akt. Çetin, *Şüheden Hakikate*, 183-184.

³⁵⁷ Çetin, *Mü'minin İstikâmeti; Velinin Kerâmetidir*, 118-119.

ya da mekr ismi verilmiştir. Mekr sayesinde kişi haz almış, böylece ibadetten uzaklaşmıştır. Amellerinin mukabilini dünyada alır ve ahirete payı kalmamıştır. Nitekim “(Yahudiler) tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarını bozdu. Evet, Allah en iyi tuzak bozucudur.”³⁵⁸ ayetinde Allah Teâlâ dininde hile edenlerin hilelerine mukabil mekr olmuştur. İstidrac sahiplerini istidraclarına güvenip itimat edip kendilerini övmüşlerdir. Ehl-i velayet ise kendinde bir keramet gördüğünde Allah Teâlâ’dan daha fazla korkmuş daha fazla ibadet etmiş, kendini o keramete layık görmemiştir. Sonuç olarak gerçekleşen harikulade olaya sevinmek istidracken; onu bahşedeni sevmek keramet sayılmıştır. Evliya kerameti sevmemiştir çünkü keramet Allah Teâlâ’dan başkasıdır, masivadır. Masivayı sevmek ise ayrılık demektir. İstidrac sahibi istidracına tevekkül etmiştir, keramet sahibi ise Allah Teâlâ’ya tevekkül etmiştir. İstidrac sahibinin velisi şeytandır ve firavuna mirasçıdır. Keramet sahibinin velisi ise Allah Teâlâ’dır ve kendisi peygamberin varisi olmuştur. İsmail Efendi, keramet, sahabeler ve tabiinde çok fazla görüldüğünü, tevatür derecesine geldiğini inkârının mümkün olmadığını söylemiştir. Peygamberlere mucize olan her ne olursa olsun evliyaya keramet olarak vuku bulması mümkün olmuştur. Keramet ve mucize arasındaki fark ise peygamberler kendilerine iman etmeye davet etmişlerdir. Evliyalar ise peygamberlere iman etmeye davet etmişlerdir. Peygamberlerin, evliyanın ve salihlerin ölümünden sonra onlardan medet ummak da caiz sayılmıştır. Çünkü peygamberlerin mucizeleri, evliyanın kerametleri ölümleri ile bitmemiştir. Onlar kendi kabirlerinde diri sayılmışlardır. Peygamberlerin mucizelerinin devamı evliyaya keramettir. Bu aklen mümkündür ve nakille de sabit olmuştur. Evliyanın kerametinden Hz. Meryem’in kıssası ve rızık bulması, Hz. Ebubekir’in misafirlerinin kıssası söylenmiştir.³⁵⁹

4.3.3. Tasavvufi Makamlar

Tasavvuf ilmi manevi bir matematik gibidir; sayıların ve sembollerin ötesinde ruhsal bir denklemde dolaşımı simgeler. Denklemin ana unsurlarından birisi olan makamlar, kişinin iç dünyasındaki gelişim aşamalarını simgelemektedir. Tövbe, ilahi aşk, fenâ, bekâ, cezbe ve vecd makamları tasavvufun derinliklerine inen bu yolculuğa kılavuzluk

---

³⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/54.

³⁵⁹ Çetin, *Mü’minin İstikâmeti; Velinin Kerâmetidir*, 132-134., 232.

eden anahtar kavramlardır. Bu kısımda, İsmail Çetin Efendi'nin insanın Allah Teâlâ'ya ulaşma yolculuğunda bu kavramları nasıl işlediğini inceleyeceğiz.

4.3.3.1.Tövbe

İsmail Efendi, tövbeyi Allah Teâlâ'nın yasaklarından kaçınmak, günahları terk etmek, kısacası kişiyi Allah Teâlâ'dan uzaklaştıracı bütün sebeplerden kaçınmak olarak ifade etmiştir. Bir şeyi terk edebilmek o şeyin verdiği zararların bilinmesine bağlıdır. Günahlarının Allah Teâlâ'dan uzaklaşmasına neden olduğunu bilen birisi için günahlar kişiyi pişmanlığa sevk etmiştir. Bu da murakabe ile gerçekleşmektedir. Müellif, insan bir şeyi terk ettiği zaman, başka bir şeye sığınmasının zaruri olduğunu söylemiştir. Tövbe eden kimse de tövbesinde başarılı olması için birlikte günah işlediği kimseleri terk etmiş ve salih kimseler ile beraber olmuştur. Müellife göre tövbenin birinci unsuru pişmanlıktır. Kişinin imanının kuvveti oranında pişmanlık duygusu artmıştır. İkinci unsur, işlenen günahların kul ile Allah Teâlâ arasında bir perde oluşturduğunun bilincinde olmaktır. Tövbenin üçüncü unsuru ise, mezkûr pişmanlık ve bilgiden doğan kasıttır. Kasıt, pişmanlık ve tövbe ile kişi bundan sonrası için farz ve vaciplerinin tümünü yerine getirmiştir. Önceden yerine getiremediği ibadetlerini ise kaza etmiştir.³⁶⁰

İsmail Efendi, tövbenin ilim, hal ve fiilden ibaret olduğunu söylemiştir. İlim, günahın zararını ve Allah Teâlâ'nın azametini karşı edepsizlik olduğunu, günahların kul ile Allah Teâlâ arasında bir hicap olduğunu bilmektir. Tövbe yapılmış olan suçları idrak etmek ve ondan pişman olmak; kaza etmek ve tedavisi mümkün olanları kaza etmek; istikbalde bir daha yapmamaya azmetmek ve mağfiretini dilemekten ibaret beş husus olduğunu belirtmiştir. Bu beş itibarla tövbe farz olmuştur. Ehl-i sünnet ittifakı ile tövbesiz ölenin günahlarının mağfireti mümkünse de ümitleri bu imkana bağlamak suretiyle tövbeyi tehir etmek de mağlubiyet, şeytanın aldatması, nefsin tuzağı sayılmıştır. Tövbenin izafe hasebi ile üç kısım olduğunu söylemiştir. Birincisi, günah işlemek gibi günah olan tövbedir. Geçmiş gınahtan pişmanlık duymaksızın ve gelecekte işlememeyi azmetmeksizin mücerret dille istiğfar ederek “tövbe ettim” diyenlerin tövbesidir. Bunun günah işlemek gibi günah olduğunu belirtmiştir. Nitekim Râbia el-Adeviyye'nin (ö. 185/801 [?]) yanında birisi “Estağfurullah” demiş, Rabia “Yazık olsun sana, yaptığın istiğfarına da istiğfar gerekir” demiştir. İkincisi, halini

³⁶⁰ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 188-189, 197-198.

ıslah edenlerin tövbesidir. Makbul bir tövbe olduğunu belirtmiştir. Birinci kısımdaki tövbenin tam tersidir. Asi bir kimsenin ya da bir kulun hangi günahına tövbe ettiğinin bilincinde olması olarak tarif edilmiştir. Üçüncüsü ise sadıkların tövbesidir. Sadıkların tövbesine tövbe-i nasuh denilmiştir. Allah Teâlâ'nın hoşnut olduğu tövbenin, tövbe-i nasuh olduğunu söylemiştir. Tövbeyle muvaffak olmanın da ilmi olarak üç sebebi vardır. Birincisi, günahların kul ile Allah Teâlâ arasında bir perde olduğunu, kalbi Allah Teâlâ'nın sevgisinden başka bir sevgiye döndürdüğünü ve bu yüzden Allah Teâlâ'nın gazap kapılarını açtığını bilmektir. İkincisi, rücu edilen günahdaki hicabı bilmektir. Tövbeyle muvaffakiyetin ilmi üçüncü sebebiyse kulun kendisinin bizzât nefsinde tövbeyle muktedir olmadığını, Allah Teâlâ'nın kulunun kalbinde tövbeyle yaratıp sebepleri kolaylaştırdığını bilmesidir. Tövbeyle muvaffak olabilmenin ise iki fiili sebebi vardır: Birincisi, duası kabul olan zevata hizmet etmektir. İkincisi, seher vakitlerinde zikir ve istiğfarda bulunmaktır. Hali olarak da üç sebebi vardır. Bunun birincisi kötü arkadaşlıkları bırakmaktır. İkincisi, irşat yoluna engel olan sebepleri terk etmektir. Üçüncüsü, günahlar takdirle olduğu gibi tövbe ve affında mukadder olduğuna inanmak şartı ile tedariği mümkün olan taksiratını tedarik etmektir.³⁶¹

4.3.3.2. İlahi Aşk

İsmail Efendi, Allah Teâlâ'ya olan sevgimizin her canlının ruhunda gizlenmiş olduğunu söylemiştir. Her canlıda ilahi sevgi bulunmasına karşın kafir ve müşriklerin Allah Teâlâ'ya karşı isyankâr olmasını ise ateşin çakmak taşı içinde gizli kalması gibi ilahi sevginin de onlarda gizli kaldığını belirtmiştir. Kul eğer çaba gösterirse gizlenmiş olan ilahi sevgi açığa çıkacaktır. Bunu bir misalle açıklayan İsmail Efendi, sütün içinden tereyağının çalkalanmadan ortaya çıkamayacağı gibi kulun da günahlarından arınarak zikir ve ibadetleriyle ilahi sevgiyi ortaya çıkaracağını ifade etmiştir.³⁶²

İsmail Efendi, Allah Teâlâ'nın bu dünyayı kendi güzelliğinin keşfedilmesi için alemini yarattığından bahsetmiştir. Var ettiği alem kendi Zât-ı şerifine ayna olmuştur. Kulun Allah Teâlâ'yı sevmesinin kaynağını da Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının bilinmesiyle ve O'na ibadet etmekle gerçekleştireceğini belirtmiştir. Müellif, ilahi sevgiyi kemiyetten keyfiyete geçirmek için Ashâb-ı kiramı ve o zamanda yaşayan ulemâyı, irşat ehlini sevmek, teslimiyet, ihlas ve muhabbetle emirlerine uyarak

³⁶¹ Çetin, *Ehl-i sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür*, 605-613.

³⁶² Çetin, *Aşk I*, 28-32.

gerçekleşeceğini söylemiştir. Dinde salâbet ve amellerde zayıflık başladığından, müminlerin kalplerindeki ilahi sevginin meydana çıkması için Allah Teâlâ aşıkları, irşat etmede kuvvetli imamların Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerle uygun olarak kitaplar yazdıklarını ve bu uygulamayı da “tasavvuf” olarak isimlendirdiklerini belirtmiştir. Bir kimsenin kalbinde ilahi sevginin bulunmasının zâhiri dört fiili belirtisi vardır. İnâbe her türlü masiyetten Allah Teâlâ’ya dönüş, riyaset, şöhret, şehvet, servet gibi şeyleri amaçlamaktan sakınmak, farzları yerine getirmek ve hukukta titiz olmaktır. İlahi sevginin kalpte bulunmasının diğer alametlerini ise şu şekilde sıralamıştır: Yalnızlığa tahammül etmek, zaruri ihtiyaçlar haricinde dünya peşinden gitmemek, kaçırılan dünyevi şeyler için üzülmemek, dini fırsatlar kaçırıldığında ise tövbe ederek Allah Teâlâ’ya yönelmek, Allah Teâlâ’nın sevdiği şeyleri nefse sevdirmek, Allah Teâlâ’nın emirlerini yerine getirmeyi nefsin istek ve arzularına tercih etmek, zikir ve ibadetlerin çoğalması, Peygamber Efendimizin sözlerini hadisleri sevmek, Allah Teâlâ’nın yarattığı mahlukata şefkat göstermek, sevgiyi ve vecdi gizlemek, nefse bir şeyi dava etmemektir. Müellifimiz ilahi sevginin alametlerini Allah Teâlâ’yı seven aşık kimselerden rivayetle ise şu şekilde sıralamaktadır: Ölümünden korkmamak, dünyada sevdiği şeyleri Allah Teâlâ için sevmek, Allah Teâlâ’nın ismi şeriflerini çokça zikretmek, Kur’ân-ı Kerîm okumayı, Peygamberleri, Allah Teâlâ dostlarını sevmek, Allah Teâlâ, peygamberler ve yolundan gidenlerden bahsetmeyenlerden, malayaniden bahsedenlerden kaçınmak, Allah Teâlâ’nın mahlukuna hizmeti ibadet bilmek yakını dahi olsa fasık kimselerden uzak durup, uzakta da bulunsa takva sahibi kimselerin sevilmesi, îsar, diğerkamlık şeklinde sıralamıştır.³⁶³

Müellif, Hasen b. Alî el-Cûzcânî’den (ö. III./IX. yüzyıl) şöyle aktarmıştır: “Üç şey tevhidin akitlerindendir. Birincisi havf, Allah Teâlâ’dan korkmak demektir. İkincisi reca, Allah Teâlâ’nın rahmetini ummaktır. Müridin kazanmış olduğu hayırların karşılığının sözünü görmektir. Recanın nurani bir ışığı vardır. Sevginin ise nurların nuru olduğunu beyan etmiştir. Üçüncüsü muhabbet, Allah Teâlâ’yı sevmektir. Sevginin çoğalması müridin minnetini görmek için çok zikir yapmasıdır.³⁶⁴ İsmail Efendi, bu durumda muhabbetin, sevginin mevcut bir şey olup tevhitten bir cüz olduğunu söylemiştir. Tevhide iman, zikir, zikir yapmak için halka kurmak, ibadet için camiler yapmak Allah Teâlâ’nın sevgisinin kazanılması için birer vasıtaadır. Allah

³⁶³ Çetin, *Aşk I*, 44-53.

³⁶⁴ Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî, *Tabakâtü’s-sûfiyye*, 246, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân I*, 380. akt. Çetin, *Aşk I*, 98.

Teâlâ'nın sevgisi tüm vücûdu istila ettiğinde seven sevdiğinden başka hiçbir şeyi görmez ve nazarı itibara almaz demiştir. İsmail Efendi, tabii sevgi ya da iradi sevginin, kalbin herhangi bir sevilene bağlanmasının zorunluğu, bırakılmaz bir erdem olduğunu, bu sebeple de Allah Teâlâ, din, peygamberlerin ve o yoldan gidenlerin sevilmesinin sair sevgiler yerine tercih edilmesinin farz olduğunu belirtmiştir. Müellif, Zünnûn el-Mısrî'den rivayetle sevgiyi şöyle tanımlamıştır: “Sevgi, Allah Teâlâ'nın sevdiği her şeyi sevmek, Allah Teâlâ'nın buğzettiği her şeyden buğzetmek, her türlü hayırlı işleri yapmak, kişiyi Allah Teâlâ'dan uzaklaştıran her şeyden uzaklaşmak, müminlere şefkat ve merhametle yaklaşmak, kafirlere Allah Teâlâ için sert davrandığında hiçbir kınayıcının kınamasından korkmamak, dinde Peygamber Efendimize uymak olmak üzere altı hasletten oluşmaktadır.”³⁶⁵

Yine İsmail Efendi, Ebü'l-Mahfûz Ma'rûf b. Fîrûzân el-Kerhî'nin (ö. 200/815-16 [?]) İlahi sevgi üzerine söylemiş olduğu şu cümleleri bizlere aktarmıştır: Sevgi kişinin tâlimiyle oluşmaz, İlahi sevgi Allah Teâlâ'nın keremiyle kullarına vermiş olduğu bir bahşıştır, demiştir.³⁶⁶ İsmail Efendi bu tanımlamadan hareketle Allah Teâlâ'nın kulunun İslami açıdan çalışmalarını beğendiği takdirde, sevgi ve aşk ile kulunu huzuruna çekerek ona bu ikramları vereceğini belirtmiştir. Müellifimiz, bunu bir örnekle açıklamıştır: Kişi anne ve babasının onlardan miras kalacağı için değil de “Rabbim, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. “Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster” diyerek dua et.”³⁶⁷ Meâlindeki ayetleri nazara alırsa tabii sevgisinin iradi sevgiye dönüşüp sevgi tekleşerek kemâl bulacağını söylemiştir. Kemâl bulmasıyla birlikte de Allah Teâlâ kuluna ikramları bahşetmiştir.³⁶⁸

İsmail Efendi, sevginin en alt derecesinin Züleyha'nın Yusuf (as) yüzüne, Mecnun'un Leyla'nın yüzüne âşık olmasıdır, demiştir. Kişi eğer içindeki yemekten dolayı kabı, giyeceği için elbisesini seviyorsa “putperesttir.” Putperestlik ise daha güzel bir suret gördüğü zaman önceki sevdiğini unutmayı gerektirmiştir. Bu değişen sevgi ise nefsin

³⁶⁵ Çetin, *Aşk I*, 98-105.

³⁶⁶ Ebû Abdîrrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Sülemî, *Tabakâtü's-süfîyye*, 89. akt. Çetin, *Aşk I*, 106.

³⁶⁷ İsra, 17/23-24.

³⁶⁸ Çetin, *Aşk I*, 106-107.

hevâsından kaynaklanmıştır. Nitekim Allah Teâlâ “Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağlam hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılınmıştır. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah’ın katındadır.”³⁶⁹ buyurmuştur. Kişinin tabiat olarak bu gibi şeyleri sevmesi ise mecazi sevgi olarak adlandırılmıştır. Müellifimiz, Yahudilerin “Üzeyr Allah Teâlâ’nın oğludur”, Nasranilerin “İsa Allah Teâlâ’nın oğludur” demelerinin suretleri aşırı sevmelerinden kaynaklandığını belirtmiştir. Müellifimiz, mecazi aşkın gerçek sevgiye dönüşmesinin sûfîler tarafından da söylenen müridin nefsinin istek ve arzularından vazgeçerek mürşidinin dediklerine tabii olmasıyla gerçekleşeceğini söylemiştir. İsmail Efendi müridin mürşidine tabii olmasıyla da mürşidin müridine karşı iç yüzünü göstereceğini müridin gerçek aşkın hakikatini anlayacağını dile getirmiştir. Bu durum sûfîler tarafından “fenâ fi’l-ihvân”, “fenâ fi’ş-şeyh” Türkçeye ise “mestlik” olarak geçmiştir. Mürşid, müridine eşyayı net gösteren aynalar gibi kötü ahlâkı kötü, güzel ahlâkı ise güzel göstermiştir. Müridin sevgisi meyil ve irade mertebesinde ayrılp şevk derecesine vardığında azarlamasını ve okşamasını aynı seviyede görmüştür. İsmail Çetin Efendi, müridin üzerinde sevginin hukuku olarak dört hakkın dinen vacip olduğunu belirtmiştir. Bunlar: Mürşidinin istek ve arzuları için kendi istek ve arzularını iradesiyle bırakması, mürşidinin emir ve yasaklarını aşk ve şevk ile yerine getirmesi, mürşidinin kızmasına yahut iltifatına mazhar olmaya bakmaksızın istek ve arzularını nefsinin istek ve arzularına tercih etmesi ve eskiden alışkın olduğu fenâlıklardan arınmasıdır. Müellifimiz, sevginin derecelerinden birinin de “nizâ” veya “fi’lî nüzû” olduğunu ve “fi’lî nüzû’nun” aşkın hukukundan sayıldığını ifade etmiştir. Yusuf peygamberin Allah Teâlâ’ya olan aşkının onu her türlü fenâlıklardan alıkoyması onun sevgisinin “fi’lî nüzû’i’â” ulaşmasının göstergesidir. Müellifimiz, sevginin hak ya da batıl olmasına bakmaksızın “fi’lî nüzû” derecesine ulaştığı zaman heyemana dönüştüğünü ifade etmiştir. Böylece aşkın sevdiğinin suretiyle suretlendiğini belirtmiştir. Sûfîlerin, şeyhinin görüntüsünün görünmesine “ruhaniyet” ismini verdiklerini belirtmiştir. İhlâsı derecesinde mürşidini net gören müridin, ruhaniyetin de Allah Teâlâ emriyle konuşmasına “muaddesun” ismi verilmiştir. Müellifimiz, mürid bu dereceye ulaşırsa hilafeti hak ettiğini belirtmiştir.³⁷⁰ Muhyiddin İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240) bu merteye ile ilgili şu sözlerini nakletmiştir: “Hayret vericilerden

³⁶⁹ Âl-i İmrân, 3/14.

³⁷⁰ Çetin, *Aşk I*, 181-194.

biri de şudur: Gerçekte onlar beraberimdedir; aşırı istekle ben onlarla beraber olmamı isterim. Onlar göz bebeğimin içindedir; gözlerim onlar için ağlar. Onlar kaburga kemiklerimin arasındadır; aşırı sevgiden ruhum görmeyi ister.”³⁷¹

Allah Teâlâ’ya karşı aşk ve muhabbet, müminin imanının gerekli kıldığı şeylerdendir. Zira mümin kimsenin kalbinde oluşan her sevgi Muhabbetullah’ın gölgesinde yetişmiştir. Bir kimsede bulunan her cemâl ve kemâl her olgunluk ve güzellik Allah Teâlâ’nın kemâlinden bir gölgedir. Bu bağlamda bir kimse güneşi duvarda görüp duvarı sevmeye başladığında; aslında duvara akseden ışığı değil gökte nur saçan hakiki güneşe âşık olmuştur. Onun sevdası duvara akseden aydınlıktan doğmuştur. Oysaki duvara akseden nurun kaynağı duvarın görünüşü değil, güneşin kendisidir. Güneşin gizlendiği nur, kaybolduğu zaman bununla birlikte onun aşkı ve sevdası da bitmiştir.³⁷²

İsmail Efendi, dünyada suretleri yaratanı sevmekle, yaratılan suretleri sevmenin görünüş olarak birbirlerine benzer olsa da aralarında farklılıklar olduğunu belirtmiştir. Kişinin kalbinde suretlerin sevgisi galip gelirse aşığın putperest, gafil olduğunu, sevgisinin cinnete dönüştüğünü; aşığın kalbinde suretleri yaratanın sevgisi galip gelirse aşığın hakperest, veli olacağını söylemiştir. Böylelikle kul başka şeylere ehemmiyet vermediği için aşkını keşif ve şühûda dönüştürmüştür.³⁷³ İsmail Efendi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin (ö. 672/1273) geçici aşk ve ilahi aşk arasındaki farkı şöyle beyan ettiğini belirtmiştir: Geçmiş bütün peygamberleri, İbrahim’i, İshâk’ı, Ya’kûb’u, Yûsuf’u, Musa’yı, İsa’yı temsil edene Ahmed ismini, Nemrud’u, Firavun’u, Dakyanus’u temsil edene Ebu Cehil ismini, dünya hayatına puthane ismini, şöhret, servet ve şehvete put ismini vererek şöyle demiştir: “*Ahmed’le Ebû Cehl birlikte puthaneye girdiler. Ama iki giriş arasında çok büyük farklar vardır.*” İsmail Efendi bu ifadeyi Peygamber Efendimizin de beşer, Ebu Cehil’in de beşer olduğunu fakat Peygamber Efendimizin Allah Teâlâ’yı, Ebu Cehil’in ise Allah Teâlâ’yı unutarak suretleri sevdiğini söylemiştir.³⁷⁴

³⁷¹ Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye fî ma’rifeti’l-esrâri’l-mâlikiyye ve’l-mülkiyye II* (b.y.: y.y., t.s.), 430. akt. Çetin, *Aşk I*, 194.

³⁷² Abdu’l-Bârî En-Nedvî, *Kur’an ve Sünnet Işığında Tasavvuf Ve Hayat*, çev. Mustafa Ateş, (İstanbul: İrfan Yayınları, 1996), 188.

³⁷³ Çetin, *Aşk I*, 169-170.

³⁷⁴ Çetin, *Aşk I*, 175.

4.3.3.3.Fenâ ve Bekâ

Sûfiler fenâ tabiri ile insandaki kötü sıfatların yok olmasını işaret etmişlerdir. Fenâ kulun faaliyet şuurunu kaybederek “abd”ın yerine fail olarak Allah Teâlâ’nın geçmesi olarak da ifade edilmiştir.³⁷⁵ Bekâ tabiriyle ise insanda güzel sıfatların kalmasını anlatmak istemişlerdir.³⁷⁶

Fenâ kişinin manevi yolda ilerlerken ulaştığı bir makamdır. İsmail Efendi fenâyı iki kısımda ele almıştır. Zâhiri fenâ, kişinin yaptığı zikri bilinçli, zikrettiği şeyi idrak ederek yapmasıdır. Bâtını fenâ ise daha derin maneviyatı temsil etmiştir. Kişi zikrin ötesinde Allah Teâlâ’nın birliğine ulaşmıştır. Teslimiyet içerisinde olarak diğer her şeyi unutmuştur. Çetin, fenâ makamının tarif edilmesinden çok yaşayarak, deneyimle anlaşılabilceğini belirtmiştir.³⁷⁷ İsmail Efendi, fenâ makamının başlangıcının kişinin Allah Teâlâ’nın emirlerini yerine getirip yasaklarından kaçınmakla takva ile olduğunu ifade etmiştir. Buna ulaşmanın ise takva ile emirleri yerine getirmek ve firar-ı illallah ile dua olduğunu söylemiştir. Çetin, takva ve firar-ı İlallah’ın ise yedi temel üzerine inşa edildiğini belirtmiştir. Bunlardan birincisi tevhid ilmini öğrenmek yani Allah Teâlâ’nın sıfat ve isimlerini bilerek temel inanç kaidelerini anlamak olarak açıklamıştır. İkincisi amel-i tevhidi gerçekleştirmek, imanın davranışlara ve ibadetlere yansması olarak belirtmiştir. Üçüncüsü tövbedir. Kişi günahlarından arınarak Allah Teâlâ’ya bağlılığını arttırmaktadır. Dördüncüsünü inâbe, Allah Teâlâ’nın emir ve yasaklarına itaat etmek olarak açıklanmıştır. Beşincisi, Allah Teâlâ’nın iradesine boyun eğmek, tam anlamıyla teslim olmak, mutlak teslimiyettir. Altıncısı, tüm fiillerimizde Allah Teâlâ’ya güvenmek, tevekküldür. Yedinci temel ise Allah Teâlâ ve Peygamber Efendimize ahlâki ve ameli olarak tam muhabbettir. İsmail Efendi takva ve firar-ı ilallahın bu ilkeler etrafında şekillendiğini beyan etmiştir. İsmail Efendi *bekâ* makamını ise “vahdet” ya da Allah Teâlâ’nın kul ile birleşerek isim, sıfatlarının yansımaları müşahade etmesi manasında “*makam’ul-cem’i vel’fark*” olarak isimlendirmiştir. Burada kişinin tam manasıyla olgunluğa erişerek yaratılmışlık ve Allah Teâlâ’nın birliğini içselleştirdiğini ifade etmiştir. Bu makamda “her fenâ için bir bekâ gerek” ifadesinin kullanıldığını yani yok oluşun ardından mutlaka bir var oluşa ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Çetin, fenâ makamını “cemi”, bekâ makamını ise

³⁷⁵ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 215.

³⁷⁶ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi, 200.

³⁷⁷ Çetin, *Ahlâki Reçeteler*, 51-52.

“fark” olarak açıklamıştır. Cem’i kulun Allah Teâlâ’yı müşahede etmesini ifade ederken fark ise Allah Teâlâ’nın her şeyde olan hükümlerliliğini görmesidir.³⁷⁸

İsmail Efendi, kişinin fenâ makamında kendisini tam anlamıyla Allah Teâlâ’ya teslim ettiğini ifade etmiştir. Fenâ makamına ulaşan kimse sevgi ve muhabbetini Allah Teâlâ’ya tam manasıyla gösterir, dünyevi, maddi varlıkların düşüncelerini kalbinden ve zihninden atmıştır. Allah Teâlâ’nın Celâl ve Cemâl sıfatlarını kalp gözüyle görür hale gelmiştir.³⁷⁹

Çetin, fenâyı Allah Teâlâ’nın yasaklarından kaçınırken nefsinin ölü olması olarak açıklamıştır. Yani bir kimse yasaklardan kaçınırken nefsini Allah Teâlâ’nın iradesine teslim etmiştir. Bekâda ise Allah Teâlâ’nın emirlerini yerine getirirken kalbin ve ruhun canlı olma durumu söz konusu olmuştur. Kişi fenâ ya da bekâ makamındayken Allah Teâlâ’nın cemal ismi tecelli ettiğinde günah işlemeyi düşünmediği gibi celal tecellisi anında da ibadetlere ara vermeden devam etmiştir. İsmail Efendi fenânın derecelerini üç kısımda incelemiştir. Birinci derecede kişi Allah Teâlâ’ya duyduğu aşırı sevgi sebebiyle emir ve yasaklarını yerine getirir. İkinci derecede kalbindeki “hullet” ile diğer varlıklar, dünyevi arzular yerine Allah Teâlâ’ya her şeyi feda ederek Peygamber Efendimize tam manasıyla itaat eder. Üçüncü derecede ise “heyeman” ismini verdiği bir aşamada Allah Teâlâ’nın varlığı üzerinde yoğunlaşarak iradesiz kalır ve zikrederek nefsinin köleliğinden kurtularak hürriyetine ulaşmak istemiştir.³⁸⁰ Allah Teâlâ aşıklarından biri bu durumu şöyle ifade etmiştir:

“Bulamayana gerçek sevgi açılmaz

Vecdi çirkin görür, tarif edilmez

Güneşi görenin gayrisi bilemez

Görmeyene güneş tarif edilemez.”³⁸¹

İsmail Efendi, kişinin kendisine yapılan iyilikleri hatırlayıp kötülüklerini unutarak özellikle kendi kötülüklerini hatırlamaları gerektiğini söylemiştir. Bu kişinin Allah Teâlâ’ya olan sevgisinin gerçek ve saf olduğunu göstermektedir. Böylece kişi Allah Teâlâ’nın tecellisiyle de fenâ makamına ulaşmış olmuştur. Kul fenâ makamındayken Allah Teâlâ onun duyularını, iç alemini nuruyla hâkim kılıp gösterdiği zaman şuurunu

³⁷⁸ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhîd’de Parlak İnciler*, 404-405.

³⁷⁹ Çetin, *Tasavvuf*, 201.

³⁸⁰ İsmail Çetin, *Aşk I*, 199,243-246.

³⁸¹ İbrâhim Hakkı Erzurûmî, *Mârifetnâme* (b.y: y.y., t.s.) 401, akt. İsmail Çetin, *Aşk I*, 247-248.

kaybederek benliğini unutmaktadır. Çetin, bu durumda kişinin “*hüve’l-hak*” (O haktır), diyeceği esnada anlık hayretle “*ene’l-hak*” (Ben hakkım) diyebileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda fenâ makamının kul ile Allah Teâlâ’nın karışması, birleşmesi, iç içe geçmesi anlamına gelmediğini belirtmiştir. Zira Allah Teâlâ cisim ya da cevher olarak tanımlanamaz bir varlıktır. Allah Teâlâ’nın varlığı, sınırları insan anlayışının ötesinde olan bir kavramdır.³⁸²

İsmail Efendi, Firavunun “*ben en âlî Rabbinizim.*” demesinin suçlu, Hallâc-ı Mansûr’un “*ene’l-hak*” dediğinde ise neden suçsuz bulunduğunu şöyle açıklamıştır: “Firavun: Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi.”³⁸³ ayetinde de belirtildiği gibi Hz. Musa’nın risâletini ve peygamberliğini inkâr etmiştir. Kendisi yaratılan bir varlık olarak kendi benliğini her şeyden üstün tutmuştur. Aynı zamanda “Firavun şöyle dedi: Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?”³⁸⁴ ayetinde ifade edildiği gibi Allah Teâlâ’nın Rubûbiyyet sıfatını da inkâr etmiştir. Hallâc-ı Mansur ise iman da ve amelde Hz. Peygamber’e itaat etmiştir. Ayrıca Rububiyet sıfatlarını da Allah Teâlâ’ya atfederek şirki reddetmiştir. “*Ene’l-Hak*” ifadesi Allah Teâlâ’nın cemalinin aksini gördüğünde heyemana kapılarak “*Yalnızca O Hak’tır*” diyeceği yerde “*Ben Hakkım*” şeklinde bir ifadede bulunduğunu belirtmiştir.³⁸⁵ Zira Cüneyd-i Bağdâdî’ye göre de “*ene’l-hak*” ifadesi “*ben Hak oldum*” manasında değil aksine Allah Teâlâ’ya atfedilen özelliklerin yansıması olduğunu ifade etmiştir. Bu tarz söylemlerin kişinin kastettiği mananın dilin yetersizliği ya da aşırı etkilenme durumundan kaynaklandığını söylemiştir. Bu bağlamda bu ifadelerin zihnin sarhoşluğu ve bulanıklığı anında söylendiğinden ciddiye alınmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁸⁶

İsmail Efendi fenâ makamının sûfiler tarafından farklı bağlamlarda kullanıldığı söylemiştir. Örneğin “*الْكِتَابِ نَظَرْتُ فِي*” “kitabın içine baktım” cümlesi ilgi alakayı başka her şeyden kesip dikkati lafız ve manaya vermek olduğunu, kitabın içine bakmanın kitapla birleşmeyi gerektirmediğini ifade etmiştir. Bu bağlamda fenâ makamında da kulun Allah Teâlâ ile birleşmesi söz konusu olmamıştır. Yalnızca aşkın yoğunlaşarak dikkatin yalnızca Allah Teâlâ’ya verilmesi kastedilmiştir. Aynı şekilde “*صَبَابَةٌ*” (sabâbet) terimi sevginin aşırı olması şeklinde ifade edilir ve fenâfillah olarak

³⁸² Çetin, *Aşk I*, 309-315.

³⁸³ Şu’ara, 26/27.

³⁸⁴ Şu’ara, 26/23.

³⁸⁵ Çetin, *Aşk II*, 369-371.

³⁸⁶ Çetin, *Tasavvuf ve Tevhîd’de Parlak İnciler*, 402.

isimlendirilmiştir. Aynı zamanda fenâ makamının *فِيهِ الَّذِي لَمْ تُتَنَّبِ فِيهِ* Züleyha'nın parmağıyla Hz. Yusuf'u gösterip: Kadın dedi ki: “İşte hakkında beni kınadığınız şahıs budur. Ben onunla birlikte olmak istedim. Fakat o iffetini korudu. Andolsun, eğer kendisinden istediğimi yapmazsa, mutlaka zindana atılacak ve elbette sürünenlerden olacaktır!”³⁸⁷ ayetinde belirtildiği üzere فَ “fâ” harfi illet anlamında fenâ kelimesinin manasını açıklamak için kullanılmıştır. Bu anlamıyla aşkın sevgilisini gördüğü zaman kendinden geçme, fani hayatın sınırlarını aşip ilahi aşka yönelme manasını taşımıştır. Ebû Saîd Ahmed b. Îsâ el-Harrâz (ö. 277/890 [?]) fenâ kavramını nefsinin hevâ ve isteklerinden nefret edip tanımaması, kalbini Allah Teâlâ'nın sevgisiyle doldurması manasında kullanmıştır.³⁸⁸ Abdülhakîm b. Şemsiddîn Muhammed es-Siyâlkûtî (ö. 1067/1657) ise fenâyı iki mertebede incelemiştir. Birinci derecede kul Allah Teâlâ'nın lütfu ile beşerî niteliklerini ilahi özelliklere dönüştürmüştür. Yani işitme, görme gibi yeteneklerini Allah Teâlâ'ya yönlendirerek dünyanın sınırından çıkıp ilahi varlık ile bütünleşmiştir. İkinci derecede ise kul Allah Teâlâ'nın dışında hiçbir şeyi bilmez ve görmez hatta kendisini dahi unutmuştur.³⁸⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Mûsâ el-Vâsîtî el-Ferganî'ye (ö. 320/932'den sonra) göre ise bir kimsenin fenâ makamına ulaşabilmesi için öncelikle şariat terazisi ile davranışlarını ölçmesi gerekmektedir. Şeriata uygun bir yol izlemek manevi yola çıkmanın temel adımı sayılmıştır.³⁹⁰

İsmail Efendi fenâ kavramının farklı yönlerden belirli tasniflere tabi tutulduğundan da bahsetmiştir. “Fenâ-fil-ihvan” ifadesi Müslüman bir kişinin bir başka Müslümanı ateşte yanarken gördüğünde canını ya da malını kurtarabilmesi için kendi ihtiyaçlarını unutup başkasına yardım etmesi manasında kullanılmıştır. “Fenâ-fi'ş-şeyh” ise müridin, mürşidinin hizmetine giderken teslimiyet, ihlas ve sevgiyle hareket etmesi anlamını taşımaktadır.³⁹¹ İsmail Efendi, kişide nefsin istek ve arzusunun yok olması yani “fenâ-fi'ş-şeyh” sayesinde kalbin derinliklerinde gizlenen Allah Teâlâ sevgisinin ortaya çıkarak kulun ibadet ve taatini yerine getirmekte muvaffak olacağını söylemiştir. “Fenâ-fi'r-resul” ise kişinin Peygamber Efendimize olan sevgisini ifade etmektedir. Bunu gösterebilmek için de her şeyini feda etmeye hazırdır. Uhud Savaşında Ebû Dücâne Simâk b. Hareşe b. Levzân el-Ensârî'nin (ö. 12/633)

³⁸⁷ Yusuf, 12/32.

³⁸⁸ Çetin, *Aşk I*, 316-31, 336.

³⁸⁹ Tehânevî, *Keşşâfü Istulâhâtî'l-Fünûn ve'l-Ulûm II*, 1157-1158, akt. Çetin, *Aşk I*, 337.

³⁹⁰ Çetin, *Özleşme Yolu*, 103.

³⁹¹ Çetin, *Tasavvuf*, 200.

Peygamber Efendimize sırtını siper edip ona isabet eden okları hissetmemesi de fenâ fi'r-resûl'un birer örneği olduğunu belirtmiştir.³⁹²

Çetin, “fenâ içinde fenâ bulan” kimselerin Allah Teâlâ'nın yardımıyla kendi varlıklarını unutarak Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarına uyarak yeniden dirildiklerini “bekâ billaha” ulaştıklarını ifade etmiştir.³⁹³

4.3.3.4.Cezbe

Bir şeyi çekmek, çekiş gibi anlamlara gelen cezbe tasavvufta Allah Teâlâ'nın kulu kendisine çekmesinden meydana gelen bir haldir.³⁹⁴ Sûfiler, Kur'an-ı Kerîm'de ki “...Allah (dini tebliğ için) dilediğini seçer ve kendisine yöneleni doğruya iletir.”³⁹⁵ Ayetini ve bazı kaynaklarda hadis olarak belirtilen “Allah'ın kula olan cezbese, iki cihan halkının amellerine denktir.”³⁹⁶ sözünü cezbeyle delil olarak getirmişlerdir.³⁹⁷

İsmail Efendi, saatçi ile saat arasındaki nispete saatçi; terziyle dikilen elbise arasındaki fiili nispete terzilik sanatı denildiği gibi câzib ile meczup arasındaki fiili nispete de cezbe demiştir.³⁹⁸ Nitekim, Ebû Nasr Abdullah b. Alî b. Muhammed es-Serrâc et-Tûsî (ö. 378/988), Allah Teâlâ'nın kulunu çekmesini cezbe, bu cezbe hali ile Allah Teâlâ'ya yönelmesini aşk olarak adlandırmıştır. Sûfilerin, Peygamber Efendimizi öldürmeye giderken eniştesinin evinde Kur'an-ı Kerîm sesi duyduğunda imana gelen Hz. Ömer (a.s) ile; avlandığı zaman üç kez peşpeşe hatiften duyduğu “Sen bunun için yaratılmadın.” Sesiyle sultanlığı bırakan İbrâhim b. Edhem'in tövbesini cezbeyle örnek göstermişlerdir.³⁹⁹

Cezbe çalışmakla elde edilmeyen Allah Teâlâ'nın zâtı muhabbetidir. Cezbe hâli kendisine egemen olan şey kendisindeki sonradan var olma durumuna ait özelliklerden silinmiştir ve bu özelliklerin de kaynağı konumunda olan ve kendisinde bâtın hâlde bulunan kadîm ilâhî özellikler ile vasıflanmıştır. Cezbede kulun çabası yoktur. Kul bunun için herhangi bir çaba içerisine girerek riyâzât veya mücâhede yapmamıştır. Kulun Allah Teâlâ'ya doğru bu şekilde çekilmesinin nedeni kulun ezeli istîdâdından

³⁹² Çetin, *Aşk I*, 78, 158.

³⁹³ Çetin, *Tasavvuf*, 202.

³⁹⁴ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 205.

³⁹⁵ Şûrâ, 42/13.

³⁹⁶ Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ I*, 332.

³⁹⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 206.

³⁹⁸ Çetin, *Aşk II*, 444.

³⁹⁹ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma'*, 520.

kaynaklanmıştır. Kulun İlâhî ilimde yer alan hakîkatî onun Allah Teâlâ'ya çekilmesine neden olmuştur.⁴⁰⁰ Akıl, varlığının kendisine bağlı olduğu Allah Teâlâ'nın varlığını müşâhede edip, kendisi ve mâkul ve mahsûs bütün eşyaya dair iddiasından vazgeçtiğinde müşahedesinde de sadık ise kendisinden habersiz kalmıştır. Bu durumda, şerî teklif ve yükümlülükleri de düşmüştür. Çünkü, bu durumda akıl karmakarışık ve düşüncesi darmadağın hale gelmiş, söz konusu hakikat kendisine açılmıştır. Bu, cezbe ehlinin halidir.⁴⁰¹ Mümin kimselerin kalplerini bir araya getiren şey de cezbe olarak ifade edilmiştir. Müridlerin mürşitlerini gördüğü zaman hizmet için etrafında sürekli dolaşmaları, zikir esnasında kendilerinden geçmeleri, sevginin onları çekmesi halleri cezbe ve vecdin bulunuşunun alametidir. Rıza makamına ulaşan Allah Teâlâ'nın sevgili kullarının cazibesi altına giren kimselere “mezcup-u sâlik” denilmiştir. İsmail Efendi, insanların yetmiş yedi tabakadan oluştuğu gibi cezbelerinde takriben yetmiş yedi çeşidi olduğundan bahsetmiştir. İnsan tabakaları Esmâ-i-Hüsna tecellilerinin adedi üzerine taksim olunduysa yüz otuz küsur çeşit cezbe var olduğundan bahsetmiştir. Yetmişten yukarı olan cezbeleri ise gavslar, evtâd ve kutbu'l-gavsu'l-ferd'den başka kimse bilmemektedir.⁴⁰² Farklı mertebelerinin de olduğu ifade edilen cezbe hali, kişinin gönül dünyasında gerçekleşen manevî dönüşümü ifade etmektedir. Cezbede kişinin Allah Teâlâ'ya duyulan derin aşkının tezahürü gerçekleşir. Kişi tam bir teslimiyet ile Allah'tan gayrisini unutarak kendisinden geçer.

4.3.3.5.Vecd

Vecd kelimesi Arapçada daha çok olmayan bir şeyi var gibi göstermek maksadıyla kullanılmıştır. Vecd, kişinin Allah Teâlâ'ya aşk ve bağlılığının deneyimlendiği bir ruh halidir.⁴⁰³ İsmail Efendi, vecdi buluş olarak açıklamıştır. Birisi hata işlediği zaman kendisinden büyüğünü gördüğünde çekinmesini de vecd olarak tanımlamıştır. Aynı zamanda mıknaatısla çivilerin arasındaki çekişin bulunuşu, anne ile evladı arasındaki şefkat ve merhametin bulunuşunu da vecde örnek sayılmıştır. Sûfilerin, vecdi kalbin hayrete düşmesi olarak ifade ettiklerini belirtmiştir. Ebû Abdillâh Amr b. Osmân b. Küreb el-Mekkî (ö. 297/910) vecdin keyfiyetinin şekil ve tarifinin ibareye

⁴⁰⁰ Dâvûd el-Kayserî, *Tasavvuf İlmine Giriş*, çev. Muhammed Bedirhan, (İstanbul: Nefes Yayınları, 2013), 67.

⁴⁰¹ Abdülganî en-Nablusî, *Gerçek Varlık Vahdet-i Vücûd'un Müdafası* çev. Ekrem Demirli, 216.

⁴⁰² Çetin, *Aşk II*, 454-455.

⁴⁰³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi 191-192.

sıgmayacağını söylemiştir. Vecdi, şüpheden arınan halis müminlerin kalbine gelen Allah Teâlâ'dan bir sır, olarak tarif etmiştir.⁴⁰⁴

Vecd ile ilgili birçok tanımlama yapılmıştır. Müellif sûfilerin yapmış olduğu tanımlardan şunlara yer vermiştir: Vecd, semâ vasıtasıyla Allah Teâlâ'nın emir ve yasaklarını dinlemek ve anlamaktır. Vecd, sevilen Zât ve onun rızasını kazanmaktan başka her şeyin kalpten zeval bulunmasıdır. Vecd, insanın kendi içinde bulunduğu uyarıcı hislerin etkisi altına girmesi, cezbe buluşudur. Mürşidin, müridi kalbine çekmesi buna örnektir.⁴⁰⁵ Çetin, işlenen günahın cezasının ahirette azabını bildiren ayetlerin okunmasında kalbe gelen korkuya da vecd denildiğini ifade etmiştir. Vecd, kişiyi fenâyâ götüren, isteklere göre ilahi bir armağan, müridlere göre amellerin karşılığıdır. Vecdin sahih olmasının alametleri ise kalbin zikirden ayrılmaması, Allah Teâlâ'ya şükrünü ifa etmek için bedenini ibadetten usanmaması, zikir meclislerinde bulunmayı, sair meclislerden daha fazla tercih etmesi, zikrini sürekli devam ettirmek için Allah Teâlâ'nın yasaklarından uzak kalmaktır.⁴⁰⁶ Tevâcüd ise kulun gayret ve iktisabıyla, hatta bazen de kendini zorlayarak vecde ermeye çalışmasıdır. Bu tür vecdin bir kısmı makbul sayılırken bir kısmı da mezmûm sayılmıştır. Makbul olanı riyadan uzak olarak vecd haline ermek için kendini zorlamasıdır.⁴⁰⁷

İsmail Efendi üç çeşit tevâcüd olduğunu söylemiştir. Birincisi yeni başlayan müridin zikir esnasında kendisi tutmaya iradesi olduğu halde ya da güçsüz olduğu için kendini tutamadığından coşarak ağlayıp titremesidir, bu caiz görülmüştür.⁴⁰⁸ İkincisi vecd esnasında şeyhin müridinde fenânın eseri olarak ibadet, güzel ahlâk gibi hasletler görüp onu tutarak ayağa kaldırdığında kendisinde vecd bulunmayan mürid tevâcüd de bulunursa, bu tevâcüd de caiz görülmüştür. Üçüncüsü ise Hint Mecusileri, Berahimilerin, Yunan filozoflarının adetleri olan tevâcüddür. Sıddîkıyye ve Nakşibendiyye tarikatı imamları türlü saz ve çalgıları dinleme olan tevâcüd ve raksa cevaz vermemişlerdir. İsmail Efendi, içerisinde gösteriş olan, mezmûm tevâcüdü “yapmacık cezbe” olarak ifade etmiştir. Bu halde bulunan kimselerin riyakâr ve

⁴⁰⁴ Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb II*, 226. akt. Çetin, *Aşk II*, 437.

⁴⁰⁵ Çetin, *Aşk II*, 436-439.

⁴⁰⁶ Çetin, *Aşk II*, 466-469.

⁴⁰⁷ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 204.

⁴⁰⁸ Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Gunye II* (b.y.: y.y., t.s.), 180. akt. Çetin, *Aşk II*, 478-479.

münafık sayıldığını belirtmiştir. Bu tevâcüd zındıkların, vecd ve cezbe ise sıddıkların makamlarına ulaştırmıştır.⁴⁰⁹

Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Cerîrî (ö. 321/933) ise naklettiği olayda, Cüneyd-i Bağdâdî'ye "...Efendim, ben bir semâ meclisinde bulunduğumda, orada kendisinden hayâ edilecek bir büyük varsa, vecdimi içimde tutarım. Tek başıma kaldığımda ise bu vecdi salıverir, vecde gelmeye çalışırım." Demiştir. Bunun üzerine Cüneyd-i Bağdâdî, Cerîrî'nin, "vecde gelmeye çalışırım (tevâcüd yaparım)" ifadesini yanlış bularak tenkit etmemiştir. Bu olayda tevâcüd, vecdin başlangıcı sayılmıştır. Bundan sonra vecd halinin bulunacağını ifade etmiştir.⁴¹⁰ Tevâcüdde makbul olan riyadan uzak bir şekilde kişinin vecde ulaşması için kendini zorlamasıdır. *Tevâcüd*, deniz kıyısına varmak; *vecd*, denize girmek, *vücüd* ise denizde boğulmak demektir. Tasavvuf ıstılahında vücud, vecd halini idrak ettikten sonra, kişinin Allah Teala'ya ulaşarak beşerî sıfatlarının kaybolması demektir.⁴¹¹

Vecdin kapıları kimseye cefâ vermeksizin saf ve sade olmak, hatadan korunmakla Allah Teâlâ'ya ve kula karşı vefalı olmakla gerçekleşmiştir. Vecdin hududu, sekirsiz sahu, yani ayıklık, sözlerini yapacağı işleri tertibe sokabilmek şuurunun bulunması ve şuuru kaybetmeden huzur, inkâra kapılmaksızın mârifet ve yaptığı ibadetin şer-i şerife muvafık olmağını bilmektir. Vecdin şartı ise unutkanlığa kapılmaksızın kıyam, tembelliğe girmeksizin hareket, oyun eğlenceye dalmaksızın şer'i edep ve usulleri korumak hayali konuşmalara yol vermeksizin dinlemektir. Çetin, vecdin zamanının ise boşa geçirmeksizin vakti değerlendirmek, zayi etmeksizin vaktini programlamak, imkân buldukça programlanan vazifeleri kaçırmadan vaktinde ve yerinde yapmak olduğunu söylemiştir. Vecdin yeriye Allah Teâlâ'nın yasak ettiği şeylerden sakınmak, emrettiği şeyleri yerine getirmekten ibaret takva ile vakti tamir etmek, "*oldum*", "*ben de bir şeyim*" gibi davalardan arınmak hevâ ve heveslerden boş, münasip gördüğü yerde bulunmak demektir. Vecdin en mühim sebeplerinden biri olan ihvan ise tamamen hıyanetten sakınan arkadaşları seçip onlarla beraber olmak neticesinde pişmanlığa sebep olabilecek kimseleri arkadaş edinmekten kaçınmaktır. Sûfilerin ıstılâhınca, vecd kalbin, keder, gam ve korku gibi şeylere rastlamasıdır,

⁴⁰⁹ Muhyiddin İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrârî'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye II*, 705-706. akt. Çetin, *Aşk II*, 482-485.

⁴¹⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi, 191-192.

⁴¹¹ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 204-205.

karşılaşmasıdır ya da kalp gözüyle ahiret ahvallerinden bir şeyin görülmesidir. Bazen de kul ile Allah Teâlâ arasında keşfedilen hal sırra vecd denilmiştir.⁴¹²

4.3.4.Murakabe

Murakabe, kulun Allah Teâlâ'nın her an kendisinin halini bildiğini ve gördüğünü bilmesidir. Bu bilgi ve şuurun devam etmesi, Allah Teâlâ'yı murakabe etmektir. Kulun, muhasebe halini bitirmeden murakabe haline ulaşması imkânsız olarak görülmüştür.⁴¹³ İsmail Efendi, Zünnûn el-Mısırî'den rivayetle murakabeyi şöyle tanımlamıştır: Murakabe, Allah Teâlâ'nın gösterdiği emirleri, nefsin istek ve arzusuna tercih etmek, Allah Teâlâ'nın değer vermediği şeylere değer vermemektir. İnsan her hareketinde ve sükûnetinde Allah Teâlâ'nın nazarında ve kontrolü altında olduğunun bilincinde olması demektir. Müellifimiz, murakabeyi iki esasa dayandırmıştır. İlki, teslimden ibaret olan bâtinî hudû, diğeri ise tam bir samimiyet; kemâl-i ihlastır.⁴¹⁴

Mehmed Nûrî Şemseddîn Efendi (ö. 1280/1863) murakabenin üç mertebesinde bahsetmiştir. Birincisinde derviş, her zerresiyle bütün varlıkları sanki hiç yaratılmamış kendisini de yok olmuş sayarak her gün murakabe ile meşgul olmuştur. Bunun sonucunda Allah Teâlâ'nın lütuflarıyla O'na kavuşmanın sırları açılır ve Allah Teâlâ'nın ihsanına nail olacağı umulmuştur. İkinci mertebe de derviş murakabe ile kendi iç alemini düşünmekle meşgul olduğu sırada her türlü istek ve arzularından vazgeçmiştir. Bir ölü misali hiçbir organını hareket ettirmez, kemikleri çürümüş gibi varsayarak bir yahut iki saat murakabeye devam eder. Böylece “ölmeden evvel ölünüz” sırrı açılmıştır, Allah Teâlâ'nın ihsanına mazhar olacağı umulmuştur. Üçüncü mertebede bu şekilde murakabe etmeye devam eden müride “O gün onlar, Allah'a gizli kalan hiçbir şeyleri olmaksızın (kabirlerinden) çıkarlar. Bugün hükümranlı kimindir? Elbette tek ve mutlak hükümrân olan Allah'ındır!”⁴¹⁵ ayeti kerimesinin sırrı açılmıştır. “Ey imanın huzuruna kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak rabbine dön.”⁴¹⁶ ayetindeki hitaba da mazhar olarak vuslatın sırrına erişmiş olur.⁴¹⁷ Seyyid Ahmed b. Alî el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî Allah Teâlâ'nın korkusundan nefis

⁴¹² Çetin, *Tasavvuf ve Tevhîd'de Parlak İnciler*, 394-396.

⁴¹³ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi, 387.

⁴¹⁴ Çetin, *Terbiye-i Nefs*, 194.

⁴¹⁵ Mü'min, 40/16.

⁴¹⁶ Fecr, 89/27-28.

⁴¹⁷ Mehmed Nuri Şemseddin Nakşibendî, *Miftâhü'l-Kulûb Kalplerin Anahtarı*, haz. Muhammed Safi, Mahmud Sipahi, (İstanbul: Bedir Yayınları, 2015), 42-43.

muhasabesinin doğduğunu, nefis muhasabesinden ise murakabenin meydana geldiğini belirtmiştir. Murakabe ile ise Allah Teâlâ'yı daimî meşguliyet ortaya çıkarmıştır.⁴¹⁸

4.3.5.Riya

İhlasın zıddı olan riya, gösteriş yapmak demektir. Seyyid Ahmed b. Alî el-Mekkî b. Yahyâ er-Rifâî riya'yı, kişinin kendinde olan bir şeyi başkalarının görmesiyle yaşadığı sevinç olarak tanımlamıştır.⁴¹⁹

İsmail Efendi riyanın birçok çeşidi olduğunu belirtmiştir. Riyanın birinci kısmı nifakla eşit olan ve en büyük olan riya'dır. Bu riya içi ve dışı bir olmamak demektir. “Şüphesiz ki münafıklar cehennemden en alt katındadırlar; artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın.”⁴²⁰ ayetin hükmü altına giren riya'dır. Riyanın ikinci kısmı vaciplerde, farzlarda gösteriş yapmaktır. Bu kimse tek başınayken namazı terk etmekle uğraşmıştır; insanlarla beraber olduğu zaman ise namaz kılmakla meşgul olmuştur. Riyanın üçüncü kısmı, nafil namazlarda ve nafil ibadetlerde riyakarlıktır. Yalnızken nafilayı terk etmiş veya sevabını talep etmemiştir. Riyanın dördüncü kısmı ibadetin sıfat ve şeklinde riyakarlıktır. Namazı yalnız kılarak namazın tadil-i erkanın terk etmiş, halkın huzurunda iken yerli yerinde namaz kılmıştır.⁴²¹

Sûfî metinlerinde de riyakarlıkları ifşa edilip utandırılan insanlar hakkında pek çok hikâye mevcuttur. Ünlü bir örnek şöyledir: Adamın biri camiye gitmiştir. Namazını kılarak bir ses duymuş, alacakaranlık olduğundan sesin bir insandan geldiğini sanmış; gösteriş yaparcasına bütün geceyi namaz kılarak geçirmiştir. Fakat sabah ezan okunmaya başlayınca yanındakinin insan değil bir köpek olduğunu anlamıştır. Yaptığı bütün ibadet boşa gitmiştir, kendisi de murdar olmuştur.⁴²² Nitekim Peygamber Efendimiz bu konuda, “Allah, içinde hardal tanesi kadar riya olan ameli kabul etmez.”⁴²³ buyurmuştur.

İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), münafıkla riya edenin arasındaki farkı şöyle açıklamıştır: Münafık küfrünü gizlemiş imanını izhar etmiştir. Gösteriş yapan ise Allah Teâlâ'ya karşı huşûsu olmadığı halde korkaklığını göstermiş ve kendini huşu sahibi olarak bildirmiştir. Riya, dünyanın çirkin yüzünden herhangi bir suretle faydalanmak

⁴¹⁸ Ahmed er-Rifâî, *El-Burhânü'l-Müeyyed*, çev. Sıdkı Güllü, (İstanbul: Bedir Yayınları, 2013), 147.

⁴¹⁹ Ahmed er-Rifâî, *El-Burhânü'l-Müeyyed*, çev. Sıdkı Güllü, 172.

⁴²⁰ Nisa, 4/145.

⁴²¹ Çetin, *İnsan ve Vazifesi*, 166-167.

⁴²² Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, 125.

⁴²³ Müslim, İman, 148,149; Ebu Davud, Libas, 26; et-Tirmizi, Birr, 61.

için ibadetle uğraşmaktır. Riya ve nifak kimde varsa onda beş haslet bulunduğunu söylemiştir. Bunlar sık sık sinirlenmek, malayanilerle konuşmak, halkı ayıplamak, büyüklere hücum etmek, yalnızken az ibadet edip, halk içindeyken çok ibadetle uğraşmaktır. Bu hasletler kimde varsa onda bir parça riyakarlık olduğunu belirtmiştir.⁴²⁴

Ebû Abdillâh el-Hâris b. Esed el-Muhâsibî el-Anezî (ö. 243/857), riyanın temel noktasında nefis olduğunu ifade etmiştir. Nefs de insanın ruhunda gizlenen unsurlar yer almaktadır. Kişi bunların açığa çıkacağını bilse dahi övülmek ve yüceltilmek istemiştir. Övülmek isteyen bir kimse olduğundan dolayı da dindarlığın süsü altına gizlenerek ya da açığa vurarak kendini rahata kavuşturmaya çalışır.⁴²⁵ Bu bağlamda kişi ibadetlerinde, davranışlarında samimiyetini ön planda tutup, riyaadan kaçınmalıdır. İbadetlerini yerine getirirken kalbinde Allah Teâlâ'dan başkasının takdirini kazanma gayesi olmamalıdır.

4.3.6.Semâ

Semâ, kulağa gelen sesleri algılamak, işitmek ve dinlemek anlamına gelmektedir. Cüneyd-i Bağdâdî ve Zünnûn el-Mısırî, semâyı üç dereceye ayırmıştır. Bunlar avam, zâhid ve havâssın semâdır. İlâhî neşveden haberi olmayan avama semâ haram, riyazet ve mücahede ehli olan zâhidlere mubah, kalplerin ihyası için ariflerin yaptığı semâ ise müstahsen olarak ifade edilmiştir. Abdülkâdir Geylânî, semânın kalp ve ruhla yapılması gerektiğini söylemiştir.⁴²⁶

Ebû Osman-ı Hîrî ise semâyı üç kısımda incelemiştir. Birincisinde, mürid ve terbiye yoluna yeni giren kimselere ait olan semadır. Bu kimselerin gösterişe kapılmalarından endişe edilmiştir. İkinci kısımda, sadıklar yer alır. Sema anında manevi durumlarını yükseltmek isterler, içinde bulundukları hal ve zamana uygun şekilde semâyı dinlerler. Üçüncü kısımda ise istikamet sahibi arifler yer almaktadır. Sema, anında ilahî iradeye tabi olurlar, kendilerine gelen hareket hallerinde bir tercihleri olmaksızın Allah Teala'nın kendilerine verdiklerine tabii olurlar.⁴²⁷

⁴²⁴ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân X* (b.y.: y.y., t.s.), 523, *Rûh-u Mesnevî II* (b.y.: y.y., t.s.). 170 akt. Çetin, *İnsan ve Vazifesi*, 168.

⁴²⁵ Mustafa Doğan Karacoşkun, *Din Psikolojisi*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 78.

⁴²⁶ Yılmaz, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 187-188.

⁴²⁷ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi, 625.

“Aklı olan veya şuurlu olarak söze kulak veren kimse için bunda büyük ibret vardır.”⁴²⁸ ayetinin hükmü gereği İsmail Efendi ise semâyı, hayali konuşmayıp, sesleri işitmeyip ve suretlere bakmamak şartıyla beş çeşit olarak ifade etmiştir. Bunlar: Huşû içerisinde Kur’ân-ı Kerîm dinlemek, vaizleri, mevlid ve menkıbe okuyanları dinlemek, fenâ makamına ulaşınca kadar mürşidinin söz ve telkinlerini dinlemek, bülbül gibi güzel nameli kuşları dinlemek, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’ye göre huşû içerisinde def, ney, kaval, kudüm gibi çalgıları dinlemektir.⁴²⁹

İsmail Efendi, semâyı ibadet sayan tarikat mensuplarının kendilerinden olmayan kişilerin yanında yapmış oldukları gösterişli semâ, raks, tevâcüdün caiz olmadığını söylemiştir. Kâdiri tarikatından bazı meşrepler, Mevleviyye, Halvetiyye, Bayramiyye ve Uşşakiyye gibi ney, def, kudüm çalmaya cevaz veren meşâyihlere göre dahi insanların, bilhassa fasıkların bulunduğu ortamlarda semâ anında huşûyu bozan hareketlere ruhsat verilmemiştir. Semânın da huşû içinde yapılması “Şayet bu şahsın kalbi huşû içinde olsaydı elbette organları da huşû (derin saygı) içinde olurdu.”⁴³⁰ meâlindeki hadisın hükmü gereğince vacip olduğunu belirtmiştir. Mevleviyye gibi semâyı ibadet sayan tarikatlar ise semâyı iki kısma ayırmışlardır. Ruhani semâ, ariflerin sükûnet içerisinde murakabe halinde dinlemeleridir. Zahirî ve sûrî semâ ise beşerî tabiattan ayrılmadan birkaç müridin bir araya gelip lezzet verici nameleri candan dinlemeleridir. Kadiri tarikatına göre ise zikir halkasında bulunma ve semâ dokuz şartla caiz olmuştur. Bu şartlar: Tevâcüdde zorlama ve iradi hareketlerin olmaması, edep içerisinde oturulması, hayal ve kalbin Allah Teâlâ zikriyle çalıştırılması, gaflet ve unutkanlıktan korunulması, Kur’ân-ı Kerîm’i Allah Teâlâ’dan dinler gibi dinlemek, ayet ve hadislerden bahsedildiğinde o ayet ve hadisın hükmünce hareket edilmesi, ilahi işaretlerin açıkça anlaşılması, şeriat ve ubûdiyyete muhalif kalbe gelip giden hayali konuşmaların dinlenmemesi ve semâ anında şeyh varsa huzurunda sükunda bulunulmasıdır.⁴³¹

Kuşeyrî, Ebû Alî Hasen b. Alî b. Muhammed’den (ö. 405/1015) şöyle aktarmıştır: “Semâ, avam halk için haramdır; çünkü onlarda daha nefislerinin haz ve sıfatları

⁴²⁸ Kâf, 50/37.

⁴²⁹ Ebû’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *El-Menhec-ul Kavî fî Şerh-il-Mesnevî I, II*, (b.y: y.y., t.s.), 25, 145, Netâic-ul-Efkâr’ın kenarında *Ahkâm-ud-Delâle fî Tahrîr-ir-Risâle IV*, 222-223, Ankaravî, *Minhâc-ul-Fukara*, 66, 234., Abdülehad Nûrî-i Sivasi, *Deverân-us-Sûfiyye*, (b.y: y.y., t.s.), 12, akt. Çetin, *Aşk II*, 500-501.

⁴³⁰ Müttakî el-Hindî, *Kenzü’l-ummâl fî sünneti’l-akvâl ve’l-ef’âl III* (Beyrut: y.y., 2004), 61, H.No: 5888.

⁴³¹ Çetin, *Aşk II*, 502-503, 511-512.

durmaktadır. Gönlünü dünyadan çeken zâhidler için mubahtır; zira onlar nefislerini terbiye ile meşguldrlr. Sûfî arkadaşlarımız için ise müstehaptır; çünkü onların kalbi mânevî diriliğe ulaşmıştır.”⁴³² Bu bağlamda semâ içselleştirilmiş bir ibadet olmalı ve gayesi gösteriş olmamalıdır. Semâ iç alemindeki derinlikle gerçekleştiği zaman anlam kazanmaktadır. Zira semânın dışa dönük amacından ziyade derin içsel deneyim olmasını amaçlamıştır. Kişinin manevi olgunluğu, nefis terbiyesi ve iç alemine bağlı olarak sema farklı anlamlar içermektedir.

---

⁴³² Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, ev. Doç. Dr. Dilaver Selvi, 621.

5. SONUÇ

İsmail Çetin Efendi'nin hayatı, sade bir âlim-sûfî portresi çizerek, şöhretten uzak durarak ve mütevazî bir yaşam sürerek geçmiştir. Çetin, ilim öğrenmek maksadıyla Türkiye'de, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde gitmediği şehir, ilminden istifade etmediği âlim kalmamıştır. Hayatı boyunca Bedî'ü'z-zaman Said Nursi, Muzaffer Ozak, Necip Fazıl Kısakürek, Ömer Nasuhi Bilmen gibi büyük kitlelerce tanınan şahsiyetler ile de tanışma, fikirlerinden faydalanma imkânı bulmuştur. İsmail Efendi, Türkiye dışında Şam, Halep gibi farklı ülkelerde de ilmini arttırmak gayesiyle bulunmuştur. Âsım, Nâfî, Şam, İbn Kesîr ve rivâyet şâz kırâatlerinden mutlak icâzet almıştır. Mürşidi tarafından, "Tarikat-i Aliyye'nin" neşrini almıştır. Ömrünün son senelerinde dahi ilmi faaliyetlerine devam etmiştir.

İsmail Efendi, geniş bir bilgi birikimine sahip olan bir şahsiyettir ve mevcut eserlerinin yanı sıra henüz basımı gerçekleşmemiş eserlere de sahiptir. Tüm eserlerinde, özellikle Ehl-i sünnet ve'l-cemâat anlayışına özel bir vurgu yapmıştır. Çetin, yazılarında bâtını ve zâhiri boyutları birleştirmeyi hedeflemiş, bu birleşimi derinleştirmek adına keskin çizgilerden kaçınmıştır. Reklamı tercih etmeyen İsmail Çetin Efendi, sessiz ve derin bir çalışma metoduna bağlı kalarak öne çıkan bir alimdir. Eserlerinde, belirli ilim dallarını sınırlamaktan ziyade, geçişlere ve dipnotlar aracılığıyla zenginleştirmeye önem vermiştir. Birden fazla ilim dalına başvurarak eser içeriğini genişletmiş ve teorik bilgileri günlük yaşamla nasıl entegre edebileceğimize dair rehberlik etmiştir. Eserleri, sadece teorik bilgilerle sınırlı kalmayıp aynı zamanda güncel meselelere odaklanarak insan zihninde dinî ve itikadi soruların cevaplarını sunmuştur. İsmail Efendi'nin öğretileri, insanların manevî gelişimlerine katkıda bulunarak, bilinçli ve anlamlı bir yaşam sürmelerine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, Türkçe ve Arapça olarak kaleme aldığı eserlerinin bazılarını ücretsiz olarak okuyucuların erişimine sunmuş, böylece bilgeliğinden istifade etmek isteyen herkes için erişilebilir kılmıştır.

İsmail Çetin Efendi, derin bir tasavvufî geleneğin temsilcisi, ilim ve irfan dünyasının öncü isimlerinden birisi olmuştur. Bir su damlasının okyanusa dönüşme sürecini

anlatan İsmail Efendi, tasavvufun bu su damlasının kaynağına yani Allah Teâlâ'ya ulaşma sürecini anlamaya yönelik bir ilim olduğunu ve bu yolculuğun nasıl gerçekleşeceğini bizlere ifade etmiştir. İnsan, ibadet, zikir, rabıta, tevessül gibi yöntemlerle suyun kaynağına; Allah Teâlâ'ya ulaşmaya, yaklaşımaya çalışmaktadır. İsmail Efendi, bu yolda insanlara özverili çalışmalarıyla, eserleri ve yaşantısıyla ilham olmuştur. Vahdet-i mutlaka, vahdet-i vücud, vahdet-i şühûd gibi anlaşılması, yorumlanması zor konulardaki düşünceleriyle bulanıklaşan zihinlerin, berraklaşmasını sağlamıştır.

İsmail Çetin Efendi'nin tasavvuf anlayışı, insanın iç dünyasını anlama ve yönlendirme amacı güderek, nefis ve ruh kavramlarına odaklanmaktadır. Tasavvuf aracılığıyla insanın Allah'a yaklaşma sürecini şekillendirmekte ve manevi derinliğini keşfetmesini sağlamaktadır. İnsanın nefis ile olan içsel mücadelesi, kişinin kendini tanıması ve ahlaki gelişimi için önemli bir referans noktasıdır. Ruh, öz varlığın temsilcisi olarak Allah'a yönelişte bir köprü görevi görmek ve manevi yükselişe rehberlik etmektedir. İsmail Efendi'nin öğretileri, bu temel unsurların anlaşılması ve dengelemesi üzerine odaklanarak, manevi bir bütünlüğe ve Allah'a yaklaşma yolculuğuna ışık tutmaktadır. Ayrıca, İsmail Efendi'nin varlık ve hayatın anlamını "ışık ve mıkna'tis" kanunları aracılığıyla birleştirerek açıklaması, insanın varoluşsal gerçekliğini kavramada ve manevi bütünlüğe ulaşmada önemli bir perspektif sunmaktadır. Bu çerçevede, İsmail Efendi'nin düşüncelerini anlamak ve insanın manevi gelişimine katkıda bulunmak adına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Son tahlilde, İsmail Efendi'nin yaşantısı, ilmi mirası, örnek bir şahsiyet olarak ön plana çıkmasını sağlamıştır. Eserlerinde farklı ilim dallarını bir araya getirerek kapsamlı bir perspektif sunmuştur. Ehl-i sünnet ve'l-cemâat vurgusu, İslam'ın temel kaynaklarına derin bağlılığını bizlere yansıtmıştır. Örnek âlim kimliği, bütüncül olarak İslami ilimlere yaklaşımı, velud bir yazar olması, İslam dünyasında önemli, iz bırakan şahsiyet olduğunu göstermektedir. Eserlerini, düşüncelerini gelecek nesillere ilham kaynağı olacak şekilde miras bırakmıştır.

İslami ilimlerdeki derin bilgisiyle sadece bir sûfî olarak değil, aynı zamanda derin bir fikhî bakış açısına da sahip olan İsmail Çetin Efendi, pek çok öğrencisi aracılığıyla Türkiye ve çeşitli ülkelerde yurdun ve camilerin inşasına liderlik etmiştir. Onun hayatı, sadece dinî bir bilginin ötesinde, aynı zamanda bir ilim ve irfan liderinin izinden

gidilmesi gereken bir rehber olarak anılmayı hak etmektedir. 16 Haziran 2011 senesinde vefat eden İsmail Efendi'nin kabri, Isparta'da bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdürraûf, Muhammed. *Feyzü'l-kadîr şerhu'l-Câmi's-Sagîr*. Kahire: Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, 1938.
- Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî. *Keşfü'l-hafâ II*. b.y.: y.y, t.s.
- Ankaravî, İsmâîl Rusûhî. *Minhâcu'l-Fukarâ*. haz. Saadettin Ekici. İstanbul: İnsan Yayınları, 1996.
- Bağdâdî, Abdülkâhir. *Usûlu'd-Dîn*. Beyrut: Dârül-Afâki Cedîde, 1981.
- Bûnâbî, et-Tâhir, *et-Tasavvuf fî'l-Cezâir Hilâle'l-Karneyni's-Sâdis ve's-Sâbi' el-Hicriyyeyn*, Mesîla-Cezair: Dârü'l-Hüdâ, 2000.
- Beyhakî, Ahmed b. Hüseyin. *Şuabü'l-Îmân*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*. b.y.: y.y., t.s.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Celyend, Muhammed Seyyid. *el-İnsân ve'l-Vahy I*. Dâru Kubâ: y.y., t.s.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-T'arîfât*. Beyrut: y.y.,1995.
- Çetin, İsmail. *Ahlâki Reçeteler*. Isparta: Dilara Yayınları, 2017.
- Çetin, İsmail. *Âmentü*. Isparta: Dilara Yayınları, 2019.
- Çetin, İsmail. *Aşk I-2*. Isparta: Dilara Yayınları, 2017.
- Çetin, İsmail. *Âyet ve Hadislerle Kudsi Dualar*. Isparta: Dilara Yayınları, 2016.
- Çetin, İsmail. *Azizlerle*. Isparta: Dilara Yayınları, 2012.
- Çetin, İsmail. *Bed'u'l-Emâlî Şerhi*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013
- Çetin, İsmail. *Bilgi Üzere İman*. Isparta: Dilara Yayınları, 2012.
- Çetin, İsmail. *Bilir Misin?* Isparta: Dilara Yayınları, 2016.
- Çetin, İsmail. *Cana Can*. Isparta: Dilara Yayınları, 2012.
- Çetin, İsmail. *Cemâat*. Isparta: Dilara Yayınları, 2015.
- Çetin, İsmail. *Edeble Varış Lütufla Dönüş*. Isparta: Dilara Yayınları, 2014.
- Çetin, İsmail. *Edell'ul-Hayrât Hamd, Senâ, Dua, Salavât*. Isparta: Dilara Yayınları, 2014.

- Çetin, İsmail. *Ehl-i Sünnetin Nazarı İ'tikâdın Ölçüsüdür*. Isparta: Dilara Yayınları, 2018.
- Çetin, İsmail. *Enâmi 'l-u Mesâi 'l-it-Tevhîd*. Isparta: Dilara Yayınları, 2018.
- Çetin, İsmail. *Evrâd-ı Bahâiyye'nin Tercüme ve Şerhi*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *Gencim Nereye?* Isparta: Dilara Yayınları, 2014.
- Çetin, İsmail. *Gönlümde Hikmet Pınarının Arısı*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *İkinci Hutbenin Sonunda Okunan Âyet'in Esrarı*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *İnançlı Gençlik Şuuru*. Isparta: Dilara Yayınları, 2016.
- Çetin, İsmail. *İnsan ve Vazifesi*. Isparta: Dilara Yayınları, 2016.
- Çetin, İsmail. *İttiba' Ehl-i Sünnete'dir*. Isparta: Dilara Yayınları, 2010.
- Çetin, İsmail. *Kalbin Diriltilişi*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *Keler*. Isparta: Dilara Yayınları, 2012.
- Çetin, İsmail. *Kısa Sureler Ve Faziletleri*. Isparta: Dilara Yayınları, 2014.
- Çetin, İsmail. *Mesâfü 'l-Ulemâ 'i 'l-Etkiyâ'*. Isparta: Dilara Yayınları, 2010.
- Çetin, İsmail. *Milliyetçilik Şuurumuz*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *Mufasssal Medeni Ahlâk*. Isparta: Dilara Yayınları, 2018.
- Çetin, İsmail. *Mü'minim*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *Mü'minin İstikâmeti; Velînin Kerâmetidir*. Isparta: Dilara Yayınları, 2015.
- Çetin, İsmail. *Müslime Genç Şuuru*. Isparta: Dilara Yayınları, 2016.
- Çetin, İsmail. *Müslüman Ailelere Erbain Hadisler*. Isparta: Dilara Yayınları, 2016.
- Çetin, İsmail. *Müslümanım*. Isparta: Dilara Yayınları, 2019.
- Çetin, İsmail. *Nasıl Olmalıyım?* Isparta: Dilara Yayınları, 2015.
- Çetin, İsmail. *Olgunluk Günahtan Sakınmaktır*. Isparta: Dilara Yayınları, 2017.
- Çetin, İsmail. *Ölçüler*. Isparta: Dilara Yayınları, 2021.
- Çetin, İsmail. *Özleşme Yolu*. Isparta: Dilara Yayınları, 2015.
- Çetin, İsmail. *Sevgi Bağı*. Isparta: Dilara Yayınları, 2019.
- Çetin, İsmail. *Size Sözüm Öz İnci Armağan*. Isparta: Dilara Yayınları, 2022.
- Çetin, İsmail. *Sohbet ve Tesettürde Âdab*. Isparta: Dilara Yayınları, 2015.
- Çetin, İsmail. *Şimdi: Hayatım, Hicretim*, drl. Ahmed Mücteba Çetin, Isparta: Dilara Yayınları, 2020.
- Çetin, İsmail. *Şuur*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *Şüheden Hakîkate*. Isparta: Dilara Yayınları, 2016.

- Çetin, İsmail. *Tahkim-i Sâdât Şerh-i Mişkât*. Isparta: Dilara Yayınları, 1996.
- Çetin, İsmail. *Ta'lim-i Asfiyâ'*. Isparta: Dilara Yayınları, 2014
- Çetin, İsmail. *Tasavvuf ve Tevhid'de Parlak İnciler*. Isparta: Dilara Yayınları, 2014.
- Çetin, İsmail. *Tasavvuf*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *Tebliğ*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *Tek Çare*. Isparta: Dilara Yayınları, 2020.
- Çetin, İsmail. *Terbiye-i Nefs*. Isparta: Dilara Yayınları, 2018.
- Çetin, İsmail. *Teveşşül*. Isparta: Dilara Yayınları, 2013.
- Çetin, İsmail. *Yuvanın Yapılışı*. Isparta: Dilara Yayınları, 2017.
- Çetin, Muhammed Said. *Velinimetim Üstat İsmail Çetin*. Isparta: Dilara Yayınları, 2020.
- Demirli, Ekrem. *Normatif Geleneğe Karşı Sembolik Anlatım*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17/2008.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 1962.
- Erbilî, Muhammed Emin. *Tenvîr-ul-Kulûb*. b.y.: y.y., ts.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- Erzurûmî, İbrâhim Hakkı. *Mârifetnâme*, b.y: y.y., t.s.
- Fârûkî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdurrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî. *Hüccetullâhi'l-Bâliga I*, b.y.: y.y., t.s.
- Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Sirâcü't Tâlibîn I*, b.y.: y.y., t.s.
- Haksever, Ahmet Cahid. "Tasavvufun Tanımları", *Tasavvuf*, thk. Kadir Özköse. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.
- Hanbel, Ahmed. *el-Müsned*. İstanbul: y.y, 1413/1992.
- Hanefi, Mustafa b. Hamza b. İbrahim b. Veliyyuddîn b. Muslihuddîn. *Netâicu'l-Efkâr*. b.y.: y.y., ts.
- Hanbelî, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî. *Şezerâtü'z-zeheb*. II.cilt. b.y.: y.y., ts.
- Haseni, Ahmed bin Muhammed bin El-Mehdi bin Acibe. *Îkâz-ul Himem fî Şerh-il-Hikem*. b.y.: y.y., ts.
- Hemedânî, İbrâhîm b. Büzürcmihr b. Abdilgaffâr. *Lema'ât*, çev. Saffet Yetkin, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1963.

- Herevî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî. *Mirkâtü'l-Mefâtih*. b.y.: y.y., t.s.
- Hindî, Müttakî. *Kenzü'l-ummâl fî sünneti'l-akvâl ve'l-ef'âl*. Beyrut: y.y., 2004.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddin. *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye fî ma'rifeti'l-esrâri'l-mâlikiyye ve'l-mülkiyye*, b.y.: y.y., t.s.
- İbnu'l-Hatîb. *Ravdatu't-Ta'rîf (bi'l-Hubbi's-Şerîf)*. nşr. M. İbrâhim el-Kettânî, Beyrut: y.y., 1970.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân, zikir maddesi*. nşr. M. Seyyid Kîlânî, Kahire: y.y., 1961.
- İsfahânî, Ebû Nuaym. *Hilyetü'l-evliyâ*. Kahire: Darü'l Hadis, 2009.
- İskenderî, İbn Atâullah. *el-Hikemü'l Atâiyye*. haz. İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, b.y.: y.y., t.s.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selâhattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 1997.
- Ka'bî, Abbâs. *Nazarâtü fî's-sekâfeti'l-'irfâniyye*. thk. Hüseyin el-Ekref. Beyrut: Dârü'l-Meârif el-Hikemiyye, 2017.
- Karacoşkun, Mustafa Doğan. *Din Psikolojisi*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012,
- Kelebâzî, Ebu Bekir Muhammed b. İshak. *et-Ta'arruf li mezheb-i ehl-i tasavvuf*. Beyrut: Dâru'l-kitâbu'lilmiyye, 1993.
- Köksal, İsmail. "Fıkıh ve Tasavvuf İlişkisi". *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 2, 1999.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Kahire: y.y, 1387/1967.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynü'l-İslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Kuşeyrî Risâlesi*, çev. Doç. Dr. Dilaver Selvi. İstanbul: Semerkand Yayınları, 2019.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân II*. b.y.: y.y., t.s.
- Lekânî, Ebû İshak İbrâhim b. İbrâhim. *Cevheretü't-Tevhîd*. b.y.: y.y., t.s.
- Nablusî, Abdülganî b. İsmâil. *Gerçek Varlık Vahdet-i Vücûd'un Müdafaası*, çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Nakşibendî, Mehmed Nuri Şemseddin. *Miftâhü'l-Kulûb Kalplerin Anahtarı*, haz. Muhammed Safi, Mahmud Sipahi, İstanbul: Bedir Yayınları, 2015.
- Nedvî, Abdu'l-Bârî. *Kur'an ve Sünnet Işığında Tasavvuf Ve Hayat*, çev. Mustafa Ateş, İstanbul: İrfan Yayınları, 1996.

- Mısrî, Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *İbnü'l-Mülakkın*. b.y., t.s., y.y.
- Muslu, Ramazan. *Tasavvuf*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Münâvî, Muhammed Abdür-raûf. *el-Kevâkıbü'd-Dürriyye*. b.y.: y.y., ts.
- Okudan, Rifat, *Tasavvuf*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Ozak, Muzaffer. *Ziyet-ül-Kulûb*. İstanbul: Salâh Bilici Kitapevi Yayınları, 1973.
- Penâh, Yedullah Yezdân, *el-İrfânü'n-Nazarî Mebâdiuhû ve Usûluhû*, çev. Alî Abbâs el-Mûsevî, Beyrut: Merkezü'l-Hadâre li't-Tenmiyeti'l-Fikri'l-İslamî, 2016.
- Rifâî, Ahmed. *El-Burhânü'l-Müeyyed*, çev. Sıdkı Güllü. İstanbul: Bedir Yayınları, 2013.
- Rundî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İbrâhîm b. Abdillâh en-Nefzî. *Ğayşü'l-mevâhib*. Dimaşk: Daru'l Hayr, 2007.
- Seccâdî, Seyyid Cafer. *Tasavvuf ve İrfan Sözlüğü*. çev.: Hakkı Uygur, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- Semerkandî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebu Mansûr el-Mâtûrîdî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân I, XVI, IV*. ed. Bekir Topaloğlu İbrahim Halil Kaçar. İstanbul: Mizan Yayınları, 2008.
- Schimmel, Annemarie. *İslâmın Mistik Boyutları*. çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.
- Sirhindî, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Abdilehad b. Zeynilâbidîn el-Fârûkî. *Mektubât-ı Rabbânî I*, çev. Talha Hakan Alp vd. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2004.
- Sivasî, Abdülehad Nûrî-i. *Deverân-us-Sûfiyye*. b.y: y.y., t.s.
- Surûr, İbrâhîm. *el-Mu'cemü's-Şâmil li'l-Mustalahâtü'l-ilmiyye ve'd-dîniyye*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabi, 2013.
- Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. el-Hüseyn b. Muhammed. *Tabakâtu's-Sûfiyye*. b.y.: y.y., ts.
- Şâfîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Dîvânü's-Şâfî'î*. drl. Ahmed el-Acemî, *Netîcetü'l-eskâr fîmâ yü'zâ ile'l-İmâm eş-Şâfî'î min eş'âr*. b.y.: Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, 1418.
- Şâfîî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî. *El-Menhec-ul Kavî fî Şerh-il-Mesnevî*. b.y: y.y., t.s.
- Şâh Velîyullah Dihlevî, Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Velîyullâh Ahmed b. Abdurrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî. *Hüccetullâhi'l-Bâliğa*. b.y: y.y., t.s.

- Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid. *Keşşâfu İstılâhâtı'l-Funûn*. İstanbul: y.y.,1984.
- Tilimsânî, Ebü'r-Rebî' Afifüddîn Süleymân b. Şemsiddîn. *Şerhu Menâzili's-Sâirîn ile'l-Hakki'l-Mübîn*, nşr. Abdülhâfız Mansûr. Tunus: Dâru't-Türkî, 1989.
- Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Hasen. *Nevâdir-ul-Usûl*. b.y.: y.y., t.s.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre. *Birr*. 55.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Mârifet Yayınları, 1995.
- Uludağ, Süleyman. "Fütüvvet", *TDV İslam Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Mârifet Yayınları, 1991.
- Uryânî, Osman Efendi. *Hayrî'l-kalâ'id fî şerhi Cevâhiri'l-'akâ'id*. b.y.: y.y., t.s.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- Yılmaz, Ömer. *Geçmişten Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *İthâfî's- Sâdeti'l-Müttakîn bi Şerhi Esrârı İhyâi 'Ulûmi'd Dîn*. Beyrut: Müessesetut tarih el Arabi, 1994.

EKLER

Ek. 1. İsmail Çetin'in Vasiyeti

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ خَيْرِ الْبَرِيَّةِ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ مِنْ
أَفْضَلِ الصَّلَوَاتِ وَأَشْرَفِ التَّسْلِيمَاتِ وَأَزْكَى التَّحِيَّاتِ وَرَضْوَانُ اللَّهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ

أَجْمَعِينَ

Bundan sonra, malum olduğu üzere her doğan ölür, yapılan her bina yıkılır. Dünyanın akıbeti ölümdür. Ölüm Allah Teâlâ'nın hükmüdür. Şahsen ben, fakir, işkenceli hayatla yani izzet içinde zillet, zillet içinde izzetle bugüne kadar yaşadım; takdirim böyle idi, ona razıyım. İlmî çalışmayı tercih ettim. Ehl-i sünnet vel'Cemaatin itikadi üzere, tevâtür ve senedle günümüze ulaşan yoldan başka hiçbir zümrenin adamı olmadım. Bütün amaçlarımı uhrevi âlemine bağladım. Rıza-i Bârîden başka hiçbir amacım, hasretim kalmamıştır. Aile fertlerinin hepsinden razıyım. Allah'ın Resulü sallallâhu aleyhi ve sellem, gerek sekeratten, ölüm ve kabir azabından, haşır, nesir, sırat köprüsü, mizan ve hesaptan, mahşer, cennet ve cehennemden ve gerekse her ne haber verdi ise cümlesi haktır. Binaenaleyh Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem her ne getirdiyse, söylediye, yaptıysa, cümlesi hak ve gerçektir; cümlesinin doğru olduğuna inandım, mevcut olan cemaati şahit kılmaktayım; “Eşhedü en lâ ilâhe illallâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlühû” deyişime bütün dünyayı şahit ederim. Madem ki ölüm vardır ve haktır, Allah Azze ve Celle'nin emr-u fermanı iledir, öyleyse vasiyetim şudur:

Cümle iyâlim! Erkek evladlarım! Ehli Sünne Vel'Cemaatin itikad: üzere tashîh-i itikad edersiniz. Mümkün mertebede beş vakit namazınızı ta'dil-i erkan üzere cemaatle kılarırsınız. Birbirinizi seversiniz. İnsî ve cinnî şeytanlar aranızda sokmazsınız. Gerek dua ve Fâtihalardan gerekse Kur'ân-ı Hakîm'den bana hediye gönderip beni sevindirmelisiniz. Kendilerine ilim icâzesi verdiğim zevatlar, aziz kardeşlerim! Benden sonra birbirinizi sevgi ve samimiyetle kucaklamalısınız. En azından birbirinize dua etmelisiniz. Birbirinizin hataları, kusurlarını araştırmamalısınız. Ve özellikle birbirinizi eleştirmemelisiniz. Devlet ve millete karşı meydan okumamalısınız, mücadeleden sakınmalısınız. Bana yaptığınız gibi birbirinize hürmet göstermenizi tavsiye ederim. Bu sözüme riayet etmiş olursanız, Biiznillahi Teâla hizmete muvaffak olur, ulemâ zümresine girmiş, din, millet, devlet ve vatanımıza

hayırlı hizmet etmeye muvaffak olmuş olursunuz. Bana gönül bağlayan aziz dostlarım, kardeşlerim! İcâzet alan zevat, Muhammed sallallahu aleyhi ve sellem'in mirasçısıdır. Nitekim: "Takvayı: İltizâm eden ulemâ, enbiyânın mirasçılarıdır." diye buyrulmaktadır. İcâzet alan âlim, İslam dinini ve takvayı tercih ettiyse, Allah Teâlâ'nın rızasının kapısını çalmıştır demektir. Bundan böyle kendilerine hizmet, Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem'e, ashab, tâbiin ve ardınca giden ulemâyâ hizmettir. Aynı zamanda takvaya iltizam etmeleri, amaçlarını sadece ahirete bağlamaları sebebiyle mahlûkun kalplerine kendileri için sevgi iner. Nitekim Allah Teâlâ: "...Çok esirgeyici Allah, kendilerine gönüllerde bir sevgiyi verecektir." Diye buyurmaktadır. Bana gönül bağlayan bütün dost-ahbaplarıma bütün akrabalarıma *Dua* kitabındaki duaları, *Sevgi Bağı'nın* dualarını, ta'dil-i erkan üzere namaz kılmalarını, sonrasındaki namaz tesbihlerine titizlikle devam etmelerini tavsiye ederim. 7 Ocak 2000'den itibaren Kâdiri mesâyihinden Şeyh Muhammed Masum'a ahdimi tazeleyip kendisini kabul ettiğimi ilan etmekteyim. Evlad ve bütün dostlarıma kadir ve kıymetini bilmelerini tavsiye ederim; zira bu şiddetle arzum idi. Dayım Şeyh Muhammed Masum cenazemde hazır bulunursa veyahut yetişirse, ne emrederse, ben de onu kabul etmişim, vasiyet etmişim; siz de onu kabul edin. Allah Teâlâ ümmetin başında Şeyh Baba gibi zevatları eksik etmesin. Ona hürmet göstermeli, saygıyla değer vermelisiniz. Böylece kesin olarak Seyyid bilinen Ehl-i Beyt'in ve her takva sahibi ulemânın, ümmet için nimet olduğunu unutmamalısınız. Hasılı, tashih-i itikat şartıyla:

1. Ta'dil-i Erkânla, mümkünse cemaatle namaz kılmayı,
2. Boş vakitlerde Kur'an tilâveti, zikir ve salavatla meşgul olmayı,
3. Usluyu da gevezeyi de "la ilahe illallah Muhammeden resulullah" diyen her Müslümanı, takva sahibi âlimleri saygıyla, sairleri şefkatle kucaklamayı,
4. Mümkün mertebede doğru söz söylemeyi,
5. Muamelede de dürüstlüğü adet edindim. Her Müslümana da bunu tavsiye ederim.

Bildiğim kadarıyla kimseye borçlu değilim. Ancak evelen ve bizzât aile fertlerime, bana gönül bağlayanlara, sonra dostlarıma borçluyum. Zâten bu borç ödenemez. Benden bu borcu Allah Azze ve Celle sizlere ödesin, size mükafatlar versin.

Vasiyetimi řu üç hadisle tamamlayayım: İbnu Ömer radiyallahu Teâlâ anhumanin hadisinde Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem söyle buyurmaktadır: “Gerçekte Allah Teâlâ bazı kullarını insanların ihtiyaçlarının giderilmesine hassaten sebep kılmıştır; ihtiyaçlarının giderilmesi için insanlar kendilerine sığınrlar. Onlar Allah Teâlâ’nın azabından emin olanların ta kendileridir. Hadis şarihleri ulemâmız, “ ihtiyaçlarının giderilmesi için insanlar kendilerine sığınrlar” cümlesine söyle mana verdiler: Yani onlardan medet beklerler. Allah Azze ve Celle, onlara “bazı kullarını” diye, dini ve dünyevi nimetlerin ehline ulaştırılması için Zâtına izafe etmiştir, belirtmiştir, tekleştirmiştir ve kendisinden halife ve vekil kılmıştır, yegâne Allah için muhtaçlar faydalansınlar diye. Hakiki velinimet olan Allah Azze ve Celle’nin şükru vâcib olduğu gibi, sebep kıldığı zevatlara da teşekkür vâcibdir. Aynı zamanda nimetin muhtaçlara ulaşmasında vasıta kılınan zevatlarında, nimeti ehline ulaştırmalarından ibaret şükür vaciptir. Ehlide, nimeti talep edenlerdir, sığınanlardır. İş bu, değışmez bir nizam ve Sünnetullah’tır. Bununla nimet kendisi korunur ve şükürle de ziyadeleşir. İbnu Ömer radiyallâhu anhumanin hadisinde Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem söyle buyurmaktadır: “Gerçekte Allah Teâlâ’nın mahlukundan, nimetleri ulaştırmaya tahsis ve tayin edilen kullar vardır. Allah Teâlâ onlar bütün özelliğıyle afiyette yaşatır. Onları, ruhlarını kabzettiğı zamanda da cennetine sevk eder. Onlar öyle kimselerdir ki, gecenin simsiyah karanlığı gibi fitneler üzerlerine gelip geçer; ne bakarsın onlar o fitneye girmekten ma’siyeti işlemekten sapasağlam sâlim kalmaktadırlar.” İcâzet verdiğim zevâtların bu taifeden olmaya çalışmalarının temenni ve tavsiye ederim. İrbad bin Sâriye radiyallâhu Teâlâ anhu buyurur ki: Rasûlullah sallallâhu aleyhi ve sellem, bir gün bize namaz kıldırdı. Sonra yüzüyle bize yöneldi. Akabinde gözlerin ondan aktığı, kalplerin ondan korktuğu çok açık öğütlerle bize öğüt verdi. Bir adam: “Ya Rasûlallah, bu korkutucu açık öğütler, vedalaşan kimsenin öğütü gibi sanıyorum. Binaenaleyh bize tavsiyede bulun.” dedi. Bunun üzerine şöyle buyurdu: “Size Allah’tan korkup karşısına gelmekten korunmaktan ibaret takvayı, işinizin başına gelen Müslüman Habeşî bir köle olsa dahi sözüne kulak verip boyun eğmeyi tavsiye ederim. Çünkü muhakkak benden sonra sizden kim yaşarsa, elbette birçok ihtilafları görecektir. İş böyle olunca size sünnetim ve sünnetimle amel edip nefslerini kemâle erdiren, Allah Teâlâ’nın da onlar hak ve doğruya iletteğı halifelerin sünneti gerek. Halifelerin sünnetini aç kimsenin ön dişleriyle ekmeğı ısırsı gibi ısırın yani ona sımsıkı tutunun. Sizi yeni çıkan modalardan sakındırırım. Çünkü yeni çıkan modaların tümü bidattır. Ve her bidat dalâlettir.”

Unutmayın, ben de dün sizin gibiydim, yarın siz benim gibi olursunuz. Artık Allah’a emanet olunuz.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Ayşenur UYSAL

Eğitim Durumu

Eğitim Durumu : İlahiyat Fakültesi/DKAB 2017

Lisans : Bülent Ecevit Üniversitesi

Yüksek Lisans : Kırıkkale Üniversitesi

Yabancı Dil : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurum : MEB/ 2020-Halen